

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ
И ХОТЕЛИЈЕРСТВО**

Mr Драгољуб Сочанац

**ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКА
ПРОУЧАВАЊА ПРОМЕНА НА
ПРОСТОРУ
РАШКЕ ОБЛАСТИ ПРИМЕНОМ
МЕТОДА
ТЕЛЕДЕТЕКЦИЈЕ**

Докторска дисертација

Нови Сад, 2006.

САДРЖАЈ

	страна
I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	3
II АЕРО-ФОТО СНИМЦИ И ПРОУЧАВАЊЕ ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКИХ ПРОМЕНА	4
1 Методе снимања	4
2.1.1. Основни подаци	5
2.1.2. Облици	6
2.1.3. Сенке	7
2.1.4. Тонов и боје	7
2.1.5. Структура аерофотоснимка	7
2.1.6. Стереоскоп са огледалима	8
2.1.7. Анализа простора	8
2.1.8. Простор, аерофотоснимак и карта	8
2.1.9. Урбанизован простор	9
III ПОЛОЖАЈ И ГРАНИЦЕ	12
3.1. Положај	12
3.2. Границе	12
3.3. Назив краја	14
3.4. Географско саобраћајни положај општине Нови Пазар.....	15
3.5. Географско саобраћајни положај општине Рашка.....	16
3.6. Географско саобраћајни положај Баљевца.....	18
3.7. Географско саобраћајни положај Јошаничке Бање.....	19
IV ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОСТОРА.	20
4.1. Природни услови за насељавање.....	20
4.1.1. Рељеф.....	20
4.1.1.2. Морфометрија рељефа	26
4.1.1.3. Нагиби рељефа	26
4.1.1.4. Експозиције рељефа	27
4.1.2. Клима.....	28
4.1.3. Хидрографија Рашке области.....	31
4.1.3.1. Термоминерални извори	32
4.1.4. Педолошки покривач.....	37
4.1.5. Биљни покривач.....	40
4.1.6. Природни потенцијали и ограничења.....	43
4.2. Привредно-историјске одлике.....	44
4.2.1. Друштвено-историјске карактеристике.....	44
4.2.2. Важнији историјски моменти.....	46
V СТАНОВНИШТВО	49
5.1. Размештај становништва.....	49
5.1.1. Хипсометријски размештај становништва Рашке области	49
VI НАСЕЉА	60
6.1. Историјски развој насеља.....	62
6.2. Средњовековна насеља.....	62
6.3. Административно-територијална подела општине Нови	64
Пазар.....	64
6.3.1. Територијална подела	64
6.3.2. Административна подела општине Нови Пазар на	66

Месне Заједнице	67
6.3.3. Катастарска подела.....	67
6.4. Административно-територијална подела општине Рашка..	70
6.4.1. Територијална подела	70
6.4.2. Административна подела општине на Месне Заједнице..	70
6.4.3. Катастарска подела.....	77
6.5. Кућа и кућиште општина Нови Пазар и Рашка.....	81
6.5.1. Становање на селу.....	81
6.5.2. Сеоске куће у приградском насељу.....	93
7.1. Нови Пазар.....	93
7.1.1. Величина насеља	96
7.1.2. Густина насељености	97
7.1.3. Типови насеља према структури делатности	97
7.1.4. Морфо-физиономска структура насеља	99
7.1.5. Морфо-физиономска структура Новог Пазара.....	100
8.1. Просторни размештај насеља	103
8.1.1. I Зона града Новог Пазара.....	105
8.1.2. II основне карактеристике зоне планинског појаса Голије и Рогозне.....	106
8.1.3. III основне карактеристике и проблеми зоне брдско- планинске територије са популационим растом	107
9.1. Величина територије града	107
9.1.1. Границе градске територије	108
9.1.2. Форма територије града	108
9.1.3. Намена површина.....	108
9.1.4. Становање.....	109
9.1.4.1. Специфичности централног дела града.....	117
9.2. Типови зграда	120
9.3. Нека инфраструктурна својства.....	122
9.3.1. Мрежа путева на територији општине Нови Пазар.....	122
9.4. Културно историјска добра.....	124
9.4.1. Категорија заштите	124
9.4.1.1. Културна добра од изузетног значаја	124
9.4.1.2. Културна добра од великог значаја	127
9.4.1.3. Значајна културна добра	129
9.4.1.4. Археолошка налазишта	130
9.4.1.5. Споменици културе	130
9.4.1.6. Евидентирање непокретности и добра која уживају предходну заштиту	130
10. Насеља новопазарске општине	131
11. Насеља општине Рашка.....	165
11.1 Трагови ранијих насеља	165
11.2. Постанак и развој сеоских насеља.....	167
11.2.1. Развој насеља по ослобођењу од Турака	171
11.3. Насеља Општине Рашка.....	176
VI ЗАКЉУЧАК.....	245
Литература.....	251

I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У току студија географије, и каснијем раду, запазио сам да о Рашкој области постоји мало историјских података и да је тај простор научно неистражен. Како сам рођен у северном делу области, у селу Павлица, интересовао ме је тај крај, те сам покушавао да пронађем литературу о Рашкој и Новом Пазару али на жалост врло је мало радова. Своја дугогодишња истраживања овог краја средио сам и закључио да се о њему врло мало зна и често погрешно. То је простор у коме је настала прва српска држава у IX веку, из које су се на све стране ширили најстарији српски етнички и културни утицаји. Из дуга према завичају одлучио сам да проучим данашњи простор и трагам за остацима прошлости. На тај велики и одговоран посао подстакло ме је писање Стојана Новаковића из 1880. године да ће многа питања из најстарије прошлости Рашке и Срба уопште постати јаснија ”чим се боље испита и опише толико знатна за стари српски живот околина Новог Пазара” (1).

У раду је анализирана Рашка област, са општинама Нови Пазар и Рашка, које заузимају централни српски простор, чији је значај уочио и Јован Цвијић. ”У њој се укрштају уздужни путеви са попречним зетским и деве-баирским, који се везује за Цариградски Друм. Ово је најважније раскршће у унутрашњости полуострва” (2,68).

Истраживана територија чинила је посебну антропогеографску целину у центру средњовековне српске државе Рашке, и таква је остала и данас, с специфичним друштвено - географским карактеристикама које су биле предмет истраживања на терену и проучавању уз помоћ аерофотоснимака литературе, карата, народних усмених предања и видних материјалних трагова на терену. Многи аутори у националном заносу и дневно политичким интересима данашњу Рашку област стављају у средњовековне границе па је проширују до Лима и Таре. Нажалост за историчарима и политичарима кренули су и неки географи, па су рађени и пројекти на Географском факултету у Београду под тим називом. Данашња територија Рашке области захвата слив реке Рашке, део слива Ибра и његових притока Брвенице и Јошанице, са Новим Пазаром као главним центром и Рашком као мањим центром којој гравитирају насеља у северном делу области.

II АЕРО-ФОТО СНИМЦИ И ПРОУЧАВАЊЕ ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКИХ ПРОМЕНА

Методe снимања

Наведене методе су познате у научном раду од првих снимака из ваздуха где је фото-камера била причвршћена за змај, преко балона, авиона до сателита. Фотографије из ваздуха су различито примењиване у одређеним географским дисциплинама. Данас је незамисливо проучавати простор без аероснимака. Фотогеографске методе се обимније примењују у овом раду, па ће бити детаљније објашњене.

Географски проблеми су по свом садржају и циљевима тако разноврсни да се не може лако остварити стандардизација метода. Неке опште поступке предложили су амерички научници Stone (1951., 1956.), Roscoe (1953.), и Davis и Foster (James и остали, 1954.). Поступак који предлажу састоји се од три етапе у планирању и десет у раду. Приликом решавања неког посебног проблема могу се поједине етапе комбиновати, изостављати, преуређивати или мењати.

Постављање проблема који треба решити представља предуслов за његово ефикасно решавање. Добро уочен и постављен проблем који треба решити, и резултат који ће се постићи, убрзаће и унапредити квалитет рада. Како расположиве аерофотографије у овом раду приказују релативно кратак временски период од 33. године, нису довољне за решење проблема, треба их допунити теренским радом и постојећом литературом.

У области географије постоји релативно мали број проблема који се најбоље могу решити само путем фотоинтерпретације. То важи чак и ако се све тражене информације могу добити помоћу аероснимака. Многе врсте информација брже се могу добити из других извора: локално становништво и локална историја, регионална и систематска литература, периодични часописи географских друштава, карте и атласи. Помоћу аерофотоснимака ове информације се могу проверити у погледу тачности и ажурности. Извори скоријег датума могу се пронаћи у дневној штампи (с обавезном провером) и специјализованим часописима. Добра географска искуства указују да сваки документ треба проверити у погледу датума, простора, садржаја и ауторства, покривености и квалитетом аерофотоснимака.

Истраживања нису била под покровитељством неке институције, па нисмо били у могућности да наручимо посебно аероснимање, него смо зависили од постојећих аерофотоснимака. Трагање за снимцима може бити компликованије од трагања за документацијом. Покривеност аерофотоснимцима, избор погодних снимака и поступци око њихових добијања, поједностављени су захваљујући великој помоћи колега из Војногеографског института у Београду. Фотоснимци су бирани према димензијама и комплексности региона које треба размотрити. Ситноразмерни аерофото снимци су коришћени за хорографска, крупноразмерни за топографска проучавања, снимци новијег датума за теренска картирања, компаративни снимци за проучавања поседа земљишта, инфрацрвени снимци за проучавање елемената хидрографије, снимци у боји и инфрацрвени снимци за проучавање вегетације. Стереоскопски аероснимци су увек пожељни. Моћ

разлагања на земљишту треба да буде довољно велика, да се могу идентификовати најмањи објекти проучавања.

Аерофотоснимке треба методично организовати и припремити за ефикасну употребу. Регистровање појединачних снимака треба да се изврши на карти најкрупнијег размера, која је погодна за употребу у току проучавања. У овој дисертацији су коришћене топографске карте 1:100 000, 1:50 000 и 1:25 000 издања ВГИ Београд, различитих годишта. Ако је нека врста података посебно важна, снимци се наносе на одговарајуће (педолошке, вегетационе, саобраћајне или неке друге) тематске карте. Размер аерофотоснимка је променљив због различите висине рељефа, нагиба терена, промене висине лета, тада се рачуна размер сваког снимка или, најзначајнијег снимка. То се може постићи упоређивањем реалних одстојања међу објектима на земљишту, или на топографској карти, са одстојањима измереним између слика ових објеката на снимцима. И неки други чиниоци утичу значајно на интерпретацију као што су снежни покривач, густо лишће, облаци, магла, смог и сенке.

Фотоснимци се посматрају стереоскопски, тако да се сваки део пара снимака методички и подробно испита. Посебно испитивање се може извршити за сваки детаљ или за сваку групу сродних елемената. Оваквим поступком обезбеђује се организованост рада на интерпретацији и спречава се дуплирање или изостављање неког елемента. Stone (1956.) је дао сугестију да се приликом разматрања и испитивања усвоји овај редослед: саобраћај (транспорт), хидрографија, конфигурација земљине површине, природна вегетација, пољопривреда, остали сеоски објекти, урбанистички и индустријски објекти и војне карактеристике.

Снабдевени са аерофотоснимцима боље смо припремљени за теренска истраживања. На терену се врши интерпретација да би директним осматрањем прикупиле нове информације. Овде су коришћени аерофотоснимци, на које су нанешена опажања са терена, физичко - географска, биогеографска и антропо – географска. Још теренског рада треба за прикупљање информација о траговима материјалне културе, локалној историји, обичајима, политици, религији и другим елементима који су слабо или уопште нису приказани на снимцима. Такође смо обавили терестричко фотоснимање значајнијих елемената предела. Они представљају корисну допуну уз дешифровање аерофотоснимака и теренске забелешке. По завршеним теренским истраживањима обављено је врло детаљно кабинетско испитивање аерофотоснимака (156,810-815).

Основни подаци

Током рада на теми коришћени су аерофотоснимци Новог Пазара са околином, делови општине Рашке са околином, Баљевца, Јошаничке Бање, Копаноника, делова Голије и Рогозне. Посматран је период од 33 године (1957-1990.) за које су постојали аерофотоснимци.

Три фактора су битна код аероснимака:

1.- да је на сваком појединачном снимку преликана велика површина земљишта.

Велика површина, аероснимка, даје нам могућност уочавања повезаности објеката са околином. Употребом квалитетних аероснимака одговарајућег размера, неће бити изгубљени ни они ситнији детаљи који се могу уочити голим оком, уз помоћ лупе, или што је најбоље стереоскопа.

2.- уздужни преклоп суседних снимака омогућује просторно посматрање Земљине површине и објеката на њој.

Представа дубине (стереоефекат) омогућава уочавање облика објеката, који су на појединачном снимку приказани аморфно. Запажање облика олакшава нам проналажење и идентификацију важних објеката. Деформације вертикалних димензија, које постоје на стереопаровима су од велике користи. Оне често изражавају мале, али значајне разлике висина, и раздвајају објекте од околине.

3.- да је фотографија верна, објективна регистрација објеката у простору.

Верност аероснимка омогућава нам израду тачне и детаљне студије неког простора. Осим тога аероснимци снимљени у различитим временским интервалима, погодни су за просторну анализу насеља, вегетација саобраћајница итд.

У раду су приложени неки од коришћених аерофотоснимака, добијених за интерну употребу одобрењем Савезног секретаријата за народну одбрану. То су следећи снимци:

Табела 1. Насеља и аеро-фотографије коришћене за анализу

Насеље	Број аерофото снимка	Датум снимања	Висина лета m	Фокусно растојање авио-камере mm	Размер аеро снимка	Тип авио-камере	Тип авиона
Нови Пазар	8576	06.07.1957.	3.500	115,16	1:14.000	Rc-5a	DC-3 ¹
	1687	16.07.1969.	3.700	114,92	1:32.500	Rc-5	IL-3 ²
	1125	05.08.1961.	3.700	114,92	1:14.000	Rc-8	IL-3
	6061	22.07.1982.	4.400	87,98	1:31.250	Rc-10	Do-28 ³
	9507	15.10.1990.	2.450	87,98	1:28.000	Rc-10	Do-28
	9508	15.10.1990.	2.450	87,98	1:28.000	Rc-10	Do-28
Рашка	8335	03.07.1957.	3.500	115,16	1:22.500	Rc-5a	DC-3
	3312	06.08.1958.	3.500	115,16	1:6000	Rc-5a	DC-3
	3312	06.08.1958.	3.500	115,16	1:30.000	Rc-5a	DC-3
	3313	06.08.1958.	3.500	115,16	1:30.000	Rc-5a	DC-3
	1677	16.07.1969.	3.700	114,92	1:19.000	Rc-5	IL-3
	1678	16.07.1969.	3.700	114,92	1:9.500	Rc-5	IL-3
	6051	22.07.1982.	4.400	87,98	1:50.000	Rc-10	Do-28
	6051	22.07.1982.	4.400	87,98	1:25.000	Rc-10	Do-28
	9800	15.10.1990.	2.450	87,98	1:15.000	Rc-10	Do-28
	9570	15.10.1990.	2.450	87,98	1:15.000	Rc-10	Do-28
Баљевац	3317	06.08.1958.	3.500	115,16	1:10.000	Rc-5a	DC-3
	1720	16.07.1969.	3.700	114,92	1:11.000	Rc-5	IL-3
	6035	22.07.1982.	4.400	87,98	1:20.000	Rc-10	Do-28
	9586	15.10.1990.	2.450	87,98	1:17.500	Rc-10	Do-28
	9586	15.10.1990.	2.450	87,98	1:9.300	Rc-10	Do-28

DC-3¹ MCDONNELL DOUGLAS-Дакота, USA; IL-3² Иљушин, СССР; Do-28³ Dornier, Француска

Облици

На вертикалним аерофото снимцима тешко је одредити облике објеката. За интерпретацију индустријских делова насеља, вертикални снимак ће дати више информација него шетња по фабричком кругу. Перспектива вертикалног аероснимка неке шуме може открити њен значај за рекреацију. Такви снимци

указују и на тектонске процесе (раседи и др.). Укрштања саобраћајница, речних токова и њихова ширина нам указују на величину саобраћаја и њихов значај.

Сенке

Сенке су један од најважнијих елемената у дешифровању аерофото снимака. Оне нам омогућују виртуални осећај дубине. Помажу тако, што запажамо профиле објеката који су значајни у интерпретацији. Сенке су нарочито од користи онда, када су објекти врло мали, или када показују слабе контрасте тонова у односу на околину.

Тонов и боје

Визуелно запажање боја је врло важно. На црно-белим фотографијама разликујемо тонове црне боје. Акваторије на аероснимку могу бити у различитим тоновима од белог до црног у зависности од висине Сунца, величине воденог огледала са које се рефлектују сунчеви зраци према објективу аерофотокамере, угла под којим падају сунчеви зраци, доба дана и године, облачности, загађености и др. Асфалтни коловоз може се запазити на снимку као врло светла трака за сунчаног дана обзиром на своју глатку површину, или тамна ако је облачно. Стазе се могу уочити као светле линије за време сувих дана или тамно после кише. Нека изразито обла, глатка, метална тела неодређене боје, као што су камиони – цистерне или кровови фабричких хала, могу да рефлектују толико светла, да онемогућавају детаљну регистрацију објекта, па долази до губитка детаља.

Тонов и су један од главних кључева у дешифровању, који омогућују интерпретацију датог снимка. У педологији се користе тонови за класификацију тла, у шумарству за разликовање лишћара који су светлијег тона, од четинара који су на аерофото снимку тамнијег до црног тона такође за одређивање биомасе, у геологији за картирање тектонских раседа, литолошког састава и структура значајних за истраживања лежишта минералних сировина. Код објеката мале висине, траве, плантажног поврћа, житарица, тон указује на врсту културе и вегетациони период. Могућа је и процена приноса анализираних култура.

Структура аерофотоснимка

При проучавању насеља тежи се, да се продре у суштину ширења и миграција становништва током неког временског периода. На снимцима се запажа мали део територије који није био под утицајем човека. Антропогени утицаји се лако уочавају на аерофотоснимцима, јер су правих линија и правилних облика. Многе људске делатности остављају врло дуго трагове на површини Земље. Трагови насеља, рударства и пољопривреде могу се уочити на панхроматским а нарочито на инфрацрвеним и рентгентским снимцима и после неколико векова директно или на основу измењених узорака који потичу од вегетације трагова темеља или еродираних површина, који се на терену не могу визуелно запазити.

Пут и железничка пруга изгледају врло слично на аероснимку. Разликоваћемо их по облицима који су условљени њиховим функцијама. На путу се могу наћи деонице са веома стрмим нагибима и оштрим кривинама

(серпентине), са бројним укрштањима, док железничка пруга има блаже нагибе, кривине великог радијуса и мало укрштања и две или више трака, зависно од броја колосека. Железничка пруга има светао тон на снимку који настаје услед рефлексије туцаника као подлоге за доњи строј.

Стереоскоп са огледалима

При анализи аерофотоснимака коришћен је стереоскоп са огледалима немачког произвођача Zeiss и швајцарског Wild, за наше услове добрих техничких карактеристика. Тродимензионални снимци се могу видети смањени или увећане и то два или три пута у односу на размер снимка. Таква повећања снимака омогућују да се види цело стереопоље у x -смеру (смеру лета) и у y -смеру (вертикално на смер лета). Веће повећање (3 X) се остварује додавањем додатних дурбина на окулар стереоскопа.

Аерофотоснимци су незаменљиви код планирања, градње и реконструкције грађевинских објеката и инфраструктуре, нарочито у густо насељеним деловима насеља.

Анализа простора

При анализи насељених места, разматране су активности људи у насељу; где живе, раде, обављају спортске активности; инфраструктура, њихов однос према животној средини и друго.

Из области анализе урбаног простора код нас нема публикованих радова. За то постоји више разлога. Аерофотоснимци градова често су подвргнути под строге безбедносне одредбе; многи фотоинтерпретатори у свету су ангажовани у активностима за потребе народне одбране и њихови радови нису доступни јавности. У већини страних публикација у којима се анализира урбанистичка аерофотографија, радови се свode на препознавање објеката. Дешифровањем аерофотоснимка насеља добијамо бројне информације: опис урбане или руралне морфологије, проверавање урбаног раста, интензитет саобраћаја између насеља као функције искоришћавања земљишта, лоцирање клизишта, планирање цивилне одбране, допуна катастра, лоцирање спортских терена складишта и индустријских постројења, анализа осетљивости на пожар и др. Поред ових цивилних начина примене постоје и бројне могућности за потребе народне одбране.

Простор, аерофотоснимак и карта

На равној површини простор је приказан у две димензије – дужини и ширини. Он се састоји од неограниченог броја тачака од којих свака има своју локацију, без димензија. У географском смислу простор има и трећу димензију, висину, као и четврту димензију, време.

Вертикални аерофотоснимци и топографске карте су ортогонална пројекција изабраних објеката на Земљи. Они такође поседују посебне геометријске особине. Фотоснимци и карте не могу заменити теренски рад. На аерофотоснимцима урбаног насеља, упадљиве промене врсте и интензитета људске активности налазе се једна поред друге. Лако се уочавају нови делови насеља, саобраћајнице, и друга инфраструктура, са објектима за становање, рад и спортске активности.

Урбанизован простор

Још пре другог светског рата неки стручњаци су уочили предности аерофотоснимака при анализи простора и урбаних целина. Ова примена се претежно односила на препознавање објеката са снимака, или за употребу аероснимака за рад на терену.

Други светски рат је допринео наглом развоју аерофотографије и развоју фотоинтерпретације. Аерофотоснимци добијени пре, за време и после ваздушних напада, пружали су информације за избор циљева и процену штете; теренски подаци су допуњавали информације кад год су били доступни. Како су све процене биле тесно повезане са таквим карактеристикама градова као што су коришћење земљишта, зграда и њихове димензије, типови и густина зграда, развој војне фотоинтерпретације је подстакао и већу примену урбанистичке фотоинтерпретације (Walsh, 1948.).

У анализи која се провлачи кроз целу дисертацију приказана је морфофизиономија насеља и антропогени утицај. Било је ограничења техничке природе, која су диктирана расположивим материјалом аерофотоснимака. Већ је раније напоменуто да је врло тешко доћи до тог материјала који спада под Закон о народној одбрани и државној тајни, па је строго контролисан и чуван. Неки аерофотоснимци су добијени од ВГИ-а у Београду, а други су коришћени у ВГИ-у. Идеално би било да је једно снимање обављено у време пописа становништва и домаћинства, друго снимање саобраћајне инфраструктуре и треће са топографским премером. Тако се данас ради у развијеним западним државама, за потребе мултидисциплинарне анализе простора.

Постојећи аерофотоснимци су снимљени у различитом временском интервалу и годишњем добу. Нисмо могли да бирамо периоде који се поклапају са вегетационим периодом, пописом или са неким већим интервенцијама у насељима, већ смо користили постојеће аерофотоснимке.

Обављено је стереоскопско посматрање парова, рекогносцирање терена и преглед свих расположивих карата и библиотечког материјала.

Типови груписања грађевинских објеката указују на коришћење градског земљишта. Већина стамбених објеката у градовима умерено су међусобно блиски и прате уличну форму, неке старије куће су повучене од улице у двориште, док су новије грађевине сазидане до улице (тротоара). У стамбеној зони могу се наћи и изоловане велике грађевине, солитери, пословне зграде, цркве, џамије, школе и спортски терени. На аерофотоснимцима се запажају вртови и травњаци; уочавају се варијације у старости и квалитету грађевина – густина стамбених јединица и вероватан број становника могу се интерпретирати директним опажањем или путем закључивања. Најмања густина зграда у стамбеној зони је на периферији града. У стамбеним блоковима су велики трговачки центри који се на снимцима лако распознају великим простором за паркирање кола и другим уочљивим карактеристикама.

На аероснимцима уочавамо индустријску зону града и типове грађевина; складишта, хотели, магацини, фабричке хале, циглане, површинске копове, руднике и др. заједничка карактеристика великих објеката су равни кровови или покривени валовитим лимом. Код анализирања ових објеката запажа се неколико мањих зграда, где се налази управа предузећа, такође се уочава недостатак дрвећа. У овом простору има врло мало стамбених објеката. Има делова насеља где су индустријски објекти опколили стамбену зону, као што је то случај у

Баљевцу. Грађевине на снимцима нам указују на начин коришћења земљишта. Земљиште у индустријској зони се користи за складишта, транспортна средства за кабасту робу, као и за отворене или затворене улице. Неке индустријске гране, посебно екстрактивна и прерађивачка индустрија имају карактеристичан положај и друге особине помоћу којих се могу распознати на аерофотоснимцима.

Саобраћајнице на аерофотоснимцима указују нам и на видове коришћења; ваздушни, водени или копнени саобраћај. На аерофотоснимку Рашке уочавамо северно од железничке станице, утоварно – истоварну рампу и магацински простор, а јужно је царински терминал поред пруге.

Простори који имају мало грађевинских објеката или немају ни један, сматрају се као слободно земљиште. Паркови, игралишта, спортски терени и гробља су *отворена, уређена* земљишта. Земљиште на коме нема грађевинских објеката сматра се као *отворено, неуређено*.

Неке класификације обухватају типове војног коришћења земљишта које постоји на овом простору, а које нећемо анализирати.

Нова приградска насеља са новим стамбеним објектима, помоћним – економским зградама са стоговима сена, стајама и торовима у муслиманским деловима насеља и свињцима у српским деловима у великим двориштима, и кривим улицама издвојена су из блокова шире зоне градског језгра.

Трговине су претежно у главним саобраћајницама, које су узане и закрчене возилима па је паркирање знатно отежано. То је нарочито изражено за време пијачних дана и празника. Време вожње је знатно продужено, што увећава трошкове, и број возила у саобраћају знатно загађују околину. Ово је нарочито изражено у Новом Пазару док је у осталима насељима (Рашка, Баљевац и др.) која су и просторно мања, сем пијачних и празничних дана, овај проблем мање присутан.

Анализом аерофотоснимака насеља можемо уочити и социјалну структуру становништва. Концентричне зоне и одстојање од центра града често одражавају разлике у друштвеној класи, занимању, етничком груписању и другим карактеристикама градског становништва. Величина и облик града, правац саобраћајних токова, локација становања и рада делимично одређују начин живота и свакодневно кретање становништва. Физичка обележја као што су узвишења или речни токови постају симбол друштвеног статуса, па на таквим атрактивним локацијама запажамо луксузне стамбене објекте.

Централни део насеља Нови Пазар представља стамбено – пословни део, северни део насеља омеђен реком Рашком и старим путем за Рашку заузима индустријска зона, у јужном делу насеља је спортски и болнички комплекс, док је на западу циглана.

Како су насеља сачињена од просторно видљивих објеката, типови и физиономија, се најбоље могу анализирати на аерофотографијама. Руралне просторе препознајемо по путној мрежи ужег коловоза, често са земљаном подлогом, села и засеоке са мањим бројем кућа, око којих су помоћне економске зграде, штале, амбари и др. објекти, велика дворишта, око којих су њиве. Код већих села се запажају у центру села црква или џамија, школа и дом културе, продавнице. У неким селима постоје прерађивачки погони, ветеринарске и откупне станице које се лако уочавају.

При мултидисциплинарној анализи насеља аерофотоснимци пружају велики број информација и заједно са теренским истраживањима и статистичким подацима имамо комплетан приступ анализи неког простора. Такође можемо на основу аероснимака да запазимо неке градске функције (услуге, транспорт и др.);

одређивање морфозиономије насеља; истраживање будућег развоја насеља, одвајање приградског простора од пољопривредног окружења и многе друге анализе. Значајна је анализа аерофотографија на којима су приказане саобраћајнице између насеља поред којих се изграђују објекти и формира се ново линијско насеље као што је поред пута Рашка - Бањевац. Овакво истраживање захтева поред нових снимака и снимке из ранијег периода пре изградње да би се упоредило стање и дала анализа.

III ПОЛОЖАЈ И ГРАНИЦЕ

Положај

РАШКА област налази се у планинско-котлинском делу јужне и југозападне централне Србије. По етничкој подели њој припадају планински предели између Јавора и Голије на северу и Мокре на југу, реке Лима на западу и Ибра на истоку. По народном схватању Рашки крај је знатно мањи. Он обухвата насеља у долини Рашке, као и насеља којима је стално гравитационо, привредно и културно средиште у Новом Пазару као највећем граду и Рашке у северном делу области. “Етничке особине становништва се разликују од етничких особина становништва у суседним областима, нарочито на Косову и Метохији, а народно гледиште се заснива на посматрању природних, односно географских особина, по којима се област дели на мање антропогеографске целине” (3,11).

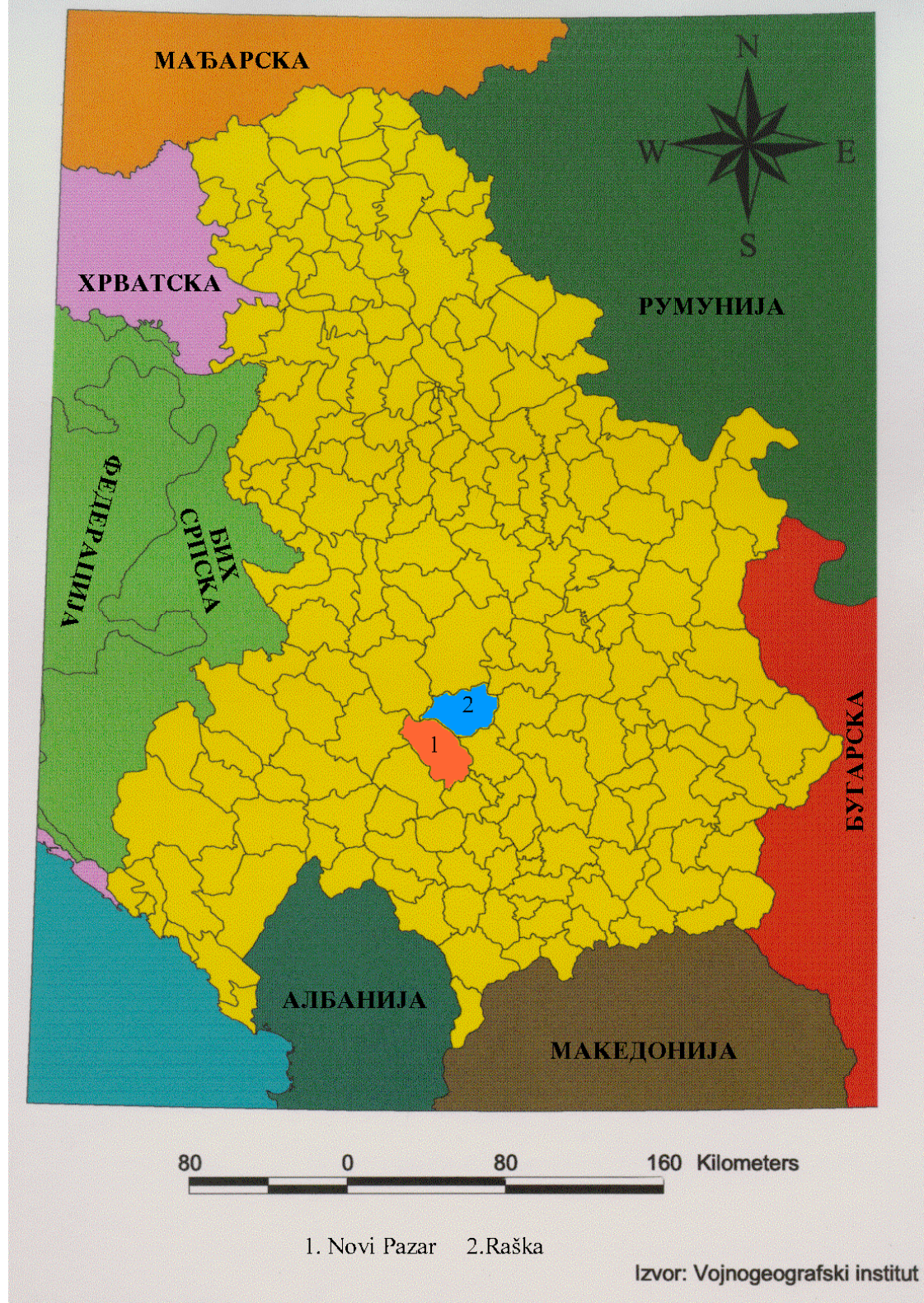
Границе

Границе општина Нови Пазар и Рашка су административне. Сва насеља на овом простору су разасрta амфитеатрално по падинама Копаоника, Голије и Рогозне у чијем су средишном делу општински центри Нови Пазар и Рашка. Ибарска магистрала се код Рашке рачва у два крака: један крак је Краљево-Рашка-Нови Пазар-Рибариће где се спаја са Јадранском магистралом (Косовска Митровица-Рибариће-Рожаје-Беране-Рибаревина) где излази на магистрални пут Бијело Поље-Мојковац-Подгорица, и други крак Краљево-Рашка-Лепосавић-Косовска Митровица-Скопље, и железничка пруга Београд-Краљево-Рашка-Косово Поље-Скопље.

Према Ј. Цвијићу, западно и северно од планине Рогозне је област Старе Рашке, која се по етничким и географским особинама разликује од области јужно од ње, а приближно је иста са областима на западу и на северу (4,1147). Та област старе Рашке не чини једноставну географску и антропогеографску целину. Она има исте природне особине са Ибарским Колашином и суседним пределима у Старом Влаху. У јужним и западним деловима области преовлађују простране влажне и мрачне шуме које се простиру од најнижих долина до највиших планинских врхова, док је источно од Ибра на побрђу Копаоника шума исечена, са пространим голетима.

Река Рашка од запада према истоку до ушћа у Ибар и Ибар даље на север теку готово средином општина, које су нагнуте ка токовима, те тиме и усмериле кретање становништва. Најниже насеље је засеок Жижовци (390 m део Баљевца на левој обали Ибра), а највише је Копаоник (1750 m) и село Смилов Лаз (1220 m) на југоисточним падинама Рогозне. Долина Рашке је у горњем току клисураста, до ушћа њене десне притоке Себечевачке реке код Трговишта, одакле почиње да се шири према долини Ибра, куда воде саобраћајнице

ОПШТИНЕ У СРЈ

Карта 1. Положај општина Нови Пазар и Рашка у заједници држава
Извор: Дигиталана географска карта СРЈ 1: 1 000 000 ВГИ, Београд 1995.г.

које повезују северне и југозападне српске области. Овуда су водили стари римски, а потом српски путеви, својим наставцима скадарско-зетским, дубровачко-босанским и београдским, који су, посредно, преко ових општина, спајали приморске области и градове са крајевима и градовима у унутрашњости Балканског полуострва. Разуђеност рашких бочних долина, које се звездасто пружају на све стране од средишта општина, благе косе планинских огранака, допринеле су доброј саобраћајној повезаности у свим правцима. Добре везе новопазарског и рашког краја са југозападним областима, биле су нарочито значајне од краја XVII века за етапно досељавање динарског становништва, које се из југозападних крајева (Црне Горе и Херцеговине) кретало према северу и североистоку.

Назив краја

Најстарији запис имена Рашке је у једном закључку Которског већа, јануара 1186 (5,198), потом од Анзберта 1198 (6,158). И преводилац Барског родослова на латински забележио је, средином XII века, тадашњи народни назив Раса (7,55). Туђи млађи називи изведени су од имена Рас или Раса, који је постао метатезом имена трачко-илирског града Арзе, који се налазио у области данашње Рашке (на полуострву Луштици на улазу у Бококоторски залив и данас постоји топоним Арза за рт јужно од плаже Жањица). Тако је од назива Рас и Раса за јупу око истоимене реке постао назив српске државе у средњем веку.

Старије становништво Рашког краја одселило се из њега крајем XVII века, а данашње, које се углавном доселило, није затекло старо име области Рашке. Назив области Рашка одржао се у црквеној администрацији и предању (8). Према Ј. Цвијићу, крајем XIX века, становници Рашке "немају никакво локално или обласно име, већ се зову само Србима" (4,1157). Од ослобођења 1912. године почели су се употребљавати називи, настали према крају који насељавају, које П. Ж. Петровић бележи: "Дежевац и Дежевка, становници предела Дежеве; Жупљанин и Жупљанка-становници рашке Жупе; Подгорац и Подгорка-становници рашког подгора; Ибранин и Ибровка-становници рашког Ибра. Назив Пазарац се употребљавао за становништво ближе околине Новог Пазара и самог града, али само онда кад се налази изван своје области".(3,14). Бежанци становници који су побегли са пештерске висоравни у село Жутице. Ови називи су се задржали и данас, само што становништво северно од Рашке назива крај, од Новог Пазара ка Пештерској висоравни "Турска" а становништво "туркијаша". Разговором са Мијатовићима из села Жутице, Марјановићима из Пискање, и са многим другим сељацима из Павлице, Рвата, Беоца и других села у долини Ибра, којима због инокоштине нема ко да чува овце, давали су их на чување преко лета на Пештерску висораван у "турску" код "туркијаша".

Назив краја Рашка, којим се у средњем веку називала знатно већа област од данашње, па и држава, оживљава у самом народу и омиљенија је од турског назива Санцак (Санцаклија). Питање је времена да ли ће се становништво данашњег краја Рашке називати старим називом Рашанима, по граду Расу, који сада не постоји, или Рашчанима-по реци и области Рашкој. Рашчанима се сада називају само становници варошице Рашке. Јевто Дедијер писао је почетком овог века да би се Рашчанима могло назвати становништво у околини Новог Пазара, управо само оно које је у долини реке Рашке (9,290).

Географско - саобраћајни положај општине Нови Пазар

Општина Нови Пазар налази се у југозападном делу Србије, између планинских венаца Голије, Нинаје, Пештерске висоравни и Рогозне. Покрива површину од 74222 ha или 742,22 km². На територији општине живи 96260 становника (по попису из 2002.год.) у 99 насеља. У централном делу територије налази се Новопазарско поље у коме је смештен и град Нови Пазар као полифункционални центар општине са 61179 становника (2002.год.).

У Новопазарској котлини звездасто се улива пет река у Рашку; Јошаница, Људска, Дежевска, Себечевачка и Бањска река. Поље је отворено према североистоку ка масиву Копаоника.

Захваљујући географском положају и геоморфолошким одликама терена, новопазарска котлина има врло пријатну ”жупну” умерено-континенталну климу.

Територија општине као старо језгро српске државности, налазила се на важном трговачком караванском путу од Јадранског мора према Истанбулу и Солуну. Развој трговачко-занатске функције насеља Јени Пазар (Нови Пазар) у XV веку био је условљен његовим повољним саобраћајно-географски положајем, на раскрсници дубровачког, босанског и зетског друма, који су повезивали Дубровник, Котор и Босну са Цариградом и Солуном (68,1).

Након I светског рата, изградњом важних саобраћајница, улога геосаобраћајног положаја Новог Пазара је знатно умањена. У том периоду нису постојале савремене друмске везе са Црном Гором. После II светског рата изграђен је макадамски пут Иванград (Беране)-Рожаје-Тутин-Нови Пазар, као веза са Црном Гором и Јадранским морем.

У претпоследњој деценији овог века изграђен је савремени магистрални пут Рашка-Нови Пазар-Рибариће, којим је Ибарска магистрала повезана са Јадранском, а Нови Пазар постао значајан транзитни центар. Изградња овог магистралног пута и савременог пута за Сјеницу, омогућила је излазак Новог Пазара из саобраћајне изолованости. Општина Нови Пазар се граничи са следећим општинама: Рашка, Ивањица, Сјеница, Тутин и Косовска Митровица.

На територији општине се налазе деонице неколико магистралних М-22 (Београд-Чачак-Краљево-Рашка-Нови Пазар-Рибариће) је један од важнијих магистралних путева у Републици Србији. Деоница овог пута Београд-Чачак део је пута са међународном ознаком Е-763 (Београд-Чачак-Ужице-Бијело Поље-Подгорица-Јадранско море). Пут М-8 (Нови Пазар-Сјеница-Пријепоље) је правац којим је предвиђена веза путева М-22 и М-21 (Е-763). (Деоница пута М-22 од Рашке до Новог Пазара, урађена је на доњем построју за железничку пругу која је била планирана после другог светског рата, урађени су земљани радови и на томе се стало. Траса је полако пропадала, док се нису сетили да искористе ту подлогу за магистралну саобраћајницу и скрате пут до мора за око 70 km). Регионалних R-118a (Себечево-Тутин-Шпиљани) постављен је паралелно са трасом пута М-22 и од већег је значаја за општину Тутин, којој омогућава везу са Новим Пазаром и путним правцем М-2 (Подгорица-Скопље), него за општину Нови Пазар.

Пут R-235 (Нови Пазар-Лепосавић) је краћа веза Новог Пазара са магистралним правцем М-22/3 (Рашка-Косовска Митровица).

Пут R-234 (Нови Пазар-Србовац) такође повезује Нови Пазар са правцем M-22/3, са укрштањем ближе Косовској Митровици.

Пут R-236 (Пазариште-Сопоћани-Угао) предвиђен је као један од путева којима се омогућава отварање северног дела територије општине Тутин према Новом Пазару, односно магистралној мрежи, и више локалних путева.

Саобраћајни положај општине Нови Пазар у односу на коридоре главних магистралних друмских праваца у Републици, није ни повољан, али ни изразито неповољан. Јако дисециран рељеф Општине не пружа могућности за формирање неких нових магистралних праваца поред већ постојећих.

Када се говори о неповољности географског положаја, мора се рећи да је целокупна постојећа мрежа регионалних и локалних путева на територији Општине, као и у суседним општинама, квалитативно веома лоша. Са подизањем нивоа услуге постојећих путева треба очекивати и повећање саобраћајног оптерећења (68,3).

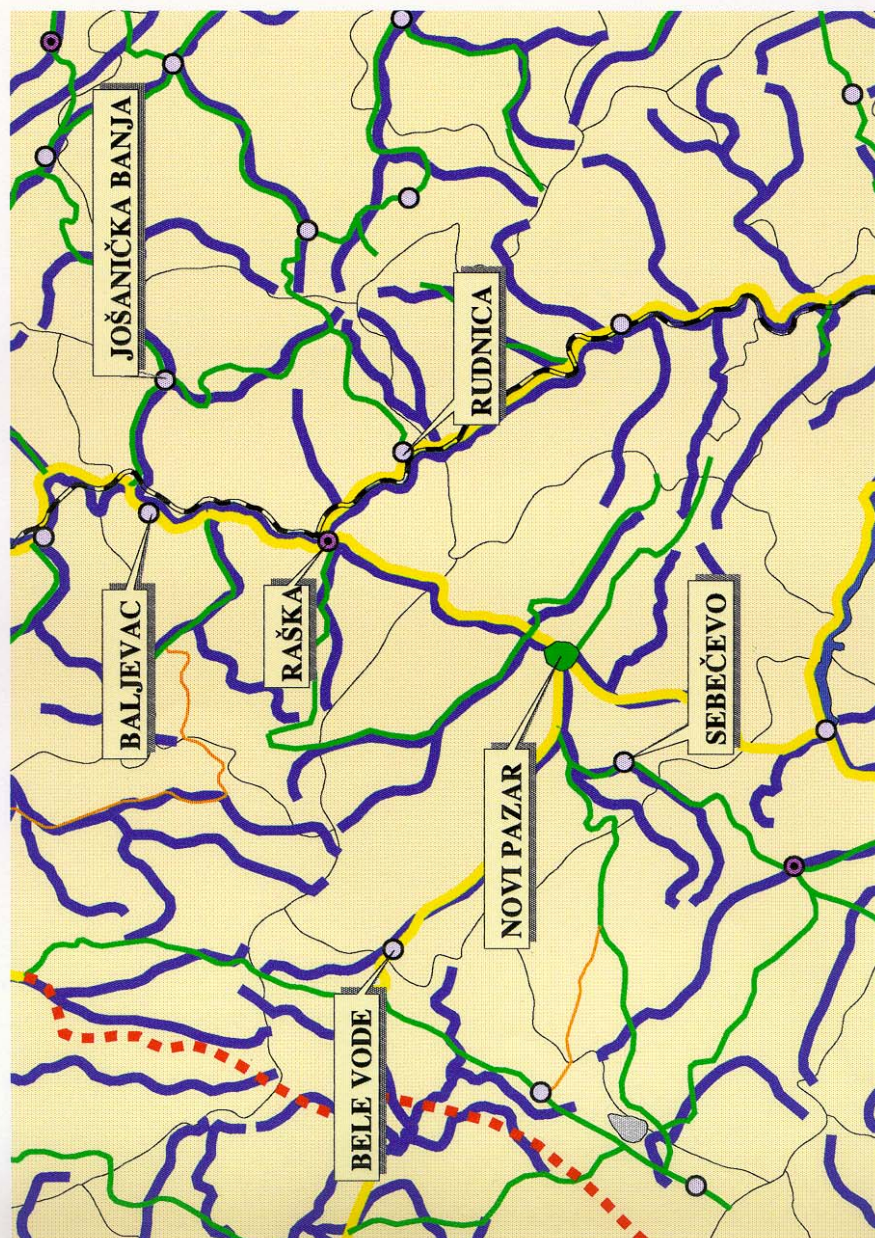
Главне осовине развоја Општине су два поменута магистрална правца, а осим овог, на територији општине нису развијени други видови саобраћаја.

Географско-саобраћајни положај општине Рашка

Рашка се налази у јужном делу Рашчанско-баљевачке котлине, и има повољан физичко-географски положај. У самом насељу Рашка стичу се речне долине Ибра, Рашке и Трнавске реке, а у непосредном окружењу је и Радошићска река 3 km удаљена јужно и Брвеница 9 km удаљена северно од Рашке. Због положаја поменутих речних долина простор на коме се налази Рашка представља највећу саобраћајну раскрсницу природно предиспонираних путева на овом простору. Највећи део Рашке налази се на левој обали Ибра, у међуречју Ибра, Рашке и Трнавске реке, на надморској висини од 400 до 420m, на алувијалној тераси чија је релативна висина 20 до 40m, на морфолошкој граници између дна и обода котлине. Она је лоцирана на источном присоју и околним брдима, која се дижу изнад самог насеља, отворена према северу низ долину Ибра па је изложена зимским хладним ваздушним струјањима. У њеном атару се осећа недостатак простора за даље територијално ширење насеља, зато насеље расте у висину и на север дуж магистралног пута.

Рашка се формирала као највеће насеље у Рашчанско-баљевачкој котлини захваљујући повољном саобраћајно-економском и физичко-географском положају. Рашка је основана као стражара и ђумрукана (царинарница) на граници Србије и Турске. Од 1834. до 1912. године она је као погранично насеље имала специфичан економско-географски положај који се огледа у њеном политичко-географском положају. Са укидањем границе она губи тај положај и почиње брже да се развија.

НАСЕЉА, КОМУНИКАЦИЈЕ И ХИДРОГРАФИЈА ОПШТИНА НОВИ ПАЗАР И РАШКА

1 : 400 000

40 Kilometers

20

0

20

Карта 2.

Саобраћајно-географски положај Рашке је био значајна компонента економско-географског положаја. Он се стално мењао у позитивном смислу и доприносио бржем развоју насеља. Са изградњом железничке пруге у долини

Ибра Рашка је постала утоварно-истоварна станица не само за овај крај, већ и за Новопазарско-пештерски крај и североисточни део Црне Горе.

Са изградњом нових саобраћајница у послератном периоду (Ибарске магистрале, пута Рашка-Нови Пазар-Рибарића и локалних и регионалних путева на територији општине Рашка) још више је побољшан саобраћајно-географски положај Рашке.

Захваљујући повољном географском положају Рашка постаје седиште управне власти за срез студенички 1846. године (80, 228). Административно-политички положај Рашке постаје још повољнији 1886. године јер је тада срез јошанички припојен срезу студеничком (118, 17). Према подацима из 1931. године срез студенички је имао површину од 1.022 km², 118 насеља, 17 општина и 29.112 становника (119, 307). После другог светског рата настале су неке административно-територијалне промене среза студеничког. Од среза дежевског 1947. године добијене су општина Никољача, Лешак и Врачево (без насеља Јове, Грађановића и Трстеника), а 1950. године од среза копаоничког добијена је општина Миоковиће. Од студеничког среза 1952. године насеље Стануловиће дато је копаоничком срезу, а насеље Растиште и Савово дати су срезу жичком (120, 161). Административно-политички положај Рашке постаје неповољнији 1955. године, јер је тада срез студенички спојен са срезом жичким у нови срез Краљево. Рашка тада губи улогу среског места (за срез који је имао 113 насеља и површину преко 1000 km²), а добија улогу центра општине Рашка, која је имала 35 насеља и површину 356 km². После укидања баљевачке општине и њеног припајања општини Рашка 1959. године, постаје административно-политички центар за нешто ширу територију чија је површина 666 km² на којој се налази 61 насеље. Наведене промене административно-политичког положаја Рашке утицале су на измену административно-политичке функције насеља.

За економско-географски положај Рашке од значаја је и њен положај на граници привредно различитих зона, дна и обода котлине, који јој је омогућио да постане трг за размену равничарских и планинских производа, не само за овај крај већ и шире. На њену пијацу долазе произвођачи воћа и поврћа из Западног Поморавља и Повардарја, купци стоке из Новопазарског краја и купци сточарских производа (сира) из Македоније и са Косова.

Рашка има повољан положај у односу на минерална богатства која се налазе на њеној територији. Ова компонента економско-географског положаја била је значајна за развој насеља, јер је од 1963. године у Рашки отпочела изградња станова за запослене раднике у околним рудницима.

Наведени фактори економско-географског положаја условили су да се Рашка развила у највеће градско насеље на територији општине и да постане општински центар.

Географско-саобраћајни положај Баљевца

Баљевац се налази у средњем делу долине Ибра, на његовој левој обали у западном делу Баљевачке котлине, на надморској висини 390 m, на алувијалној тераси 10-20 m која има издужен облик у правцу север-југ што је утицало на облик насеља. Баљевац је младо насеље. Формирано је на левој падини велике котлине, која на месту названом Подводница, чине размакнуте стране Ибарске клисуре, између града Рашке и насеља Биљановац (151,1). На додиру дна и

обода котлине у коме су усечене терасе некадашњег Рашчанско-баљевачког језера. Поменути положај на граници привредно различитих зона пружио је овом насељу повољан услов за развој. Од значаја је било и то што има повољан положај у односу на минерална богатства: камени угаљ, магнезит и доломит која се налазе у његовој близини. Такође има и повољан саобраћајно-географски положај, јер се налази на Ибарској магистралаи и у непосредној близини железничке пруге Београд-Краљево-Рашка-Косово Поље-Скопље са којом је повезано преко железничке станице Јошаничка Бања у Биљановцу (3 km северно од насеља) и утоварне станице за руду и железничког стајалишта за путнички саобраћај у Пискањи (1 km источно од насеља). Најближа градска насеља су Рашка 14 km јужно и Краљево 70 km северно од Баљевца.

Географско-саобраћајни положај Јошаничке Бање

Јошаничка Бања или како се још популарно назива "Зелена врата Копаоника" лежи у долини реке Јошанице, десне притоке Ибра у подножју Жељина и шумовитог Бањског Копаоника. Налази се на 550 m надморске висине па се убраја у највише бање у Србији. Бања је лоцирана на ушћу Велештице у Јошаницу. Ове две бистре копаоничке речице употпуњују планински пејзаж Бање и пружају изванредне могућности, не само за туристичко активирање, већ и за просторно уређење Бање (109, 24, 35, 85).

Јошаничка Бања има добар саобраћајно-географски положај. Удаљена је од Београда 250 km, Приштине 134 km, Скопља 229 km и од Ниша 141 km. Од Ибарске магистрале и железничке станице Јошаничка Бања у Биљановцу удаљена је 10 km и до ње води савремени асфалтни пут (реконструисан и асфалтиран 1988. године). Он је само део пута који кроз Бању води ка истоку према, Александровцу, Крушевцу до Појата где излази на аутопут Београд-Ниш, односно Брусу, Блацу и Прокупљу где се спаја са магистралним путем Ниш-Прокупље-Приштина. У самој Бањи одваја се удесно асфалтни пут за Копаоник који јој омогућује да постане значајан транзитни центар за туристе који посећују Копаоник (133, 43).

IV ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОСТОРА

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА НАСЕЉАВАЊЕ

Рељеф

Рељеф рашке области у својој разноликој обликованости формирао се на територији захваћеној интензивним тектонским и ерозивним процесима. Због дуготрајне и снажне вулканске активности, у геолошкој грађи заступљене су с великим распрострањењем и еруптивне стене с туфовима.

Геолошку грађу чине: дијабаз-ројне формације, палеозојски шкриљци, тријаски и кредни кречњаци, формација горњокредног флиша, серпентини и дилувијалне насlage и алувијални наноси. Мермерасти кречњаци и мермери јављају се на сектору Сопоћана. У њима је био рудник предузећа "Украc" из Новог Пазара. На травертинске депоније наилази се на више места. Позната је сига из мајдана Рогатац на 19 km пута Нови Пазар-Сјеница. И код села Слатине има травертина у већим партијама. Мермер и травертин, као грађевински материјал, употребљавају се у овој области од најстаријих времена. Од седиментних стена у средњем веку изграђен је манастир Сопоћани, а у наше време лепа зграда Реуматолошког центра Новопазарске Бање. У овој области је и део велике ибарске серпентинске зоне. Серпентин се јавља северно од Новог Пазара, низ Рашку, у врло дугачкој еруптивној зони, која се пружа од Звечана код Косовске Митровице преко Рогозне скоро до Краљева на северу. То је највећа еруптивна маса у западном делу Балканског полуострва.

"Рељеф околине Новог Пазара чине четири маркантне морфографске целине: Новопазарска котлина, потпланинско побрђе, Пештерска површ и планина Рогозна. Прва морфографска целина је у склопу низијског, а остале висинског рељефа. У низијском рељефу преовлађује долинска, а у висинском пластика површи и била" Ј. Цвијић Геоморфологија I 1924.

Најраспрострањеније удубљење, у централном и најважнијем делу ове области, представља *Новопазарско поље* кроз које протиче река Рашка. Простире се од Пазаришта до Петрове цркве, у дужини од 8 km, ширине од 700 до 800 метара. Спущена (560-590 m н в), између висоравни Пештера и масива Рогозне, ова мала котлина, поред својих димензија и ексцентричног положаја, имала је и има највећи значај у области. То је највећа низија у источном делу Старе Рашке, уз то плодна и заклоњена планинама.

Карактеристике рељефа Новопазарске котлине чине раседни одсек северно од Новог Пазара низ Рашку, флувијалне терасе и звездаста конфигурација долина.

Изнад алувијалне равни на левој долинској страни уздижу се две речне шљунковите терасе. Оне су местимице широке око 1 km, као код насеља Дојевиће. У котлиници око реке Рашке, које је Ј. Цвијић због особитог значаја назвао "Централним пољем новопазарске области", звездасто се сустиче осам главних и неколико мањих речних долина, које у њега улазе или из њега излазе. Од њих су главне долине Рашке, Људске, Себечеве, Јошанице, Трнавске, Избичке и Дежеве. Јован Цвијић пише: "На балканском полуострву нема места

где би се на тако малом простору звездасто састављале тако многобројне долине”. У оквиру Новопазарске котлине је и секундарна морфотектонска целина-новопазарски басен.

Потпланинско побрђе обликовано је рељефом живе пластике. Земљиште рашчлањених флувиоденудационих површи очувало се фрагментарно у више спратова различитих висина.

На дубоким и уским дисекцијама развиле су се клисурасте долине, а на тектонским предиспозицијама-композитне долине. Овећа проширења облика корутина обично су на контакту главне и бочних долиница. У долини Рајчиновића потока ерозионо-тектонско проширење јавља се око Рајчиновића бање, а у долини речице Слатине око Слатинског кисељака.

Западно од Сопоћана настаје пространа крашка површ *Пештер*. Висока је 1000-1200 m, исте висине као површ Рогозне.

Пештерски крас чини саставни део велике Сјеничко-пештерске висоравни, у којој је и Сјеничка котлина. На њој је развијен интензивни крашки процес. Због тога је она ижљепљена многобројним вртачама различитих димензија и облика, а јављају се и неколико увала и два крашка поља-Коштан и Пештерско. У периферним деловима висоравни значајније пећине везане су за уздужне профиле рецентних или фосилних речних токова. То су пећина на врелу Рашке у источном, затим пећина на врелу Бистрице у западном и Тубића и Ушачка пећина у северозападном делу висоравни. Плитко Коштан поље је у Доњем Пештеру. Оно представља старо извориште и речну долину Рашке, пре скрашћавања.

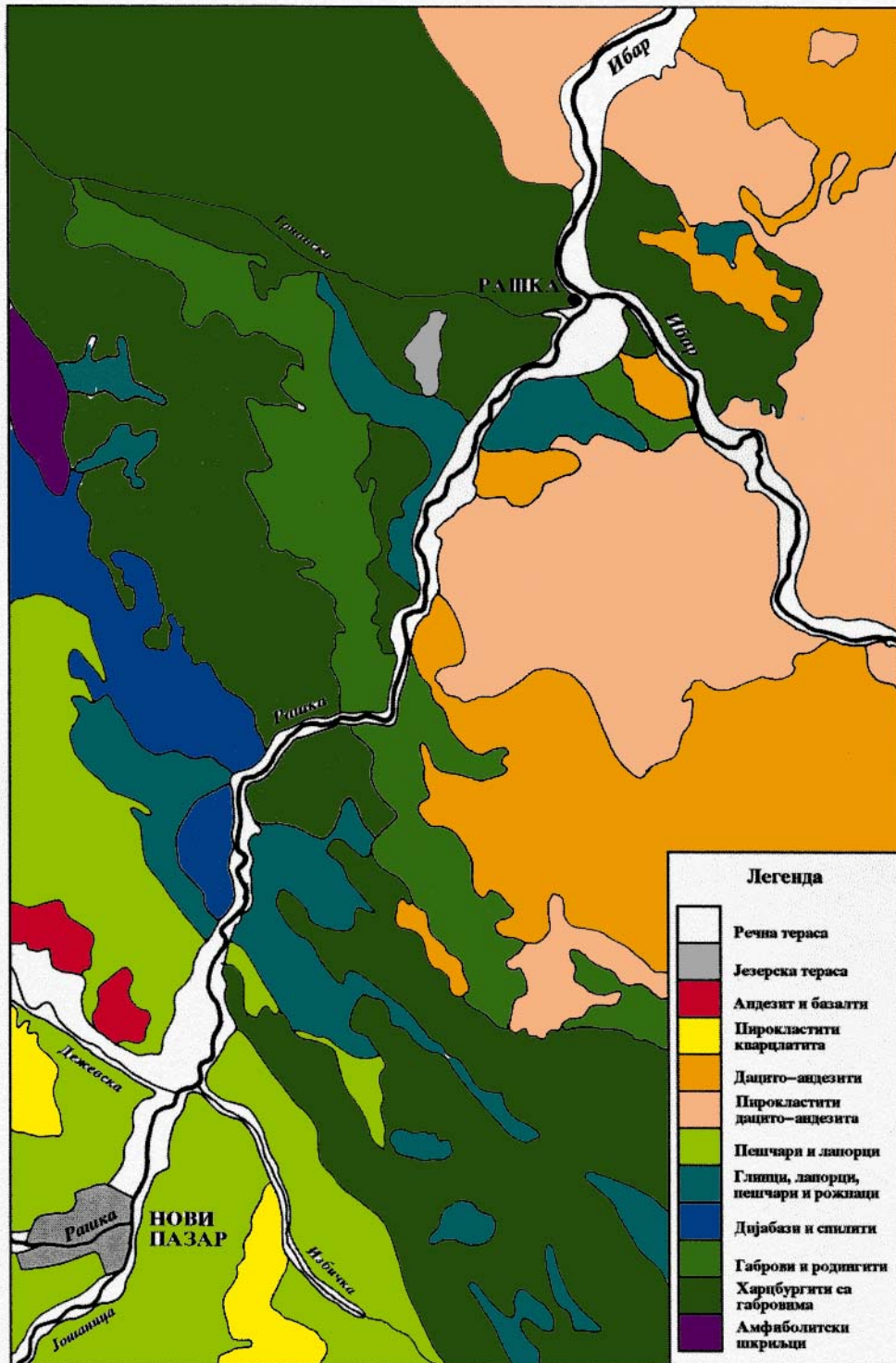
Пећина на врелу Рашке је у дну кречњачке пречаге у којој су изнад реке системи сувих пећина сукцесивног распореда. Сваки систем пећина одговара једној фази у развоју подземне морфологије и хидрологије краса. Пећина данашњег врела долази у ред уских пећина. Предиспонирана је двома дијаклазама. Пећина је на улазу висока 2-3 m, широка око 1,5 m. На дну канала, десетак метара од улаза, налазе се обурвани кречњачки блокови. Они су се стропоштали с таванице на оним местима где се у рогљевима сучељавају дијаклазе. Овај обурвани материјал представља леп пример подземног обурвавања у красу. Улазни пећински канал проширује се према дворани која се налази на 118 m од улаза на апсолутној висини 733 m. У дворани је каптиран подземни ток Рашке у акумулационом језеру дужине 16, а ширине 9 m.

Рогозна је пространа заравњена планина, која почиње на југу од Бањске изнад Косовске Митровице, а пружа се последњим огранцима на север до Новог Пазара. Она одваја Косово од новопазарско-рашког краја.

Крупне црте рељефа Рогозне чине прегнантне флувио-денудационе површи. Планинско било је најјаче засечено поменутом површи, високом 1000-1200 m. ”То је типска и најбоље очувана површ ових крајева, која прелази на десну страну Ибра” Ј. Цвијић Геоморфологија I 1924. Ова површ је рашчлањена дубоким долинама врло стрмих страна, обрасла храстовом и буковом шумом.

Са нижих површи, од којих је врло изражена флувио-денудациона површ висока 800-850 m, уздижу се вулканске купе. По М. Зеремском, вулканске купе нарочито су заступљене у атарима села Грубетиће, Отес-Војковиће и Беланске. Терен на коме се јављају обухвата површину од 25 km². Према изгледу

ГЕОЛОШКА КАРТА НОВОГ ПАЗАРА И РАШКЕ

Карта. 3. Геолошка карта дела територије

и материјалу од кога су изграђене могу се поделити у два типа. Једне су састављене од јаче распаднутих андезитскодацитских стена помешаних с великом количином туфа, док су друге састављене од веома компактних и жилавих стена црне боје, где је туф сведен на минимум и јавља се искључиво на

њиховом подножју. На терену отпорних вулканских стена јављају се мали денудациони облици (купасти стубићи, сеченице и др.).

Геолошка грађа новопазарско-рашког краја је врло сложена и занимљива. Тријаски и кретацејски кречњаци, с наслагама пешчара и конгломерата, преовлађују на десној страни Људске реке, од изворишта до ушћа у Рашку, затим са обе стране реке у горњем току Рашке, па у правцу брда Јавора, код села Жуњевића, даље на Црни врх, који је на развођу Рашке и Ибра, одатле у правцу речице Јагњенице до њеног ушћа. Према Ј. Цвијићу, рашке површи састављене су поглавито од тријаског кречњака и доломита. У њима су котлине тектонског и ерозионог порекла, у којима су се образовала језера и од којих је остао изразит језерски рељеф с терасама и клифовима који су, с површима главна морфолошка карактеристика области Рашке. Тријаски кречњак је пепељастобеличаст, једар, чист и за њега су везане крашке појаве у западном делу области, али не оголићен, као што је у Штавици, Пештеру и Сјеничком пољу, него је од тамошњих нижи, влажнији и пошумљен (мерокарст) (16,401).

У источном делу области преовлађују трахити, андезити, палеозојски и кристаласти шкриљци. Млађе стене прожете су еруптивним масама терцијарне старости у долинама Рашке, Људске, Дежевке и Бањске реке. У источној зони еруптивних стена јављају се рудне жице разних метала, затим хладни и топли минерални извори.

Доњи тријас пружа се с планине Соколове, прелази реку Рашку даље према југоистоку, преко развођа, спушта се у долину Ибра према Лепосавићу. Као отргнути појас јавља се у истом правцу пружања, али знатно мањи, јужно од града Рашке, а као оаза у долини Људске реке, југоисточно од насеља Осаонице.

Доња креда простире се с Косова, прелази на леву долинску страну Ибра, до падина Црног врха на развођу. Појединачно се јавља са обе стране косе Кукавице, на источним огранцима Рогозне, затим у непосредној околини Новог Пазара пружајући се на југоисток уз долину Избичке реке и на северозапад уз Дежевску до њеног изворишта. Највећа маса кредних седимената налази се с обе стране Дежевске реке као продужење креде у околини Новог Пазара. Овде је креда представљена пешчарима сенонског флиша М. Илић, Предходна петрографска проучавања, Београд 1939.(17).

Кристаласти шкриљци палеозојске старости простиру се долином Рашке Јошанице на запад, до границе према пештерској висоравни, обухватајући крај око манастира Сопоћана, зупчасто се завлаче на леву обалу Рашке испод Сопоћана, а одатле на исток, десном страном Јошанице и допиру скоро до Новог Пазара; према северу и северозападу клинасто се завлаче са обе стране Људске реке, па се затим проширују у знатно већи простор преко Голије и даље на север.

Андезити и трахити распрострањени су са обе стране Ибра, по западном делу Рогозне до кристаластих шкриљаца у долини Јошанице, на север до Новопазарске бање, на исток до габра и серпентина, на југ до развођа Рашке и Ибра. Андезити и дацити учествују у саставу масива Рогозне. То је пространа област вулканских стена. Изолованих партија ових стена има веома распаднутих међу серпентинима. Други појас андезита и трахита је на левој страни реке Рашке, изнад Новог Пазара, допире на северозапад до изнад села Осаонице, на исток до планине Близанаца, а купасто се јавља у горњој креди северно од Новог Пазара. Трећи појас ових стена пружа се од града Рашке, прелази на леву долинску страну Рашке до изнад села Милатковића, покрива планину Буковик до села Кончулића. Према М. Илићу, андезити у околини Новог Пазара су постсенонске старости.

Габро и серпентини су распрострањени са обе стране Ибра од Звечана и Бањске до косе Кукавице, а одатле се клинасто завлаче у северозападном правцу и допиру до реке Рашке ниже Бање код Новог Пазара, ту прелазе реку Рашку, провлачећи се између горње креде и доњег тријаса, ка северу у долину Трнавске реке, а затим скрећу на исток и прелазе Ибар код ушћа Рашке (18).

У северном делу области у општини Рашка јасно су изражене три морфолошке целине:

1. Зона котлинског дна ”пространих Ибрових котлина Баљевца и Рашке” (12,557). Ову зону чине две целине:

Прва је алувијална раван Ибра и његових притока која је изграђена од алувијума, речних пескова и конгломерата.

Другу целину чини терасни и долињски рељеф Ибра и његових притока. Речне терасе имају релативну висину 5-10, 20-30 и 60 метара и изграђене су од грубог кластичног материјала, пескова и глине (16,255). Речне терасе 20-30 m у Јошаничкој Бањи, састављене су од крупних флувиоглацијалних блокова и песка донетих с Копаоника за време вирмске глацијације (23,10).

2. Котлински обод у коме су усечене терасе некадашњег рашко-баљевачког језера. Абразиони рељеф изграђен је од неколико висинских нивоа: 520-650, 650-700 и 740 метара. Језерске терасе су дисециране долинама река и претворене у косе. Хоризонтални слојеви неогена у Баљевачкој котлини, чија је ширина 7-8 km, налазе се на висини од 700 метара (16,255, 343) и (23, 15).

3. Планински оквир чине планинске падине изнад 900 m апсолутне висине.

Територија општине Рашка је изразито планинска, јер се 88% територије налази изнад 500 метара (од 500-1000 m 57%, од 1000-1500 m 22% и преко 1500 m 9% територије). Најнижа тачка у Рашкој области налази се на 373 m н в, на левој обали Ибра код насеља Жижовци, а највиша на 1981 m на Копаонику испод Панчићевог врха (2017 m), који припада Општини Лепосавић (Косово).

Геолошка грађа рашчанског краја је врло сложена. Геолошка прошлост од палеозоика до терцијара била је веома бурна, долазило је до набирања, раседања и богате вулканске активности. Геолошку грађу чине: серпентин, андезити, грано-диорити, порфирни грано-диорити, габрови, кречњак и доломит. Највеће распрострањење имају серпентин и дацито-андезитски туфови.

Најстарије стене које улазе у састав овог терена су метаморфити Рогозне, Источне Голије и Централног Копаоника. Они су представљени анфиболским стенама и мусковитским шкриљцима у дубини и серпентинско-хлоритским шкриљцима, кварцитима, мермерима, метаморфним кречњацима и дијабазима у вишим деловима. Дијабаз рожначка формација има прилично распрострањење дуж Ибра и Рашке. Изграђују је магматске и седиментне стене. Магматити су различитих варијетета габроида, затим дијабази и прелазне габродијабазне стене. Вулканисти су створени у вулканској зони Копаоника и Рогозне. У пред плиоценској фази образовани су дацито-андезити и пироксенско-анфиболски андезити. Вулканска активност на Рогозни одвијала се између доњег миоцена и квартара. Терцијарне гранитоидне стене изграђују масив Централног Копаоника. Ови гранитоиди леже у језгру копаоничко-жељинског антиклинаријума. Седиментне стене створене су за време терцијара у мањим депресијама. Код Рвата северно од Рашке развијени су глиновито-песковити, песковито-карбонатски слатководни седименти. Старост ових је, по аналогији са седиментима баљевачког басена, вероватно миоцена (24,10-13). Најстарије квартарне творевине су морене, констатована на Козјој Глави на Копаонику. На

Козјој Глави близу Ројчића нађен је глацијални материјал на висини од 800-950 m. Састављен је од одломака шкриљаца, андезита, седимената дијабаз-ројначке формације, серпентина и других стена. Димензије глацијалног материјала су различите, од неколико милиметара до неколико метара у пречнику (23,27).

Разноврсна геолошка грађа условила је богатство минералних сировина које се могу сврстати у три групе:

У прву групу спадају појаве хромита генетски везане за ултраморфите.

У другу групу спадају појаве минералних сировина везане за ендегене процесе терцијарног магматизма или за разне егзогене процесе генетски посредно везане за исти магматизам. Овој групи припадају лежишта и појаве руда: гвожђа, волостонита, молибдена, волфрама, бакра, олова, цинка, магнезита и азбеста (24,14).

У трећу групу спадају лежишта каменог угља. У долини Ибра постоје три терцијарна угљена басена: јарандолски, тадењски и ушћански. Њихови угљеви одликују се високим степеном угљенисања. На рашчанској територији налази се јарандолски угљени басен који захвата површину 14 km² (25,125). Јарандолски угаљ иако се јавља у неогеним теренима по свом квалитету одговара правом каменом угљу. Радовановић је дошао до закључка да појава каменог угља у овом терену мора стајати у вези са појавом трахитне ерупције и да се трахит пробио и том приликом мрки угаљ претворио у камени (26,9).

Према мишљењу стручњака Геолошког завода Србије, најзначајније регистроване појаве метала и неметала у рашчанском крају којима треба дати приоритет у истраживању су:

Метали: магнетит (Суво Рудиште, Сува Руда, Бадањ и Семетеш), олово и цинк (Липовица, Плешин, Шипачина, Ковачи, Бадањ, и Радошићска река), бакар (Кремиће) и шелит (Јурија, Орнице, Вучак).

Неметали: магнезит (Трнава, Семетеш и Копаоник), азбест (Кремиће, Беоци и Казновска река), доломит (Градац), алумити (Биочин), волостонит (Јошаничка Бања и Јарам), игибрити (Рудница, Буковик и Липовица) и туфови на више места (27,6-7).

Разноврсна лежишта минералних сировина на територији општине Рашка су од значаја за развој рударства. Њима је нарочито богат део Копаоника који припада општини Рашка.

Копаоник је трусна област. Потрес који се десио 18. маја 1980. године у 21 час 2 минута и 25 секунди са епицентром у региону Копаоника (Блажево) био је интензитета у епицентру 8,5⁰ Меркалијеве скале. Захватио је територију општина Брус, Александровац, Куршумлија, Рашка и Лепосавић. Зона седмог степена која представља зону јаким оштећења објеката обухватила је насеља на готово целој територији општине Рашка. Овај потрес као и више хиљада накнадних удара, на територији општине Рашка, оштетили су 2721 објекат и причинили велику материјалну штету (28,2 и 29,1-5).

Морфометрија рељефа

На хипсометријској карти општине поделили смо територију од најниже коте 440m н в до 1674m н в (укупан висински распон износи 1234m н в) у пет висинских зона. Од ових зона најпогоднији за стално становање су прве три зоне, у којима и даље треба да се концентрише већина производних делатности. Заштитне функције (воде, ваздуха, тла) уз туризам, шумарство и сточарство треба да доминирају простором изнад 1000m н в.

Табела 2. Висинске зоне општине Нови Пазар

Зоне	Надморска висина (mнв)	% територије	Површина km ²
I	440-500	1,9	14,1
II	500-750	30,0	222,6
III	750-1000	38,9	288,6
IV	1000-1500	27,6	204,8
V	1500-1674	1,6	11,9
Укупно		100,0	742,0

Просторни план Општине Нови Пазар (1991-2011) ЈУГИНУС, Београд, 1991.

Зона која је повољна за насељавање износи 236,7 km² (31,9%) и простира се у котлини и на долинским странама Рашке и њених притока.

Нагиби рељефа

У новопазарској општини преовлађују терени повољни за изградњу, у појасу од 500-1500mнв. Терени повољни за градњу (до 10%) налазе се у долинском појасу Рашке и њених притока, на благим долинским странама као и на висоравнима Рогозне и Рудина (Пештер), заузимају 22,2% територије. Неповољни терени са нагибима преко 30% заузимају стрме падине Рогозне, Голије и Оцева, на 16,7% територије Општине.

Табела 3. Нагиби терена у степенима општине Нови Пазар

Нагиби у °	% територије	Површина km ²
0-5 ⁰	8,9	66,0
5-10 ⁰	22,2	167,7
10-20 ⁰	26,7	198,1
20-30 ⁰	25,5	189,2
Преко 30 ⁰	16,7	124
Укупно	100,0	742,0

Просторни план Општине Нови Пазар (1991-2011) ЈУГИНУС, Београд, 1991.

Сл. 1 Морфологија предела *снимио: Д. Сочанац*

Експозиције рељефа

Експозиција рељефа условљава могућност изградње на датој територији, те се издвајају четири категорије и равничарски терени (у зависности од намене могу бити повољни, тј. условно повољни). Повољне-доминантне-јужне експозиције имају све присојне стране котлинских падина притока Рашке, које имају правац СЗ-ЈИ. Условно повољну експозицију имају претежно падине долина Рашке и Јошанице. Неповољну експозицију имају осојне стране-северне котлинске стране притока Рашке, где запажамо и условно неповољну експозицију.

Табела 4. Експозиције терена општине Нови Пазар

Степен повољности	% територије	Површина km ²
Повољно ЈЗ-Ј-ЈИ	32,0	237,5
Условно повољно ЈЗ-СЗ : ЈИ-СИ	50,0	371,0
Условно неповољно СЗ-ССЗ : ССИ-СИ	5,5	40,8
Неповољно ССЗ-С-ССИ	12,5	92,7
Укупно	100,0	742,0

Просторни план Општине Нови Пазар (1991-2011) ЈУГИНУС, Београд, 1991.

Повољни терени општине су у благим котлинским странама и долинама Рашке и њених притока, погодним за ратарство и воћарство, насељавање, као и у висоравнима са ливадско-пашњачким површинама и шумама, непогодним за стално насељавање, али погодним за развој сточарства, шумарства, туризма, уз стална побољшања.

Клима

Овај крај је планински, отворен према североистоку. Има доста насеља на апсолутној висини вишој од 1000 m. Према народном казивању то је област оштре климе и дуготрајне зиме. То потврђује и Ј. Цвијић ”у досадашњим испитивањима Рашка је једна међу најхладнијим и најснежнијим српским областима” (4,1147).

У области Рашке климатске разлике, настају због неједнаких висина различитих експозиција и осунчаности места. Најнижи делови области имају жупни карактер, јер су заклоњена високим планинама од јачих хладних ветрова (па и назив Жупа за низијска села ове области). Топлотне разлике између планинских и жупних насеља израженије су због неједнаког трајања лета и зиме. У планинским селима магле почињу месец дана раније него у жупним селима. И снег почиње да пада раније у планинским селима, а у пролеће позније окопни. Преко лета се снег нигде не одржи. Због температурних разлика усеви и воће у планинским пределима касније дозревају (3,21).

Знатније су летње топлотне разлике од зимских. У области Рашке има топлих дана, али су ноћи врло свеже, неретко и хладне. Приближавањем зиме изједначавају се топлотне разлике. Зиме у планинским селима су оштре у крајевима изложеним северним ветровима, а блаже у долињским насељима која су на присојним странама.

Јесењи и зимски ветрови појачавају оштрину зиме. Они дувају са севера и североистока. Народ их назива ”северац” и ”студени”. У сопоћанским селима понекад зими дувају тако јаки ветрови да се из куће не излази, а у бањским селима се цреп на зградама притискује каменим плочама да га не би ветар скинуо с крова. Најдуже дувају хладни ветрови на Рогозни. Зато се тамо куће и друге зграде редовно подижу у ”заветрини” и по долињским странама. У жупним селима и у долини Људске реке северни ветрови мање дувају.

Пролећни ветрови имају јачину кретања готово као и зимски, али нису тако хладни. Називају их ”јужњак” и ”косовац”. Овим ветровима су изложена села на јужним падинама Рогозне.

Летњи ветрови су чешћи у жупним селима. Они тамо ублажавају јаче врућине. Летњих вечери ваздух струји низ планинске стране ка долинама и то је ”ноћик” који повећава вечерњу свежину у жупним насељима. Користили су га раније сељаци у јулу и августу за вејање стрних жита.

Западни ветрови дувају крајем пролећа, у лето и јесен, ређе и зими. Они доносе кишу, а у јесен и зими снег. Називају их ”западњак” и ”кривац”, а у долини Људске реке чује се и назив ”бановац” (по насељу Бановици).

Источни ветар ”устока” јавља се ретко, само лети. Он тада ”доноси сушу”, јер сузбија западни ветар који доноси кишу.

Табела 5. Средње месечне температуре ваздуха у °С за период од 1961. до 2003. године.

Метеорол. станица	месеци												Сред. год
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Нови Пазар	-1,8	0,6	4,8	9,2	13,7	16,7	18,5	18,3	15,0	9,8	4,2	-0,4	9,0
Рашка	-0,4	0,9	4,5	11,2	14,9	19,1	21,1	21,1	17,4	10,8	5,7	2,3	10,7
Копаоник ¹	-5,6	-5,5	-3,2	1,2	6,4	9,0	11,3	11,4	8,2	4,1	-0,7	-3,9	2,8

Подаци из РХМЗС

Средње годишње температуре за Нови Пазар су 9,0, за Рашку 10,7 и Копаоник 2,8°С.

Табела 6. Висина падавина у mm/m² за период од 1961. до 2003. године.

Мет. станица	месеци												Год.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Нови Пазар	32,9	23,3	31,2	32,6	60,9	74,0	51,7	55,7	42,3	65,9	46,9	42,4	606,3
Жутице	33,6	35,0	32,2	44,3	67,2	62,3	57,3	47,9	37,8	46,6	50,3	40,1	569,7
Јошаничка Бања	48,2	47,9	42,4	58,2	88,4	83,7	82,3	58,0	57,0	53,7	64,9	53,7	742,8
Рашка	44	46	48	46	70	77	46	43	48	72	63	52	655
Копаоник ¹	55,1	54,4	61,2	71,9	111,1	116,6	95,4	79,3	68,2	68,8	73,5	62,4	933,7

Подаци из РХМЗС. За М.С. Копаоник (1710 m н.в.) у периоду 1961 – 1990. год.

Географски положај рељеф земљишта и педолошки покривач, условили су разноврсну климу у Рашкој области. Овде су изражена три климатска типа: умерено континентална клима до 700 m, субалпска у планинским деловима од 700-1300 m и планинска (алпска) изнад 1300 m (23,28-29).

Умерено континентална клима је у котлинама које су затворене планинама и заштићене од ветрова, те имају жупни карактер. У њима је топлије него у околини. Минималне температуре јављају се у другој половини јануара и првој половини фебруара и крећу се до -30°C . Максималне температуре јављају се у јулу и крећу се до 39°C . За пољопривреду ове области важна је дужина без мразног периода која траје 172 дана. Просечни датум првог јесењег мраза је 18. октобар, а последњег пролећног 8. април (30,21).

Најбољи показатељ одлике ове климе су средње температуре годишњих доба: $0,9^{\circ}\text{C}$ за зиму, $10,2^{\circ}\text{C}$ за пролеће, $20,4^{\circ}\text{C}$ за лето и $11,3^{\circ}\text{C}$ за јесен. У рашчанско-баљевачкој котлини могу се запазити температурне инверзије. Услед инверзије ноћи су у котлини врло свеже, а јавља се и обиље росе.

Сл. 2. Јесења магла у долини Ибра *снимио: Д. Сочанац*

Поред температуре други важан чинилац климе је ветар. Његова честина је осредња. Највише су изражена блага струјања ваздуха. У току дана се наизменично смењује ”даник” који у обданици дува од Ибра и притока уз планинске стране и ”ноћик” који са планина струји низ падине до котлина и

утиче на ублажавање високих летњих температура у току ноћи. Највећу частину има југозападни ветар, затим северни који је равномерно распоређен у току године. Од осталих ветрова најчешће се јављају западни и северозападни и јужни ”југо” који дува у пролеће као сув и топао ветар и изазива нагло топлење снега.

Ветрови достижу највећу брзину у јануару када њихова просечна брзина износи 2,5 m/s, а најмања је у августу 1,2 m/s. Годишња просечна брзина ветра у Рашки износи 1,8 m/s (31,15). Највећу брзину има југозападни ветар који повећава влажност и доноси падавине. Падавине доноси и северозападни ветар.

Просечна годишња количина падавина у Рашки износи 655 mm и неравномерно је распоређена у току године. Највећу количину падавина има јесен 183 mm, затим лето са 166 mm. Најмању количину падавина има зима 142 mm, па пролеће са 164 mm. Лето је незнатно влажније од пролећа.

Плувиометријски режим је повољан, јер се највише падавина излучује у мају 70 mm и јуну 77 mm, онда када је биљкама најпотребнија. Распоред падавина је такав да највећу частину има пролеће, зима, затим лето, а најмању частину има јесен.

У умереноконтиненталној клими јасно су издвојена сва четири годишња доба. Зима је умерено хладна и сува, лето је умерено топло и влажно, јесен је топлија и влажнија од пролећа, пролеће је свеже и кишовито. Жупна клима без екстремних температура и дуга, топла и сува јесен представљају повољан услов за развој воћарства, а свеже ноћи повољне за крепак сан су значајне за пријатан боравак туриста.

Субалпска клима се одликује хладним зимама и умерено топлим летима, незнатним колебањем температуре, а јесен је топлија од пролећа.

На висинама изнад 1300 m влада планинска (алпска) клима, која је најбоље изражена на Копаонику. Просечна годишња количина падавина на Копаонику износи 933,7 mm. Најмање падавина је у јануару 55,1 mm, а највише у јуну 116,6 mm. Највлажније годишње доба је лето са 249 mm, а најсувља је зима са 158 mm атмосферског талоба. Јесен са 202 mm је влажнија од пролећа (187 mm). Однос броја дана са снегом и кишом је 1:1. Снежни покривач се задржава око 212 дана, са просечном максималном висином од 128 cm., што продужава зимску сезону на 4-5 месеци годишње. Облачност је већа него на околним местима због узлазног струјања ваздуха, који се шири, на већим висинама кондензује и формира облаке. Осунчавање расте од 1900 часова на северу и истоку до око 2150 на југу. Најдуже осунчавање је у августу 269,2 часова када је Копаоник најсунчанији предео Србије, а најмање у децембру 84,7 часова, што је важно за развој рекреативног и зимско-спортског туризма. Овакве природне предиспозиције су погодиле развоју Копаоника у велики туристички центар (32,2). Клима Копаоника се одликује кратким и свежим летима и дугим и хладним зимама. Од свих планина Србије, на Копаонику се најдуже задржава снежни покривач. Он је лети изванредна ваздушна бања, а зими главни рекреативно-смуچارски центар Србије. Низак ваздушни притисак, чист, прозрачан и разређен ваздух, богат ултраљубичастим зрацима погодује за освежење и јачање организма. Клима Копаоника нарочито погодује мршавим, анемичним, премореним и реконвалесцентним особама. Такође погодује врхунским спортистима за припреме, јачање организма и побољшање кондиције и форме за постизање бољих резултата (33,9).

Хидрографија Рашке области

Бројни извори су на кредним творевинама, најјачи су у крашким крајевима: врела Рашке, Људске, Осаонице, врело под брдом Јавором и врело Плакаонице. Најмање извора је у крајевима где преовлађују андезитне и трахитне стене, они су слаби и повремени. Међу њима има топлих и хладних минералних извора. У западном и југоисточном делу Рашке области, водонепропустљиве стене, већа количина падавина, висинска дисекција рељефа и знатна пошумљеност, условили су богатство водених токова. Хидрографска мрежа је густа, што је најважнији услов за насељавање. Где су извори ретки и слаби нема насеља. Има крајева с мало воде, у којима нема насеља (Зимовник, Буковик и др.). Насупрот њима су крајеви са бројним изворима и речицама које никад не пресушују: долина Људске, горња долина Рашке, западни део Рогозне и око Црног врха. У овим крајевима се ретко може наћи кућа која нема своју чесму. Јача крашка врела хране Рашку, Људску, Смолућку, Ковачку и рашку Јошаницу. Токови имају веће падове које народ користи за покретање млинских витлова. После II светског рата, уређено је врело Рашке за добијање електричне енергије.

Нека врела су неискоришћена, као у подгорским насељима: Горњем Тенкову, Дубаришту код Радаљице, Доцу код Праштевине, Горњој Јанчи, Драгаљевини, Бановици, Веверу, под Градином у Осаоници, Главино врело код Шара (где је подигнуто осам воденица); у пределу Рогозне: Велико и Мало врело у Крчмарима, врело код Дедилова, Драгочева, у Зминцу, Изворима, Барама (на Рогозни), Кознику, под Јавором код Жуњевића и у Плакаоници које је настало копањем рударског окна (3,23). Позната врела као атрактивни и издашни извори још су: Ивање у Боровићу (на падинама Голије), Бања у Градцу (на падинама Голије), Саставци-Чамаге (на падинама Копаоника) код Семетеша и Врела (на падинама Копаоника у Семетешу) чини систем бројних извора (33,16-19).

Богатство текућих вода у Рашком крају, ствара повољне услове за наводњавање пољопривредних површина, за покретање воденица и снабдевање насеља и индустрије водом. Ибар и његове притоке имају рекреативни значај, јер се одликују погодним риболовним и кајакашким теренима и местима за купање.

У овој области се налазе хидролошке природне реткости које чине: радиоактивни извори, језера, врела и термални извори.

Радиоактивни извори. Налазе се на Копаонику и представљају изузетну природну реткост. То су Марина вода (8,45 MJ) са температуром од 4⁰C (4. јули 1976.) делимично каптиран за чесму која се налази на преко 1700 метара надморске висине и Казновске бачије (11,75 MJ).

Има крајева и насеља који су врло оскудни изворском и текућом водом. У таквим насељима становништво прави уставе за задржавање изворске воде и кишнице и копа бунаре, у Подбуковику, околина Новог Пазара, нарочито крај између Шутеновачког брда, Чардачине и Боровика, насеља између Ђурђевих Ступова и Бошковика, нека села у источном подножју Рогозне.

Термоминерални извори

Рашка област обилује термоминералним изворима и бањама.

Термални извори у *Јошаничкој Бањи* налазе се на старом вулканском тлу. Геолошку подлогу овог терена чине кристаласти шкриљци, кроз које су се ерупцијом пробиле стене серпентина и трахита. Из њихових пукотина избија више извора са знатним количинама воде високе температуре, која је само делимично каптирана (35,85).

Издашност (самоизлива) термалних извора у самом насељу, којих има четири, износи укупно 21 l/s, а њихова температура је од 58 - 78,5⁰С. Издашност главног извора који је делимично каптиран износи 17 l/s, а температура је 78⁰С.

Вода термалних извора у самом насељу је натријумско-карбонатско-сулфатна сумпоровита вода. У односу на повећан садржај специфичних компонената термална вода Јошаничке Бање може се сврстати у радијум флуорно сумпоровите воде (36,29-39).

Сл. 3 Панорама Јошаничке Бање *снимио: Д. Сочанац*

Јошаничка Бања спада у сумпоровите, слабо алкалне и слабо радиоактивне воде (0,11 МЈ). Лечи: ишијас, реуматизам, разне повреде костију и мишића. Помаже у лечењу нервних и гинеколошких болести и неких наддражајних кожних болести(33,19-20).

Приликом сондажних испитивања у Баљевцу 1951. године, на коти 410 m у близини Јарандолског потока, са десне стране, на дубини од 600 m пронађена је топла вода 55⁰С. Тада је учињен пропуст што је поменута вода испуштена и што није послата на анализу (37,8).

Бања ("илица") 2 km источно од Новог Пазара, у долини Избичке реке. На седам места избија топла сумпоровита вода, која се користи у модерном рехабилитационом центру. Бањска купатила су постојала још у доба Римљана. Према предању, она су оправљана у време Немањића и у турско доба.

Бања ("илица") у подгорском селу Рајчиновићу, 5 km западно од Новог Пазара. У њој постоје два топла сумпоровита извора, хладан с водом слано-киселог укуса, а из пукотина засечених шкриљаца на неколико места у речном кориту избија чиста и питка кисела вода. Главни извори су на десној страни речице Илице. Сви извори избијају на контакту палеозојских шкриљаца и сенонских пешчара. Направљен је стационар за смештај и лечење болесника

Сл. 4 Рајчиновића Бања *снимио: Д. Сочанац*

Хладни минерални извори. Киселе воде у народу се називају "кижевак", "кисељак" и "кисела вода". Све су оне хладне, а неке од њих имају црвенкасти и тамноцрвени талог. Ових извора има у подбуковичким селима Орахову, Лукову, себечевском насељу Багри и подгорском селу Рајчиновићу. Киселу воду народ мало употребљава. Њоме лече овце од метиља (3,27).

Слану воду народ не користи. Њу пије стока. Сланих извора има на више локација: Сланица је поток у Кравићу, извор у Николићу (код Лече), у Вражогрнцима, чесма у Ђонлијама. Сланице је назив за њиве у Борови на Ибру, у којима се после кише јављају издани слане воде. Бунари под Оциним брдом у Сендолу имају слан укус. Слатина је село и река, Слана прла су испод Лесковика, код Црквина. У Корутанама, поред пута Нови Пазар-Сјеница, под складом има доста рупа у облику плитких поткапина. Овце и козе радо једу "слану земљу" под складом. Слана вода је у Белом потоку у Носољину, а друга, истог назива, налази се изнад села Врановине. Слана бара је место у Тврдошеву, Чепељу, Слатини (у крају Лелотићу), Јанчи, Пнућу, Вареву, Ђонлијама и Ковачеву.

Бакарњаче, бакаруше. Знатан број извора има мирис оксидисаног бабра. Због јаког мириса често се не може пити, али је довољно да одстоји десетак минута па да тај непријатан мирис нестане. После тога се може пити и пријатна је као свака планинска вода. Бакаруша је извор испод Липовице у Орахову, Балетићу, Ситничу, Врбовцу (крај Војнића) и у Горњој Трнави. Бакарњачама се називају извори и чесме у дежевској Брезовици, Барама на Рогозни (назива се и Врело), у Вршинама и Јоховцу у Беланској, Чепељу и у Кривачама на Рогозни. Такав мирис има и вода Жутог потока у Шљивњу.

Хладни сумпоровити извори имају мирис на покварена јаја. У њој се народ купа против шуге: Илица у Гошеву, Дрековска вода у насељу Златном Камену.

Језера. На високим површима има малих језера, која су постала задржавањем воде у загаћеним карстним увалама или урвинама, нека се хране изворском водом. Поједине мочваре мештани називају језера. Неке су изнад 1000 m н.в. Оне никада не пресушују, што је доказ да добијају свежу изворску воду. Језеро под црним Врхом на Рогозни, Језериште на заравни брда Јавора код Жуњевића (вода из њега избија у Врелу под Јавором, и отиче у Јошаницу), Језеро под Виником и Језеро изнад Страдова које је највеће.

У поткопаоничком селу Семетешу налази се Семетешко језеро. Оно је скоро кружног облика, са пречником у правцу дуже осе око 60 m. Настало је у урвинској дољи у подножју Чукаре-Просеченице. Језеро се налази на 875 m надморске висине. Температура воде преко лета му је око 20⁰С.

Југозападо од Јошаничке Бање, на удаљености 1,5 km, у подножју борове шуме-Борје, у урвинским дољама налазе се две мочваре које народ назива језера:

Дугачко (Горње) језеро налази се на 650 m надморске висине. Дуго је 120 m, а просечно широко око 30 m. Плитко је и обрасло барском вегетацијом због чега има изглед мочваре. За време сушних лета пресушује.

Мало (Доње) језеро је на 610 m н.в. У средњем делу не пресушује и дубоко је. У влажном периоду достиже дужину и ширину око 80 m.

Пећине се налазе у кречњачком терену. Суве и влажне пећине су остаци рада и дејства подземних вода. Суве су умртвљене, а влажне су активне, али недовољно испитане. Неке имају изглед поткапина, јер су плитке и делимично обрушене. Такве су: Новакова пећина код Пазаришта, пећина испод Јушца у Грачанима, пећина под градом у селу Јавору и пећина на локалитету Лијепа раван у Доњим Штитарима. Влажних пећина има у Тенкову, три у Бановици, од којих је највећа Јусова пећина, Вучићева пећина у Драгаљевини и пећина код села Златног Камена.

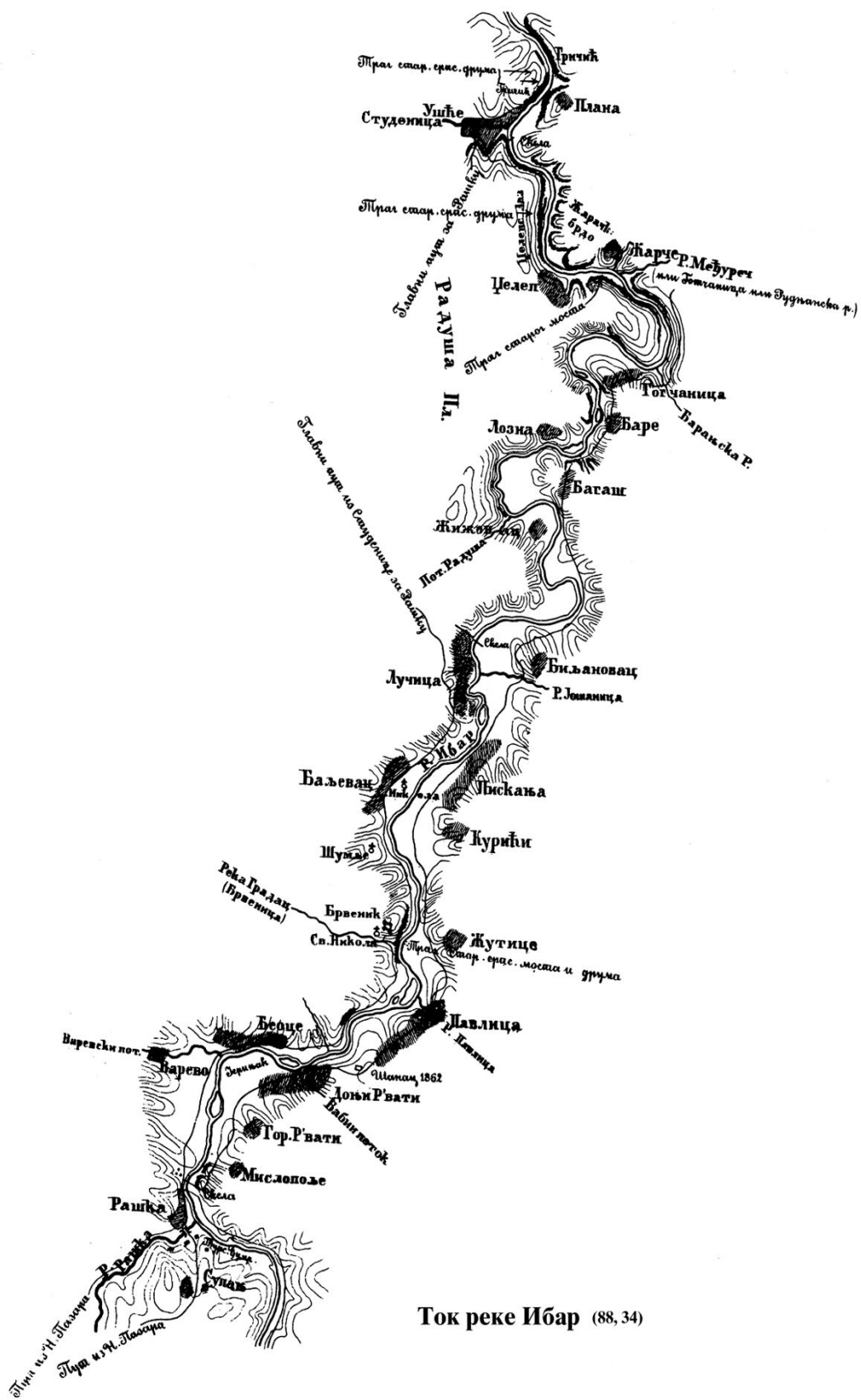
Реке. Рашка област обилују рекама и речицама, које извиру и теку кроз њих. Већина мањих река имају по неколико назива, најчешће по селима кроз која протичу. Готово све веће реке теку непрестано током читаве године. Али међу њима има и река чија се вода навраћа за наводњавање усева и ливада, па им услед тога лети корита остану без воде. Реке имају од изворишта до ушћа велики пад и брзог су тока. Већина река је усекла уске клисурасте долине, често непроходне. Потоци и речице на карстним теренима лети пресушују или се

знатно смањи количина воде, а од првих јесењих киша па до отапања снега у пролеће богате су водом. (3,28).

Највећи ток је *Ибар* са већим притокама *Рашком* и *Брвеницом* са леве и *Рудничком Радошићком* и *Јошаницом* са десне стране. На Ибру код Рашке јављају се два висока водостаја; пролећни у марту и позни јесењи у децембру, и два ниска водостаја, летњи у августу и зимски у јануару. Максимални водостај на Ибру забележен је 19 и 20. новембра 1979. године, око 500 cm, а минимални водостај од 8 cm, забележен је 10. септембра 1925. године. Средњи годишњи протицај Ибра код Рашке је 35,98 m³/sec. На реци Рашки се јављају по три висока и ниска водостаја у току године. Високи водостаји су у децембру, мају и марту, а минимални у августу, јулу и септембру. Максимални водостај на Рашки код Рашке забележен је 19 и 20. септембра 1979. године, од 500 cm, а минимални водостај од 20 cm забележен је 29. јула 1931. године (34,15). За време високих вода Ибар, Рашка и њихове притоке плаве ниже делове полоја и наносе штету пољопривредним културама, станбеним и привредним објектима који су ту изграђени. Изградњом хидросистема ”Ибар-Лепенац” и бране Газиводе, смањено се протицај Ибра кроз рашку област.

Сл. 5 Река Ибар снимео: Д. Сочанац

Карта 4. Део тока Ибра

Педолошки покривач.

Педолошки покривач у овој области је веома разноврстан. Ту разноврсност условили су бројни педолошки чиниоци: геолошки састав, рељеф, клима, биосфера, нагиб терена и други. У најнижем делу области је најплодније земљиште; алувијални нанос и смонице.

Алувијални нанос у речним долинама је најплодније тло на коме се гаје све врсте житарица, поврће и воће. Смонице се користе као оранице или за ливаде. Деградиране смонице су на већим нагибима. Највеће географско распрострањење имају смеђе земљиште на андезиту, црница на серпентину, хумусно силикатно земљиште (на пешчару, дациту и граниту) и скелетно земљиште (на граниту, шкриљцу и дијабазу) (38).

Смеђе земљиште на андезиту је углавном плитко и подложно ерозији због чега је погодно једино за шуму и пашњак. Њива на овом земљишту има мање. Црница на серпентину спада у слабо производно земљиште, те се најчешће користи као пашњак, а раније као ливада и њива. Хумусно силикатно земљиште (ранкери), представљају посебан тип црница које се образују на неутралним, базичним еруптивним и киселим силикатним стенама. Ова врста земљишта, зависно од надморске висине различито је искоришћена. На најнижим теренима су њиве, које према већим висинама прелазе у ливаде, пашњаке и шуме (23,110;144;165).

Сл. 6 Ратарске културе у Павлици *снимио: Д. Сочанац*

Смоница се простире између Хоткова и Избица, затим на простору Нетврђа и северних делова Лече, између Ћораве главе и Горњих Штитара, у Полошком пољу, северно од Шароњске реке. У атару села Супња, Рвата, Побрђа, Зарева, Корлаћа, Кравића, Беоца и Луковика. Ова земљишта се користе за оранице или су под ливадама.

Деградиране смонице распрострањене су у атару села Рвата, а смоница иловаста у атару села Павлице и Жутица (50,15).

Посмеђене рендзине су на Хоцеву, између Вучинића, Дебелог брда, Градине и Пожеге, Горњих и Доњих Пљевљана, Црноче и Сопоћана су посмеђене рендзине.

Хумусно-силикатно земљиште ранкер на шкриљцима ја на простору од Драмића до Одвраћенице и Острог брда, затим од Потења до Цоковића, Глушачког брда и Батњика.

Смеђе земљиште је на лапорцу и покрива мале површине у Бекови, Перасији и Зминцу.

Смеђе кисело земљиште на пешчару је слабе плодности, налази се између Брђана, Златног Камена, преко Саборишта, дуж Нетврђеке и Избичке реке (средњи ток), између Крста и Одојевића, у атару Паралова, Бараковаца, леве стране Мура, Шутеновца, Цвијетња, Загуљаче, Осоја, Пљевљана, Шароња, Љуљца, Ботуровине, као и на простору уз Дежевску реку од Петрове цркве до Митрове Реке, те у атару Вражогрнаца, Блажева, Долца, Рајковића и Алуловића.

Скелетно земљиште на флишу је у атару Врановине, Полази, Иванче, Дојевића, Побрђа, Рајчиновића и Варева.

Параподзол је заступљен у атарима Страдова, Ђонлија, Пољица и Пустовлаха.

Смеђе скелетно земљиште на филитима, глиненим шкриљцима и пешчарима је веома водопрпусно и на њему је најраспрострањенија шумска вегетација. Ово земљиште је на већини атара новопазарских села; Белим Водама, Јанчи, Пожеги, Чебинцу, Драгаљевини, Бујцима, Живалићима, Тврдошеву, Вучинићу, Рогатцу, Бобовику, Врбасићима, Великим и Малим Лукарима, Крушеву, Горанци, Комињу, Кожљу, Цврњу, Знуши, Жуњевићу, Лукоцреву, Пачевини, Свиланову и Тврђеву.

Хумусно-скелетно земљиште на дациту је на простору Драгочева, Табалија, Врановића, Златара, Смиловог Лаза, Јавора, Рајетића, Бара и Кашља.

Смеђе земљиште на андезиту и *смеђе скелетно* земљиште на андезит-дациту је у атару Охоља, Бабрежа, Брезовице, Ујнича, Николића, Церовика, Јелачића, Шљивња, Војковића, Грубетића, Војсалића, у Глушцима и Трнавцима.

Алувијални-песковити наноси налазе се по дну долина: Људске, Дежевске, Себечевске, Рашке и Јошанице. Ово земљиште садржи релативно богатство хумуса и погодно је за гајење житарица и поврћа.

Делувијални наноси постоје између Паралова и брда Тепета, у Шутеновцу, до ушћа Трнавске реке у Јошаницу, у југозападном делу Новопазарског поља, југозападно од Тушимске реке, и у ужем појасу између ушћа Дежевске реке и Вражогрнаца.

Алувијално-делувијални наноси постоје у полоју Лјудске реке од Корутана до Чебинца.

Црница на серпентину покрива Козник, Трстеник, Крстац, Јову, Копривницу, Батњик и Лопужње.

Скелетно земљиште (камењар), јавља се на малим површинама северозападно од Вучје Локве, у атару Рогатца и између Рудина, Осаонице и Окоса (51,21-22) и (52).

Земљишта у овој области су плитка и недовољно развијена, па су погоднија за ливаде, пашњаке и шуме. Многа су подложна спирању и зато релативно брзо постају неплодна. На овом простору преовлађују најслабије катастарске класе земљишта.

Табела 7. Катастарске класе обрадивог земљишта на територији Општине Рашка у %

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
0,56	2,81	8,49	11,40	15,90	23,91	20,13	15,05

Катастар Општине Рашка

Из предходне табеле запажамо, да најслабијој класи земљишта (V-VIII) припада близу 75% површина које су под њивама. Земљиште под ливадама, пашњацима и шумама има још неповољнију катастарску класу (често су ван класе, подаци из катастра у Рашки).

Табела 8. Удео пољопривредне површине у укупној површини, просечна величина територије по насељу и насељеност за Рашки округ 2002. године.

Територија	укупно km ²	% пољопривредне површине	насеља		становника		
			број	просечна величина km ²	укупно	на 1km ²	просечно по насељу
Врњачка Бања	239	44,2	14	17,1	25875	108	1848
Краљево	1529	48,8	92	16,6	125772	82	1367
Нови Пазар	742	49,2	99	7,5	96260	130	972
Рашка	666	50,2	61	10,9	27791	43	455
Тутин	742	52,7	93	8,0	34631	47	372
Рашки округ	3918	48,8	359	10,9	300274	77	836

Литература-Општине у Републици Србији 1997. године, статистички подаци. Републички завод за статистику Србије, Београд 1998. За Рашку и Нови Пазар, подаци пописа 2002.

Крчење шума, током минулих векова у овој области, условило је појаву ерозије тла на ширем простору. Ерозија тла на западном Копаонику је врло интензивно изражена. Сваке године бујице потпуно униште минимално 200 ha продуктивног тла и претварају дотадашње њиве у стерилне камењаре и голе

стене. Ерозија тла са великим недостатком ђубрива, довела је до исцрпљивања тла и знатног опадања његове плодности. Просечно опадање приноса житарица за последње две деценије било је скоро 30 kg по хектару годишње (40,244-248). Последица убрзане ерозије нарочито су изражене у Општини Рашка, где неплодно земљиште осваја сваке године све већи простор.

Биљни покривач

Биљни покривач зависи од састава тла, климе и морфологије простора. Као последица неједнаког састава тла, различитих климатских прилика, влажности и рељефа расте разноврсна флора. Она највише зависи од човека. У појединим крајевима шума није нестала услед промене природних услова, него због човекове активности, који је шуме уништавао да би добио потребну грађу и дрво за огрев, ради рударских потреба, производње дрвеног угља "ћумура", за печење креча и катрана, али највише да би уништио мање корисну шуму, које је било у изобиљу, да би на тим крчевинама добио њиве, које су му биле потребније и издашније. Тај процес уништавања шума, трајао је до пред крај XX века, када се приступило њиховој заштити.

Копаник је до доласка Римљана био под шумом, сем врхова. Они су посекали многе шуме, првенствено четинарске, да би задовољили потребе свог примитивног рударства. Према писаним подацима шуме су доста рано, још за Немањића, сечене за разне потребе и уништаване су у корену (отуда називи Голија, Рудине и др.). Немања је одобрио Дубровчанима да у његовој области могу сећи дрва без икакве накнаде (6,178). Лефевр, пратилац Сансијевог посланства у Цариград 1611. године, казује да је долина Људске реке на више места обрасла шумама, да је она у околини Новог Пазара знатно посечена, али је израсла млађа храстовина и да је планина између Новог Пазара и Ибра била обрасла густом шумом (3,29). Према Николи Бошковићу, брдо под Ђурђевим ступовима, сада под травом и њивама, било је крајем XVII века под шумом, а према записима Марина Маројице Кабоге (1706 и 1707.), долина Људске реке почетком XVIII века била је под шумом у дужини "четири часа хода" (42,219). О шумовитости Рогозне почетком друге половине XIX века казује А. Хилфердинг "да су се шуме тако склопиле, па да на том простору људско око ништа друго не види до шуму". На многим местима шуме су букове, међу којима има доста ораха, а врхови брда су под травом.

Под Турцима се сеча шума интензивно наставља (41,237). После ослобођења од Турака, крчење шума у овој области узима маха, узмицањем сточарства пред земљорадњом и повећањем броја становника. Шуме су нестајале и од пожара које су изазивали људи. Велика крчења шума су била после I и II светског рата, у чему су разни окупатори и локално становништво имали приближно истог удела (41,238). Немци су за време II светског рата, да би обезбедили од партизанских напада ибарски пут и пругу, наредили да се посече сва шума до 500 m лево и десно од ових саобраћајница (40,48). Тако је посечена шума која се налазила у најнижим деловима ове области. Масовна сеча шуме је престала 1945. године. Три године касније је потпуно забрањена (40,51). Шума је раније била главни биљни покривач у овој области.

Планинска језера, многе баре у увалама, изданске воде, рогоз и друге барске биљке, многа влажна места на Рогозни и ван ње доказ су знатно веће влажности ове области у прошлости, па због тога насумњиво и веће пошумљености него данас.

Најнижа зона у речним долинама и луговима је под: врбом, ракитом, тополом, јасиком, јовом и др. Средња зона на побрђима је под ситногорицом: глог, дрен, пасји дрен, леска, руј, жешља, чешљика, црни трн, обзова, клека црвена и плава и др. На високој зони расте и високо дрвеће: храст, буква, брест, јавор, кун, и др. Посебан појас чине четинари, којих има у све три висинске зоне. У најнижој зони не постоји оштра граница распрострањења дрвета, јер их има која се долинама пењу из ниске зоне према високој, а нека се из високе спуштају низ долине у ниску зону. Четинари се спуштају од највишег појаса под суватима на Голији до корита Ибра. Смрче, јеле и бора има на Голији, у долини Трнавске реке код Рашке прелазе развође према Рашкој, затим, знатно проређени сечом, настајују долинске стране десних притока Рашке према Рогозни до испод села Лопужња. Према Врачима било је доста четинарске шуме, а сада се налази само по неки заостали бор. Западна граница овог четинарског појаса је долина Тушимље, у којој има остатака борова. Осојна страна планине Граба, код села Јабланице, обрасла је четинарском, а присојна је под храстовом шумом. У даљој прошлости четинара је било у целој области Рашке, али су током времена уништени. Остаци борове шуме очували су се у називима Боровик код села Видова, Боровњак је део планине Турјака на развођу Јошанице и Себечевке.

Одређеније природне границе распрострањења чине букове и храстове шуме. Тако су бочне долине Рашке са изразитим влажним странама у осојима обрасле само буковом шумом, док су њихове супротне стране у присојима суве и под храстовом шумом.

Сл. 7 Еродирани падине Копаника код Шипачине *снимио: Д. Сочанац*

Посебне просторе чине сувати, које су последица антропогене, односно рударске активности из прошлости. Сувати су Рудине на Рогозни, у крају негдашњег интензивног рударства, највише површи Голије у непосредној околини рударског краја у Ковачеву, Дежеви, Зимовник под источним оградима Голије изнад села Варева. Назив "рудине" забележен је 1316. године у Бањској повељи: "А рогозно в'се с роудинами". Године 1807. наредио је Малик-паша да се све шуме са обе стране пута Пријепоље-Нови Пазар посеку, у којима су се крили насилници, који су нападали путнике и караване (43,227). Највеће листопадне шуме су на Рогозни (Пругавица, Столови, Лескова Глава, Пркач,

Медар, Звечарка и Црни Врх). Шуме ближе Ибру су проређене. Пре Другог светског рата су сплавари спуштали трупце низ Ибар до Краљева, где су се прерађивали. По Дежеви и око Новог Пазара дрво се секло за ђумур, који се продавао и издашно трошио у Новом Пазару. У горњем сливу Рашке дрво се секло за печење креча, а у горњој долини Јошанице за печење црепуља и земљаних лонаца. У атару Трнавe борова шума се секла највише за "печење катрана" и за луч.

Врло леп опис овог краја забележио је Ф. Каниц "На упечатљив призор наишли смо код стрме стене Костур (Коштур, на ушћу Брвенице у Ибар, наспрам Брвеника, прим. Д.С.), поред групе живописних гробова без натписа. Дубоку тишину која овде влада нарушава једино весело жуборење истоименог (р.Брвеница, прим. Д.С.), пастрмкама богатог потока. Даље уз пут, одмах иза старе цркве села Беоца, око се опет мора навикавати на једнолична кукурузишта и голе гребене. А није овде увек било тако пусто и безнадно. Тек 1737. године, кад је аустријски капетан Зака пошао да казни турске хорде које су без милости харале и палиле између Новог Пазара и Чачка, и кад је, поражен код »замка Брвеник«, морао после тешких губитака да напусти овај несрећни крај, осветнички бес спахија уништио је шуму и све живо опустошио" (46,41).

Почетком овог века настављено је уништавање четинарских шума, за стругаре подигнуте по Голији и у Рашкој. За ову последњу сечени су четинари на пределу Борја и Врачима.

О природном биљном покривачу у Рашчанско-баљевачкој котлини не може бити речи, јер је он одавно искрчен и одржао се само местимично на осојним странама појединих брда и поред река. Шумски покривач заменила је културна вегетација. Полоји река су појас поврћа и кукуруза, речне терасе су сувљи појас где се у плодореду смеђују пшеница и кукуруз. У вишим деловима, на језерским терасама, пшеница све више уступа место јечму, овсу, ражи и кромпиру. Долинске стране Ибрових притока и најнижа језерска тераса представљају реон воћњака, где се највише гаји шљива, јабука и крушка.

Планински обод котлине је под шумом и пашњацима. На Копаонику су планински пашњаци развијени као шумско-пашњачке зоне, са изолованим асиметричним пашњачким површинама (44,224). Шуме су зонално распрострањене на целој територији. На Копаонику је добро изражена вертикална зоналност (45,262). Најнижи делови западног Копаоника данас су станиште храстових шума (шуме сладуна и цера, шумe китњака, и граба са грабићем и брдска шума храста китњака). Оне захватају висински појас од 500-1200 m. Ове шумe су много девастиране или сведене на шикару (у периоду сушних година, као што је била 1998., када нема довољно траве и сена за зимску исхрану стоке, сељаци секу гране и слажу их у стог као сено, "крешу лисник". У следећој висинској зони која почиње од 1050 па до 1500 m налазе се букове шумe (брдска букова шума, шума букве и јеле (народ у овом крају често каже јеле, и за смрчеву шуму користи назив "јелак"), предалпске букове шумe у чијем горњем

Сл. 8 Пашњаци Копаоничких падина, село Жутице *снимио: Д. Сочанац*

делу је развијена субспецијација са смреком (српске шуме смрче, заједнице смреке са клечицом и боровницом и фитоценоза смреке и јеле (40,11-12).

Голија је обрасла буковом шумом на северним, североисточним и источним експозицијама. Највећа површина под буковим шумама налази се на Црном Врху (Бисер Вода), где су букове шуме налик на прашуме. Висински појас букве је доста широк од 500 до 1000 m. На северним експозицијама буква се спушта у зону храста чак и до 200 m. Испод зоне букве је појас храста. Шуме храста и цера на Голији настањују јужне експозиције. Изнад зоне букових шума су мешовито буково-јелове и буково-смрчеве шуме. Изнад 1700 m заступљена је само смрча без обзира на експозицију(23,265-269).

Шуме и пашњаци представљају значајно природно богатство Рашког краја. Оно је омогућило развој сточарства шумарства, и дрвно-прерађивачке индустрије на овим просторима. Од дивљачи на Копаонику и Голији од значаја за ловни туризам су: зец, вук, лисица, срна, јелен, дивља свиња, фазан, јаребица, голуб, грлица, орао и др.

Природни потенцијали и ограничења

У атару пазарске општине нема терена повољних за изградњу, ратарство и друге намене, јер се и најнижи долински појас налази у зони 7⁰ MKS, а пољопривредно земљиште у оквиру тих граница припада V-ој бонитетној класи.

Повољнији терени, простиру се око новопазарске котлине на блажим падинама и у атарима Шутеновца, Охоља, Нетврђа, Пљевљана на истоку, а у атарима Дојевића, Видова, Попића на западу, око котлине пружају се терени са већим ограничењима. Стрме планинске стране са јаком ерозијом или под високим шумама, заштићене природне целине, поплавне површине, јако

еродирани терени и простори налазишта минералних сировина чине терене са већим ограничењима за изградњу, чије је активирање за изградњу врло скупо. То не значи да они нису погодни за друге намене (68,24).

Табела 9. Терени према погодности за изградњу у општини Нови Пазар

Категорија	Удео у %	Површина km ²
1. Повољни терени	-	-
2. Условно повољни терени	29,4	218
3. Условно неповољни терени	20,7	153
4. Неповољни терени	49,9	371
Укупно	100,0	742

Просторни план Општине Нови Пазар (1991-2011) ЈУГИНУС, Београд, 1991.

ПРИВРЕДНО-ИСТОРИЈСКЕ ОДЛИКЕ

Друштвено-историјске карактеристике

За римску државу су велики економски значај имали рудници у овом крају. Налази натписа рудничких прокуратора и колона, руднички новац, галерије и шљачишта указују да је рудника било у долини Ибра, на Копаонику у Рашкој области. Рудничких села било је и у другим крајевима Србије, на Космају, у Метохији и долини Тимока (11,81-87).

Касније је ова област представљала језгро српске државе Рашке, која је била насељена не само Србима већ и Сасима (12, 54). Саси су били немачки рудари који су из Ердеља прешли у Србију (13,196). Саса је било почетком XIV века у Трепчи, Рогозни, Новом Брду и другим рударским насељима (11,435). На трагове Саса у овој области указује назив засеока Сасе у селу Боровићу на Голији. Бројни топоними у овом крају указују на развијену рударску активност у средњем веку, Рудница под Копаоником, Ковачи на Жељину, Плакаоница (горњи део Брвеничке реке), река Самоковка, чија је изворишна челенка на Равном Копаонику, улива се у Велештицу, леву притоку Јошанице.

У успону рударства у овом крају у XIV и XV веку, овде су били стално настањени трговци из Дубровника и других приморских градова. На ушћу Брвенице у Ибар налазио се средњевековни град Брвеник. Он потиче из XIV века. Био је средиште богате рударске области под влашћу кнеза Војислава Војиновића, до 15. јула 1363. године када га мења са челником Мусом за Звечан.

Сл. 9 Панорама Брвеника *снимио: Д. Сочанац*

Челник Муса са синовима Стеваном и Лазаром (синови Драгане, сестре кнеза Лазара) преузима Брвеник. У повелји цара Уроша којом одобрава ову размену набрајају се сва села у жупи Брвеника. Она су лежала јужно од града у долини Ибра и Рашке. На територији Брвеника до ушћа Рашке налазе се сада: Беоци, Павлица, Рвати, Поцесје и Драгодањ. Лево од Рашке: Пињажда, Носољин, Прпоре, Крнице, Белопоље и Лазно. Између Ибра и Рашке: Кравићи, Плавково, Луково, Орахово, Глушци, Долац, Белућа, Дренова, Крљин, Крушево, Кучње. Источно од Ибра: Трикоше, Кајкова, Јариње и Рудница. Под Брвеник је спадало и "село Кукањ и заселак му Шипачно и заселак му Чајетина и заселак му Новосело". Село Кукањ не постоји, али ова три његова засеока су данас села на падинама Копаоника: Чајетина, Шипачина и Ново Село. Назив Кукањ очувао се у имену потока Кукањ или Кукањица (15, 74). Браћа Мусићи Стеван и Лазар подижу цркву Нову Павлицу, као своју задужбину. Испод града Брвеника поред Ибра био је трг на коме је била православна црква Св. Николе из XIV века (14,95). Под градом се развило насеље. Ту се већ 1280. године срећу Дубровчани и Которани као трговци. Један Которанин је 1335. године продао свом земљаку кућу у Брвенику за 110 перпера. На присуство Которана указује и то што је католичка црква у Брвенику била посвећена Св. Трифуну 1346., *ecclesia S. Trifonis de Beruenich*. Село Ковачи код Плана се такође наводи као место где су се Дубровчани задржавали (*villa Chouazi, 1426*). Најзначајнија је била Плана у којој се већ 1346. године помиње католичка црква, а 1413. саски свештеник, *prete de li Todeschi*. У Плани је постојала и ковница новца (*grossi de Plana, 1388.*); о њој постоји више помена у Дубровнику, нарочито из прве половине XV века. Католичку колонију из средине XIV века треба тражити западно од Ибра, у изворишту Студенице, по атару данашњег села Остатије, у чијој је близини село Саса. На североисточним падинама Голије има доста трагова старог рударства око села Колудре, Остатије, Плешина, Саса и Рудног. Поред назива села Саса, из тог времена остали су називи Плакаоница за горњи ток Брвеничке реке и за речицу код Рудног, Самоковска река за притоку Студенице. Много помена о овом рударском крају није остало свакако и због тога што се ту добијало само гвожђе и олово (15,83).

Према Бањској (Светостефанској) повељи, коју је краљ Милутин дао око 1316. године манастиру Св. Стефана у Бањској, жупи Расу припадала су тада, а вероватно и раније, дежевска и подгорска села. Жупа Рас је тада била у долини Рашке, управо између реке Рашке и развођа на Голији. У истој повељи, помињу се називи неких посебних предела: Пнућа је садашња Дежева, Јелшаница је Јошаница код Новог Пазара, Људска је садашњи Подгор у долини Људске реке и жупа Јелци, касније Јелеч, били су на западним огранцима Рогозне.

Почетком друге половине XIV века измениле су се границе жупе Раса. Из потврде повеље цара Уроша челнику Муси, која је писана у Сјеници 15. јуна 1363 (10,156), дознаје се да су тада сва села, која су била југоисточно од данашњег Новог Пазара и у рашком Ибру, припадала суседној жупи Брвенику.

Важнији историјски моменти

Најстарији писани подаци о привредној делатности на овом простору забележили су византијски писци. Колико су они неповољно писали о Рашкој као непријатељској земљи, забележено је у њиховим казивањима. Рашка је, у поређењу с византијским покрајинама из XII века, била патријархална, ”дивља и бедна” (В. Тирски, М. Пахимер, Д. Кидон). Француз Адам Гијом, барски архиепископ, претерано је хвалио привредне прилике у Рашкој у првој половини XIV века. Према њему, она је била богата житом, стоком, вином, уљем, и месом; имала је пуно извора и река, красиле су је густе шуме, ливаде, лугови и планине, које су биле пуне дивљачи сваке врсте. У њој је било пет рудника злата, а толико и рудника сребра, у којима су рудари непрестано радили (6,170).

Касније је овај простор представљао део језгра српске државе Рашке, која је била насељена не само Србима већ и Сасима (12,54).

Противречни подаци старих писаца нису сасвим нетачни. И данас у овим општинама, као и у областима које су биле у њеном саставу у XIII и XIV веку има крајева који су у привредном погледу врло пасивни и с примитивном привредом, а има их и необично активних. Крајеви од преко 1000 m н. в. су пасивни, а они у речним и жупним долинама и по ниским површима не одступају у привредној производњи за многим шумадијским крајевима, а неке и превазилазе. Наводњавањем и обилним торењем њива постиже се вишеструки род усева, што се не постиже ни у плодном Поморављу.

Рашка је претежно планинска област, с просечном апсолутном висином од 1203 m, а просечна висина насеља је 730 m изнад које слабо успевају житарице. Зато је у њеној прошлости земљорадња била слабије заступљена од сточарства. У време српских жупана Рашка је, по својим природним особинама првенствено била сточарска област. Назив суседне области Стари Влах, који је први пут забележен 1443. године (6,41) указује на поромањене сточаре влахе, који су сточарили у овој области, и у суседној области Рашке, знатно пре од најстаријег записаног помена назива.

Сл. 10 Котлинско планински предели Рашке *снимио: Д. Сочанац*

У области Рашке било је бачија, станова, ограђа, струганица, мандри, катуна, колиба и трла. И данас постоји знатан број топонима који су настали према старој сточарској привреди у Рашкој: Становишта, Граде, Салков стан, Бачиште, Стара бачија, Мандра, Колибишта, Колибине, Колибари, Татар-колибе, Демове колибе, Ограђе, Перина трла, Торине, Бараћска торина, Максимова торина, Солила, Мала и Велика струганица. Сви називи имају готово исто значење и они су доказ сточарења и сточарских утицаја с разних наших страна. У неким селима постоје по два различита назива, вероватно сукцесивна или донета с две стране. Назив ”ограђе” забележен је око 1316. године у Бањској повељи, према којој на црквеној земљи није могла да пасе ничија стока како у пољу тако ”ни оу гради”, тј. ограђи (огради).

Брвеник је пао под Турке 1458. године. Од северних делова бивше српске Деспотовине, коју су освојили 1458/1459. године, Турци су формирали смедеревски санџак који су поделили на кадилуке: смедеревски, брвенички, сребренички, браничевски и островички или руднички. Зворничком санџаку основаном 1480. године, припојен је тада брвенички кадилук (54,168). Седиште брвеничког кадилика било је у граду Брвенику на ушћу Брвенице у Ибар.

Турском окупацијом Рашке области настају знатне демографске промене. Један део староседелачког становништва повукао се пред најездом Турака. Године 1690. око 37.000 породица са Косова и Метохије под Арсенијем Чарнојевићем прошло је у правцу севера долином Ибра и Мораве (55,13).

Под турском окупацијом наше становништво бавило се претежно сточарством. Према подацима из 1585. године просечан број оваца по домаћинству био је у Белом Пољу 41, Кућану 86 и Кравићу 74 (56,601-607).

Поред сточарства у овој области било је развијено и рударство. Копаонички планински венац због својих богатих сребрних рудника био је познат путописцима XVI и XVII века под називом ”Monte argentare”. Турци су га назвали Планина Сребра (57,168).

Од коликог је стратешког значаја ова област у срцу Балкана, где су велики рудници и важно укрштање саобраћајница, са севера и истока ка западу и југу, казују и следећи ратови.

Од двадесетих година XVII века до двадесетих година XVIII века, Аустрија је четири пута ратовала против Турака са циљем да их протера из Европе. За време првог (1683-1699), трећег (1737-1739) и четвртог (1788-1791) године, аустро-турског рата, један од кракова бочног правца надирања аустријске војске био је уз Ибар ка Магличу, Студеници и Новом Пазару (48,111,131). У току ових ратова српско становништво се повлачило са аустријском војском испред Турака, бојећи се освете због учешћа у ратовима против њих.

На становништво ове области, која је на ветрометини и колевка Србије, утицао је и I српски устанак. Карађорђе је напад на Нови Пазар извршио 6. јуна 1809. године. Устаници су продрли у варош запалили је и сатерали Турке у тврђаву. Међутим, истог дана Карађорђе је кренуо натраг у Тимочку Крајину да помогне опкољеном хајдук Вељку. (58,271). Са повлачењем Карађорђеве војске из Новопазарског санџака, повлачи се и бројно српско становништво из ове области које је учествовало у устанку.

Милош Обреновић је добио 1833. године шест нахија, које су ослобођене у првом српском устанку. Међу њима је и територија која је обухватала "једну част Старог Влаха и једну част Новог Пазара познату под именом Брвеник". То није била цела нахија већ су били делови новопазарске и сјеничке нахије. Крајеви који су до ослобођења од Турака припадали Новопазарској нахији, кнежевина Јошаница и Горњи Ибар, припојени су пожешкој нахији. Марта 1834. године назив нахије замењено је термином окружје, а нешто касније округом (59,73-94).

До 1835. године граница између Србије и Турске била је код села Дубочице (код којег је касније почињао срез студенички) а тада је повучена на југ на реку Рашку и Ибар (60,46). Тако је највећи број насеља данашње општине Рашке ушао у састав кнежевине Србије. У саставу турске царевине до 1912. године остало је девет села данашње општине Рашке (Биочин, Гњилица, Кравиће, Кућане, Орахово, Панојевиће, Плавково и Супње. Такође и сва насеља данашње новопазарске општине). На ослобођеној територији укинута су феудално-чивчијски односи, земља на спахијским поседима припала је земљорадницима који су је до тада обрађивали, а вишак утрине и шумске површине дељен је новодосељеницима (61,14).

Српско-турски рат 1876-1878. године изазвао је нове миграције становништва на овој територији.

После ослобођења 1912. године укинута су агалуци и беглуци. Тада су царске мирије (државна земља) припале држави, кметске земље су подељене на општине и села, а земље ага и бегова предате су у својину бившим чифчијама онако како су се затекле у обрађивању 1912. године. У току окупације Србије 1915. до 1918. године аге и бегови су успели да поново наметну чифчијски режим, а 1941. године покушали су то исто, али без успеха, јер се народ био одупрео њиховим захтевима (3,36).

V СТАНОВНИШТВО

РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА

ХИПСОМЕТРИЈСКИ РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА РАШКЕ ОБЛАСТИ

Природни услови, друштвено-економски развој, природни прираштај и миграције становништва условили су разлике у размештају становништва, односно у густини насељености у Рашкој области. Становништво све више силази са планинских села и обода Рашко-баљевачке и Новопазарске котлине у ниже делове око Ибра и Рашке, или се српски живаљ сели на север у Централну Србију а муслимански у Турску. То силажење становништва са више на нижу надморску висину у овој области је започело још у прошлом веку (са јачањем земљорадње над сточарством) настављено је у овом веку, а нарочито после другог светског рата (због слабљења пољопривреде и развоја секундарних и терцијарних делатности).

Размештај становништва у овом крају можемо посматрати у односу на поједине висинске зоне (до 500 m, 500-1000 m и преко 1000 m) при чему припадност насеља појединим висинским зонама је одређена на основу положаја центара и већег дела насеља.

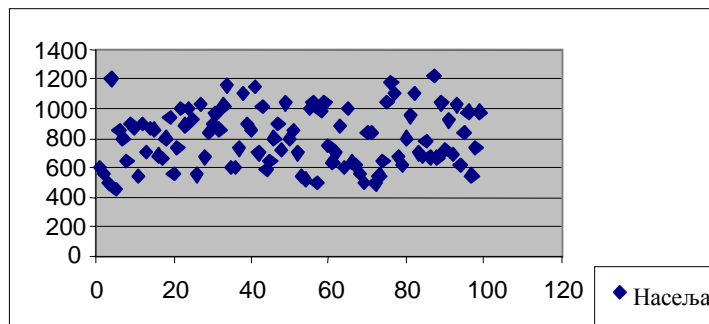
Табела 10. Хипсометријски размештај становништва у Општини Нови Пазар 85.249 ст., 742 km², 114,9 ст./km² (попис 1991. СЗЗС)

Надморска висина m	Број становника	% од укупног броја становника општине	Површина km ²	% од укупне површине општине	Густина насељености ст./km ²
Укупно					
300-500	55.307	64,8	18,0	2,4	3.072,6
500-750	18.972	22,3	234,0	31,5	81,1
750-1000	8.829	10,4	238,5	32,1	37,1
1000-1500	2.141	2,5	247,0	33,3	8,7
Преко 1500	-	-	4,5	0,7	-
Укупно	85.249	100,0	742,0	100,0	114,9
У сливу Рашке					
300-500	55.307	65,1	18,0	2,4	3.072,6
500-750	18.972	23,5	225,0	30,3	84,3
750-1000	8.495	10,1	234,0	31,5	36,3
1000-1500	1.712	0,2	234,4	31,6	7,3
Преко 1500	-	-	4,5	0,7	-
Укупно	84.486	98,9	715,9	96,5	118,1
У сливу Ибра					
500-750	221	0,2	9,0	1,2	24,6
750-1000	334	0,4	4,5	0,6	74,2
1000-1500	429	0,5	12,6	1,7	34,1
Укупно	984	1,1	26,1	3,5	37,7

Картометријска анализа хипсометријског размештаја становништва СР Србије (В.Т.САП.) – докторска дисертација-Драгица Живковић, Београд, 1989. библиотека Географског факултета.

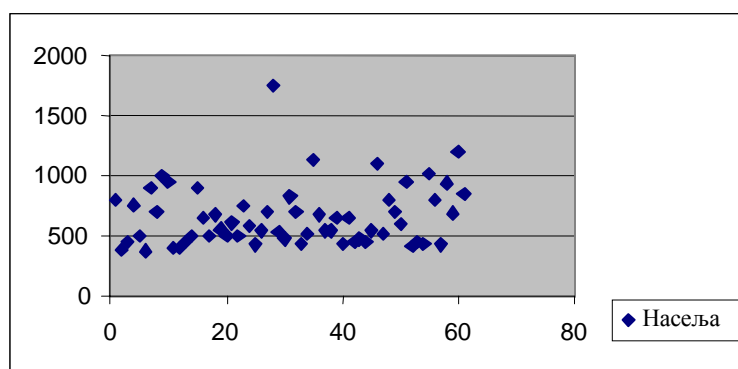
Табела 11. Хипсометријски размештај насеља општине Нови Пазар (1991.)

Надморска висина m	Број насеља n	Број становника
451-500	5	55307 65%
501-550	5	18972 23%
551-600	9	
601-650	8	
651-700	12	
701-750	7	8829 10,5%
751-800	6	
801-850	6	
851-900	12	
901-950	4	2141 2,5%
951-1000	8	
1001-1050	9	
1051-1100	3	
1101-1150	1	2141 2,5%
1151-1200	3	
1201-1250	1	
Укупно	99	85249

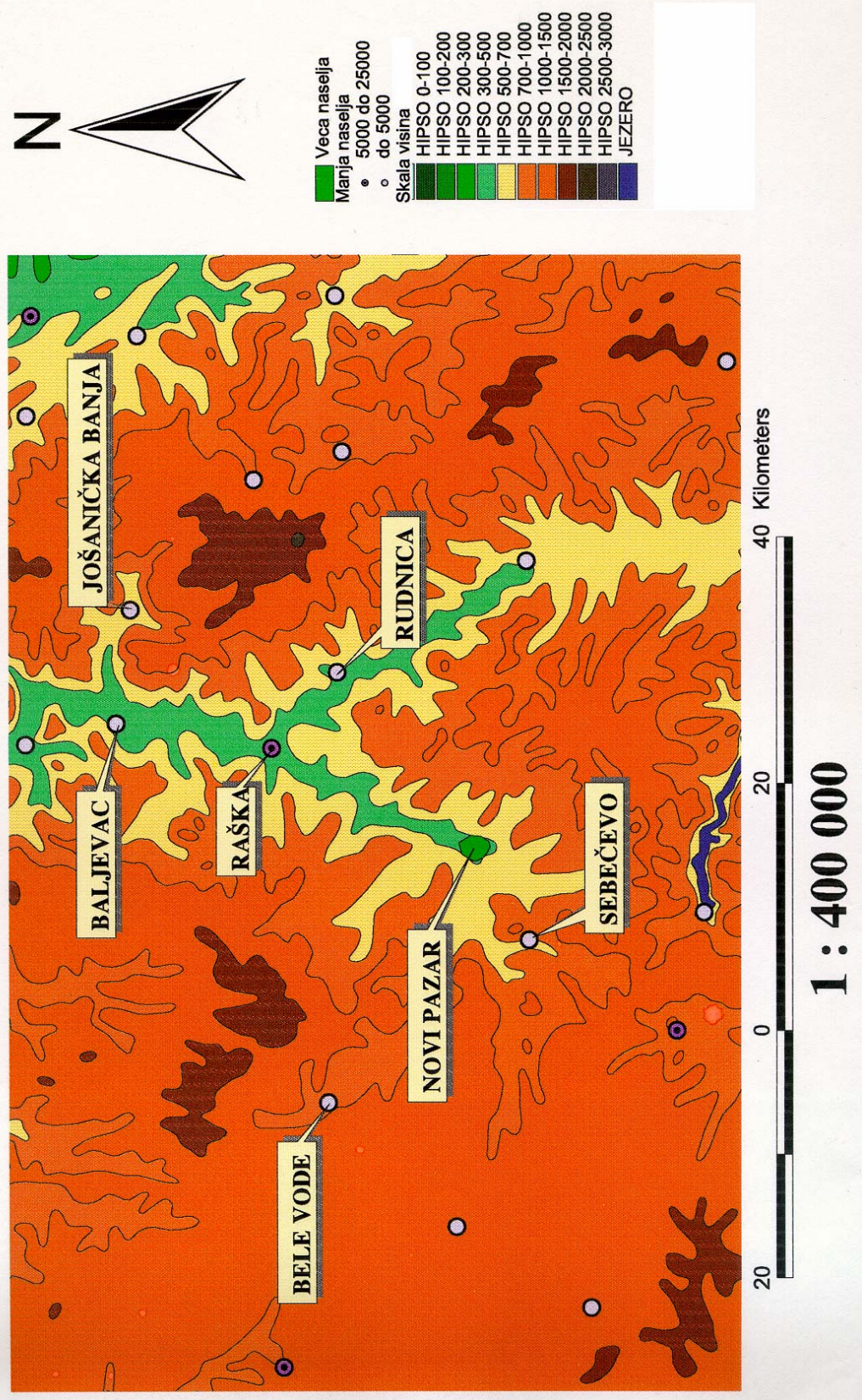

Табела 12. Хипсометријски размештај насеља општине Рашка (1991.)

Надморска висина m	Број насеља n	Број становника
351-400	4	18938 65,8%
401-450	9	
451-500	9	
501-550	7	6353 22,1%
551-600	3	
601-650	4	
651-700	7	
701-750	1	2429 8,5%
751-800	4	
801-850	2	
851-900	2	
901-950	3	912 3,2%
951-1000	1	
1001-1050	1	
1051-1100	1	
1101-1150	1	115 0,4%
1151-1200	1	
1200-1800	1	115 0,4%
Укупно	61	28747

ВИСИНСКЕ ЗОНЕ ОПШТИНА НОВИ ПАЗАР И РАШКА

Карта 5

Табела 13. Хипсометријски размештај становништва у Општини Рашка 28.747 ст., 666 km², 43,2 ст./km² (попис 1991. СЗЗС)

Надморска висина m	Број становника	% од укупног броја становника општине	Површина km ²	% од укупне површине општине	Густина насељености ст./km ²
Укупно					
300-500	18.938	65,8	101,2	15,2	187,1
500-750	6.353	22,1	245,6	36,9	25,9
750-1000	2.429	8,5	123,3	18,5	19,7
1000-1500	912	3,2	160,9	24,1	5,7
Преко 1500	115	0,4	35,0	5,3	3,3
Укупно	28.747	100,0	666,0	100,0	43,2
У сливу Ибра					
300-500	11.598	39,5	18,4	2,8	630,3
500-750	7.994	27,2	29,4	4,4	271,9
750-1000	3.625	12,3	13,8	2,0	262,6
1000-1500	903	3,2	21,1	3,2	42,8
Укупно	24.120	82,2	82,7	12,4	291,6
У сливу Рашке					
300-500	2.321	7,9	82,8	12,4	28,0
500-750	1.617	6,0	216,2	32,4	7,5
750-1000	475	1,9	109,5	16,4	4,3
1000-1500	214	2,0	139,8	21,0	1,5
Преко 1500	-	-	35,0	5,4	-
Укупно	4.627	17,8	583,3	87,6	7,9

Картометријска анализа хипсометријског размештаја становништва СР Србије (В.Т.САП.) – докторска дисертација-Драгица Живковић, Београд, 1989. библиотека Географског факултета.

Табела 14. Размештај насеља на територији општине Рашка по висинским зонама за 1921., 1953., 1981. и 1991. годину. Попис 1991. (СЗЗС)

Висинске зоне у m	Удео површина у %	Број насеља		Године				Разлика 1953-1981
		1921.	1991.	1921.	1953.	1981.	1991.	
До 500	17	13	22	23,35	29,43	41,70	36,06	+12,27
500-1000	80	44	34	71,46	64,89	54,63	55,74	-10,26
Преко 1000	3	4	5	5,19	5,68	3,67	8,20	-2,01
Укупно	100	61	61	100,00	100,00	100,00	100,00	

Наведене године (1921. и 1953.г) после првог и другог Светског рата су изабране као референтне за анализу, јер су карактеристичне за овај крај. Велики део становништва је настрадао у ратним вихорима који су нарочито били тешки у овом крају, због близине границе и различите етничке и верске структуре становништва. Послератни развој је био убрзан, седамдесетих година почиње формирање линијских насеља поред саобраћајница око општинских центара, а 1980.г. формира се и ново насеље Копаоник.

Нумерички подаци у табели указују да у појасу до 500 m надморске висине, који захвата 17% територије општине Рашка, налази се 13 насеља у којима је 1921.г. живело 23,35 %, а 1981.г. 41,70 % становништва, у појасу од

500-1000 m који захвата 80 % територије, налази се 44 насеља у којима је 1921.г. било 71,46 %, а 1981.г. 54,63 % становништва. У појасу преко 1000 m, који захвата 3 % територије општине, налази се 4 насеља у којима је 1921.г. живело 5,19 %, а 1981.г. 3,67 % становништва.

У периоду од 1953-1981.г. повећано је процентуално учешће становништва у висинској зони до 500 m надморске висине за 12,27 %, а смањило се у висинској зони од 500-1000 m за 10,26 % и у висинској зони преко 1000 m за 2,01 %.

Табела 15. Број становника, домаћинства и станова насеља општине Рашка за период 1948-1991. година. (Попис 1991. СЗС)

Назив насеља	Надм. висина	Број становника						Индекс						Број станова			Индекс	
		Број домаћинства																
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	1981/71	1991/81
Бадањ	800	<u>298</u> 46	<u>358</u> 49	<u>395</u> 56	<u>332</u> 70	<u>267</u> 77	<u>169</u> 67	<u>120,1</u> 106,5	<u>110,3</u> 114,3	<u>84,1</u> 125,0	<u>80,4</u> 110,0	<u>63,3</u> 87,0	<u>56,7</u> <u>145,6</u>	70	79	80	112,9	101,3
Баљевац	390	<u>1111</u> 393	<u>1341</u> 336	<u>1568</u> 378	<u>1502</u> 410	<u>1707</u> 509	<u>1614</u> 502	<u>120,7</u> 82,5	<u>116,9</u> 112,5	<u>95,8</u> 108,5	<u>113,6</u> 124,1	<u>94,6</u> 98,6	<u>145,3</u> <u>127,7</u>	403	544	554	135,0	101,8
Бела Стена	450	<u>915</u> 157	<u>652</u> 111	<u>745</u> 140	<u>681</u> 160	<u>646</u> 189	<u>597</u> 192	<u>71,3</u> 70,7	<u>114,3</u> 126,1	<u>91,4</u> 114,3	<u>94,9</u> 118,1	<u>92,4</u> 101,6	<u>65,2</u> <u>122,3</u>	158	213	239	134,8	112,2
Бело Поље	760	<u>142</u> 22	<u>141</u> 18	<u>133</u> 26	<u>116</u> 27	<u>86</u> 29	<u>70</u> 27	<u>99,3</u> 81,8	<u>94,3</u> 144,4	<u>87,2</u> 103,8	<u>74,1</u> 107,4	<u>81,4</u> 93,1	<u>49,3</u> <u>122,7</u>	17	29	29	107,4	100,0
Беоци	500	<u>524</u> 94	<u>570</u> 99	<u>589</u> 115	<u>537</u> 122	<u>525</u> 136	<u>529</u> 150	<u>108,8</u> 150,3	<u>103,3</u> 116,2	<u>91,2</u> 106,1	<u>97,8</u> 111,5	<u>100,8</u> 110,3	<u>101,0</u> <u>159,6</u>	122	139	152	113,9	109,4
Биљановац	380	<u>254</u> 55	<u>307</u> 57	<u>421</u> 92	<u>408</u> 100	<u>505</u> 132	<u>610</u> 176	<u>120,9</u> 103,6	<u>137,1</u> 161,4	<u>96,9</u> 108,7	<u>123,8</u> 132,0	<u>120,8</u> 133,3	<u>240,2</u> <u>320,0</u>	96	146	184	152,1	126,0
Биниће	900	<u>785</u> 129	<u>780</u> 129	<u>757</u> 129	<u>626</u> 128	<u>458</u> 128	<u>309</u> 121	<u>99,4</u> 100,0	<u>97,1</u> 100,0	<u>82,7</u> 99,2	<u>73,2</u> 100,0	<u>67,5</u> 94,5	<u>39,4</u> <u>93,8</u>	128	135	156	105,5	115,6
Биочин	700	<u>208</u> 28	<u>251</u> 33	<u>273</u> 39	<u>243</u> 48	<u>141</u> 40	<u>76</u> 36	<u>120,7</u> 117,9	<u>108,8</u> 118,2	<u>89,0</u> 123,1	<u>58,0</u> 83,3	<u>53,9</u> 90,0	<u>36,5</u> <u>128,6</u>	48	50	37	104,2	74,0
Боровиће	1000	<u>530</u> 94	<u>563</u> 96	<u>569</u> 93	<u>527</u> 100	<u>391</u> 100	<u>259</u> 94	<u>106,2</u> 102,1	<u>101,1</u> 96,9	<u>92,6</u> 107,5	<u>74,2</u> 100,0	<u>66,2</u> 94,0	<u>48,9</u> <u>100,0</u>	99	123	106	124,2	86,2
Боће	950	<u>343</u> 40	<u>394</u> 40	<u>436</u> 40	<u>404</u> 50	<u>303</u> 49	<u>154</u> 48	<u>114,9</u> 100,0	<u>110,7</u> 100,0	<u>92,7</u> 125,0	<u>75,0</u> 98,0	<u>50,8</u> 98,0	<u>44,9</u> <u>120,0</u>	50	63	52	126,0	82,5
Брвеник	400	<u>98</u> 19	<u>112</u> 20	<u>110</u> 19	<u>102</u> 23	<u>84</u> 25	<u>69</u> 23	<u>114,3</u> 105,3	<u>98,2</u> 95,0	<u>92,7</u> 121,1	<u>82,4</u> 108,7	<u>82,1</u> 92,0	<u>70,4</u> <u>121,1</u>	23	24	24	104,3	100,0
Брвеник насеље	400	<u>169</u> 73	<u>155</u> 52	<u>208</u> 58	<u>253</u> 68	<u>283</u> 86	<u>414</u> 124	<u>91,7</u> 71,2	<u>134,2</u> 111,5	<u>121,6</u> 117,2	<u>111,9</u> 126,5	<u>146,3</u> 144,2	<u>245,0</u> <u>169,8</u>	67	93	137	138,8	147,3
Брвеница	460	<u>445</u> 78	<u>476</u> 79	<u>508</u> 93	<u>439</u> 102	<u>389</u> 109	<u>360</u> 112	<u>107,0</u> 101,3	<u>106,7</u> 117,7	<u>86,4</u> 109,7	<u>88,6</u> 106,9	<u>92,5</u> 102,8	<u>80,9</u> <u>143,6</u>	99	135	129	136,4	95,6
Варево	500	<u>632</u> 114	<u>687</u> 126	<u>672</u> 137	<u>684</u> 176	<u>1181</u> 324	<u>1419</u> 411	<u>108,7</u> 110,5	<u>97,8</u> 108,7	<u>101,8</u> 128,5	<u>172,7</u> 184,1	<u>120,2</u> 126,9	<u>224,5</u> <u>360,5</u>	171	317	423	185,4	133,4
Војмилковићи	900	<u>369</u> 45	<u>419</u> 50	<u>408</u> 50	<u>358</u> 53	<u>281</u> 61	<u>233</u> 61	<u>113,6</u> 111,1	<u>97,4</u> 100,0	<u>87,7</u> 106,0	<u>78,5</u> 115,1	<u>82,9</u> 100,0	<u>63,1</u> <u>135,5</u>	53	71	65	134,0	91,5
Вртине	647	<u>262</u> 45	<u>272</u> 51	<u>256</u> 57	<u>201</u> 51	<u>170</u> 49	<u>126</u> 50	<u>103,8</u> 113,3	<u>94,1</u> 111,8	<u>78,5</u> 89,5	<u>84,6</u> 96,1	<u>74,1</u> 102,0	<u>48,1</u> <u>111,1</u>	51	51	52	100,0	102,0
Гњилица	500	<u>553</u> 80	<u>608</u> 88	<u>634</u> 105	<u>548</u> 123	<u>339</u> 108	<u>260</u> 101	<u>109,9</u> 110,0	<u>104,3</u> 119,3	<u>86,4</u> 117,1	<u>61,9</u> 87,8	<u>76,7</u> 93,5	<u>47,0</u> <u>126,2</u>	123	128	119	104,1	93,0
Гостирадиће	680	<u>175</u> 24	<u>180</u> 24	<u>185</u> 31	<u>161</u> 32	<u>119</u> 31	<u>83</u> 29	<u>102,9</u> 100,0	<u>102,8</u> 129,2	<u>87,0</u> 103,2	<u>73,9</u> 96,9	<u>69,7</u> 93,5	<u>47,4</u> <u>120,8</u>	32	42	37	131,3	88,1
Градац	560	<u>636</u> 118	<u>616</u> 115	<u>609</u> 122	<u>644</u> 142	<u>454</u> 121	<u>445</u> 137	<u>96,9</u> 97,5	<u>98,9</u> 106,1	<u>105,7</u> 116,4	<u>70,5</u> 85,2	<u>98,0</u> 113,2	<u>70,0</u> <u>116,1</u>	142	139	168	97,9	120,9
Драганићи	500	<u>199</u> 32	<u>202</u> 35	<u>230</u> 42	<u>251</u> 54	<u>256</u> 66	<u>319</u> 86	<u>101,5</u> 109,4	<u>113,9</u> 120,0	<u>109,1</u> 128,6	<u>102,0</u> 122,2	<u>124,6</u> 130,3	<u>160,3</u> <u>268,7</u>	54	84	86	155,6	102,4

Назив насеља	Надм висина	Број становника Број домаћинства						Индекс						Број станова			Индекс	
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	1981/71	1991/81
Жерађе	610	<u>159</u> 25	<u>159</u> 25	<u>158</u> 27	<u>170</u> 34	<u>170</u> 40	<u>161</u> 45	<u>100,0</u> 100,0	<u>99,4</u> 108,0	<u>107,6</u> 125,9	<u>100,0</u> 117,6	<u>94,7</u> 112,5	<u>101,3</u> 180,0	34	41	45	120,6	109,8
Жугице	500	<u>196</u> 33	<u>220</u> 34	<u>255</u> 39	<u>207</u> 41	<u>231</u> 58	<u>232</u> 61	<u>112,2</u> 103,0	<u>115,9</u> 114,7	<u>81,2</u> 105,1	<u>111,6</u> 141,5	<u>100,4</u> 105,2	<u>118,4</u> 184,8	41	65	65	158,5	100,0
Зарево	750	<u>218</u> 40	<u>262</u> 46	<u>260</u> 48	<u>161</u> 30	<u>198</u> 55	<u>93</u> 31	<u>120,2</u> 115,0	<u>99,2</u> 104,3	<u>61,9</u> 62,5	<u>123,0</u> 183,3	<u>47,0</u> 56,4	<u>42,7</u> 77,5	30	66	33	220,0	50,0
Јошаничка Бања	590	<u>1175</u> 177	<u>1342</u> 202	<u>1332</u> 233	<u>1391</u> 296	<u>1366</u> 342	<u>1296</u> 359	<u>114,2</u> 114,1	<u>99,3</u> 115,3	<u>104,4</u> 127,0	<u>98,2</u> 115,5	<u>94,9</u> 105,0	<u>110,3</u> 202,8	293	377	391	128,7	103,7
Казновиће	430	<u>682</u> 119	<u>747</u> 121	<u>774</u> 142	<u>686</u> 157	<u>597</u> 169	<u>580</u> 188	<u>109,5</u> 101,7	<u>103,6</u> 117,4	<u>88,6</u> 110,6	<u>87,0</u> 107,6	<u>97,2</u> 111,2	<u>85,0</u> 158,1	157	199	200	126,8	100,5
Карадак	549	<u>145</u> 22	<u>133</u> 24	<u>128</u> 24	<u>117</u> 25	<u>105</u> 29	<u>95</u> 24	<u>91,7</u> 109,1	<u>96,2</u> 100,0	<u>91,4</u> 104,2	<u>89,7</u> 116,0	<u>90,5</u> 82,8	<u>65,5</u> 109,1	25	33	28	132,0	84,8
Ковачи	700	<u>658</u> 79	<u>703</u> 85	<u>712</u> 89	<u>624</u> 98	<u>510</u> 109	<u>363</u> 100	<u>106,8</u> 107,6	<u>101,3</u> 104,7	<u>87,6</u> 110,1	<u>81,7</u> 111,2	<u>71,2</u> 91,7	<u>55,2</u> 126,6	98	105	109	107,1	103,8
Копаоник	1750	- -	<u>12</u> 12	<u>55</u> 52	<u>40</u> 25	<u>7</u> 4	<u>115</u> 57	- -	<u>458,3</u> 433,3	<u>72,7</u> 48,1	<u>17,5</u> 16,0	<u>1642,9</u> 1425,0	-	25	3	122	12,0	4066,7
Корлаће	530	<u>483</u> 76	<u>667</u> 133	<u>709</u> 128	<u>654</u> 151	<u>635</u> 173	<u>608</u> 181	<u>138,1</u> 175,0	<u>106,3</u> 96,2	<u>92,2</u> 118,0	<u>97,1</u> 114,6	<u>95,7</u> 104,6	<u>125,9</u> 238,2	151	195	202	129,1	103,6
Кравиће	480	<u>484</u> 70	<u>548</u> 73	<u>559</u> 97	<u>492</u> 104	<u>336</u> 94	<u>232</u> 86	<u>113,2</u> 104,3	<u>102,0</u> 132,9	<u>88,0</u> 107,2	<u>68,3</u> 90,4	<u>69,0</u> 91,5	<u>47,9</u> 122,8	104	106	89	101,9	84,0
Кремиће	830	<u>308</u> 38	<u>421</u> 50	<u>414</u> 74	<u>361</u> 76	<u>260</u> 72	<u>113</u> 47	<u>136,7</u> 131,6	<u>98,3</u> 148,0	<u>87,2</u> 102,7	<u>72,0</u> 94,7	<u>43,5</u> 65,3	<u>36,7</u> 123,7	76	77	49	101,3	63,6
Крушевица	700	<u>440</u> 80	<u>457</u> 84	<u>454</u> 89	<u>369</u> 82	<u>270</u> 88	<u>196</u> 76	<u>103,9</u> 105,0	<u>99,3</u> 106,0	<u>81,3</u> 92,1	<u>73,2</u> 107,3	<u>72,6</u> 86,4	<u>44,5</u> 95,0	82	93	91	113,4	97,8
Курићи	440	<u>345</u> 51	<u>326</u> 50	<u>339</u> 65	<u>273</u> 61	<u>183</u> 53	<u>95</u> 26	<u>94,5</u> 98,0	<u>104,0</u> 130,0	<u>80,5</u> 93,8	<u>67,0</u> 86,9	<u>51,9</u> 49,1	<u>27,5</u> 51,8	61	67	28	109,8	41,8
Кућане	520	<u>346</u> 44	<u>393</u> 43	<u>408</u> 62	<u>273</u> 60	<u>177</u> 56	<u>127</u> 55	<u>113,6</u> 97,7	<u>103,8</u> 144,2	<u>66,9</u> 96,8	<u>64,8</u> 93,3	<u>71,8</u> 98,2	<u>36,7</u> 125,0	60	68	58	113,3	85,3
Лисина	1140	<u>190</u> 33	<u>198</u> 36	<u>202</u> 37	<u>183</u> 37	<u>151</u> 34	<u>111</u> 33	<u>104,2</u> 109,1	<u>102,0</u> 102,8	<u>90,6</u> 100,0	<u>82,5</u> 91,9	<u>73,5</u> 97,1	<u>58,4</u> 100,0	37	45	33	121,6	73,3
Луково	680	<u>162</u> 22	<u>188</u> 26	<u>176</u> 26	<u>144</u> 29	<u>88</u> 25	<u>52</u> 21	<u>116,0</u> 118,2	<u>93,6</u> 100,0	<u>81,8</u> 111,5	<u>61,1</u> 86,2	<u>59,1</u> 84,0	<u>32,1</u> 95,5	29	32	22	110,3	68,7
Милатковиће	550	<u>253</u> 43	<u>253</u> 42	<u>251</u> 45	<u>232</u> 48	<u>210</u> 55	<u>269</u> 80	<u>100,0</u> 97,7	<u>99,2</u> 107,1	<u>92,4</u> 106,7	<u>90,5</u> 114,6	<u>128,1</u> 145,5	<u>106,3</u> 186,0	48	60	80	125,0	133,3
Муре	550	<u>189</u> 34	<u>187</u> 34	<u>200</u> 36	<u>203</u> 42	<u>189</u> 50	<u>173</u> 52	<u>98,9</u> 100,0	<u>107,0</u> 105,9	<u>101,5</u> 116,7	<u>93,1</u> 119,0	<u>91,5</u> 104,0	<u>91,5</u> 153,4	42	53	60	126,2	113,2
Ново Село	650	<u>399</u> 67	<u>619</u> 100	<u>638</u> 107	<u>596</u> 118	<u>527</u> 124	<u>417</u> 118	<u>155,1</u> 149,3	<u>103,1</u> 107,0	<u>93,4</u> 110,3	<u>88,4</u> 105,1	<u>79,1</u> 95,2	<u>104,5</u> 176,1	118	141	125	119,5	88,7
Носољин	440	<u>268</u> 55	<u>297</u> 57	<u>320</u> 63	<u>297</u> 69	<u>291</u> 77	<u>208</u> 63	<u>110,8</u> 103,6	<u>107,7</u> 110,5	<u>92,8</u> 109,5	<u>98,0</u> 111,6	<u>71,5</u> 81,8	<u>77,6</u> 114,5	69	77	64	111,6	83,1
Орахово	650	<u>116</u> 17	<u>131</u> 18	<u>161</u> 23	<u>123</u> 25	<u>76</u> 25	<u>35</u> 18	<u>112,9</u> 105,9	<u>122,9</u> 127,8	<u>76,4</u> 108,7	<u>61,8</u> 100,0	<u>46,1</u> 72,0	<u>30,2</u> 105,8	25	27	23	108,0	85,2

Назив насеља	Надм висина	Број становника Број домаћинства						Индекс						Број станова			Индекс	
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	1981/71	1991/81
Павлица	422	<u>445</u> 70	<u>469</u> 76	<u>452</u> 84	<u>377</u> 81	<u>287</u> 78	<u>175</u> 56	<u>105,4</u> 108,6	<u>96,4</u> 110,5	<u>83,4</u> 96,4	<u>76,1</u> 96,3	<u>61,0</u> 71,8	<u>39,3</u> 80,0	81	87	80	107,4	92,0
Панојевиће	480	<u>277</u> 34	<u>313</u> 36	<u>341</u> 45	<u>311</u> 56	<u>235</u> 61	<u>195</u> 59	<u>113,0</u> 105,9	<u>108,9</u> 125,0	<u>91,2</u> 124,4	<u>75,6</u> 108,9	<u>83,0</u> 96,7	<u>70,4</u> 173,5	56	73	63	130,4	86,3
Пискања	450	<u>544</u> 94	<u>627</u> 97	<u>738</u> 129	<u>623</u> 148	<u>588</u> 145	<u>567</u> 155	<u>115,3</u> 103,2	<u>117,7</u> 133,0	<u>84,4</u> 114,7	<u>94,4</u> 98,0	<u>96,4</u> 106,9	<u>104,2</u> 164,9	148	164	185	110,8	112,8
Плавково	550	<u>384</u> 52	<u>218</u> 26	<u>238</u> 35	<u>212</u> 47	<u>191</u> 50	<u>131</u> 46	<u>56,8</u> 50,0	<u>109,2</u> 134,6	<u>89,1</u> 134,3	<u>90,1</u> 106,4	<u>68,6</u> 92,0	<u>34,1</u> 88,5	47	48	45	102,1	93,7
Плешин	1100	<u>592</u> 87	<u>640</u> 89	<u>681</u> 99	<u>603</u> 94	<u>441</u> 103	<u>282</u> 98	<u>108,1</u> 102,3	<u>106,4</u> 111,2	<u>88,5</u> 94,9	<u>73,1</u> 109,6	<u>63,9</u> 95,1	<u>47,6</u> 112,6	94	110	106	117,0	96,4
Побрђе	520	<u>628</u> 123	<u>584</u> 96	<u>832</u> 191	<u>716</u> 194	<u>696</u> 203	<u>983</u> 287	<u>93,0</u> 78,0	<u>142,5</u> 199,0	<u>86,1</u> 101,6	<u>97,2</u> 104,6	<u>141,2</u> 141,4	<u>156,5</u> 233,3	188	239	295	127,1	123,4
Покрвеник	800	<u>196</u> 29	<u>196</u> 29	<u>206</u> 30	<u>151</u> 27	<u>90</u> 25	<u>31</u> 16	<u>100,0</u> 100,0	<u>105,1</u> 103,4	<u>73,3</u> 90,0	<u>59,6</u> 92,6	<u>34,4</u> 64,0	<u>15,8</u> 55,2	27	23	22	85,2	95,7
Поцесје	700	<u>330</u> 50	<u>340</u> 52	<u>346</u> 58	<u>258</u> 59	<u>177</u> 57	<u>95</u> 48	<u>103,0</u> 104,0	<u>101,8</u> 111,5	<u>74,6</u> 101,7	<u>68,6</u> 96,6	<u>53,7</u> 84,2	<u>28,8</u> 96,0	58	67	74	115,5	110,4
Радошиће	600	<u>349</u> 70	<u>406</u> 74	<u>447</u> 85	<u>390</u> 87	<u>319</u> 77	<u>248</u> 76	<u>116,3</u> 105,7	<u>110,1</u> 114,9	<u>87,2</u> 102,4	<u>81,8</u> 88,5	<u>77,7</u> 98,7	<u>71,1</u> 108,6	87	83	78	95,4	94,0
Раковац	950	<u>655</u> 65	<u>709</u> 70	<u>721</u> 78	<u>687</u> 88	<u>533</u> 96	<u>414</u> 104	<u>108,2</u> 107,7	<u>101,7</u> 111,4	<u>95,3</u> 112,8	<u>77,6</u> 109,1	<u>77,7</u> 108,3	<u>63,2</u> 160,0	88	118	140	134,1	118,6
Рашка	420	<u>1513</u> 450	<u>1832</u> 591	<u>2278</u> 710	<u>3935</u> 1242	<u>5639</u> 1756	<u>6437</u> 1953	<u>121,1</u> 131,3	<u>124,3</u> 120,1	<u>172,7</u> 174,9	<u>143,3</u> 141,4	<u>114,2</u> 111,2	<u>425,4</u> 434,0	1095	1615	2064	147,5	127,8
Рвати	450	<u>931</u> 154	<u>986</u> 165	<u>985</u> 197	<u>879</u> 208	<u>802</u> 230	<u>756</u> 232	<u>105,9</u> 107,1	<u>99,9</u> 119,4	<u>89,2</u> 105,6	<u>91,2</u> 110,6	<u>94,3</u> 100,9	<u>81,2</u> 150,6	205	253	254	123,4	100,4
Рудница	438	<u>251</u> 37	<u>274</u> 49	<u>281</u> 65	<u>318</u> 81	<u>317</u> 83	<u>304</u> 100	<u>109,2</u> 132,4	<u>102,6</u> 132,7	<u>113,2</u> 124,6	<u>99,7</u> 102,5	<u>95,9</u> 120,5	<u>121,1</u> 270,3	81	88	99	108,6	112,5
Себимиље	1020	<u>463</u> 79	<u>484</u> 79	<u>509</u> 83	<u>412</u> 83	<u>261</u> 78	<u>161</u> 65	<u>104,5</u> 100,0	<u>105,2</u> 105,1	<u>80,9</u> 100,0	<u>63,3</u> 94,0	<u>61,7</u> 83,3	<u>34,8</u> 82,3	83	106	94	127,7	88,7
Семетеш	800	<u>332</u> 53	<u>352</u> 54	<u>378</u> 65	<u>352</u> 72	<u>304</u> 83	<u>231</u> 75	<u>106,0</u> 101,9	<u>107,4</u> 120,4	<u>93,1</u> 110,8	<u>86,4</u> 115,3	<u>76,0</u> 90,4	<u>69,6</u> 141,5	72	105	81	145,8	77,1
Супње	430	<u>301</u> 54	<u>361</u> 66	<u>337</u> 77	<u>812</u> 217	<u>2018</u> 570	<u>2966</u> 854	<u>119,9</u> 122,2	<u>93,4</u> 116,7	<u>240,9</u> 281,8	<u>248,5</u> 262,7	<u>147,0</u> 149,8	<u>985,4</u> 158,1	207	561	876	271,0	156,1
Тиоце	940	<u>410</u> 67	<u>435</u> 72	<u>466</u> 80	<u>425</u> 84	<u>353</u> 92	<u>218</u> 73	<u>106,1</u> 107,5	<u>107,1</u> 111,1	<u>91,2</u> 105,0	<u>83,1</u> 109,5	<u>61,8</u> 79,3	<u>53,2</u> 109,5	83	115	72	138,6	62,6
Трнава	690	<u>457</u> 73	<u>477</u> 75	<u>452</u> 89	<u>415</u> 88	<u>320</u> 94	<u>281</u> 89	<u>104,4</u> 102,7	<u>94,8</u> 118,7	<u>91,8</u> 98,9	<u>77,1</u> 106,8	<u>87,8</u> 94,7	<u>61,5</u> 122,1	88	117	107	133,0	91,5
Црна Глава	1200	<u>674</u> 67	<u>701</u> 80	<u>675</u> 93	<u>609</u> 104	<u>484</u> 104	<u>358</u> 101	<u>104,0</u> 119,4	<u>96,3</u> 116,2	<u>90,2</u> 111,8	<u>79,5</u> 100,0	<u>74,0</u> 97,1	<u>53,1</u> 150,7	103	119	109	115,5	91,6
Шипачина	850	<u>241</u> 48	<u>257</u> 50	<u>282</u> 56	<u>269</u> 58	<u>258</u> 61	<u>228</u> 65	<u>106,6</u> 104,2	<u>109,7</u> 112,0	<u>95,4</u> 103,6	<u>95,9</u> 105,2	<u>88,4</u> 106,6	<u>94,6</u> 135,4	58	70	77	120,7	110,0
Општина Рашка	660	<u>25837</u> 4567	<u>28008</u> 4829	<u>29856</u> 5677	<u>29367</u> 6765	<u>29475</u> 8147	<u>28747</u> 8820	<u>108,4</u> 105,7	<u>106,6</u> 117,6	<u>98,4</u> 119,2	<u>100,4</u> 120,4	<u>97,5</u> 108,3	<u>111,3</u> 193,1	6570	8696	9667	132,4	111,2

Табела 16. Удаљеност насеља у општини Рашка од општинског центра за период 1921. 1953. 1981. и 1991. година.

Удаљеност у km	Број насеља	Године				Разлика 1953-1991
		1921	1953	1981	1991	
		%				
До 7	10	18,67	17,37	20,58	16,39	-0,98
7-14	27	40,04	44,38	49,64	44,26	-0,12
14-21	13	22,40	19,98	16,35	21,31	1,33
21-28	7	11,01	10,34	8,09	11,47	1,13
Преко 28	4	7,88	7,93	5,43	6,57	-1,36
Укупно	61	100,00	100,00	100,00	100,00	

(попис краљевине СХС и СЗЗС)

Анализирајући горњу табелу, запажамо да је 1921.г на удаљености од 7 km од општинског центра било 18,67 %, од 7-14 km 40,04 %, од 14-21 km 22,40 %, од 21-28 km 11,01 % и преко 28 km 7,88 % становништва, а 1991.г. на удаљености до 7 km од општинског центра било је 21,05 % од 7-14 km 50,25 %, од 14-21 km 16,25 %, од 21-28 km 7,35 % и преко 28 km 5,10 % становништва. Ови подаци нам указују на приближавање насеља општинском центру, тј. напуштање планинских насеља и спуштање у долину поред саобраћајница и ближе општинском центру.

Табела 17. Густина насељености ст/km² у периоду 1921.-1991. година

Територија	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	Разлика 1948-91
	ст/km ²								
Општина Рашка	22,2	31,1	38,7	42,0	44,8	44,0	44,2	43,2	+4,5
Градска насеља	101,5	135,4	301,3	364,9	453,7	783,8	161,7	917,3	616,0
Остала насеља	21,6	30,3	36,7	39,5	41,6	38,4	33,8	29,2	-7,5
Србија без АП	54,5	63,4	73,9	79,0	86,5	95,6	101,7	103,7	+29,8

(попис краљевине СХС и СЗЗС)

У послератном периоду од 1948-1991.г. на територији општине Рашка, географска густина насељености повећана је у општини Рашка за 4,5 становника, у градским за 616,0 становника, смањена у осталим насељима за 7,5 становника. Општа густина насељености у градским насељима повећавала се до 1971.године, а 1981.године је нагло смањена зато што су те године Баљевац и Јошаничка Бања добили статус градских насеља, који имају велику површину атара а релативно мали број становника. Општа густина насељености на територији општине Рашка 1981.године мања је за 2,3 пута од опште густине насељености у Србији ван територија АП. То је условљено нижим степеном привредне развијености ове општине, нижом стопом природног прираштаја, неповољним природним условима и емиграцијом становништва. До наглог пораста броја становника у градским насељима после 1991. године долази услед наглог доласка избеглица из бивших југословенских република и расељених лица са Косова и Метохије.

Из истих разлога постоје велике разлике у општој густини насељености у катастарским општинама на територији општине Рашка.

Табела 18. Општа густина насељености ст/км² на територији општине Рашка по катастарским општинама за период 1921-1991. година.

Катастарска општина	Година								Разлика 1948-91
	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	
	ст/км ²								
Бадањ	5,9	7,3	8,3	10,2	11,2	9,4	7,6	4,82	-3,48
Баљевац	13,5	45,5	83,9	101,2	118,4	113,4	128,5	121,90	38,0
Бела Стена	16,8	56,5	106,5	75,9	86,7	79,6	75,3	69,5	-37,0
Беоци	47,9	61,8	62,1	68,1	99,8	63,0	60,6	52,84	-9,26
Биљановац	30,3	42,0	52,8	57,4	68,0	63,3	65,8	52,90	0,1
Биниће	16,1	18,4	24,7	24,5	23,8	19,7	14,2	9,74	-14,96
Боће	50,1	51,9	35,8	41,1	45,5	42,1	31,7	16,07	-19,73
Боровиће	15,2	15,3	18,6	19,7	19,9	18,4	13,6	9,09	-9,51
Брвеница	29,5	36,9	37,4	39,6	41,8	36,0	30,7	21,75	-15,65
Варево	30,9	41,2	35,1	38,2	37,4	38,1	65,4	79,0	43,9
Војмиловићи	26,1	47,4	58,5	66,5	64,7	56,8	44,7	36,98	-21,52
Гњилица	26,6	43,9	66,0	74,6	81,2	68,5	41,8	19,57	-46,3
Градац	27,0	30,9	30,7	29,8	29,4	31,2	21,8	21,52	-9,18
Драганићи	20,8	23,3	41,0	42,2	43,2	39,9	38,0	28,40	-12,6
Жутице	34,5	47,7	50,9	57,1	58,4	53,7	58,9	60,26	9,36
Зарево	26,6	30,5	17,3	20,8	20,6	12,7	15,8	7,38	-9,92
Јошаничка Бања	11,5	20,8	32,9	37,6	37,4	39,0	38,1	36,39	3,49
Казновиће	30,6	42,8	47,9	52,5	54,4	48,4	41,9	40,81	-7,09
Карадак	27,3	38,3	52,9	48,5	46,7	42,7	36,8	34,67	-18,23
Ковачи	15,3	31,4	42,0	44,9	45,5	39,7	32,5	23,22	-18,78
Корлаће	33,6	46,5	47,2	65,2	69,3	63,7	62,6	59,49	12,29
Кравиће	39,2	64,6	66,8	75,6	77,2	68,0	46,4	32,04	-34,76
Кремиће	9,4	13,3	23,0	31,5	30,9	27,0	19,4	8,45	-14,55
Крушевица	17,1	19,5	37,7	39,1	38,9	31,6	23,1	16,79	-20,91
Кућане	26,3	43,2	46,9	53,3	55,3	37,0	24,2	17,23	-29,67
Лисина	5,3	6,6	9,0	9,9	12,2	10,6	7,4	5,27	-3,73
Луково	13,6	22,5	22,5	26,2	24,5	19,2	12,2	7,25	-15,25
Милатковиће	29,8	33,4	41,8	41,8	41,5	38,4	34,7	44,53	2,73
Муре	55,3	77,4	74,7	73,9	79,0	80,2	74,7	68,38	-6,32
Ново Село	31,8	44,5	54,1	83,9	86,5	80,7	68,9	56,58	2,48
Носољин	23,8	26,0	25,4	27,1	28,0	25,7	21,5	12,89	-12,51
Павлица	49,5	60,6	90,8	92,3	97,6	93,0	84,3	25,88	-64,92
Панојевиће	17,7	29,2	41,2	46,6	50,8	44,8	35,1	29,06	-12,14
Пискања	30,9	42,8	56,9	61,0	68,9	57,2	49,4	36,30	-20,6
Плавково	10,7	17,7	63,2	35,9	39,2	34,9	31,4	21,58	-41,62
Побрђе	21,5	72,2	64,4	59,8	85,3	73,1	72,6	100,82	36,42
Поцесје	49,6	60,7	49,8	51,3	52,2	38,9	26,5	14,35	-35,4
Плешин	12,4	13,9	17,5	18,9	20,2	17,9	13,0	8,36	-9,14
Радошиће	37,7	46,1	41,7	48,6	53,5	46,7	37,4	29,70	-12
Рвати	43,5	53,2	73,3	77,6	77,6	69,0	62,8	59,57	-13,73
Раковац	28,3	51,3	65,5	70,9	72,1	68,7	53,3	53,99	-11,51
Рудница	31,4	43,8	44,5	48,6	49,9	56,4	56,3	53,99	9,49

Катастарска општина	Година								Разлика 1948-91
	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	
	ст./km ²								
Рашка	101,5	135,4	301,3	364,9	453,7	783,8	1123,3	1282,3	981
Сebимиле	28,4	31,8	40,2	42,0	44,2	35,7	22,6	13,98	-26,22
Семетеш	20,5	25,0	30,2	32,1	34,4	31,5	27,7	21,07	-9,13
Супње	37,4	61,7	57,5	69,0	64,4	155,2	385,8	567,11	509,61
Тиоце	42,2	58,9	56,6	60,0	64,3	58,5	48,7	30,06	-26,54
Трнава	16,1	18,1	18,4	19,2	18,2	16,7	12,9	11,35	-7,05
Црна Глава	7,2	13,1	20,4	21,2	20,5	18,3	14,7	10,87	-9,53
Шипачина	12,8	15,6	13,4	14,3	15,7	15,0	14,3	12,69	0,71

(попис краљевине СХС и СЗС)

Подаци наведени у табели указују да општа густина насељености 1991. године у катастарским општинама на територији општине Рашка много варирају од 4,82 у Бадњу до 1282,3 у Рашки. Највећу густину насељености имају катастарске општине које се простиру дуж Ибарске магистрале у најнижим деловима ове територије где се одвијала интензивна привредна активност, тако да на 1km² живи од 61-1282,3 становника (Рашка 1282,3, Супње 567,11, Баљевац 121,90, Побрђе 100,82, Вареве 79,0, Бела Стена 69,5, Муре 68,38, Жутице 60,26, Корлаће 59,49 и Биљановац 52,90 ст./km²). Овакво стање условила је концентрација индустрије, саобраћаја и осталих непољопривредних делатности и проузроковала концентрацију становништва. Најмању густину насељености имају катастарске општине, привредно слабо развијене, које су на вишој надморској висини где су природни услови најнеповољнији (Бадањ 4,82, Лисина 5,27, Луково 7,25, Зарево 7,38, Плешин 8,36, Кремиће 8,45, Боровиће 9,09, Биниће 9,74, Црна Глава 10,87, Трнава 11,35, и Шипачина 12,69 ст./km²).

У послератном периоду од 1948-1991.године пораст опште густине насељености има 12 или 24% катастарских општина. Највећи пораст опште густине насељености имају следеће катастарске општине: Рашка 981, Супње 509,61, Вареве 43,9, Баљевац 38, Побрђе 36,42, и Корлаће 12,29, становника, у којима се налазе градска и приградска насеља.

Поред опште постоји и аграрна густина насељености. Она показује колико становника који се баве пољопривредом живи на 1km² пољопривредне или ораничне површине.

Табела 19. Аграрна густина насељености 1961., 1981. и 1991. године.

Територија	Година	Број пољопривредних ст./km ² пољопривредне површине	Број пољопривредних ст./km ² ораничне површине
Општина Рашка	1961	50,9	233,0
	1981	17,6	84,4
	1991	49,2	249
Србија без АП	1961	77,5	135,8
	1981	44,5	81,0
	1991*	30,5	57,6

СЗС попис 91, * изведен податак

IV НАСЕЉА

Насеља у Рашкој области су груписана врло често по малим, сродничким, издвојеним деловима који се код српског живља називају засеоци, а код муслиманског махале, који чине познати ибарски или како их Ј. Цвијић још назива џематски тип старовлашких насеља. У овим насељима, привређивање становништва је разноврсно: земљорадња, сточарство, воћарство, сеоско занатство и др. Различит природни састав и морфологија земљишта, различите климатске прилике и инсолације, обиље или оскудност изворске и текуће воде, неједнако распрострањење шума, пашњака и зиратне земље утицали су на насељавање становништва, што је условило и његово етничко диференцирање по мањим предеоним целинама. Педолошки покривач и природни услови такође су утицали на насељавање у Рашке области. Услед повољних саобраћајних веза међу насељима ове области, сем изузетака, етничке разлике су мање изразите и приметне. У етничком прилагођавању, с незнатним изузетцима, подједнако учествује становништво целог краја. Становништво чини посебну етничку целину која је на прелазу између становништва Црногорских брда, с једне стране, и становништва у области Старог Влаха с друге стране, које има претежно херцеговачке етничке особине (3,13).

Насеља Рашке области подељена су, према административној подели, на: насеља новопазарске општине и општине Рашка. То је урађено из разлога што у новопазарској општини има национално мешовитих насеља док су у рашчанској општини насеља етнички чиста.

Брежуљкасто-брдовити рељеф са теменима коса које често завршавају као ртови, чије су висине карактеристичне и представљају површи рашке пластике рељефа, у коју су усечене бројне долине. Овакав рељеф као део планинских масива Копаника, Рогозне и Голије, који је највећим делом заступљен њиховим огранцима и између њих усеченим долинама са честим котлинама, ерозивно-денудационим проширењима, клисурама, епигенијама, имао утицаја на кретање становништва, положај и формирање насеља и саобраћајница.

Рељеф својом висином, рашчлањеношћу, експозицијом, правцем пружања планинских венаца и речних долина, наизменичним смењивањем котлина, сужења и клисура, утиче на многе остале физичко-географске компоненте: на климу, водни режим, вегетацију, педолошки покривач и др., као и на положај саобраћајница, насеља, пољопривреду, размештај индустрије и тд.

У овим општинама огроман утицај имала су и историјска кретања, у сталној борби за очување овог простора и слободе српског народа. Карактеристична индикација тога су топоними са честим називима насеља: доње, средње, горње. Становништво као покретачка снага друштва у процесу рада је кључни фактор развоја и трансформације простора. У демографском смислу испољава се просторна диференцијација са тенденцијом популационог пражњења високопланинских насеља са Рогозне, Голије и Копаника и пренасељавање новопазарске котлине, и формирања нових насеља линијског

(друмског) типа поред саобраћајница између Рашке и Баљевца на левој обали Ибра и Рашке и Биљановца на десној обали Ибра.

Анализа размештаја насеља има вишеструки значај: омогућава комплексну анализу природних услова егзистенције становништва, просторно планирање, проучавање развоја саобраћајне инфраструктуре, економичности привређивања, праћење развоја или одумирања насеља (Брвеник, Јелеч, Рас, Пнућа), организацију мреже културно просветних и здравствених установа, трговинске мреже, административно-политичке поделе на просторне јединице, националну структуру и етнички састав итд.

Посматрајући насеља у овој области, запажамо да су она издужена и то у правцу речних долина, тј. у правцу спуштања котлинских страна према дну котлина и даље према главном току, секући различите привредне целине. Често су границе атара насеља успостављене дуж темена коса, тј. на вододелницама између суседних сливова мањих речних токова. То је најчешће случај у изворишном делу многобројних токова. Може се рећи да се просто сучељавају атари насеља на развођу, која су усмерена у супротним правцима, тј. у правцу пада планинских страна према већим токовима (70,30). У овако рашчлањеном рељефу настале су природне погодности за различито привредно коришћење. На дну долина је алувијална раван, потом брежуљкаст рељеф са деловима речних тераса, затим узводно побрђе, па нископланински и средњепланински рељеф са пашњацима и комплексима листопадних у нижем и четинарских шума у вишем појасу и најзад високопланински или алпски пашњаци на Копаонику. Из овога запажамо да су се на основу природних погодности зонално развиле природне целине. То се огледа у искоришћавању земљишта у алувијалним равнима повртарске (баштенске) културе, кукуруз и др., на брежуљкастом терену житарице, на побрђу воћарство а на планинском простору је заступљено сточарство.

Насеља у овој брдско-планинској области су са пољопривредним становништвом које поседује земљиште лошијих типова тла и неразвијеном привредом. Пољопривредна производња је екстензивна и приноси су мали. Већина насеља је са израженим демографским пражњењем и старењем становништва, што онемогућава развој привреде и оправдана је бојазан да ће се ова област етнички испразнити. Насупрот овоме у насељима са доминантним муслиманским становништвом или етнички чисто муслиманским повећава се концентрација становништва, нарочито је велики притисак на Нови Пазар. Стагнира или опада примарна делатност а развија се секундарна и терцијарна. Бивши земљорадници и сточари сада раде у малој привреди или се баве трговином, занатством и угоститељством.

Овај крај, старе српске државе, гледано историјски, географски или демографски, најрепрезентативнији од свих српских простора. Хронолошки, то је област најдужег боравишта српског народа у којој су се, због тога могле прикупити, наталожити, сачувати и изразити најкарактеристичније особине и стваралачке способности народа.

Историјски развој насеља

Преко Новопазарске и Рашке општине су водиле важне саобраћајнице дуж речних долина, обиље биљног и животињског света, рудно богатство, па је природно да су на овом простору станиште тражили и најстарији човекови преци. Нађени су трагови неолитских насеља. У атару Панојевића на локалитету Мало брдо сељаци при обради земље налазе фрагменте праисторијске керамике. У Јошаничкој Бањи на локалитету Градина (Ђоров мост) на брегу изнад Самоковке налази се илирска градина опасана сухозидом. Међу илирским материјалом у једном сухозиду нађена су два фрагмента хеленистичке керамике из III и II веку пре наше ере (62,124). У Баљевцу, у дворишту зграде у улици Рударске чете, откривена је 1953. године гробница димензија 2,35 x 2,56 m из доба Аркадија (395-408). У Пискањи на локалитету Ланиште, приликом копања земље за циглу, откривено је више римских гробова у којима је нађена керамика, накит од бронзе и новац из IV века пре наше ере.

Средњовековна насеља

Ђура Даничић је показао примерима из наших старијих извора да су нека наша средњовековна селишта била насељена. И тада су се, као и данас, запустела или порушена села насељавала досељеницима. Пустих и насељених селишта било је и у Рашкој области а и сада готово у свим њеним насељима има доста материјалних остатака од порушених старих насеља, гробаља, црква, гувна и назива насеља која сада не постоје. Већина опустелих насеља нестала је после већих историјских догађаја, а мање услед других узрока, као што су: клизања земљишта, издизања ближе пашњацима, спуштања њивама, измештање услед поплава, итд. Многа данашња селишта, кућишта, пазаришта, градишта, рудишта, гробљишта и црквине указују, да је област Рашка у прошлости преживљавала бурне историјске догађаје (3,69).

Средњовековна села у области Рашке била су, мала, често посед једног или два феудалца или рода, вероватно оних који су та насеља основали. Према А. В. Соловјеву, почетком друге половине XIV века било је три врсте села у овој области; дворска, властелинска и жупска. Осим приказаних села према функцији, било је и манастирских села још у првој четвртини XIII века. Тако је село Витаково на Рогозни, по Жичкој повељи, припадало манастиру Жичи, а многа села по Рогозни, рашкој Жупи и по Дежеви припадала су око 1316. године манастиру Св. Стефана у Бањској, чије је становништво било обавезно да обавља разне послове и за манастир. Турски феудални систем трајао је до ослобођења 1912. године, када је укинут. Отада су насеља у њој почела да се подижу и развијају без утицаја феудалаца.

Места на којима се обављала стална или повремена трговина називали су стари Срби "трг" и "трговиште", а за време Турака то место је названо "пазар". Опустело Пазариште, а то је старо Трговиште, налазило се на ушћу Себечевке у Рашку, друго код ушћа Људске и треће изнад ибарског села Гркаје под Рогозном. Неколико данашњих топонима указују на места на којима је у прошлости обављана повремена трговина. То су: Пазарско Брдо у Дежеви, Пазарски До у

Трнави, а остатака од старих рударских и трговачких насеља има у називима Велика Плана и Мала Плана, оба код Сопоћана. У нашим изворима доста се рано помињу сеоска насеља. У Жичкој повељи, која је писана између 1222. и 1228. године поменуто неколико насеља на Рогозни, од којих се очувао само назив данашњег села Витакова.

Најстарија српска насеља у Рашкој су она у којима су очувани остаци веома старих гробаља с грубим каменим плочама на гробовима, надгробне хумке ("гомиле") и остаци оруђа и посуђа. Многи материјални остаци су уништани током векова или леже у земљи неоткривени. Сви ти остаци од насеља и њихова становништва су из времена пре примања хришћанства и раног хришћанства, управо од VIII до XII века. Међу старијим насељима има их неколико која су поменута у Жичкој повељи почетком XIII века и у Бањској с почетка XIV века. (3,71).

Народ је називе села давао по личним именима, именима оснивача и родовима који су у њима живели. Ова насеља су млађа од претходних, и по свом постанку деле се на старија, постала по презименима родова о којима се данас незна ни по предању (Грубетиће, Кончулиће, Панојевиће и др.); млађа, која су постала по презименима родова о којима се зна по предању или по писаним подацима (Јелачиће, Ђонлије, Кравиће, Родиће, Спужаниће, и др.) и најмлађа, која су постала по родовима који и сада постоје (Видићи, Кнежевићи Мијатовићи, Покимице, Рајовићи, Ракитићи, Сочанци, Цветковићи и др.).

Највише трагова ранијих насеља има из времена предтурске владавине који су везани за српско становништво из средњег века. Међу њима су бројне цркве. После обнове Пећке патријаршије 1557. године у периоду од краја XVI до половине XVIII века саграђен је и обновљен знатан број мањих цркава (65,6).

Црква Св. Петке у Трнави саграђена је и живописана 1579-1580. године. Црква Св. Николе у Баљевцу је приморског стила, што указује на рад мајстора из Далмације. Црква Св. Николе у Грацу саграђена је пре краја XIII века. Црква Св. Николе у Брвенику је из позног XIV века. Црква Св. Николе у Шумнику потсећа на сликарство баљевачке цркве. У Јарандолу се налази црква у рушевинама, настала крајем XVI века или у првој половини XVII века. Црква Св. Ђорђа у Поцесју потиче с краја XVI или прве половине XVII века. Црква Св. Петра и Павла у Бинићу у засеоку Ржана настала је у XVI или почетком XVII века. Црква Св. Илије у Боровићу у засеоку Ивање изграђена је у раздобљу од XVI до XVII века. Црква Св. Марка у Бељаку саграђена је 1656. године. Храм у Бељаку првобитно је био посвећен Св. Ваведењу. "Године 1392. Стеван Лазаревић са мајком Милицом и братом Вуканом приложио је манастиру Хиландару цркву Ваведење, село Кукањ и засеоке Чајетину, Шипачину и заселак му Ново Село и село Присојник и село Храште" (66,220). Манастир Кончул се помиње још у доба Стевана Немање као стари манастир, који је вероватно обновио Немања. У првој четврти XIV века помиње се као средиште новоосноване епископије кончулске. Манастир је највероватније срушен и опустео после аустро-турског рата 1689. године. Садашња црква Св. Николе у Гњилици подигнута је 1861. године (50,25-26).

На територији општине Рашка налази се знатан број локалитета познатих под називом црквина и црквиште. То су рушевине средњовековних или каснијих цркава које представљају трагове некадашњих насеља. У Радошићу близу школе налазе се рушевине цркве Св. Петке која је била велика грађевина. Ту се одржава

сабор. У Побрђу у засеоку Паклење 1876. године откопана је црква која је скоро цела била у земљи. Претпоставља се да је грађена у турско доба. Црква подсећа на земуницу. У Боћу постоји црква у рушевинама која је делимично укопана у земљу. У Жерађу постоје једва видљиви темељи цркве Св. Петке. На том месту се одржава сабор. У Пискањи у засеоку Прибој постоје трагови цркве. У Трнави на локалитету Дубови налазе се трагови темеља цркве у интересантном средњовековном гробљу. Гробље се састоји од преко 200 надгробних споменика у облику необрађених камених блокова итд. (65,46-49).

Административно-територијална подела општине Нови Пазар

Територијална подела

На основу предходних анализа и закључака, запажа се да је процес трансформације насеља од искључиво пољопривредних (сем Новог Пазара) у насеља са разноврсном привредном структуром захватио одређен број насеља и то пре свега центре месних заједница, насеља дуж главних саобраћајница, као и она насеља која су временом срасла са градским ткивом општинског центра. Посматрано у целини, насеља су се формирала у склопу укупних развојних процеса у оквиру Општине, на индустријским потенцијалима. У општини се издвојио један центар Нови Пазар, као насеље градског карактера које увелико доминира над осталом територијом,

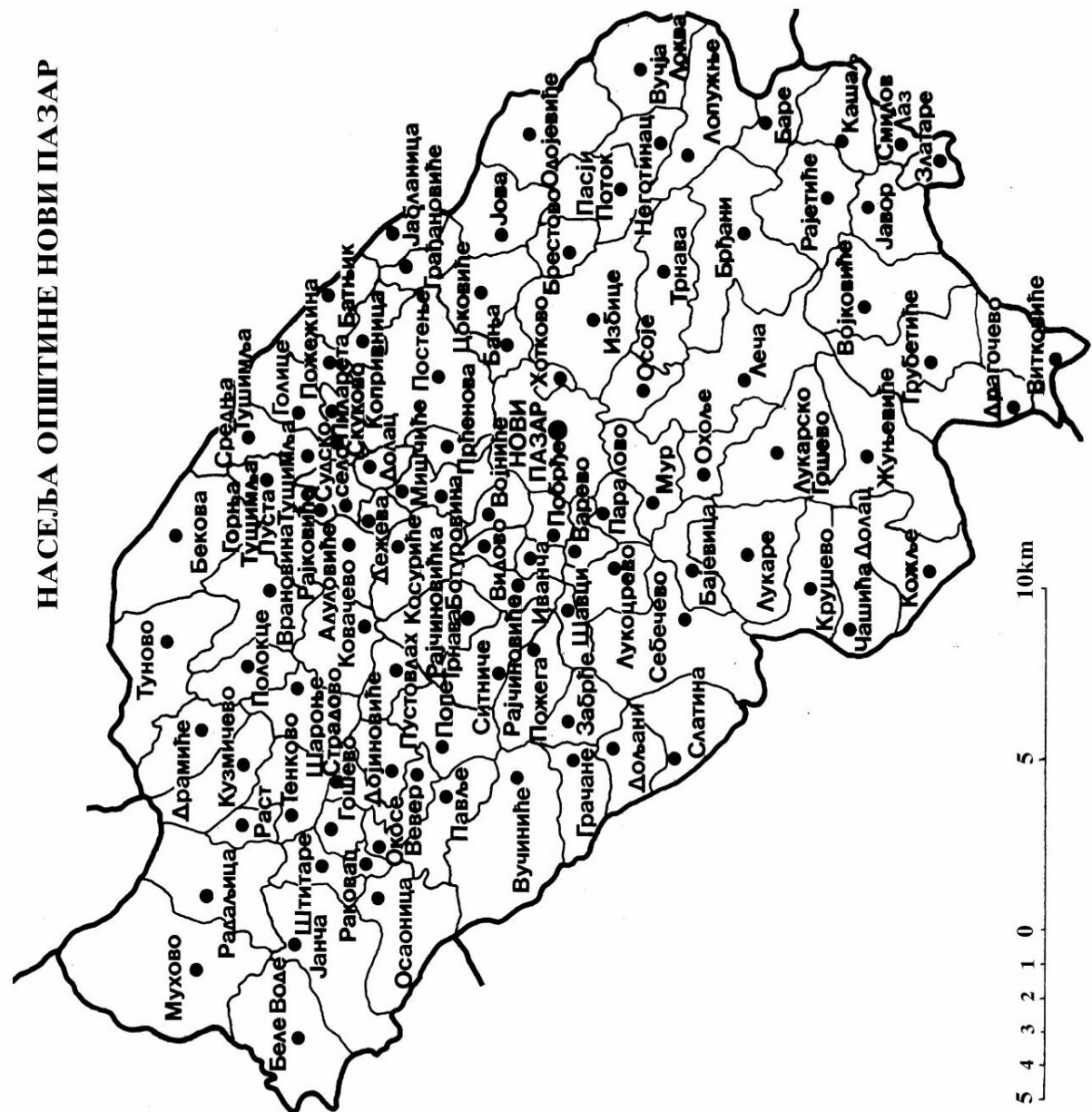
У насељима општине развило се седам центара секундарног значаја, који се по броју становника и привредним функцијама издвајају из околног простора, а по својој урбаној структури су урбанизована насеља са карактером центра заједнице села (Беле Воде, Врановина, Дежева, Постоње, Мур, Лукаре, Трнава).

Такође се формирало осам центара локалног значаја чије се становништво бави углавном делатностима примарног сектора, а ова насеља спадају у села са сеоским центром (Штитаре, Шароње, Попе, Вучиниће, Себечево, Грубетиће, Рајетиће, Одојевиће).

-сва остала насеља налазе се по својој урбаној типологији у групи примарних сеоских насеља, која су најбројнија са изразитим пољопривредним становништвом.

Нови Пазар је центар са управно-административним објектима и функцијама општинског значаја, са објектима различите индустријске производње, основним и средњим школама, здравственим и културним установама, поштом, спортско-рекреативним теренима, трговинским и занатским радњама. Нови Пазар је уједно и најразвијенији привредни центар, где су претежно лоцирани сви индустријски капацитети Општине, а такође и најјачи трговински и услужни центар. Поред тога, Нови Пазар је и значајан саобраћајни пункт и као стециште транзитног саобраћаја (веза са Јадранском магистралом) и као носилац услуга у јавном превозу путника и робе на територији Општине. У овом градском насељу живи преко 61179 становника, што представља 63,5% укупне популације у Општини или 49,3% становника општине Рашке и Новог Пазара по попису из (2002. године). Поменути податак указује да Нови Пазар и економски и демографски фигурише као довољно велико насеље, које може да у свим доменима живљења задовољи потребе свих, или највећег броја становника

Општине. Он је једино насеље у коме живи мање од 10% пољопривредног становништва, а територијално заузима централни положај. У послератном периоду карактеристичан је напредак овог града у демографском и привредном погледу, тако да он заузима значајно место и у мрежи насеља целог краја и у Републици.

Карта 6.

Административна подела општине Нови Пазар на Месне Заједнице

Територија општине Нови Пазар подељена је на 6 градских и 20 сеоских месних заједница.

Просечна величина МЗ је 3.711 ха. Највећа МЗ је Трнава, површине 6.770,5 ха (3.497 становника), а најмања по површини сеоска МЗ Попе-1196,2 ха са (461 становником).

Табела 20. Административна подела општине Нови Пазар

Месна заједница	Број становника			Површина ха	Насеља која улазе у састав МЗ
	1981.	1991.	2002.		
1. Одојевиће	824	407	210	4895,5	Брестово, Вучја Локва, Лопужње, Неготинац, Одојевиће и Пасји Поток
2. Рајетиће	492	316	136	3737,44	Златаре, Јавор, Кашаљ, Рајетиће, и Смилов Лаз
3. Грубетиће	1115	753	649	5837,34	Витковиће, Војковиће, Грубетиће, Драгочево и Жуњевиће
4. Комиње	1768	1506	1325	2448,7	Кожље, Крушево и Чашии Долац
5. Лукаре	2036	1762	1519	2296,29	Лукаре, и Лукарско Гошево
6. Мур	2324	4295	5440	2024,96	Бајевица, Мур и Паралово
7. Беле Воде	1932	1965	1722	3775,32	Беле Воде и Мухово
8. Штитаре	1601	1351	1078	4835,18	Гошево, Јанча, Окосе, Осаоница, Радаљица, Раковац и Штитаре
9. Врановина	1221	951	696	4310,88	Бекова, Врановина, Полокце и Туново
10. Дежева	2190	1681	1522	4213,25	Алуловиће, Ботуровина, Горња Тушимља, Дежева, Долац, Косуриће, Мишчиће, Пуста Тушимља, Рајковиће, Скуково и Судско Село
11. Шароње	1659	1310	1059	3163,74	Драмиће, Ковачево, Кузмичево, Пустовлах, Раст, Страдово, Тенково и Шароње
12. Постење	2673	3954	4709	4174,69	Бања, Батњик, Голице, Копривница, Пиларета, Пожежина, Постење, Прћенова, Средња Тушимља и Цоковиће
13. Вучиниће	881	623	534	2855,8	Вучиниће и Павље
14. Пожега	1585	1978	1614	2287,76	Пожега и Ситниче
15. Рајчиновиће	3986	4229	6129	2243,15	Баре, Вареве, Видово, Војниће, Дојиновиће, Иванча, Лукоцрево, Побрђе, Рајчиновиће, Рајчиновићка Трнава и Шавци

16. Сопоћани	903	606	564	2571,42	Грачане, Забрђе, Дољани и Слатина
17. Себечево	1351	1096	1020	1694,15	Себечево
18. Грађановиће	232	105	67	1451,69	Грађановиће, Јабланица и Јова
19. Трнава	3497	4382	4740	6770,54	Брђани, Избице, Леча, Осоје, Трнава и Хотково
20. Попе	461	406	126	1196,21	Попе и Вевер
21. 6 МЗ у Новом Пазару	41099	51749	61179	1528	Нови Пазар

Катастарска подела

Територија општине Нови Пазар има површину 74.222 ha, и подељена је на 99 катастарских општина. У општини има 99 насеља, од којих је само општински центар урбано насеље.

Просечна величина К.О. износи 749,5 ha. Највећа К.О. је Мухово површине 2539 ha, а најмања К.О. је Хотково 124 ha.

Око 27,67 % површине општине је у друштвеном сектору, а 72,33 % у приватној својини.

Просечан број становника К.О. је 892. Највећи број становника имају насеља у К.О. Нови Пазар преко 61000, а најмањи број становника живи у К.О. Брестово 5 и Смилов Лаз 8.

Табела 21. Катастарска подела општине Нови Пазар (катастар СО Нови Пазар)

Редни број	Катастарска општина	Надм. висина насеља m	Површина К.О. у ha	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
1.	Алуловиће	600	1022	1,37	701	424	369
2.	Бајевица	556	514	0,69	468	577	621
3.	Бања	500	348	0,46	171	280	501
4.	Баре	1200	567	0,76	168	71	36
5.	Батњик	455	431	0,58	135	66	59
6.	Бекова	850	1531	2,06	410	254	116
7.	Беле Воде	800	1443	1,94	986	1132	1069
8.	Ботуровина	650	384	0,51	321	229	225
9.	Брђани	900	1701	2,29	525	379	197
10.	Брестово	870	388	0,52	41	9	5
11.	Варево	540	430	0,57	319	486	550
12.	Вевер	900	366	0,49	72	34	32
13.	Видово	710	247	0,33	170	108	90
14.	Витковиће	870	841	1,13	91	24	30
15.	Војковиће	860	1390	1,87	189	54	36
16.	Војниће	680	338	0,45	236	152	117
17.	Врановина	660	1013	1,38	744	436	331
18.	Вучиниће	800	1872	2,52	779	376	347
19.	Вучја Локва	940	1070	1,44	256	113	17
20.	Голице	560	831	0,85	179	81	64
21.	Горња Тушимља	740	351	0,47	121	44	34

Редни број	Катастарска општина	Надм. висина насеља m	Површина К.О. у ha	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
22.	Гошево	1000	294	0,39	155	97	50
23.	Грађановиће	890	367	0,5	100	28	19
24.	Грачане	1000	673	0,9	300	53	29
25.	Грубетиће	930	1305	1,75	568	269	259
26.	Дежева	555	207	0,27	97	213	249
27.	Дојиновиће	1030	464	0,62	370	195	128
28.	Долац	670	237	0,31	221	112	95
29.	Дољани	840	520	0,7	262	94	96
30.	Драгочево	900	842	1,13	444	152	112
31.	Драмиће	966	814	1,1	291	139	80
32.	Жуњевиће	860	1710	0,43	636	255	212
33.	Забрђе	1020	603	0,81	188	99	70
34.	Златаре	1160	310	0,41	105	22	12
35.	Иванча	600	224	0,3	333	663	956
36.	Избице	600	1758	2,36	927	1676	2207
37.	Јабланица	730	403	0,54	135	41	27
38.	Јавор	1100	740	0,99	181	45	18
39.	Јанча	900	1455	1,96	738	461	409
40.	Јова	860	767	1,03	162	36	21
41.	Кашаљ	1150	800	1,07	269	56	35
42.	Ковачево	700	801	1,07	454	302	247
43.	Кожље	1011	899	1,21	766	753	678
44.	Копривница	590	446	0,59	60	23	12
45.	Косуриће	650	809	1,08	388	188	139
46.	Крушево	800	763	1,02	905	668	565
47.	Кузмичево	900	895	1,2	383	185	135
48.	Леча	720	1922	2,58	742	407	326
49.	Лопужње	1040	1113	1,499	238	106	70
50.	Лукаре	800	1159	1,56	968	745	518
51.	Лукарско Гошево	850	1223	1,64	980	1007	1001
52.	Лукоцрево	700	544	0,73	398	237	231
53.	Мишчиће	545	269	0,36	158	200	244
54.	Мур	520	758	1,02	834	2759	3823
55.	Мухово	1000	2539	3,42	1187	821	653
56.	Неготинац	1040	402	0,54	123	38	26
57.	Нови Пазар	500	1528	2,05	20706	51749	61179
58.	Одојевиће	990	1345	11,81	244	82	50
59.	Окосе	1040	188	0,25	104	64	43
60.	Осаоница	750	1173	1,58	575	348	290
61.	Осоје	640	428	0,57	210	795	1081
62.	Охоље	700	511	0,68	297	286	192
63.	Павље	880	729	0,98	474	246	187
64.	Паралово	600	332	0,44	380	620	996
65.	Пасји Поток	1000	873	1,17	211	61	42
66.	Пиларета	640	193	0,26	96	41	26
67.	Побрђе	610	261	0,35	237	1540	2839
68.	Пожега	560	725	0,97	728	981	716
69.	Пожежина	500	377	0,5	334	267	251
70.	Полокце	840	569	0,76	371	169	119
71.	Попе	840	773	1,04	583	177	94
72.	Постење	490	1882	2,53	1046	2868	3577
73.	Прћенова	550	261	0,35	255	145	159

Редни број	Катастарска општина	Надм. висина насеља m	Површина К.О. у ha	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
74.	Пуста Тушимља	650	246	0,33	160	78	58
75.	Пустовлах	1050	433	0,58	157	54	28
76.	Радаљица	1180	1373	1,84	484	228	186
77.	Рајетиће	1100	1152	1,55	442	105	63
78.	Рајковиће	673	180	0,24	173	38	29
79.	Рајчиновиће	620	394	0,53	485	598	618
80.	Рајчиновићка Трнава	800	759	1,02	644	350	240
81.	Раковац	950	137	0,18	75	34	21
82.	Раст	1100	270	0,38	104	67	51
83.	Себечево	700	1811	2,43	1465	1096	1020
84.	Ситниче	675	751	1,01	924	646	898
85.	Скуково	780	161	0,21	77	35	23
86.	Слатина	670	983	1,32	595	361	369
87.	Смилов Лаз	1220	268	0,36	106	19	8
88.	Средња Тушимља	665	495	0,66	177	55	40
89.	Страдово	1040	254	0,34	118	33	19
90.	Судско Село	720	296	0,39	244	125	87
91.	Тенково	920	658	0,88	436	135	98
92.	Трнава	690	1106	1,49	789	834	713
93.	Туново	1024	1363	1,83	362	186	130
94.	Хотково	620	124	0,16	142	195	216
95.	Цоковиће	840	771	1,03	247	54	20
96.	Чашић Долац	980	887	1,19	259	101	82
97.	Шавци	549	255	0,34	299	435	324
98.	Шароње	740	751	1,01	581	397	401
99.	Штитаре	980	444	0,59	233	100	79

Административно-територијална подела општине Рашка

Територијална подела

Територија општине Рашка претрпела је послератне административне поделе које су омогућиле да нека насеља задрже административно-управну функцију као општински центри, а нека насеља су ту функцију добила први пут.

Године 1953. на овом простору било је 14 насеља која су била центри истоимених општина за следећа насеља:

Табела бр. 22. Општински центри општине Рашке за 1953. годину (98, 51-53)

Општински центар	Насеља која улазе у састав центра
1. Баљевац	Бела Стена и Побрђе
2. Беоци	Брвеник, Брвеница и Гостирадиће
3. Биљановац	Покрвеник, Жерађе, Пискања, Куриће, Баре, Бојаниће и Токалиће
4. Гњилица	Биочин, Кравиће, Луково и Орахово
5. Градац	Биниће, Крушевица и Зарево
6. Јошаничка Бања	Црна Глава и Раковац
7. Милатковиће	Бело Поље, Носољин, Драганиће, Вртине, Панојевиће и Кућане
8. Радошиће	Бадањ и Семетеш
9. Павлица	Брвеник насеље, Корлаће, Кремиће и Жутице
10. Рашка	Супње и Вареве
11. Рудница	Карадак, Казановиће, Копаоник, Лисина, Муре, Ново Село, Плавково, Шипачина и Тиоце
12. Рвати	Поцесје
13. Трнава	Плешин, Себимиље и Боровиће
14. Плана	Боће, Војмиловићи и Ковачи

Административна подела општине на Месне Заједнице

Скупштина општине Рашка у септембру 1993. године доноси одлуку о образовању 18 месних заједница што објављује у Службеном гласнику општине Рашка 9. маја 1994. године.

Табела бр. 23. Административна подела општине Рашка крајем 1999. године.

Месна заједница	Број становника			Површина ha	Насеља која улазе у састав МЗ
	1981.	1991.	2002.		
1. Рашка	7657	9403	10345	1025	Рашка, Мислопоље и Супње

2. Милатковиће	1425	1314	1237	5262	Милатковиће, Кућане, Панојевиће, Драганићи, Бело Поље, Носољин и Вртинe
3. Варeво	1181	1419	1523	1813	Варево и Власово
4. Брвеник	1780	1611	1451	3635	Брвеник, Брвеник насеље, Корлаће, Павлица, Жутице и Кремиће
5. Градац	1380	1043	1140	6721	Градац, Зарево, Доњи Градац, Котража, Бечвари, Крушевица, Гладнице, Букаре, Биниће и Ржана
6. Јошаничка Бања	2383	2068	2037	7853	Јошаничка Бања, Црна Глава и Раковац
7. Радошиће	890	648	471	5435	Радошиће, Бадањ и Семетеш
8. Беоци	525	529	467	1001	Беоци
9. Казновиће	597	580	528	1421	Казновиће
10. Рудница	1940	1566	1383	4955	Рудница, Муре, Плавково, Тиоце, Ројчићи, Карадак, Ново Село и Шипачина
11. Копаоник*	158	226	70	400	Копаоник и Лисина
12. Трнава	1413	983	810	9843	Трнава, Боровиће, Себимиље и Плешин
13. Гњилица	904	620	504	3249	Гњилица, Кравиће, Биочин и Луково
14. Рвати	979	851	741	1931	Рвати и Поцесје
15. Баљевац	3637	3761	3638	4720	Баљевац, Бела Стена, Побрђе и Пискања
16. Биљановац	765	802	795	1974	Биљановац, Прибој, Жерађе и Покрвеник
17. Брвеница	508	443	352	2017	Брвеница и Гостирадиће
18. Ковачи	1094	750	519	3151	Ковачи, Жупањ, Војмиловићи, Боће и Копривница

*формирана је 1980. год.

Службени гласник општине Рашка, година V-број 16., од 9. маја 1994. године.

Са оснивањем месних заједница административно-управну функцију добила су она насеља у којима су отворене МЕСНЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ:

Ковачи, Брвеник насеље, Рвати, Радошиће, Рудница, Гњилица, Милатковиће, Трнава, Градац, Баљевац, Јошаничка Бања, Рашка и Беоци. Месна канцеларија у Рудници обавља послове за потребе месне заједнице Казановиће и Копаоник. Месна канцеларија у Баљевцу обавља послове за потребе месне заједнице Биљановац. Месна канцеларија у Брвенику насељу обавља послове за потребе месне заједнице Брвенице.

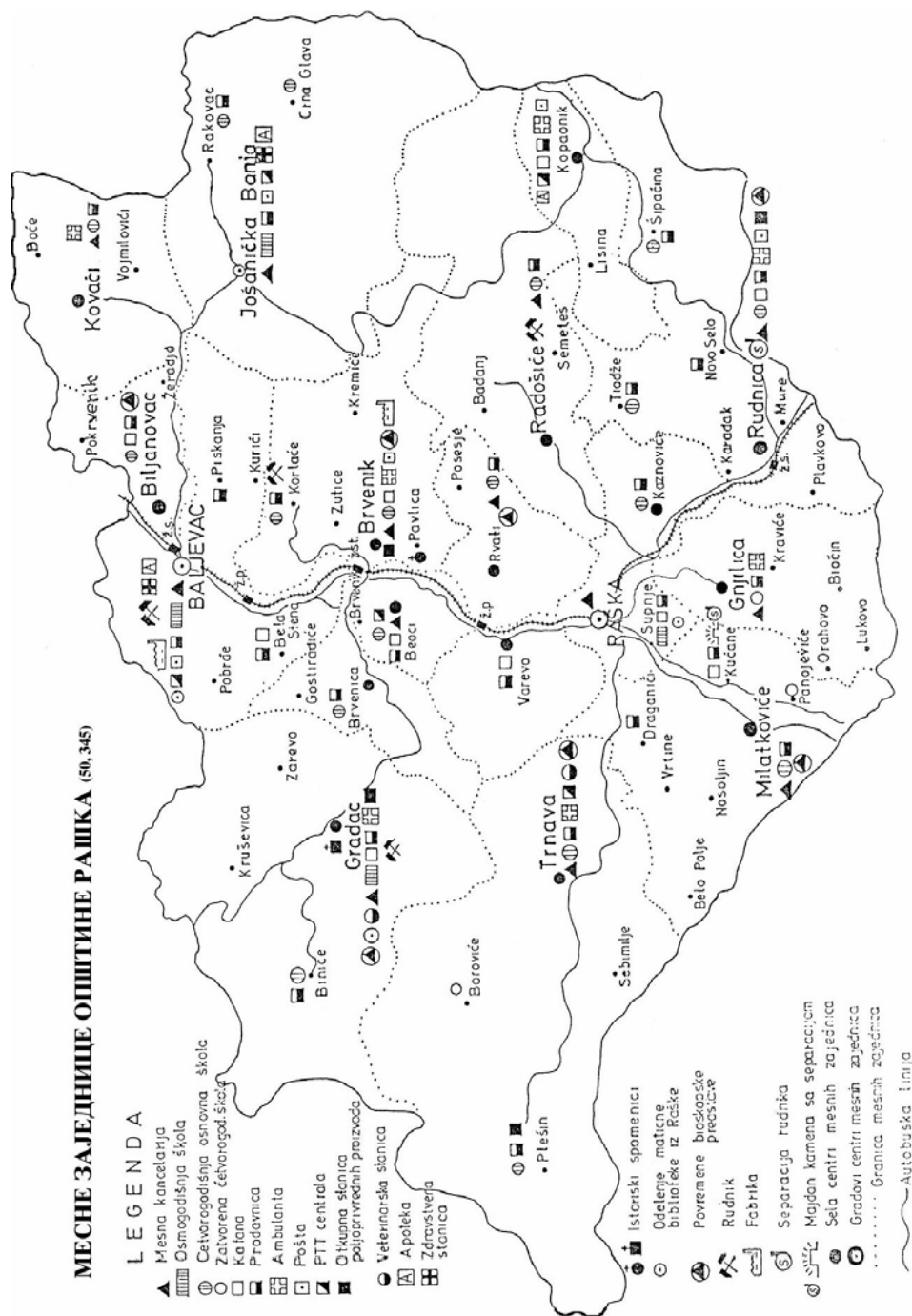
Услед размештаја становништва на овом простору у послератном периоду настале су следеће промене:

-Пресељавање становништва из висинске зоне изнад 500 m надморске висине у висинску зону до 500 m. У периоду од 1953.-1981.године, проценат становништва који живи у висинској зони до 500 m надморске висине повећао се са 29,43 % на 41,70 %.

-Смањена је аграрна густина насељености. У периоду од 1961. до 1981.године, број пољопривредног становништва на 1km² пољопривредне

површине смањен је са 50,9 на 17,6, а број пољопривредног становништва на 1km² ораничне површине смањен је са 233 на 84,4.

-Смањена је општа густина насељености на већој, а повећана на мањој надморској висини.

Карта 7.

-Настало је пресељавање становништва ближе општинском центру. На удаљености до 14km од општинског центра 1961. године живело је 61,7% становништва, а 1981. године 70,2%. (50,401).

Под утицајем брзог послератног развоја непољопривредних делатности на овом простору, настале су значајне промене код једног броја насеља (морфолошко-физиономске, типолошке и функционалне) које су биле у функцији привредног развоја ове општине:

повећао се број насеља, јер су створена два нова насеља Копаоник и Брвеник насеље, смањено се број сеоских насеља, јер су два села (Баљевац и Јошаничка Бања) трансформисана у градска насеља, а 14 у насеља мешовитог типа.

Приградска насеља Рашке, Супње и Вареве су урбанизована, у атару копаоничког села Лисине изграђено је викенд насеље Саставци, у два села изграђене су рударске стамбене колоније. Стамбена колонија рудника "Бела Стена" изграђена је у атару села Побрђа, а стамбена колонија рудника "Корлаће" изграђена је у Корлаћу поред рудника. Ова колонија је расељена у периоду од 1967. до 1973. године због великог степена загађености ваздуха азбестном прашином из оближње сепарације рудника. У колонији је било 7 зграда са по 4 стана и 4 самачке зграде. У њој је живело 23 породице и већи број самаца. У овом малом рударском насељу постојала је кафана, трговинска радња, четвороразредна основна школа, менза, јавно купатило и библиотека.

У неким селима поред саобраћајнице (пута, пруге и железничке станице) изграђени су нови делови насеља под утицајем миграције становништва са веће на мању надморску висину у којој је, како је напред поменуто, насељено 441 домаћинстава. Нови делови села изграђени су у селима: Казановићу, Вареву, Беоцима, Белој Стени и Побрђу поред Ибарске магистрале, Жераћу (Доње Жераће), Пискања, (Доњи Прибој) и Биљановцу поред пута Јошаничка Бања-Биљановац, у руралном делу Јошаничке Бање Вележу поред пута Јошаничка Бања-Копаоник, Раковцу (Доње Дрење) и Клупци у Црној Глави поред пута Јошаничка Бања-Александровац, Кућану, Носољину, Пињаждолу у Вртинама и Драганићу поред пута Рашка-Нови Пазар, Шипачини поред пута Рудница-Копаоник, Рудници, Брвенику насељу и Биљановцу поред железничке станице и Ибарске магистрале, Рватима поред сеоског пута и железничког пристаништа, Пискањи и Корлаћу поред сеоског пута у пољу близу железничке постаје у Пискањи и моста на Ибру.

У једном броју села се развијају непољопривредне функције. Са експлоатацијом минералних сировина у атару села нека села су добила рударску функцију: Корлаће, Бадањ, Градац. Нека села су ту функцију имала па су је изгубила због затварања рудника (Трнава, Лисина, Копаоник и Бела Стена). Са развојем непољопривредних функција (школске, трговинске, туристичке, угоститељске, административно-управне, здравствене итд.) у селима центрима месних заједница (Грацу, Брвенику насељу, Трнави, Рудници, Беоцима, Рватима и Копаонику) та насеља су добила неке централне функције у односу на друга села.

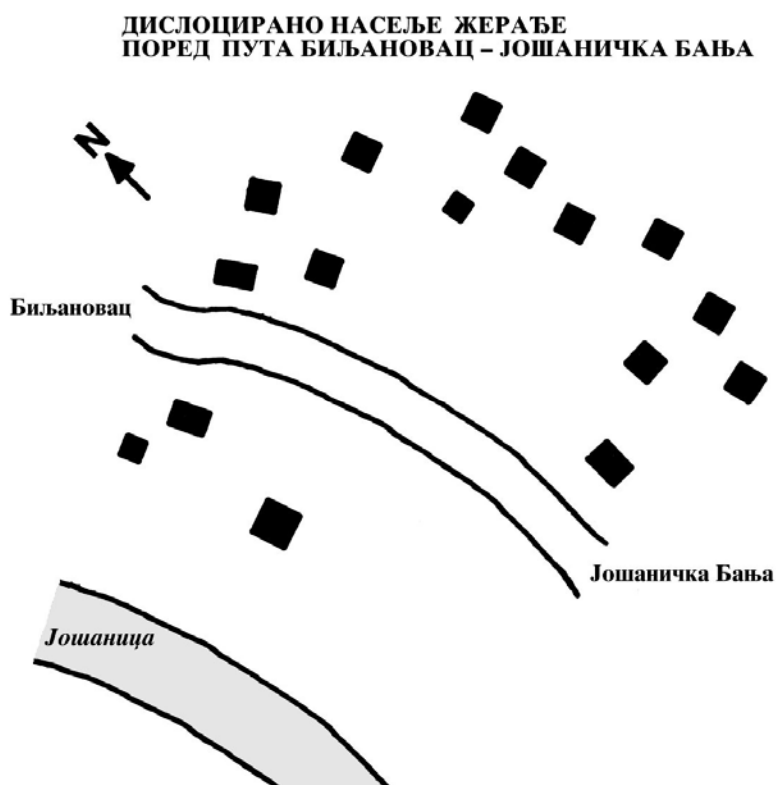
Да би се зауставила негативна кретања у развоју становништва и насеља (смањиле миграције село-град, зауставило демографско пражњење и одумирање села) мора се предузети више мера:

-Унапређење пољопривредне производње, нарочито сточарске (производња меса, млека и млечних производа), јагодичастиг воћа, јабука, шљива, кромпира, а у Јошаничкој Бањи поред здравствене услуге, развити производњу цвећа и поврћа уз коришћење топле минералне воде.

-Организовати ширу мрежу за откуп пољопривредних производа.

-У центрима месних заједница отворати мање производне капацитете.

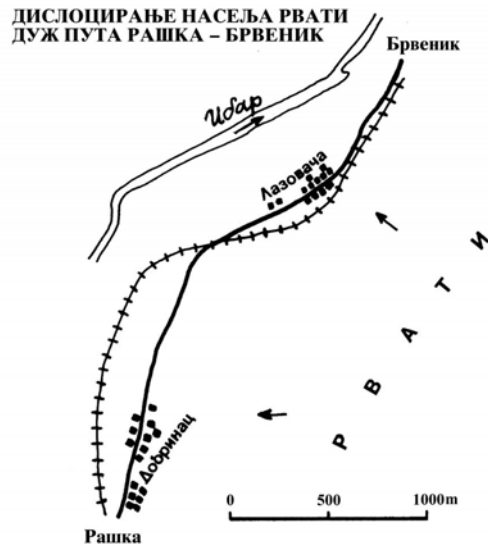
-Развој туризма на Копаонику ослонити на домаћу радиност, малу привреду, сеоски туризам и развој бањског туризма у Јошаничкој Бањи.

План 1. аутор: Д. Сочанац

Сл. 11 Дислоцирано насеље Жерађе снимано: Д. Сочанац

Карта 8. аутор: Д. Сочанац

Сл. 12 Рудник азбеста Корлаће снимано: Д. Сочанац

-Потребно је изградити телефонску мрежу за насеља која још увек немају телефоне.

-У центрима месних заједница и већим селима треба изградити трговинске и занатске радње за задовољење свакодневних потреба мештана.

-Задружне домове оспособити (где то није учињено) за културно забавни живот младих, а у центрима месних заједница где нема таквих објеката, морају се изградити потребни објекти за ту намену.

-Сеоска насеља која су у непосредном окружењу Рашке, Рвати (део насеља је добио воду 2001. године), Казновиће, Кућане и Драганићи треба прикључити на градски водовод и тако решити водоснабдевање у тим селима.

-Стимулисати дневне мигранте да остану на селу (давањем кредита за индивидуалну станбену изградњу, одобравањем кредита за куповину већег броја оваца и говеда и изградњу стаја, дозволом испаше на државним пашњацима и откупом пољопривредних производа по унапред договореним и гарантованим ценама).

-Да би се спречила стихијност у развоју нових делова неких насеља која се померају према саобраћајницама и заштитиле обрадиве површине од нерационалног коришћења, потребно је плански регулисати њихов развој у следећим насељима: Кућану, Драганићу, Курићу, Пискањи, Корлаћу, Рватима и Казновићу.

У послератном периоду постепено се стабилизовао појам данашњих насеља. Било је случајева да су неки засеоци прикључивани час једном час другом развијеном или већем селу. Тако је нпр. према управној подели од 1. октобра 1955. године. Чајетина припадала Лисини (сада Шипачини). Ројчићи су припадали Тиоцу (сада припадају Рудници), а станбена рударска колонија “Бела Стена” припадала је селу Бела Стена (99, 78,85,86). Године 1961. колонија “БелаСтена” припојена је Баљевцу, а 1971. године она је припојена Побрћу на чијој се катастарској општини налази (то је изазвало смањење броја становника у Баљевцу 1971. године у односу на 1961. годину). Тако је тек 1971. године административно уређен статус данашњих насеља.

Да би се спречио даљи стихијски развој урбанизације, а тиме и пражњење села 7 центара месних заједница добило је урбанистичко уређајну основу (Рудница 1986. године, Брвеник насеље, Трнава, Биљановац и Градац 1988. године, а Гњилица и Милатковиће 1989. године).

Катастарска подела

Територија општине Рашка има површину 66.639 ха, подељена је на 50 катастарских општина. У општини има 61 насеље, од којих су три урбана центра; Рашка, Баљевац и Јошаничка Бања.

Просечна величина К.О. износи 1332,78 ха. највећа је К.О. Јошаничка Бања са 3561 ха, а најмања К.О. Муре са 253 ха.

Просечан број становника по К.О. је 556. Највећи број становника има К.О. Рашка 6.740, а најмањи број становника је у К.О. Луково само 38.

Табела 24. Катастарска подела општине Рашка (катастар СО Рашка)

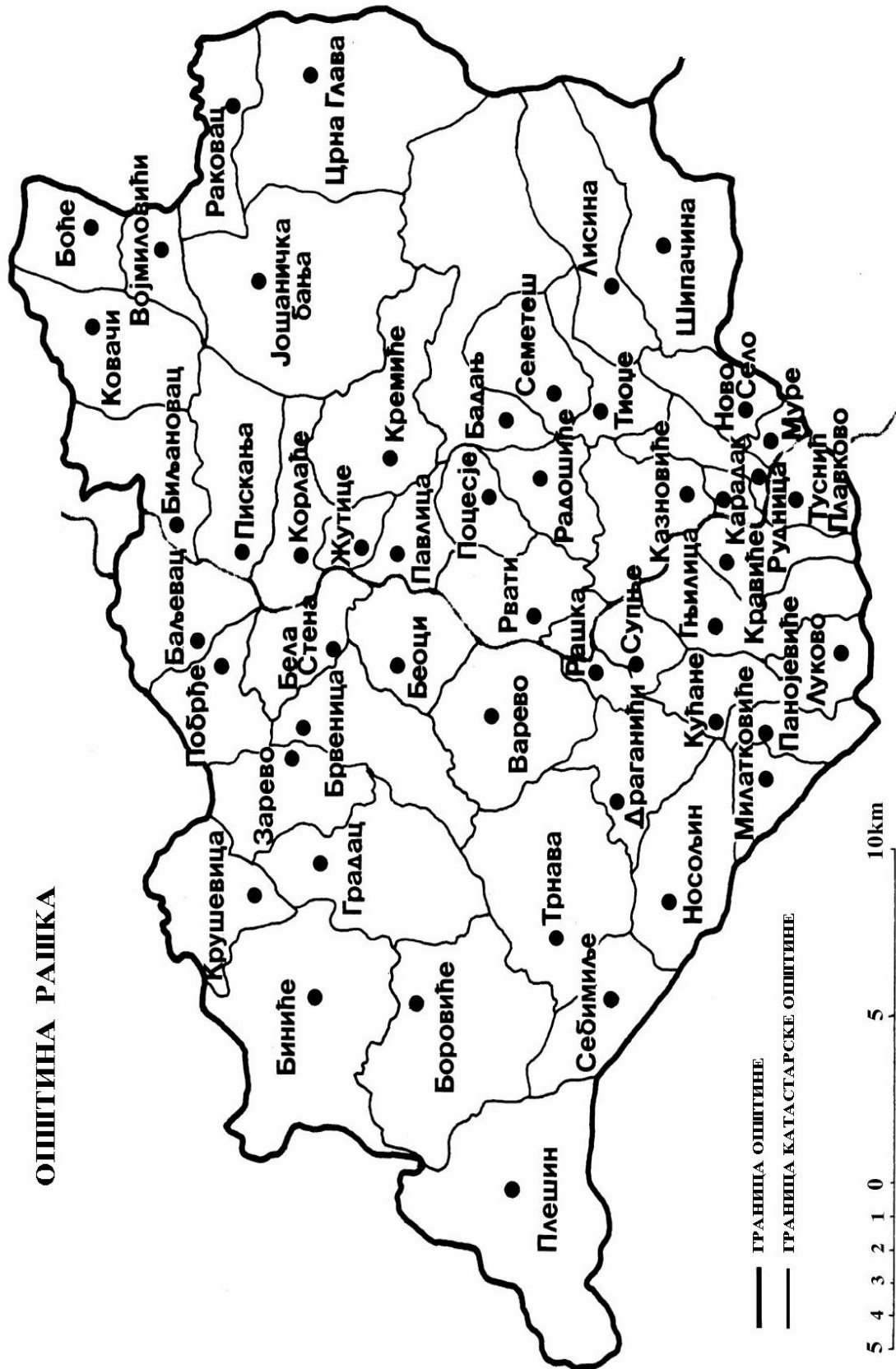
Редни број	Катастарска општина	Надм. висина насеља m	Површина К.О. у ха	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
1.	Бадањ	800	3503	5,26	395	169	91
2.	Баљевац	390	1324	1,99	1568	1614	1649
3.	Бела Стена	450	859	1,29	745	597	504
4.	Беоци	500	1001	1,50	589	529	467

Редни број	Катастарска општина	Надм. висина насеља m	Површина К.О. у ha	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
5.	Биљановац	380	1153	1,73	421	610	625
6.	Биниће	900	3171	4,76	757	309	183
7.	Боровиће	1000	2848	4,27	569	259	191
8.	Боће	950	958	1,44	436	154	70
9.	Брвеница	460	1655	2,48	508	360	299
10.	Варево	500	1796	2,70	672	1419	1523
11.	Војмиловићи	900	630	0,95	408	233	161
12.	Гњилица	500	1328	1,99	634	260	229
13.	Градац	560	2067	3,10	609	445	368
14.	Драганићи	500	1123	1,67	230	319	350
15.	Жутице	500	385	0,57	255	232	225
16.	Зарево	750	1259	1,89	260	93	71
17.	Јошаничка Бања	590	3561	5,34	1332	1296	1372
18.	Казновиће	430	1421	2,13	774	580	528
19.	Карадак	549	274	0,41	128	95	72
20.	Ковачи	700	1563	2,35	712	363	288
21.	Корлаће	530	1022	1,53	709	608	531
22.	Кравиће	480	724	1,08	559	232	187
23.	Кремиће	830	1336	2,00	414	113	62
24.	Крушевица	700	1167	1,75	454	196	150
25.	Кућане	520	737	1,11	408	127	117
26.	Лисина	1140	2103	3,16	202	111	52
27.	Луково	680	717	1,07	176	52	38
28.	Милатковиће	550	604	0,99	251	269	161
29.	Муре	550	253	0,38	200	173	148
30.	Ново Село	650	737	1,10	638	417	352
31.	Носољин	440	1613	2,42	320	208	260
32.	Павлица	422	676	1,01	452	175	156
33.	Панојевиће	480	671	1,01	341	195	184
34.	Пискања	450	1562	2,34	738	567	505
35.	Плешин	1100	3370	5,06	681	282	226
36.	Побрђе	520	975	1,46	832	983	980
37.	Поцесје	700	662	0,99	346	95	54
38.	Радошиће	600	835	1,52	447	248	228
39.	Раковац	950	1000	1,50	721	414	377
40.	Рашка	420	502	0,75	2278	6437	6740
41.	Рвати	450	1269	1,90	985	756	687
42.	Рудница	438	563	0,84	281	304	302
43.	Себимиље	1020	1151	1,73	509	161	128
44.	Семетеш	800	1096	1,65	378	231	152
45.	Супње	430	523	0,78	337	2966	3605
46.	Тиоце	940	725	1,08	466	218	158
47.	Трнава	690	2474	3,71	452	281	265
48.	Тусниће-Плавково	550	607	0,91	238	131	99
49.	Црна Глава	1200	3292	4,94	675	358	288
50.	Шипачина	850	1796	2,69	282	228	252
Општина Рашка		660	66.639 ha	100,00	29.856	28.747	27.791

Табела 25. Површине атара у општини Рашка (катастар СО Рашка, попис 2002)

Редни број	Атар насеља	Надм. висина насеља m	Површина атара у ha	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
1.	Бадањ	800	3503	5,26	395	169	91
2.	Баљевац	390	1324	1,99	1568	1614	1649
3.	Бела Стена	450	859	1,29	745	597	504
4.	Бело Поље	760	683	1,02	133	70	48
5.	Беоци	500	1001	1,50	589	529	467
6.	Биљановац	380	1153	1,73	421	610	625
7.	Биниће	900	3171	4,76	757	309	183
8.	Биочин	700	480	0,72	273	76	50
9.	Боровиће	1000	2848	4,27	569	259	191
10.	Боће	950	958	1,44	436	154	70
11.	Брвеник	400	216	0,32	110	69	68
12.	Брвеник насеље	400	123	0,18	208	414	409
13.	Брвеница	460	1655	2,48	508	360	299
14.	Варево	500	1796	2,70	672	1419	1523
15.	Војмиловићи	900	630	0,95	408	233	161
16.	Вртине	647	593	0,89	256	126	117
17.	Гњилица	500	1328	1,99	634	260	229
18.	Гостирадиће	680	362	0,54	185	83	53
19.	Градац	560	2067	3,10	609	445	368
20.	Драганићи	500	1123	1,67	230	319	350
21.	Жерађе	610	407	0,61	158	161	159
22.	Жутице	500	385	0,57	255	232	225
23.	Зарево	750	1259	1,89	260	93	71
24.	Јошаничка Бања	590	3561	5,34	1332	1296	1372
25.	Казновиће	430	1421	2,13	774	580	528
26.	Карадак	549	274	0,41	128	95	72
27.	Ковачи	700	1563	2,35	712	363	288
28.	Копаоник	1750	400	0,60	55	115	18
29.	Корлаће	530	1022	1,53	709	608	531
30.	Кравиће	480	724	1,08	559	232	187
31.	Кремиће	830	1336	2,00	414	113	62
32.	Крушевица	700	1167	1,75	454	196	150
33.	Курићи	440	368	0,55	339	95	114
34.	Кућане	520	737	1,11	408	127	117
35.	Лисина	1140	2103	3,16	202	111	52
36.	Луково	680	717	1,07	176	52	38
37.	Милатковиће	550	604	0,99	251	269	161
38.	Муре	550	253	0,38	200	173	148
39.	Ново Село	650	737	1,10	638	417	352
40.	Носољин	440	1613	2,42	320	208	260
41.	Орахово	650	440	0,66	161	35	34
42.	Павлица	422	676	1,01	452	175	156
43.	Панојевиће	480	671	1,01	341	195	184
44.	Пискања	450	1562	2,34	738	567	505
45.	Плавково	550	607	0,91	238	131	99
46.	Плешин	1100	3370	5,06	681	282	226
47.	Побрђе	520	975	1,46	832	983	980
48.	Покрвеник	800	414	0,62	206	31	11
49.	Поцесје	700	662	0,99	346	95	54
50.	Радошиће	600	835	1,52	447	248	228

Редни број	Атар насеља	Надм. висина насеља m	Површина атара у ha	% удео К.О. у општини	Број становника		
					1961.	1991.	2002.
51.	Раковац	950	1000	1,50	721	414	377
52.	Рашка	420	502	0,75	2278	6437	6740
53.	Рвати	450	1269	1,90	985	756	687
54.	Рудница	438	563	0,84	281	304	302
55.	Себимиље	1020	1151	1,73	509	161	128
56.	Семетеш	800	1096	1,65	378	231	152
57.	Супње	430	523	0,78	337	2966	3605
58.	Тиоце	940	725	1,08	466	218	158
59.	Трнава	690	2474	3,71	452	281	265
60.	Црна Глава	1200	3292	4,94	675	358	288
61.	Шипачина	850	1796	2,69	282	228	252
Општина Рашка		660	666,39 km²	100,00	29856	28747	27791

Карта 9.

Кућа и кућиште општина Нови Пазар и Рашка

Територија Рашке Области представља раскршће, између српских земаља: Црне Горе и Моравске Србије, Србије и Босне. Она је била веза Босне и Анадолије за време Турака. Зато се и после пропасти српске државе, у овом крају у градовима, дуж главних друмова: Нови Пазар, Сјеница, Пријепоље, Пљевља, могао развијати економски живот и моделирати тип куће-стана једног репрезентативног значаја. За разлику од области Београдског пашалука, где је бесправној раји било дозвољено само таворење по колибама (147,5).

Најизразитији облик у Србији задобила је динарска кућа у Старом Влаху и Рашкој (крајевима Старе Рашке), где су се најјасније изразиле и најдуже очувале наслаге традиције.

Дводелна динарска кућа указује и на етничко порекло народа овог краја. Постоје два критеријума о етничкој припадности неком народу. Један је њихово данашње субјективно изјашњавање, а други објективне чињенице о њиховом пореклу, т.ј. да је дводелна динарска брвнара изворни и самоникли производ духа и психе српског човека, према томе и сви њени становници морају бити истог порекла.

Типови кућа највећег дела старог стамбеног језгра Новог Пазара, производ су основне шеме плана, у коме се јасно распознаје основни динарски ембрион. Велика приврженост динарског човека типу своје родне куће, нарочито Муслимана, показује, са једне стране, њену изворност и самониклост, дакле њено домаће порекло, а са друге, непобитно се утврђује и етничко порекло тога, исламизираниог дела становништва тих кућа и вароши (147,6).

Динарска кућа ”брвнара” садржи све елементе сељачког сточарског газдинства: стају, амбар, млекар и оставу. Када умножавањем броја чланова породице домаћинство прерасте у задругу, првобитна кућа се не мења, само се из ње издвајају, у посебне зградице неке њене функције, нпр. млекара, амбара, стаја и, наравно, вајата или ”зграда”, засебних једноделних ћелија за смештај породица ожењених синова. То је аутохтон начин смештаја увећане породице, где она остаје и јединствена и подељена. Типичан начин њеног смештаја уздуж по стрмини.

Отворено огњиште и отворени простор кујне, директно је спојен са таваном дим се са огњишта слободно шири по просторији и тавану (где је о греде окачена пастрма-месо да се суши) и полако извлачи кроз отворе у крову. Данас се само понегде у планинским крајевима може наћи по нека оваква кућа.

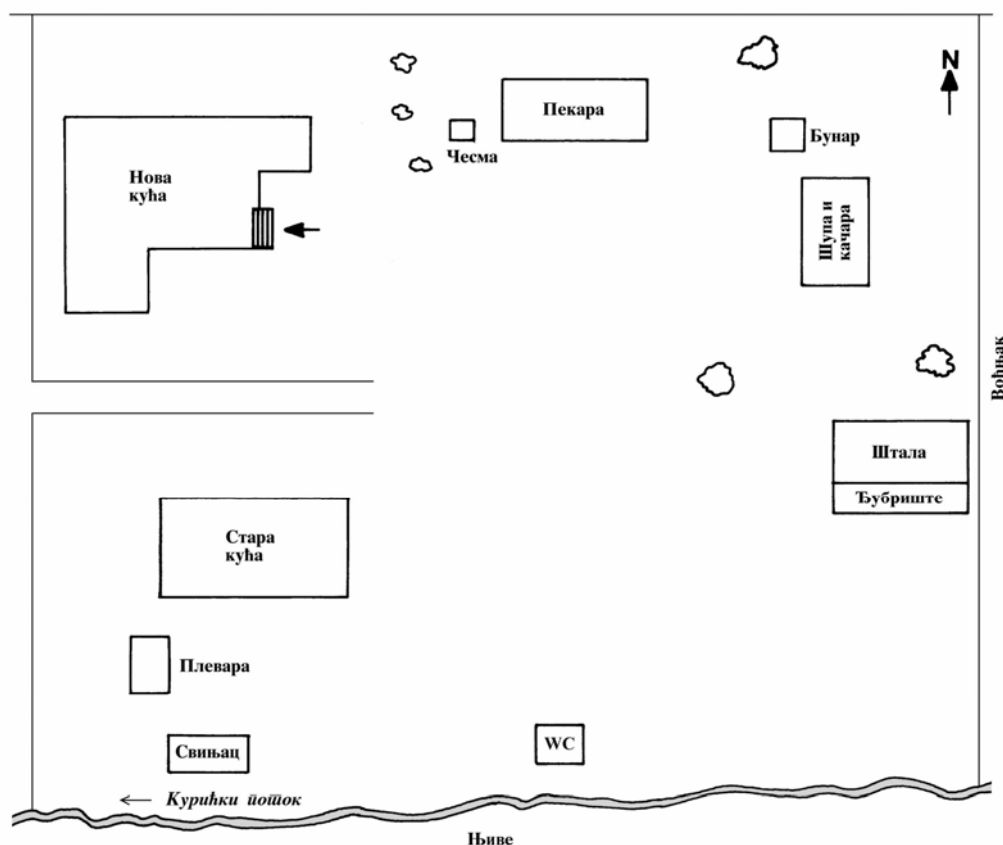
Становање на селу

Са гледишта урбанистичко-морфолошких типова сеоска насеља припадају, углавном, насељима разбијеног типа, што је општа карактеристика спонтано насталих насеља у брдско-планинским пределима ове области. Сеоска насеља припадају ибарском типу. Сеоски атар је и грађевински реон. Појединачне куће или групе сродничких кућа су разбацане по атару. Заједничка су им само гробља, евентуално воденице, ваљалице, цркве, кафане, ако их има. Код оваквог насељавања пољопривредне парцеле и имања груписана су око

кућишта власника, што је позитивно са становишта доступности месту рада. Међутим јављају се велика ограничења за инфраструктурно опремање и саобраћајно повезивање. Такође постоје тешкоће приликом лоцирања секундарних садржаја (школство, здравство, снабдевање...).

Облик парцеле на којој је извршена организација становања је врло неправилан и разликује се од дворишта до дворишта. Површине кућишта су веће него што би захтевала савремена организација истих. Кућиште, које је традиционално добро организовано, најчешће је подељено на функционалне делове: стамбени део, економски део и окућницу (башта, воћњак, њива, ливада и сл.) и чини јединствену целину. Постоје минимално два прилаза са јавне

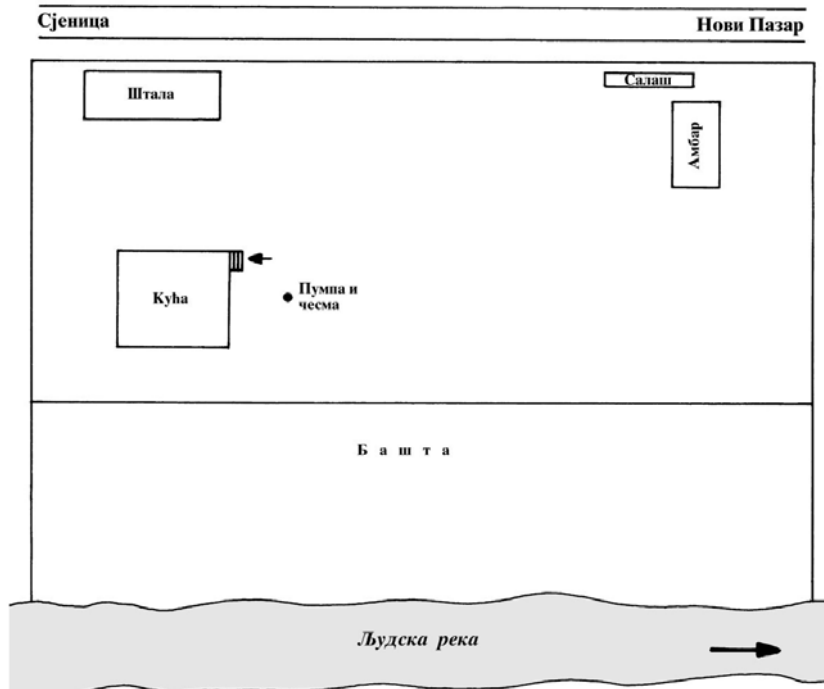
КУЋИШТЕ ДРАГАНА МАРЈАНОВИЋА, СЕЛО КУРИЋИ

План 2. аутор: Д.Сочанац

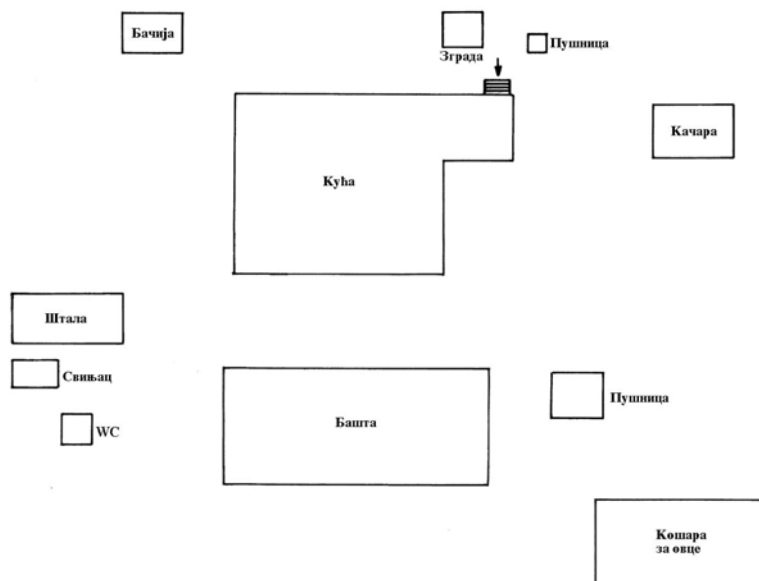
саобраћајнице, чисти (углавном пешачки), који води у стамбени део и прљави, који повезује економски део. Ова дворишта карактерише велика бројност објеката (свака функција-посебан објекат). Код новијих дворишта, услед нових потреба (на пр. увођење механизације), долази до интеграције појединих садржаја (сточна стаја, надстрешница за механизацију и возила, кош за кукуруз и сл.).

КУЋИШТЕ ХАСАНОВИЋ НУРА ИЗ СЕЛА ПОЖЕГА

План 3. аутор: Д. Сочанац

КУЋИШТЕ ДРАГОША ЗДРАВКОВИЋА ИЗ СЕЛА БИНИЋЕ
ЗАСЕОК ЈАБЛАНОВИК

План 4. аутор: Д. Сочанац

Како је у већини насеља присутна стагнација и депопулизација, савременији облик организације и грађења можемо наћи у селима која су ближе Новом Пазару. Ова насеља имају тенденцију позитивног демографског раста и развијају се као потенцијални секундарни центри (сеоски центри, примарна села): Постоње, Пожега, Мур, Дежева, Беле воде, Трнава (Табела бр. 29.). Затим у приградским насељима, као што су Побрђе, Бања и Избице, као и у бесправно подигнутим агломерацијама, Шутеновцу и Селаковцу.

Табела 26. Број становника, станова и домаћинства у сеоским месним заједницама општине Нови Пазар 1981. и 1991. године. (СЗЗС попис 1991.)

Месна заједница	број					
	становника		станова		домаћинства	
	1981.	1991.	1981.	1991.	1981.	1991.
Одојевиће	824	407	172	132	168	133
Рајетиће	492	316	135	108	116	108
Грубетиће	1215	753	278	278	249	225
Комиње	1768	1506	288	279	290	263
Лукаре	1911	1762	317	363	305	332
Мур	2394	4295	399	810	394	791
Беле воде	1932	1965	312	343	315	339
Штитаре	1726	1351	358	351	357	339
Врановина	1221	951	310	291	277	258
Постоње	2818	3954	661	1011	665	1013
Шароње	1659	1310	405	385	390	364
Дежева	2045	1681	468	534	445	448
Вучиниће	881	623	175	172	182	160
Пожега	1585	1978	275	392	268	377
Рајчиновиће	3986	4229	721	870	748	862
Сопоћани	903	606	187	150	176	154
Себечево	1351	1097	236	249	233	228
Трнава	3497	4382	687	941	679	924
Попе	461	406	100	132	92	113
Укупно:	32901	33677	7775	7853	6405	7473

За традиционалан начин градње карактеристична је бондрук-конструкција са испуном од прућа облепљеног блатом, ћерпичом или неким квалитетнијим материјалом. Ако постоји подрумски део он је обично зидан од камена или опеке. Кровни покривач је најчешће ћерамида. Новије куће се граде од блокова у армирано-бетонској скелетној конструкцији са црепом као кровним покривачем модерним санитарним просторијама и савременим изолационим материјалима.

Табела 27. Број становника, домаћинстава и станова, насеља општине Нови Пазар за период 1948-1991. година. (попис 1991.)

Назив насеља	Надм висина	Број становника						Индекс						Број станова			Индекс	
		Број домаћинстава																
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	81/71	91/81
Алуловиће	600	<u>619</u> 86	<u>694</u> 99	<u>701</u> 103	<u>635</u> 121	<u>532</u> 117	<u>424</u> 109	<u>112.1</u> 115,1	<u>101.0</u> 104,0	<u>90.6</u> 117,5	<u>83.8</u> 96,7	<u>79.7</u> 93,2	<u>68.5</u> 126,7	117	122	124	104,3	101,6
Бајевица	556	<u>383</u> 72	<u>407</u> 78	<u>468</u> 76	<u>468</u> 81	<u>527</u> 87	<u>577</u> 95	<u>106.3</u> 108,3	<u>115.0</u> 97,4	<u>100.0</u> 106,6	<u>112.6</u> 107,4	<u>109.5</u> 109,2	<u>150.7</u> 131,9	78	87	95	111,5	109,2
Бања	500	<u>116</u> 23	<u>101</u> 20	<u>171</u> 34	<u>169</u> 34	<u>280</u> 57	<u>350</u> 78	<u>87.1</u> 87,0	<u>169.3</u> 170,0	<u>98.8</u> 100,0	<u>165.7</u> 167,6	<u>125.0</u> 136,8	<u>301.7</u> 339,1	33	57	79	172,7	138,6
Баре	1200	<u>124</u> 20	<u>145</u> 20	<u>168</u> 25	<u>164</u> 26	<u>126</u> 25	<u>71</u> 21	<u>116.9</u> 100,0	<u>115.9</u> 125,0	<u>97.6</u> 104,0	<u>76.8</u> 96,2	<u>56.3</u> 84,0	<u>57.3</u> 105,0	26	25	23	96,2	92,0
Батњик	455	<u>122</u> 15	<u>118</u> 16	<u>135</u> 18	<u>93</u> 18	<u>64</u> 17	<u>66</u> 18	<u>96.7</u> 106,7	<u>114.4</u> 112,5	<u>68.9</u> 100,0	<u>68.8</u> 94,4	<u>103.1</u> 105,9	<u>54.1</u> 120,0	18	17	18	94,4	105,9
Бекова	850	<u>380</u> 60	<u>394</u> 60	<u>410</u> 64	<u>346</u> 68	<u>254</u> 63	<u>161</u> 56	<u>103.7</u> 100,0	<u>104.1</u> 106,7	<u>84.4</u> 106,2	<u>73.4</u> 92,6	<u>63.4</u> 88,9	<u>42.4</u> 93,3	67	71	58	106,0	81,7
Беле Воде	800	<u>783</u> 133	<u>918</u> 151	<u>986</u> 164	<u>1022</u> 170	<u>1135</u> 186	<u>1132</u> 204	<u>117.2</u> 113,5	<u>107.4</u> 108,6	<u>103.7</u> 103,7	<u>111.1</u> 109,4	<u>99.7</u> 109,7	<u>144.6</u> 153,4	162	175	208	108,0	118,9
Ботуровина	650	<u>248</u> 37	<u>287</u> 44	<u>321</u> 46	<u>304</u> 46	<u>283</u> 53	<u>229</u> 59	<u>115.7</u> 118,9	<u>111.8</u> 104,5	<u>94.7</u> 100,0	<u>93.1</u> 115,2	<u>80.9</u> 111,3	<u>92.3</u> 159,5	46	57	66	123,9	115,8
Брђани	900	<u>367</u> 58	<u>465</u> 70	<u>525</u> 80	<u>524</u> 87	<u>503</u> 81	<u>379</u> 92	<u>126.7</u> 120,7	<u>112.9</u> 114,3	<u>99.8</u> 108,7	<u>96.0</u> 93,1	<u>75.3</u> 113,6	<u>103.3</u> 158,6	85	87	78	102,4	89,7
Брестово	870	<u>51</u> 7	<u>60</u> 7	<u>41</u> 8	<u>23</u> 5	<u>18</u> 5	<u>9</u> 3	<u>117.6</u> 100,0	<u>68.3</u> 114,3	<u>56.1</u> 62,5	<u>78.3</u> 100,0	<u>50.0</u> 60,0	<u>17.6</u> 42,8	5	4	3	80,0	75,0
Варево	540	<u>236</u> 42	<u>271</u> 45	<u>319</u> 57	<u>324</u> 50	<u>430</u> 67	<u>486</u> 94	<u>114.8</u> 107,1	<u>117.7</u> 126,7	<u>101.6</u> 87,7	<u>132.7</u> 134,0	<u>113.0</u> 140,3	<u>205.9</u> 223,8	49	67	86	136,7	128,4
Вевер	900	<u>93</u> 20	<u>140</u> 23	<u>72</u> 12	<u>64</u> 12	<u>68</u> 12	<u>34</u> 10	<u>150.5</u> 115,0	<u>51.4</u> 52,2	<u>88.9</u> 100,0	<u>106.2</u> 100,0	<u>50.0</u> 83,3	<u>36.6</u> 50,0	12	12	11	100,0	91,7
Видово	710	<u>150</u> 23	<u>153</u> 23	<u>170</u> 27	<u>156</u> 28	<u>140</u> 31	<u>108</u> 30	<u>102.0</u> 100,0	<u>111.1</u> 117,4	<u>91.8</u> 103,7	<u>89.7</u> 110,7	<u>77.1</u> 96,8	<u>72.0</u> 130,4	26	33	30	126,9	90,9
Витковиће	870	<u>82</u> 5	<u>97</u> 5	<u>91</u> 13	<u>56</u> 12	<u>28</u> 8	<u>24</u> 6	<u>118.3</u> 100,0	<u>93.8</u> 260,0	<u>61.5</u> 92,3	<u>50.0</u> 66,7	<u>85.7</u> 75,0	<u>29.3</u> 120,0	12	12	8	100,0	66,7
Војковиће	860	<u>157</u> 20	<u>173</u> 21	<u>189</u> 23	<u>155</u> 25	<u>121</u> 24	<u>54</u> 16	<u>110.2</u> 105,0	<u>109.2</u> 109,5	<u>82.0</u> 108,7	<u>78.1</u> 96,0	<u>44.6</u> 66,7	<u>34.4</u> 80,0	25	27	18	108,0	66,7
Војниће	680	<u>236</u> 40	<u>305</u> 47	<u>236</u> 35	<u>228</u> 36	<u>142</u> 26	<u>152</u> 36	<u>129.2</u> 117,5	<u>77.4</u> 74,5	<u>96.6</u> 102,9	<u>62.3</u> 72,2	<u>107.0</u> 138,5	<u>64.4</u> 90,0	34	27	30	79,4	111,1
Врановина	660	<u>679</u> 100	<u>756</u> 114	<u>744</u> 116	<u>667</u> 127	<u>498</u> 114	<u>436</u> 111	<u>111.3</u> 114,0	<u>98.4</u> 101,8	<u>89.7</u> 109,5	<u>74.7</u> 89,8	<u>87.6</u> 97,4	<u>64.2</u> 111,0	124	137	115	110,5	83,9
Вучиниће	800	<u>708</u> 103	<u>774</u> 115	<u>779</u> 111	<u>721</u> 111	<u>563</u> 108	<u>376</u> 97	<u>109.3</u> 111,7	<u>100.6</u> 96,5	<u>92.6</u> 100,0	<u>78.1</u> 97,3	<u>66.8</u> 89,8	<u>53.1</u> 94,2	110	103	101	93,6	98,1
Вучја Локва	940	<u>222</u> 39	<u>278</u> 43	<u>256</u> 41	<u>245</u> 36	<u>242</u> 38	<u>113</u> 23	<u>125.2</u> 110,3	<u>92.1</u> 95,3	<u>95.7</u> 87,8	<u>98.8</u> 105,6	<u>46.7</u> 60,5	<u>50.9</u> 59,0	36	41	23	113,9	56,1
Голице	560	<u>146</u> 27	<u>152</u> 28	<u>179</u> 33	<u>160</u> 34	<u>124</u> 33	<u>81</u> 28	<u>104.1</u> 103,7	<u>117.8</u> 117,9	<u>89.4</u> 103,0	<u>77.5</u> 97,1	<u>65.3</u> 84,8	<u>55.5</u> 103,7	33	34	28	103,0	82,4
Горња Тушимља	740	<u>121</u> 21	<u>125</u> 22	<u>121</u> 21	<u>91</u> 20	<u>75</u> 19	<u>44</u> 15	<u>103.3</u> 104,8	<u>96.8</u> 95,5	<u>75.2</u> 95,2	<u>82.4</u> 95,0	<u>58.7</u> 78,9	<u>36.4</u> 71,4	20	20	17	100,0	85,0

Назив насеља	Надм висина	Број становника						Индекс						Број станова			Индекс	
		Број домаћинстава																
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	81/71	91/81
Гошево	1000	<u>112</u> 15	<u>124</u> 17	<u>155</u> 22	<u>166</u> 27	<u>125</u> 23	<u>97</u> 20	<u>110.7</u> 113,3	<u>125.0</u> 129,4	<u>107.1</u> 122,7	<u>75.3</u> 85,2	<u>77.6</u> 87,0	<u>86.6</u> 133,3	25	23	20	92,0	87,0
Грађановиће	890	<u>83</u> 10	<u>96</u> 11	<u>100</u> 15	<u>90</u> 15	<u>77</u> 17	<u>28</u> 13	<u>115.7</u> 110,0	<u>104.2</u> 136,4	<u>90.0</u> 100,0	<u>85.6</u> 113,3	<u>36.4</u> 76,5	<u>33.7</u> 130,0	15	17	13	113,3	76,5
Грачане	1000	<u>248</u> 38	<u>278</u> 40	<u>300</u> 42	<u>227</u> 39	<u>141</u> 37	<u>53</u> 25	<u>112.1</u> 105,3	<u>107.9</u> 105,0	<u>75.7</u> 92,9	<u>62.1</u> 94,9	<u>37.6</u> 67,6	<u>21.4</u> 65,8	39	37	32	94,9	86,5
Грубетиће	930	<u>427</u> 66	<u>495</u> 77	<u>568</u> 82	<u>513</u> 83	<u>384</u> 78	<u>269</u> 82	<u>115.9</u> 116,7	<u>114.7</u> 106,5	<u>90.3</u> 101,2	<u>74.9</u> 94,0	<u>70.1</u> 105,1	<u>63.0</u> 124,2	83	87	86	104,8	98,9
Дежева	555	<u>51</u> 11	<u>61</u> 9	<u>97</u> 26	<u>120</u> 31	<u>161</u> 38	<u>213</u> 50	<u>119.6</u> 81,8	<u>159.0</u> 288,9	<u>123.7</u> 119,2	<u>134.2</u> 122,6	<u>132.3</u> 131,6	<u>417.6</u> 454,5	26	40	64	153,8	160,0
Дојиновиће	1030	<u>392</u> 55	<u>403</u> 64	<u>370</u> 59	<u>316</u> 58	<u>275</u> 56	<u>195</u> 51	<u>102.8</u> 116,4	<u>91.8</u> 92,2	<u>85.4</u> 98,3	<u>87.0</u> 96,6	<u>70.9</u> 91,1	<u>49.7</u> 92,7	58	62	59	106,9	95,2
Долац	670	<u>207</u> 31	<u>218</u> 31	<u>221</u> 35	<u>189</u> 37	<u>147</u> 34	<u>112</u> 29	<u>105.3</u> 100,0	<u>101.4</u> 112,9	<u>85.5</u> 105,7	<u>77.8</u> 91,9	<u>76.2</u> 85,3	<u>54.1</u> 93,5	36	40	35	111,1	87,5
Дољани	840	<u>207</u> 35	<u>259</u> 46	<u>262</u> 43	<u>199</u> 37	<u>164</u> 33	<u>94</u> 25	<u>125.1</u> 131,4	<u>101.2</u> 93,5	<u>76.0</u> 86,0	<u>82.4</u> 89,2	<u>57.3</u> 75,8	<u>45.4</u> 71,4	37	36	25	97,3	69,4
Драгочево	900	<u>415</u> 52	<u>458</u> 53	<u>444</u> 63	<u>378</u> 59	<u>254</u> 51	<u>152</u> 44	<u>110.4</u> 101,9	<u>96.9</u> 118,9	<u>85.1</u> 93,7	<u>67.2</u> 86,4	<u>59.8</u> 86,3	<u>36.6</u> 84,6	59	58	46	98,3	79,3
Драмиће	966	<u>233</u> 31	<u>245</u> 33	<u>291</u> 36	<u>266</u> 43	<u>164</u> 38	<u>139</u> 37	<u>105.2</u> 106,5	<u>118.8</u> 109,1	<u>91.4</u> 119,4	<u>61.7</u> 88,4	<u>84.8</u> 97,4	<u>59.7</u> 119,4	43	41	37	95,3	90,2
Жуњевиће	860	<u>532</u> 68	<u>584</u> 73	<u>636</u> 93	<u>608</u> 98	<u>428</u> 88	<u>255</u> 78	<u>109.8</u> 107,4	<u>108.9</u> 127,4	<u>95.6</u> 105,4	<u>70.4</u> 89,8	<u>59.6</u> 88,6	<u>47.9</u> 114,7	95	94	79	98,9	84,0
Забрђе	1020	<u>142</u> 22	<u>249</u> 68	<u>188</u> 27	<u>182</u> 33	<u>101</u> 22	<u>99</u> 24	<u>175.4</u> 309,1	<u>75.5</u> 39,7	<u>96.8</u> 122,2	<u>55.5</u> 66,7	<u>98.0</u> 109,1	<u>69.7</u> 109,1	33	27	24	81,8	88,9
Златаре	1160	<u>98</u> 11	<u>94</u> 10	<u>105</u> 15	<u>105</u> 15	<u>56</u> 11	<u>22</u> 6	<u>95.9</u> 90,9	<u>111.7</u> 150,0	<u>100.0</u> 100,0	<u>53.3</u> 73,3	<u>39.3</u> 54,5	<u>22.4</u> 54,5	15	14	6	93,3	42,9
Иванча	600	<u>228</u> 39	<u>288</u> 42	<u>333</u> 59	<u>387</u> 69	<u>473</u> 88	<u>663</u> 145	<u>126.3</u> 107,7	<u>115.6</u> 140,5	<u>116.2</u> 116,9	<u>122.2</u> 127,5	<u>140.2</u> 164,8	<u>290.8</u> 371,8	69	92	140	133,3	152,2
Избице	600	<u>738</u> 117	<u>804</u> 122	<u>927</u> 158	<u>979</u> 192	<u>1256</u> 274	<u>1676</u> 365	<u>108.9</u> 104,3	<u>115.3</u> 129,5	<u>105.6</u> 121,5	<u>128.3</u> 142,7	<u>133.4</u> 133,2	<u>227.1</u> 312,0	185	281	377	151,9	134,2
Јабланица	730	<u>141</u> 21	<u>148</u> 23	<u>135</u> 22	<u>115</u> 19	<u>78</u> 19	<u>41</u> 16	<u>105.0</u> 109,5	<u>91.2</u> 95,7	<u>85.2</u> 86,4	<u>67.8</u> 100,0	<u>52.6</u> 84,2	<u>29.1</u> 76,2	19	25	16	131,6	64,0
Јавор	1100	<u>145</u> 19	<u>178</u> 25	<u>181</u> 23	<u>131</u> 25	<u>80</u> 17	<u>45</u> 12	<u>122.8</u> 131,6	<u>101.7</u> 92,0	<u>72.4</u> 108,7	<u>61.1</u> 68,0	<u>56.2</u> 70,6	<u>31.0</u> 63,2	25	23	14	92,0	60,9
Јанча	900	<u>748</u> 125	<u>802</u> 136	<u>738</u> 123	<u>629</u> 118	<u>552</u> 112	<u>461</u> 111	<u>107.2</u> 108,8	<u>92.0</u> 90,4	<u>85.2</u> 95,9	<u>87.8</u> 94,9	<u>83.5</u> 99,1	<u>61.6</u> 88,8	116	111	113	95,7	101,8
Јова	860	<u>151</u> 16	<u>149</u> 16	<u>162</u> 20	<u>153</u> 25	<u>77</u> 20	<u>36</u> 13	<u>98.7</u> 100,0	<u>108.7</u> 125,0	<u>94.4</u> 125,0	<u>50.3</u> 80,0	<u>46.8</u> 65,0	<u>23.8</u> 81,3	25	29	13	116,0	44,8
Кашаљ	1150	<u>231</u> 39	<u>223</u> 34	<u>269</u> 37	<u>182</u> 32	<u>117</u> 28	<u>56</u> 20	<u>96.5</u> 87,3	<u>120.6</u> 108,8	<u>67.7</u> 86,5	<u>64.3</u> 87,5	<u>47.9</u> 71,4	<u>24.2</u> 51,3	32	34	21	106,2	61,8
Ковачево	700	<u>439</u> 50	<u>478</u> 54	<u>454</u> 66	<u>415</u> 74	<u>329</u> 85	<u>302</u> 79	<u>108.9</u> 108,0	<u>95.0</u> 122,2	<u>91.4</u> 112,1	<u>79.3</u> 114,9	<u>91.8</u> 92,9	<u>68.8</u> 158,0	74	86	85	116,2	98,8

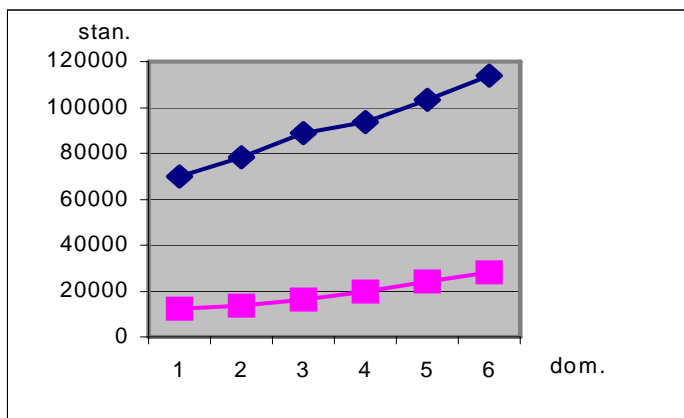
Назив насеља	Надм висина	Број становника						Индекс						Број станова			Индекс	
		Број домаћинстава																
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	81/71	91/81
Кожље	1011	<u>585</u> 98	<u>687</u> 101	<u>766</u> 106	<u>806</u> 125	<u>861</u> 144	<u>753</u> 134	<u>117.4</u> 103,1	<u>111.5</u> 105,0	<u>105.2</u> 117,9	<u>106.8</u> 115,2	<u>87.5</u> 93,1	<u>128.7</u> 136,7	123	137	139	111,4	101,5
Копривница	590	<u>41</u> 3	<u>48</u> 5	<u>60</u> 7	<u>56</u> 7	<u>40</u> 7	<u>23</u> 6	<u>117.1</u> 166,7	<u>125.0</u> 140,0	<u>93.3</u> 100,0	<u>71.4</u> 100,0	<u>57.5</u> 85,7	<u>56.1</u> 200,0	7	7	6	100,0	85,7
Косуриће	650	<u>324</u> 56	<u>348</u> 60	<u>388</u> 66	<u>360</u> 64	<u>289</u> 62	<u>188</u> 60	<u>107.4</u> 107,1	<u>111.5</u> 110,0	<u>92.8</u> 97,0	<u>80.3</u> 96,9	<u>65.1</u> 96,8	<u>58.0</u> 107,1	64	63	63	98,4	100,0
Крушево	800	<u>762</u> 131	<u>895</u> 138	<u>905</u> 142	<u>756</u> 118	<u>701</u> 119	<u>668</u> 112	<u>117.5</u> 105,3	<u>101.1</u> 102,9	<u>83.5</u> 83,1	<u>92.7</u> 100,8	<u>95.3</u> 94,1	<u>87.7</u> 85,5	118	124	121	105,1	97,6
Кузмичево	900	<u>341</u> 45	<u>393</u> 58	<u>383</u> 58	<u>304</u> 66	<u>247</u> 56	<u>185</u> 51	<u>115.2</u> 128,9	<u>97.5</u> 100,0	<u>79.4</u> 113,8	<u>81.2</u> 84,8	<u>74.9</u> 91,1	<u>54.3</u> 113,3	61	61	56	100,0	91,8
Леча	720	<u>603</u> 84	<u>653</u> 94	<u>742</u> 109	<u>755</u> 119	<u>569</u> 110	<u>407</u> 90	<u>108.3</u> 111,9	<u>113.6</u> 116,0	<u>101.8</u> 109,2	<u>75.4</u> 92,4	<u>71.5</u> 81,8	<u>67.5</u> 107,1	113	110	93	97,3	84,5
Лопужње	1040	<u>165</u> 23	<u>191</u> 27	<u>238</u> 33	<u>245</u> 43	<u>197</u> 38	<u>106</u> 37	<u>115.8</u> 117,4	<u>124.6</u> 122,2	<u>102.9</u> 130,3	<u>80.4</u> 88,4	<u>53.8</u> 97,4	<u>64.2</u> 160,7	43	38	36	88,4	94,7
Лукаре	800	<u>850</u> 131	<u>940</u> 146	<u>968</u> 150	<u>838</u> 125	<u>782</u> 120	<u>745</u> 134	<u>110.6</u> 111,5	<u>103.0</u> 102,7	<u>86.6</u> 83,3	<u>93.3</u> 96,0	<u>95.3</u> 111,7	<u>87.6</u> 102,3	125	134	145	107,2	108,2
Лукарско Гошево	850	<u>833</u> 146	<u>877</u> 139	<u>980</u> 160	<u>1074</u> 179	<u>1129</u> 185	<u>1007</u> 198	<u>105.3</u> 95,2	<u>111.7</u> 115,1	<u>109.6</u> 111,9	<u>105.1</u> 103,4	<u>89.2</u> 107,0	<u>120.9</u> 135,6	172	183	197	106,4	107,7
Лукоцрево	700	<u>346</u> 65	<u>387</u> 65	<u>398</u> 66	<u>385</u> 64	<u>303</u> 67	<u>237</u> 50	<u>111.8</u> 100,0	<u>102.8</u> 101,5	<u>96.7</u> 97,0	<u>78.7</u> 104,7	<u>78.2</u> 74,6	<u>68.5</u> 76,9	62	60	49	96,8	81,7
Мишчиће	545	<u>144</u> 19	<u>158</u> 23	<u>158</u> 30	<u>192</u> 34	<u>161</u> 30	<u>200</u> 44	<u>109.7</u> 121,1	<u>100.0</u> 130,4	<u>121.5</u> 113,3	<u>83.9</u> 88,2	<u>124.2</u> 146,7	<u>138.9</u> 231,6	34	30	50	88,2	166,7
Мур	520	<u>584</u> 109	<u>682</u> 113	<u>834</u> 146	<u>920</u> 148	<u>1021</u> 180	<u>2759</u> 537	<u>116.8</u> 103,7	<u>122.3</u> 129,2	<u>110.3</u> 101,4	<u>111.0</u> 121,6	<u>270.2</u> 298,3	<u>472.4</u> 492,6	147	182	547	123,8	300,5
Мухово	1000	<u>1042</u> 169	<u>1222</u> 193	<u>1187</u> 187	<u>959</u> 149	<u>797</u> 129	<u>821</u> 135	<u>117.3</u> 114,2	<u>97.1</u> 96,9	<u>80.8</u> 79,7	<u>83.1</u> 86,6	<u>103.0</u> 104,7	<u>78.8</u> 79,9	145	137	134	94,5	97,8
Неготинач	1040	<u>121</u> 13	<u>125</u> 21	<u>123</u> 23	<u>127</u> 26	<u>86</u> 23	<u>38</u> 16	<u>103.3</u> 161,5	<u>98.4</u> 109,5	<u>103.3</u> 113,0	<u>67.7</u> 88,5	<u>44.2</u> 69,6	<u>31.4</u> 123,1	24	23	16	95,8	69,6
Нови Пазар	500	<u>11992</u> 2988	<u>14104</u> 3269	<u>20706</u> 4855	<u>28950</u> 6822	<u>41099</u> 9831	<u>51749</u> 12006	<u>117.6</u> 109,4	<u>146.8</u> 148,5	<u>139.8</u> 140,5	<u>142.0</u> 144,1	<u>125.9</u> 122,1	<u>431.5</u> 401,8	5283	8274	11878	156,6	143,6
Одојевиће	990	<u>184</u> 22	<u>242</u> 27	<u>244</u> 33	<u>237</u> 40	<u>155</u> 33	<u>82</u> 27	<u>131.5</u> 122,7	<u>100.8</u> 122,2	<u>97.1</u> 121,2	<u>65.4</u> 82,5	<u>52.9</u> 81,8	<u>44.6</u> 122,7	40	33	27	82,5	81,8
Окосе	1040	<u>103</u> 14	<u>107</u> 14	<u>104</u> 13	<u>84</u> 18	<u>78</u> 17	<u>64</u> 15	<u>103.9</u> 100,0	<u>97.2</u> 92,9	<u>80.8</u> 138,5	<u>92.9</u> 94,4	<u>82.1</u> 88,2	<u>62.1</u> 107,1	17	18	15	105,9	83,3
Осаоница	750	<u>571</u> 88	<u>571</u> 87	<u>575</u> 94	<u>568</u> 95	<u>458</u> 97	<u>348</u> 92	<u>100.0</u> 98,9	<u>100.7</u> 108,0	<u>98.8</u> 101,1	<u>80.6</u> 102,1	<u>76.0</u> 94,8	<u>60.9</u> 104,5	94	99	96	105,3	97,0
Осоје	640	<u>118</u> 21	<u>128</u> 24	<u>210</u> 43	<u>176</u> 37	<u>211</u> 41	<u>795</u> 170	<u>108.5</u> 114,3	<u>164.1</u> 179,2	<u>83.8</u> 86,0	<u>119.9</u> 110,8	<u>376.8</u> 414,6	<u>673.7</u> 809,5	35	41	174	117,1	424,4
Охоље	700	<u>213</u> 39	<u>255</u> 43	<u>297</u> 48	<u>267</u> 44	<u>294</u> 43	<u>286</u> 47	<u>119.7</u> 110,3	<u>116.5</u> 111,6	<u>89.9</u> 91,7	<u>110.1</u> 97,7	<u>97.3</u> 109,3	<u>134.3</u> 120,5	43	44	47	102,3	106,8
Павље	880	<u>397</u> 57	<u>440</u> 61	<u>474</u> 74	<u>405</u> 64	<u>318</u> 74	<u>246</u> 63	<u>110.8</u> 107,0	<u>107.7</u> 121,3	<u>85.4</u> 86,5	<u>78.5</u> 115,6	<u>77.4</u> 85,1	<u>62.0</u> 110,5	64	72	68	112,5	94,4

Назив насеља	Надм висина	Број становника						Индекс						Број станова			Индекс	
		Број домаћинства																
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	81/71	91/81
Паралово	600	<u>273</u> 43	<u>323</u> 47	<u>380</u> 59	<u>410</u> 60	<u>552</u> 84	<u>620</u> 112	<u>118,3</u> 109,3	<u>117,6</u> 125,5	<u>107,9</u> 101,7	<u>134,6</u> 140,0	<u>112,3</u> 133,3	<u>227,1</u> 260,5	60	86	112	143,3	130,2
Пасји Поток	1000	<u>156</u> 20	<u>187</u> 26	<u>211</u> 33	<u>191</u> 37	<u>126</u> 31	<u>61</u> 27	<u>119,9</u> 130,0	<u>112,8</u> 126,9	<u>90,5</u> 112,1	<u>66,0</u> 83,8	<u>48,4</u> 87,1	<u>39,1</u> 135,0	37	33	27	89,2	81,8
Пиларета	640	<u>71</u> 12	<u>78</u> 20	<u>96</u> 18	<u>79</u> 14	<u>56</u> 16	<u>41</u> 13	<u>109,9</u> 166,7	<u>123,1</u> 90,0	<u>82,3</u> 77,8	<u>70,9</u> 114,3	<u>73,2</u> 81,2	<u>57,7</u> 108,3	14	16	13	114,3	81,2
Побрђе	610	<u>207</u> 37	<u>246</u> 37	<u>237</u> 44	<u>385</u> 64	<u>789</u> 146	<u>1540</u> 289	<u>118,8</u> 100,0	<u>96,3</u> 118,9	<u>162,4</u> 145,5	<u>204,9</u> 228,1	<u>195,2</u> 197,9	<u>744,0</u> 781,1	63	146	290	231,7	198,6
Пожега	560	<u>598</u> 105	<u>746</u> 119	<u>728</u> 116	<u>503</u> 75	<u>553</u> 98	<u>981</u> 187	<u>124,7</u> 113,3	<u>97,6</u> 97,5	<u>69,1</u> 64,7	<u>109,9</u> 130,7	<u>177,4</u> 190,8	<u>164,0</u> 178,1	72	97	190	134,7	195,9
Пожежина	500	<u>300</u> 38	<u>303</u> 35	<u>334</u> 49	<u>300</u> 55	<u>250</u> 56	<u>267</u> 66	<u>101,0</u> 92,1	<u>110,2</u> 140,0	<u>89,8</u> 112,2	<u>83,3</u> 101,8	<u>106,8</u> 117,9	<u>89,0</u> 173,7	54	58	66	107,4	113,8
Полокце	840	<u>302</u> 38	<u>324</u> 45	<u>371</u> 56	<u>318</u> 56	<u>212</u> 54	<u>169</u> 50	<u>107,3</u> 118,4	<u>114,5</u> 124,4	<u>85,7</u> 100,0	<u>66,7</u> 96,4	<u>79,7</u> 92,6	<u>56,0</u> 131,6	56	56	53	100,0	94,6
Попе	840	<u>479</u> 78	<u>549</u> 84	<u>583</u> 86	<u>499</u> 88	<u>393</u> 82	<u>177</u> 52	<u>114,6</u> 107,7	<u>106,2</u> 102,4	<u>85,6</u> 102,3	<u>78,8</u> 93,2	<u>45,0</u> 63,4	<u>37,0</u> 66,6	88	88	62	100,0	70,5
Постење	490	<u>834</u> 113	<u>907</u> 125	<u>1046</u> 172	<u>1167</u> 216	<u>1659</u> 385	<u>2868</u> 723	<u>108,8</u> 110,6	<u>115,3</u> 137,6	<u>111,6</u> 125,6	<u>142,2</u> 178,2	<u>172,9</u> 187,8	<u>343,9</u> 639,8	208	375	712	180,3	189,9
Прђенова	550	<u>232</u> 33	<u>245</u> 34	<u>255</u> 38	<u>184</u> 37	<u>145</u> 39	<u>145</u> 41	<u>105,6</u> 103,0	<u>104,1</u> 111,8	<u>72,2</u> 97,4	<u>78,8</u> 105,4	<u>100,0</u> 105,1	<u>62,5</u> 124,2	37	40	41	108,1	102,5
Пуста Тушимља	650	<u>143</u> 18	<u>149</u> 19	<u>160</u> 25	<u>124</u> 25	<u>113</u> 23	<u>78</u> 21	<u>104,2</u> 105,6	<u>107,4</u> 131,6	<u>77,5</u> 100,0	<u>91,1</u> 92,0	<u>69,0</u> 91,3	<u>54,5</u> 116,6	25	25	23	100,0	92,0
Пустовлах	1050	<u>99</u> 20	<u>197</u> 34	<u>157</u> 28	<u>117</u> 21	<u>92</u> 19	<u>54</u> 15	<u>199,0</u> 170,0	<u>79,7</u> 82,4	<u>74,5</u> 75,0	<u>78,6</u> 90,5	<u>58,7</u> 78,9	<u>54,5</u> 75,0	21	19	16	90,5	84,2
Радаљица	1180	<u>444</u> 68	<u>471</u> 73	<u>484</u> 69	<u>473</u> 77	<u>338</u> 70	<u>228</u> 63	<u>106,1</u> 107,4	<u>102,8</u> 94,5	<u>97,7</u> 111,6	<u>71,5</u> 90,9	<u>67,5</u> 90,0	<u>51,4</u> 92,6	71	69	66	97,2	95,7
Рајетиће	1100	<u>318</u> 43	<u>402</u> 56	<u>442</u> 65	<u>372</u> 62	<u>206</u> 51	<u>105</u> 41	<u>126,4</u> 130,2	<u>110,0</u> 116,1	<u>84,2</u> 95,4	<u>55,4</u> 82,3	<u>51,0</u> 80,4	<u>33,0</u> 95,3	62	55	41	88,7	74,5
Рајковиће	673	<u>182</u> 19	<u>194</u> 22	<u>173</u> 25	<u>104</u> 22	<u>68</u> 20	<u>38</u> 15	<u>106,6</u> 115,8	<u>89,2</u> 113,6	<u>60,1</u> 88,0	<u>65,4</u> 90,9	<u>55,9</u> 75,0	<u>20,9</u> 78,9	22	22	20	100,0	90,9
Рајчиновиће	620	<u>416</u> 72	<u>444</u> 77	<u>485</u> 83	<u>491</u> 82	<u>510</u> 90	<u>598</u> 114	<u>106,7</u> 106,9	<u>109,2</u> 107,8	<u>101,2</u> 98,8	<u>103,9</u> 109,8	<u>117,3</u> 126,7	<u>143,8</u> 158,3	76	89	112	117,1	125,8
Рајчиновићка Трнава	800	<u>508</u> 89	<u>606</u> 88	<u>644</u> 93	<u>485</u> 83	<u>466</u> 86	<u>350</u> 77	<u>119,3</u> 98,9	<u>106,3</u> 105,7	<u>75,3</u> 89,2	<u>96,1</u> 103,6	<u>75,1</u> 89,5	<u>68,9</u> 86,5	83	83	77	100,0	92,8
Раковац	950	<u>70</u> 7	<u>76</u> 7	<u>75</u> 10	<u>51</u> 8	<u>43</u> 9	<u>34</u> 9	<u>108,6</u> 100,0	<u>98,7</u> 142,9	<u>68,0</u> 80,0	<u>84,3</u> 112,5	<u>79,1</u> 100,0	<u>48,6</u> 128,6	8	9	9	112,5	100,0
Раст	1100	<u>105</u> 17	<u>104</u> 15	<u>104</u> 12	<u>113</u> 17	<u>83</u> 17	<u>67</u> 17	<u>99,0</u> 88,2	<u>100,0</u> 80,0	<u>108,7</u> 141,7	<u>73,5</u> 100,0	<u>80,7</u> 100,0	<u>63,8</u> 100,0	17	17	17	100,0	100,0
Себечево	700	<u>1254</u> 211	<u>1417</u> 230	<u>1465</u> 246	<u>1305</u> 219	<u>1351</u> 233	<u>1096</u> 229	<u>113,0</u> 109,0	<u>103,4</u> 107,0	<u>89,1</u> 89,0	<u>103,5</u> 106,4	<u>81,1</u> 98,3	<u>87,4</u> 108,5	215	236	249	109,8	105,5
Ситниче	675	<u>737</u> 127	<u>827</u> 131	<u>924</u> 140	<u>1058</u> 156	<u>1032</u> 170	<u>646</u> 113	<u>112,2</u> 103,1	<u>111,7</u> 106,9	<u>114,5</u> 111,4	<u>97,5</u> 109,0	<u>62,6</u> 66,5	<u>87,7</u> 89,0	152	177	119	116,4	67,2

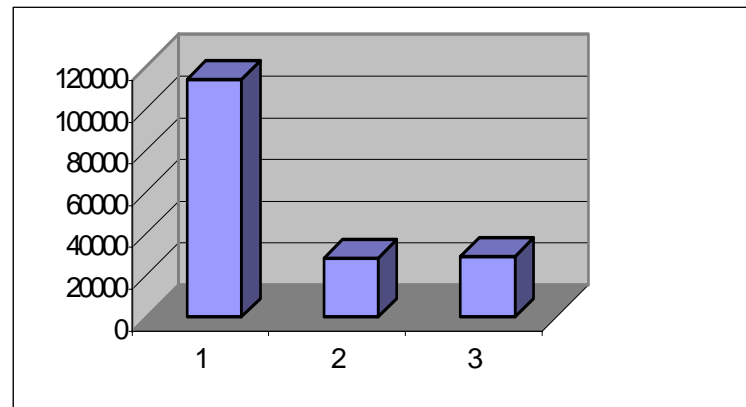
Назив насеља	Надм висина	Број становника						Индекс						Број станова			Индекс	
		Број домаћинства						1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	1991/48	1971	1981	1991	81/71	91/81
		1948	1953	1961	1971	1981	1991											
Скуково	780	<u>62</u> 10	<u>82</u> 10	<u>77</u> 12	<u>63</u> 13	<u>67</u> 14	<u>35</u> 10	<u>132.3</u> 100,0	<u>93.9</u> 120,0	<u>81.8</u> 108,3	<u>106.3</u> 107,7	<u>52.2</u> 71,4	<u>56.5</u> 100,0	13	13	12	100,0	92,3
Слатина	670	<u>509</u> 87	<u>582</u> 85	<u>595</u> 99	<u>510</u> 82	<u>497</u> 84	<u>361</u> 81	<u>114.3</u> 97,7	<u>102.2</u> 116,5	<u>85.7</u> 82,8	<u>97.5</u> 102,4	<u>72.6</u> 96,4	<u>70.9</u> 93,1	80	87	72	108,7	82,8
Смилов Лаз	1220	<u>115</u> 14	<u>130</u> 15	<u>106</u> 13	<u>67</u> 10	<u>33</u> 9	<u>19</u> 8	<u>113.0</u> 107,1	<u>81.5</u> 86,7	<u>63.2</u> 76,9	<u>49.3</u> 90,0	<u>57.6</u> 88,9	<u>16.5</u> 57,1	9	9	8	100,0	88,9
Средња Тушимља	665	<u>172</u> 28	<u>179</u> 29	<u>177</u> 29	<u>140</u> 28	<u>89</u> 29	<u>55</u> 24	<u>104.1</u> 103,6	<u>98.9</u> 100,0	<u>79.1</u> 96,6	<u>63.6</u> 103,6	<u>61.8</u> 82,8	<u>32.0</u> 85,7	28	29	24	103,6	82,8
Страдово	1040	<u>111</u> 14	<u>132</u> 16	<u>118</u> 18	<u>92</u> 18	<u>64</u> 16	<u>33</u> 13	<u>118.9</u> 114,3	<u>89.4</u> 112,5	<u>78.0</u> 100,0	<u>69.6</u> 88,9	<u>51.6</u> 81,2	<u>29.7</u> 92,8	18	17	17	94,4	100,0
Судско Село	720	<u>244</u> 27	<u>260</u> 35	<u>244</u> 39	<u>206</u> 41	<u>149</u> 35	<u>125</u> 33	<u>106.6</u> 129,6	<u>93.8</u> 111,4	<u>84.4</u> 105,1	<u>72.3</u> 85,4	<u>83.9</u> 94,3	<u>51.2</u> 122,2	39	36	42	92,3	116,7
Тенково	920	<u>392</u> 53	<u>434</u> 54	<u>436</u> 59	<u>340</u> 62	<u>221</u> 55	<u>135</u> 52	<u>110.7</u> 101,9	<u>100.5</u> 109,3	<u>78.0</u> 105,1	<u>65.0</u> 88,7	<u>61.1</u> 94,5	<u>34.4</u> 98,1	61	58	48	95,1	82,8
Трнава	690	<u>587</u> 103	<u>669</u> 111	<u>789</u> 131	<u>758</u> 129	<u>771</u> 137	<u>834</u> 162	<u>114.0</u> 107,8	<u>117.9</u> 118,0	<u>96.1</u> 98,5	<u>101.7</u> 106,2	<u>108.2</u> 118,2	<u>142.1</u> 157,3	122	139	164	113,9	118,0
Туново	1024	<u>297</u> 36	<u>316</u> 37	<u>362</u> 46	<u>313</u> 50	<u>257</u> 46	<u>186</u> 41	<u>106.4</u> 102,8	<u>114.6</u> 124,3	<u>86.5</u> 108,7	<u>82.1</u> 92,0	<u>72.4</u> 89,1	<u>62.6</u> 113,8	47	46	50	97,9	108,7
Хотково	620	<u>105</u> 16	<u>138</u> 23	<u>142</u> 25	<u>171</u> 31	<u>187</u> 36	<u>195</u> 32	<u>131.4</u> 143,8	<u>102.9</u> 108,7	<u>120.4</u> 124,0	<u>109.4</u> 116,1	<u>104.3</u> 88,9	<u>185.7</u> 200,0	30	29	32	96,7	110,3
Цоковиће	840	<u>190</u> 23	<u>244</u> 27	<u>247</u> 30	<u>203</u> 36	<u>111</u> 28	<u>54</u> 19	<u>128.4</u> 117,4	<u>101.2</u> 111,1	<u>82.2</u> 120,0	<u>54.7</u> 77,8	<u>48.6</u> 67,9	<u>28.4</u> 82,6	34	28	19	82,4	67,9
Чаших Долац	980	<u>243</u> 42	<u>251</u> 47	<u>259</u> 40	<u>238</u> 36	<u>206</u> 27	<u>101</u> 17	<u>103.3</u> 111,9	<u>103.2</u> 85,1	<u>91.9</u> 90,0	<u>86.6</u> 75,0	<u>49.0</u> 63,0	<u>41.6</u> 40,5	36	27	17	75,0	63,0
Шавци	549	<u>186</u> 27	<u>274</u> 45	<u>299</u> 51	<u>358</u> 69	<u>332</u> 66	<u>435</u> 105	<u>147.3</u> 166,7	<u>109.1</u> 113,3	<u>119.7</u> 135,3	<u>92.7</u> 95,7	<u>131.0</u> 159,1	<u>233.9</u> 388,8	61	58	106	95,1	182,8
Шароње	740	<u>538</u> 70	<u>574</u> 80	<u>581</u> 91	<u>533</u> 97	<u>459</u> 104	<u>397</u> 98	<u>106.7</u> 114,3	<u>101.2</u> 113,7	<u>91.7</u> 106,6	<u>86.1</u> 107,2	<u>86.5</u> 94,2	<u>73.8</u> 140,0	97	106	106	109,3	100,0
Штитаре	980	<u>231</u> 29	<u>229</u> 31	<u>233</u> 31	<u>176</u> 30	<u>132</u> 29	<u>100</u> 26	<u>99.1</u> 106,9	<u>101.7</u> 100,0	<u>75.5</u> 96,8	<u>75.0</u> 96,7	<u>75.8</u> 89,7	<u>43.3</u> 89,6	30	29	26	96,7	89,7
Општина Нови Пазар	801	<u>44020</u> <u>7930</u>	<u>50189</u> <u>8712</u>	<u>58777</u> <u>10797</u>	<u>64326</u> <u>12869</u>	<u>74000</u> <u>16240</u>	<u>85249</u> <u>19465</u>	<u>114.0</u> <u>109,9</u>	<u>117.1</u> <u>123,9</u>	<u>109.4</u> <u>119,2</u>	<u>115.0</u> <u>126,2</u>	<u>115.2</u> <u>119,9</u>	<u>193.7</u> <u>245,5</u>	11187	14849	19539	132,7	131,6

Табела 28. Број становника, домаћинстава и станова општина Нови Пазар и Рашка за период 1948 – 1991. година

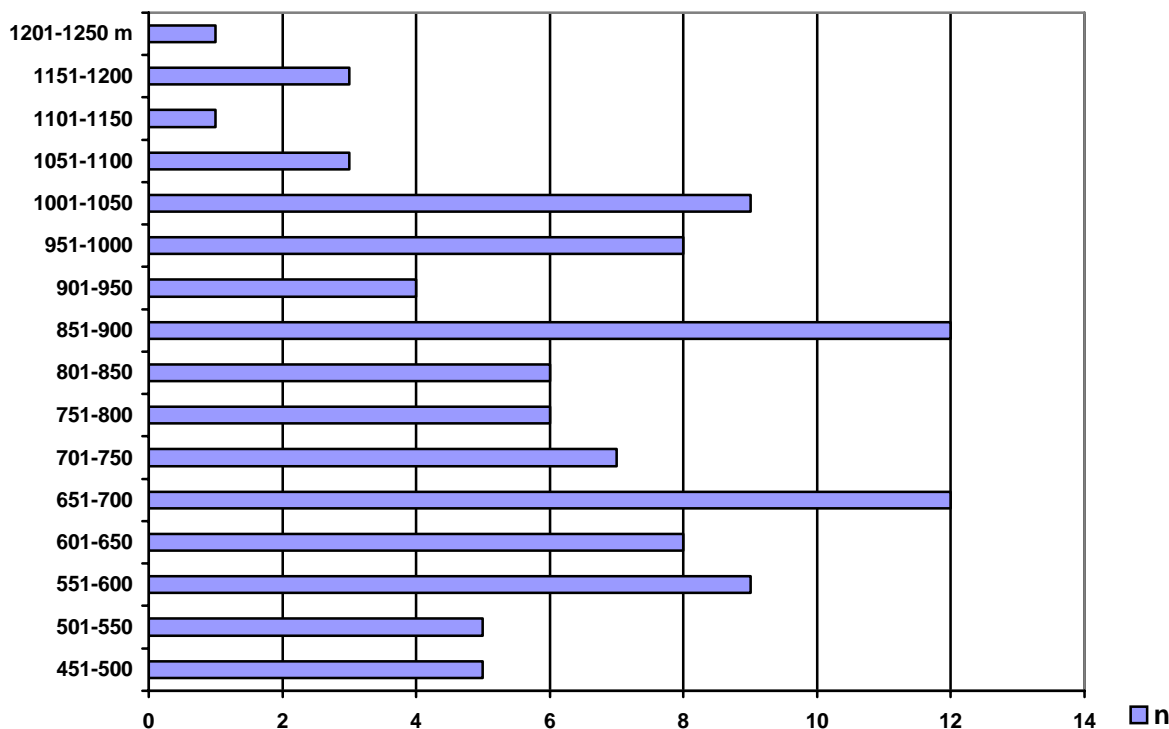
Општина Нови Пазар и Рашка	Просечна надморска висина насеља m	Број становника Број домаћинстава						Индекс						Број станова			Индекс	
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1953/48	61/53	71/61	81/71	91/81	91/48	1971	1981	1991	1981/71	1991/81
		730,5	$\frac{69857}{12497}$	$\frac{78197}{13541}$	$\frac{88633}{16474}$	$\frac{93693}{19634}$	$\frac{103475}{24387}$	$\frac{113996}{28285}$	$\frac{111,9}{108,3}$	$\frac{113,3}{121,6}$	$\frac{105,7}{119,2}$	$\frac{110,4}{124,2}$	$\frac{106,3}{110,1}$	$\frac{163,1}{226,3}$	17757	23545	29206	132,5

Сл. 13. Дијаграм кретања броја становника и домаћинстава Општине нови Пазар и Рашка за период 1948.-1991. година.
(Д. Сочанац)

Сл. 14. Стереограм броја становника (1), домаћинстава (2) и станова (3) за Нови Пазар и Рашку 1991. године.
(Д. Сочанац)

Сл.15. Број насеља по висинским зонама општине Нови Пазар 1999. године. (Д. Сочанац)

Једино насеље са урбаним карактеристикама на територији општине Нови Пазар је, као што је већ речено, град Нови Пазар. У последњих тридесет година (1971.-2002.) одликовао га је изразито интензиван демографски, привредни и територијални раст. Ако овај раст посматрамо кроз пораст броја становника и станова добијамо величине које указују на могуће последице на квалитет живота у оваквим агломерацијама. Број становника је у овом периоду порастао за приближно 81 %, а број станова чак за 128 %.

Једна од последица оваквог раста је неједнак распоред становништва (највише се насељавају нова насеља града, док се стари делови нешто спорије реконструишу) и неуједначен ниво опремљености простора. Међутим највећа концентрација становништва је у центру града, у МЗ "Мусала" и МЗ "Јошаница". По подацима из 2002. год. ту се налазило преко 46 % укупног становништва града. У међувремену је грађено још објеката са колективним становањем.

У граду запажамо, с једне стране, стару чаршију, са типичним објектима на регулацији улице (најчешће приземни) и традиционалну исламску градску кућу, која је улици окренута било зидом објекта (постоје и примери да се у приземљу спратног стамбеног објекта налази радња), било дворишта, који се налазе на регулацији и граница су јавног-улице и приватног (спратност је П и П+1).

С друге стране, новија породична стамбена изградња везује се за парцелу од 400-600 m² на којој је место објекта одређено грађевинском линијом, која најчешће није и регулациона линија. Спратност објеката је од П, П+2+По до П+4+По, површине у основи око 100 m². Овај модел, углавном, следи и бесправна изградња у гравитационом реону града.

За колективно становање карактеристичне су две фазе. У првој фази (шездесете године) стамбена архитектура је морфолошки везана за класично пројектовање градова, односно за УЛИЦУ чију регулацију чине фасаде објеката становања, јавних објеката или објеката са мешовитим садржајима (приземље-централни градски садржаји, спратови-становање). Ови објекти имају спратност, углавном, до П+4. У другој фази карактеристични су објекти велике дужине и спратности веће од П+4, као и кула спратности преко П+10 (68,130).

Сеоске куће у приградском насељу

У условима тешког живота на селу, код инокосних сточарских газдинстава која због сиромаштва не могу да се развијају у задругу, ако је ожењеном члану задруге вајат (зграда), постао тесан и понестало земљишта, ако се горштак на своме огњишту осетио угроженим, он ће морати да мења средину. Две су могућности пред њим: или ће се преселити у најближи град, или ће поћи на најзвестан пут на север према централној Србији.

Код пресељења у град често поведе и краву, да би прехранио децу док не нађе неки сталан посао. Када буде у финансиској могућности да подигне нову кућу, задржаће план родне куће. У новој средини настаје прилагођавање градским условима становања. Нема више неограниченог простора села. Кућа мора да се уклапа у густо насеље и у оквир врло малих парцела. Прво прилагођавање је смањење величине самог објекта. У Новом Пазару је део становништва исламизиран, и живот у њему подређен нормама оријенталне културе.

НОВИ ПАЗАР

Нови Пазар се налази у истоименој котлини на 500 м.н.в., на ставама Рашке и Јошанице. Он је управно-административни, културно-образовни, индустријски и трговачки центар краја. Град је подигнут западно од старог града Раса, где је био најповољнији физичко-географски положај за развитак главног управног центра планинског краја. Жупна клима, на раскрсници путева, речне долине отворене на запад и север, повољне за пољопривреду, допринеле су да се развије у јак трговачко-пољопривредни центар. Нови Пазар је у XVI веку био највећа варош између Дубровника и Ниша. Када је изграђена железничка пруга кроз Ибарску долину, он је изгубио саобраћајни значај, јер Рашка преузима ту функцију. Савремени Нови Пазар је управно и економско средиште краја. Град је овалног облика, са највећом ширином у централном делу и издужењима на ЈЗ и СИ, пратећи речне долине. По урбаној структури је подељен на махале, које су у

Сл.16 Центар Новог Пазара *снимио: Д. Сочанац*

зеленилу, којима доминира узвишење са Старим градом у центру, на десној обали Рашке. Најсевернији део града је Варош мала, СЗ је Букреш махала, на ЈИ Циганска махала, северно од ње Луг, на десној обали Рашке Поток махала, СИ махала Буковац, Хаџет махала и Мухаџирска, и Подбијеље на истоку. Главне градске артерије иду зракасто ка периферији. Оне су системом споредних концентричних улица повезане међу собом, тако да чине кружно-радијалну градску шему. Међуградске везе прате речне долине и сустичу се у центру града.

Сл. 17 Новопазарска котлина *снимио: Д. Сочанац*

Са севера веза са осталом Србијом, са југоистока веза са Пештером, са југа низ Лошаницу веза са Јадранском магистралом за Космет и Црну Гору. У центру града на левој обали Рашке развио се трговачко-занатлијски центар тзв Тесна чаршија, дуга неколико стотина метара и покривена, како би се трговина могла обављати и по рђавом времену. Град се ширио на радијалним уличним правцима који су повезивали периферију са центром. Посматрајући локацију важнијих

објекта из турског периода (Алтун-алем и Араб џамија, Хамам, Градска тврђава Мектеб и Медреса), који се налазе на десној обали реке Рашке дуж Стамбол-друма, може се закључити да је ово био турски део града, (насеље Јошаница и Подхамам). На левој обали је била Тесна чаршија, ханови, администрација, страни конзулати, насељавало је српско, јеврејско па чак и дубровачко становништво (дубровачка колонија). Централна градска насеља: Чаршија, Подхамам, Град, Парница, Ћукавац и Варош махала најстарији су делови града, док су даља насеља као Хаџет, Барутхана, Јермише, Луг, Букреш, Черкез махала настале касније. У деловима града око џамија или неког другог важнијег објекта оформили су се мањи центри са занатством, трговином и угоститељством за њихове потребе. Кућа у Новом Пазару, је лоцирана и оријентисана према унапред постављеним захтевима, уобичајеним у муслиманском свету: оријентисати кућу према, Меки и изоловати живот породице у њој од улице и од суседа. Спонтана законитост при локацији зграда дала је карактер склопу градског језгра. Последица изолованости кућа од улице јесте губљење њеног значаја. Улица је постала само прилаз стану-кући, а не пролаз. Тако се појавила нова категорија улице-“ћорсокак”-слепа улица. Они нису “слепи” само за пролаз него и буквално: зграде немају прозоре са те стране, него унутра према дворишту или врту. Једини отвор су улазна врата. У улицама ближе чаршији, спрат куће је истурен над улицом и ту су прозори. Да би се заштитила интимност породичног живота, ти прозори су маскирани лаким мрежама од дрвених летвица-“мушерабљама”. Тако је омогућено укућанима да имају увида у живот на улици а да при том сами остану скривени. Нови Пазар је један од ретких градова Србије, који је у прошлости

Сл.18 Трговачки део Новог Пазара *снимио: Д. Сочанац*

добрио своју изразиту урбану физиономију, и који је очувао. Нове зграде хотел Врбак и Аутобуска станица су изванредно уклопљене у амбијент града. Развијена је текстилна индустрија, Текстилни комбинат “Рашка” својевремено једна од највећих фабрика те врсте у Југославији, данас не постоји, претворена у приватна складишта и војни магацин, Савремену конфекцију “Рашка”, Фабрику трикотаже “Рашка”, кожарску Фабрику обуће “Рас” угушио је велики број приватних фабрика, преузели им квалификовану радну снагу прате савремене трендове на

тржишту, брзо мењају производни програм, тако да данас снабдевају производима од тексаса и обућом велики број бутика у Заједници Србије и Црне Горе, Македонији, Грчкој, Немачкој па чак и Кини и др. У оквиру метало-прерађивачке индустрије је Фабрика растављача “Минел”, Фабрика резног алата “Алат и прибор”, РЈ “81” у саставу Заставе наменских производа из Крагујевца, “Искра-метал”, “Искра-акумулатори и “ПТТ-делови”. Индустрија грађевинског материјала је “Слога” и Индустрија и рудници мермера и гранита “Украc”, који више нису од већег значаја за развој Општине. У шумарству и дрвно-прерађивачкој делатности је Шумска управа из Новог Пазара која послује у оквиру Јавног предузећа “Србијашуме” из Београда, предузеће за производњу дрвета “Нови Пазар” и знатан број приватних стругара. У овој општини под државним шумама је 65% територије. Представник пекарске индустрије је пекара “Полет”, велики број приватних пекара, графичке потребе обавља *Графичко предузеће “Јединство”*. У пољопривредној делатности је *Деоничарско друштво “Војин Поповић”*, “Центрокоп”-ов млин и силос, *Зем. задруга “Рас”*. Мала привредна предузећа и занатске радионице, традиционално су значајан фактор развоја насеља. Највећи број запослених је у индустрији и рударству 44,57%, затим у трговини 10%, грађевинарству 7% итд.

У центру је хотел “Врбак”, Б категорије, са 126 лежаја. Ранко Ивковић власник хотела уводи једносмерну струју 1928.г. за потребе хотела ”Врбак”, где се и данас налази истоимени хотел, а 1931 г. на своју славу Св. Димитрија трофазну струју за осветљење и моторе, из приватне Електричне централе ”Санцак” Ранка Ивковића и другога.

Због наглог ширења града и непланске градње, дошло је до измена ГУП-а, да би се приградска насеља уклопила у градску целину. Површина урбане територије је 2.240 ha. по старом ГУП-у, и грађевински рејон повећан је са 2.215 на 3.200 ha.

Величина насеља

У општини Нови Пазар, становници живе у 99 насеља (према попису из 2002.године). У зависности од досадашњих социјалних, економских и политичких кретања и физичко-географских карактеристика, у општини су насеља претежно разбијеног типа. На њих велики просветно-културни и трговински утицај има Нови Пазар, као највеће насеље (које је једино збијеног типа) и административно-управни центар. На друштвено-економски и привредни развој овог краја у великој мери утичу и физичко-географске карактеристике предела.

Насеља која су лоцирана у Дежевској долини, долини Рашке, подножју и огранцима планина Рогозне и Голије, су имала повољне услове за просторни, а самим тим и привредни развој одређених функција.

Структура насеља према величини мењала се у задње две деценије. Број насељених места у категоријама од 100-500 и 500-1000 становника опада, што је резултат лаганог одумирања планинских насеља, као последица депопулације и емиграције у већа и развијенија насеља. У групи насеља од 1000-2000 становника, забележен је благи пораст. У групи насеља до 100 становника број насеља је за период од двадесет година порастао више од 2,5 пута, што је директно проузроковала карактеристика која је поменута у насељима од 100-500

и 500-1000 становника. У 1981. години једино насеље са преко 2000 становника био је Нови Пазар, а 1991 му се придружују Мур (2759 ст.) и Потење (2868 ст.). то је и разумљиво јер су та два насеља приградска. У Муру је концентрација муслиманског становништва а у Потењу српског (оних што су сишли са планина). У 2002. години придружују им се насеља Избице (2207 ст.) и Побрђе (2839 ст.). Овде сагледавамо два основна правца промена у структури, настала под утицајем процеса индустријализације и развоја терцијарно-квартарног сектора делатности у Новом Пазару, као најразвијенијем насељу и мањим развијеним насељима. Како је у општинском центру група насеља од 1000-2000 становника резултат раста, привредног и урбаног напретка градског и насељског ткива, у категорији сеоских насеља је то последица опадања и емигрирања у поменуто величинске категорије.

Развој насеља у општини Нови Пазар одликује пражњење и стагнација броја становника у мањим насељима, што се односи на све делове територије осим гравитационе зоне општинског центра. У овој зони коју карактерише висока експанзија становништва, постоји могућност конституисања једног броја насеља у агломеративни систем. То би се одразило као још већа предност над осталим деловима општине у привредном, економском и демографском смислу.

Густина насељености

Број становника на 1 km² у општини Нови Пазар био је 115, у 1991. години, а просечан број становника по насељу 861. По попису 2002. године по 1 km² новопазарске општине живело је 771 а по насељу 972 ст. У општини Рашка у 1991. години живело је 43 ст./km², а просечан број становника по насељу био је 471. По попису 2002. године живело је 239 ст./km², а по насељу 455 ст. У Рашкој области је 1991. године живело 113996 становника на 1408 km², тј. 81 ст./km² или у 160 насеља, 712 становника по насељу. Пописом 2002. године у Рашкој области живело је 124051 ст. или 113 ст./km², а по насељу је било 880 ст. Обзиром да у центру општине (Нови Пазар) живи више од половине укупне популације (61179 ст. 2002.год.), предходни подаци су релативног карактера.

Центар општине Нови Пазар, као једино насеље збијеног типа је најпространији, али се у просторној структури јављају и села са по неколико кућа. Концентрација стамбених јединица је, већа у Дежевској долини и око Новог Пазара. У осталим деловима општине знатно су ређи крајеви са већом густином и обухватају евентуално обронке Голије и Рогозне. На овим деловима територије, гушћа насеља су резултат уситњености и разбијене физиономије у којој су се засеоци издвајали у самосталне насеобинске јединице (68,51-53).

Насеља у непосредној близини Новог Пазара представљају специфичан случај, јер су се временом трансформисала и практично спојена са градом, а број становника у њима се екстремно повећао у односу на друга насеља.

Типови насеља према структури делатности

На основу података о активности становништва, извршена је основна типолошка класификација насеља према учешћу одређеног процента становника у примарном, секундарном и терцијарном сектору делатности. Следеће процентуалне вредности су послужиле за категоризацију:

- градско насеље има мање од 10% становника у примарном сектору делатности,
- урбанизована насеља садрже од 10-25% становника у примарном сектору делатности,
- мешовита насеља садрже од 25-50% становника у примарном сектору делатности и
- сеоска насеља имају преко 50% становника у примарном сектору делатности

Табела 29. Број насеља према структури делатности у општини Нови Пазар

Пописна година	до 10%	10-25%	25-50%	преко 50%	Укупно
1981	0	1	0	98	99
1991	1	1	10	87	99

Запажамо општу тенденцију пораста неаграрних делатности у насељеним местима области. Насеља кроз промене својих функцијских садржаја мењају и свој тип и изглед, прерастајући у трансформацији у виши ниво у мрежи насеља општине Нови Пазар. Изразито непољопривредно насеље у 2002. години је Нови Пазар и насеља којима је атрактиван положај, односно близина овом јаком привредном центру, наметнула карактер приградских јединица (Постење, Дежева, Бања, Мур, Пожега, Рајчиновиће).

Наведеним процесом урбанизације проузроковано је низ суштинских промена у друштвено-економском и привредном смислу, самом изгледу насеља и начину живота становника ових насеља. Са процентуалним учешћем броја становника у примарним делатностима од највише 10% карактерише се у 1991. години само општински центар са својом гравитационом зоном. Нови Пазар представља градско насеље у коме су заступљене секундарне, терцијарне и кварталне делатности. Процент активног становништва у секундарном сектору је највећи због развијене индустријске производње у овом насељу.

У групу урбанизованих насеља, спада и Бања. Карактер урбанизованог насеља добило је због близине општинском центру, али и због својих специфичних бањско-туристичких функција, о којима ће се касније више рећи. У групу мешовитих насеља спада 11 насеља. То су: Батњик, Дежева, Грађановиће, Хотково, Копривница, Паралово, Побрђе, Постење, Себечево и Шавци. Поред примарног, секундарни и терцијарни сектор делатности је у овим насељима заступљен вишим процентуалним учешћем, па се она на основу свог положаја издвајају у мрежи насеља и у односу на остала насеља. Нека од поменутих насеља су центри месних заједница (Дежева, Постење, Себечево), привлачећи околна насеља. Секундарни сектор је углавном више заступљен у овим насељима, због карактера и утицаја општинског центра.

Највећи број насеља је 1961., 1981., 1991 као и 2002. године обухватио групу од преко 50% учешћа становништва у примарном сектору делатности (1961. 98,9%, 1981. године 87,8%). Становништво ових насеља се и 1991. године бавило пољопривредном производњом (постоје насеља у којима је процентуално учешће становништва у примарном сектору делатности и преко 90% - Мухово, Полокце, Пустовлах, Страдово, Вевер, Војковиће, Златаре).

У једном броју насеља, иако не спадају (по проценту активног становништва у примарном сектору делатности) у сеоска насеља, највећи део становништва се бави пољопривредом и шумарством, али са високим учешћем

становника у секундарним делатностима. То су обично мала сеоска насеља по укупном броју становника, па статистички податак може дати погрешну слику постојећег стања у тим местима. Таква насеља су на пример Батњик, Копривница и Паралово.

Специфичне случајеве представљају сеоска насеља чије се становништво преквалификовало у својим делатностима и посветило развоју сеоског и бањског туризма. Постојање природних термалних и лековитих вода различитог хемијског састава и температуре и културно-историјских знаменитости, условили су настанак ових насеља. Иако по типологији и карактеру спадају у примарна сеоска насеља, имају услова да прерасту у развијенија бањско-туристичка места. То су: Бања и Рајчиновиће. У овим насељима се доста висок проценат становништва бави делатностима у терцијарном сектору.

Морфо-физиономска структура насеља

Општина Нови Пазар се састоји од 99 насеља која се међусобно разликују по физиономским, функционалним и морфолошким карактеристикама. Према карактеру насељености најзаступљенија су насеља старовлашко-ибарског типа (64), старовлашког (22) и ибарског типа (9).

У морфо-физиономској структури сеоских насеља (којих у Општини има 98) глобално разликујемо збијена и разбијена. У овој области, која припада југозападном морфолошком типу заступљен је разбијени ибарски и старовлашки тип насеља.

Основна карактеристика овог типа је да насеље, као просторна групација не постоји, а појединачна домаћинства и мање групе кућа су расути скоро по целој територији сеоског атара. Честа је појава да су куће истог села на већој

Сл. 19 Разбијени (Ибарски) тип насеља *снимио: Д. Сочанац*

раздаљини од оних које се налазе у различитим насеобинским јединицама, па је из тих разлога немогуће одредити грађевински реон. Густина насељености се креће од 1-4 становника по хектару (ст/ха). Растојање између кућа износи од 50-200 m (понегде и више) мерено у ваздушној линији.

Ибарски подтип је заступљен у општини и представља прелазну форму од старовлашког разбијеног ка шумадијском полуразбијеном урбанистичко-морфолошком типу. Густина насељености је нешто већа (од 1-5 ст/ha), а поседи су груписани око кућишта власника. Проблеми и ограничења који се јављају у смислу инфраструктурног опремања и саобраћајног повезивања, као и приликом лоцирања централних сеоских садржаја, представљају неповољне карактеристике ових облика и типа насеља (68,56).

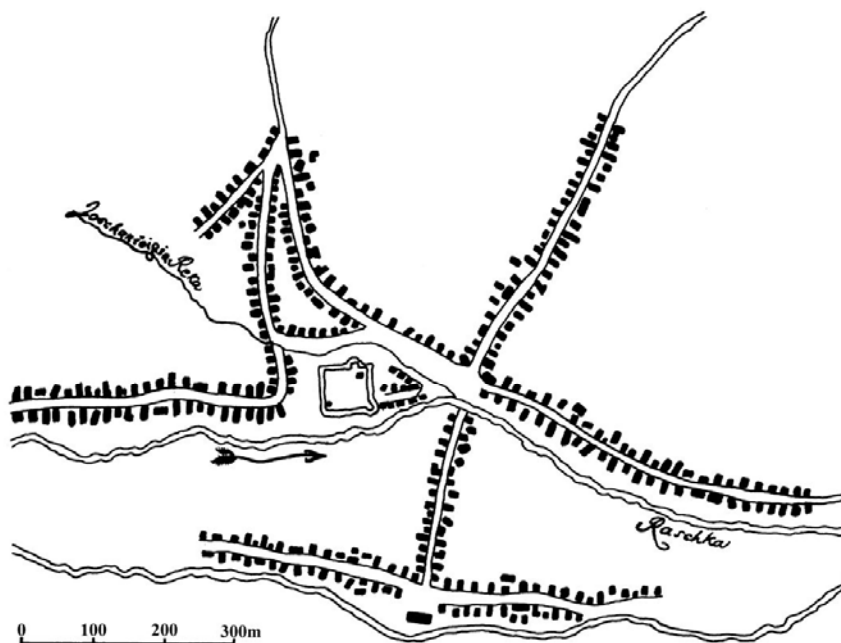
Ови типови насеља преовлађују у брдско-планинским крајевима, а како се Општина Нови Пазар налази управо на оваквом простору, логичан је и број оваквог типа и форме. Једино Нови Пазар представља збијени тип насеља, а насеља у његовом окружењу (приградска), такође прелазе у насеобине збијеног типа.

Морфо-физиономска структура Новог Пазара

Анализом аерофото снимака запажамо да се данашњи Нови Пазар, са урбаном структуром и архитектуром не може довести у везу са старим Расом или Пнућом. Ова два блиска локалитета врло супротних садржаја повезани су не само асоцијативно. Трговиште је настало на месту старог Раса. Трговиште је српски средњовековни оригинал каснијег турског Пазара, затим обновљеног, Новог (Јени) Пазара. Са променом карактера насеља померао се и његов локалитет, од врела Рашке до ушћа Јошанице у њу, око 8 km према истоку.

Од пограничног византијског утврђења Рас, доласком српских племена постаје жупско средиште области која ће се касније развити у моћну српску средњовековну државу. Гиљфердинг упоређује реч *рас* са старим руским кореном *рос* или *рс*. А. Еванс, претпоставља да је назив *Рас*, *Раса* дериват имена римског утврђења Арса, чије би остатке требало тражити у оквиру тог локалитета.

То војно-политичко српско средиште претвара се касније у трговачко, помера се према истоку и добија нови назив: Трговиште. Друга дислокација се обавља у доба Турака, крајем XV века, ка ушћу Јошанице у Рашку. Тада му освајачи и назив прилагођавају свом језику и варош ће од тада бити позната као Јени (Нови) Пазар. Он је дуго био важна трговачка експозитура Скадра и Дубровника. Био је насељен Дубровчанима и Млечанима, који су имали и своју капелу (4,1155).

План Новог Пазара – крајем XVIII века (KAW, G1b 171)

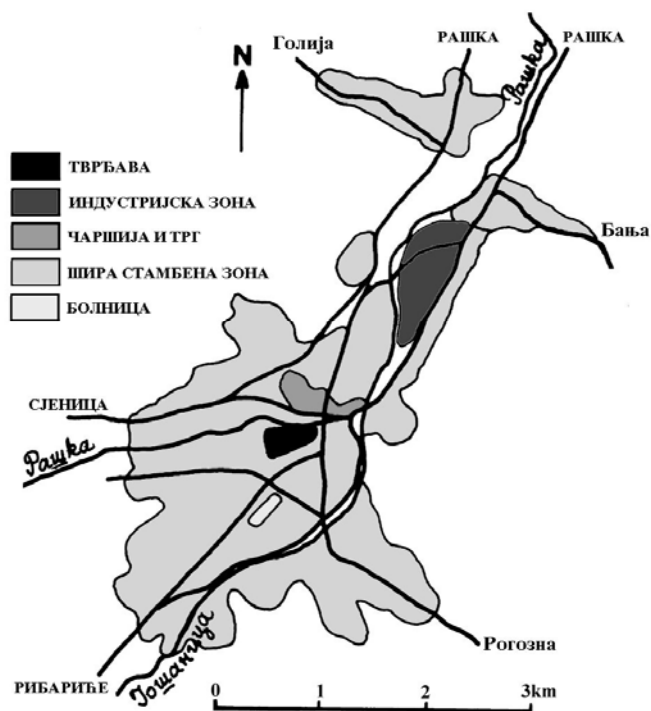
План 5.

Територија општине као старо језгро српске државности, налазила се на важном трговачком караванском путу од Јадранског мора према Истанбулу и Солуну. Развој трговачко-занатске функције насеља Јени Пазар (Нови Пазар) у XV веку био је условљен његовим повољним саобраћајно-географски положајем, на раскрсници дубровачког, босанског и зетског друма, који су повезивали Дубровник, Котор и Босну са Цариградом и Солуном (68,1).

За време турске окупације ових простора, Нови Пазар је имао највећу чаршију између Призрена и Сарајева, и Дубровника и Ниша. Дубровачка колонија се одржала све до половине XVIII века.

Град је у својој дугој историји често и страдао. Био је два пута спаљиван и рушен: први пут око 1689. године, за време велике сеобе, а други пут га је Карађорђе спалио на почетку првог српског устанка. И поред тих недаћа, град се врло брзо опорављао, али и неповратно губио српско староседелачко становништво.

**МОРФОФИЗИОНОМСКА СТРУКТУРА
НОВОГ ПАЗАРА 1984. године**

Карта 10. *нацртао: Д. Сочанац по АФС*

Као важно трговачко насеље, Нови Пазар је губи значај анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске 1908. године. Градско становништво је потпуно измењено. Историјске факторе је немогуће игнорисати, јер су ударили печат целој области. Рашка област је најзначајнија и најкарактеристичнија територија наше државе. У њој је још живо, али недовољно испитано, оно што је аутентично и карактеристично за нашу архитектуру. У овој области су се укрстила два утицаја из наше историје: утицај Истока и утицај Запада. Није то гранична линија домета двају царстава него област на којој су се преклопиле две цивилизације и на којој су се очували трагови њихове синтезе (147,114).

Након I светског рата, изградњом важних саобраћајница, улога геосаобраћајног положаја Новог Пазара је знатно умањена. У том периоду нису постојале савремене друмске везе са Црном Гором. После II светског рата изграђен је макадамски пут Иванград (Беране)-Рожаје-Тутин-Нови Пазар, као веза са Црном Гором и Јадранским морем.

У последњој деценији двадесетог века изграђен је савремени магистрални пут Рашка - Нови Пазар - Рибариће, којим је Ибарска магистрала повезана са Јадранском, а Нови Пазар постао значајан транзитни центар. Изградња овог магистралног пута и савременог пута за Сјеницу, омогућила је излазак Новог Пазара из саобраћајне изолованости.

ПРОСТОРНИ РАЗМЕШТАЈ НАСЕЉА

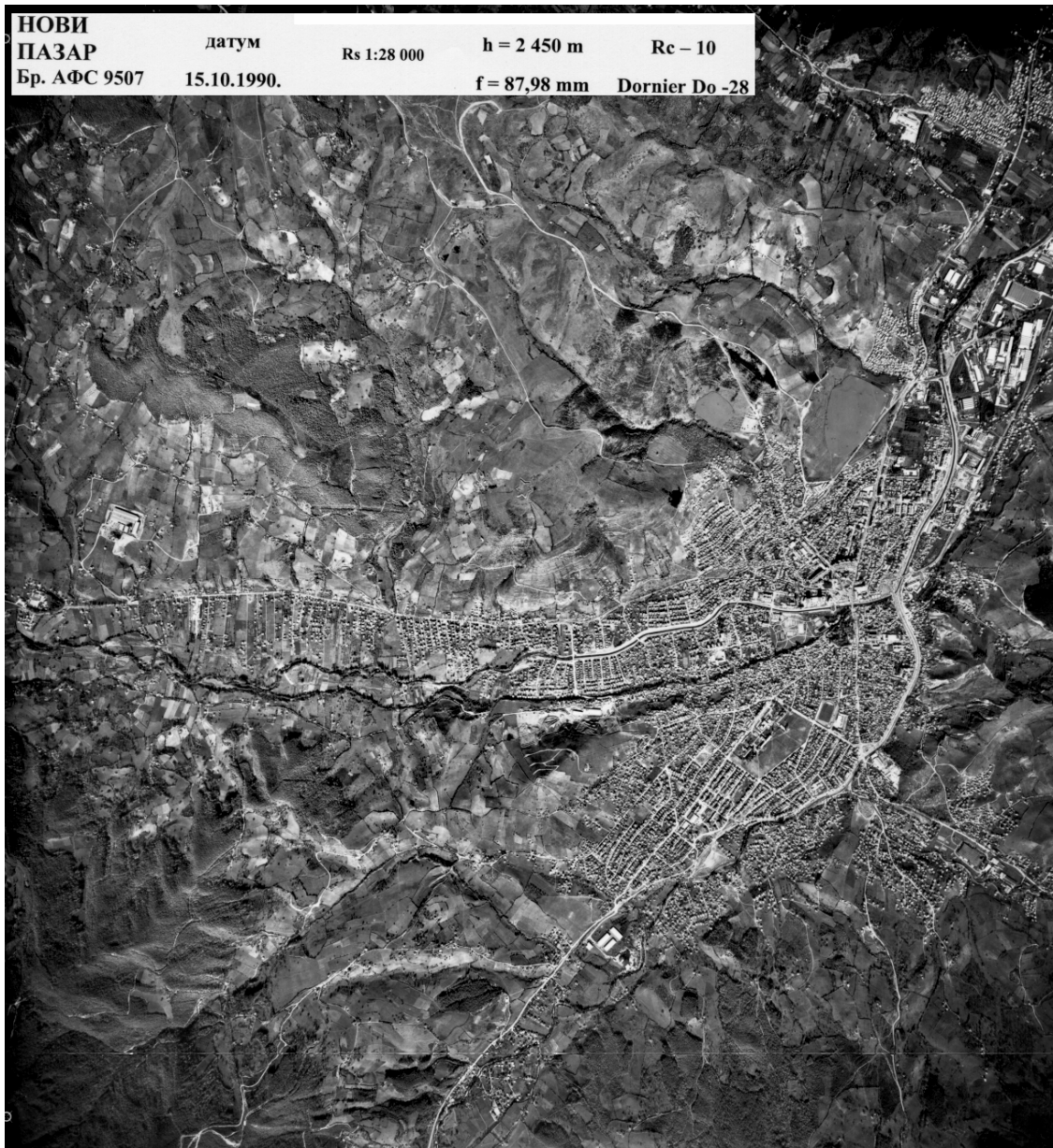
Посматрањем аерофотоснимака Новог Пазара и околине, уочавамо једну од основних карактеристика просторног размештаја насеља у општини, а то је концентрација стамбених објеката у Дежевској долини и око града Новог Пазара. На територији Голије и Рогозне гушћа насеља су резултат уситњености и разбијености домаћинстава у којој су се засеоци издвајали у самостална насеља.

Процес трансформације насеља од искључиво пољопривредних (осим Новог Пазара), у насеља са разноврснојом привредном структуром, захватио је одређени број насеља и то пре свега центре месних заједница, насеља дуж главних саобраћајница, као и она насеља која су временом срасла са општинским центром.

Анализом АФС постојећих насеља уочавамо:

1. Највећи број је примарних сеоских насеља углавном разбијеног типа, која су слабо опремљена комуналном инфраструктуром, друштвеним и привредним садржајима, што указује на њихову релативну изолованост у односу на развијеније центре у општини. Добар део ових насеља је депопулационог карактера, а нека од насеља изразито депопулационог типа. Имају тенденцију гашења (8 насеља мањих од 100 становника 1981., а 45 насеља 2002. године, и то све српска села. Најмање је Брестово са 5 становника 2002. године).
2. Развило се осам центара локалног значаја чије се становништво углавном бави делатностима примарног сектора, (Штитаре, Шароње, Попе, Себечево, Вучиниће, Грубетиће, Рајетиће и Одојевиће).
3. Настало је пет центара секундарног значаја који се по броју становника и привредним функцијама издвајају из околног простора, а по урбаној структури спадају у урбанизована насеља са центром заједнице села (Дежева, Врановина, Трнава, Лукаре и Беле Воде).
4. У непосредној близини Новог Пазара формирала су се насеља приградског карактера, која су и физички спојена са градском територијом (Постење, Мур, и др.), са врло високим популационим растом и променама функционалне и социоекономске структуре.
5. Нови Пазар као полифункционални општински и субрегионални центар, у коме је живело 60,7 % становника општине 1991. а по попису 2002. године 63,5 % има тенденцију даљег демографског, привредног и територијалног раста.
6. Специфични центри насеља настали су као последица развоја бањског туризма, постојањем и активирањем лековитих природних термалних и термоминералних вода-Бања и Рајчиновиће.

У протеклом периоду и поред иницијалних улагања у привредне и друштвене капацитете у неким центрима МЗ, настављени су неповољни трендови иселјавања, депопулације и старења становништва, даљег заостајања у нивоу комуналне и укупне развијености. То је са гледишта просторне организације условило продубљивање територијалне неравномерности и процес даље концентрације становништва, привредних

Сл. 20 Аерофотоснимак Новог Пазара (ВГИ Београд)

капацитета, друштвених и услужних сервиса, инфраструктуре, супраструктуре и функција у градском центру-Новом Пазару.

Доласком пољопривредног становништва, економских, социјалних и других мотива миграција, и нараслих потреба за запошљавањем, врши се интензиван демографски притисак (досељавање) у град Нови Пазар. Позитивни миграциони салдо се увећава због високог природног прираштаја, што је све заједно имало мултипликативно дејство на стихијно ширење града. Будући да демографски раст града није пратио и одговарајући раст материјалне основе, то је условило бројне развојне проблеме на укупној територији општине.

На основу карактеристика и оцена основних развојних процеса, урбанизације, индустријализације, миграција и других, као и на основу структурних обележја простора, могу се издиференцирати три просторне целине:

- I-зона града Новог Пазара са непосредном околином,
- II-зона брдско-планинског појаса Голије и Рогозне као депопулациони (егзодусни) простор,
- III-зона брдско-планинског појаса са популационим растом (насеља МЗ Беле Воде, Рајчиновиће, Пожега и Трнава).

I - Зона града Новог Пазара

Ову просторно-функционалну целину карактерише висока концентрација становништва (63,5 % до 70 %), привредних и друштвених капацитета, функција, супраструктуре уз низ пратећих проблема.

По подацима Ј П Завод за урбанизам, изградњу и уређење општине Нови Пазар, постоје следећи проблеми:

- повећање степена урбанизације са 55,5 % (1981. год.) на 60,6 % (1991. год.), односно 70 % због неконтролисаног физичког ширења грађевинског реона града на околна насеља (Мур, Постојење и др.) која су добила карактер приградских насеља.

- проблеми бесправне изградње који су условили не само реални пораст грађевинског простора града, већ и отворили негативне процесе претварања плодног пољопривредног у грађевинско земљиште. Процењује се да на широј градској територији има преко 3000 бесправно изграђених индивидуалних објеката, и да је постојећи грађевински простор повећан са 2.215 ha на преко 3.200 ha на рачун углавном најквалитетнијег земљишта.

- комунални проблеми због парцијалног и неодговарајућег начина изградње саобраћајних комуникација (улица), водоводне мреже, одсуства фекалне канализације и тд., што доприноси и сталној санитарно-хигијенској угрожености становника и окружења,

- раст трошкова функционисања комуналне инфраструктуре и уређивања земљишта, што реално условљава повећање трошкова живота и рада у граду. И поред тога што је ар земљишта достигао 8.000-10.000 €, тражња за грађевинским земљиштем је врло наглашена,

- недостатак припремљеног и опремљеног грађевинског земљишта, услед неодговарајуће земљишне политике којом би се обезбедила средства за отклањање овог проблема и проблема бесправне изградње, континуалног ширења грађевинске територије града и буран демографски раст становништва града, пратио је још интензивнији раст индивидуалне стамбене изградње, тако да

Сл. 21 Стамбено индустријска зона Новог Пазара *снимио: Д. Сочанац*

на територији града Новог Пазара, глобално мерено, готово да нема стамбеног дефицита у 1991. години. Према попису на територији града живи 51.749 становника, 12.023 домаћинства у 11.942 стана, тј. стамбени дефицит износи 82 стана. У међупописном периоду запажају се бурни процеси повећања броја становника и стамбеног фонда уз истовремени реални пад материјалне основе привреде друштвеног сектора.

II - Основне карактеристике зоне планинског појаса Голије и Рогозне

Основна обележја ове зоне депопулационог карактера произашле су из недовољне развијености територије општине, а посебно овог простора. Ову зону глобално чине територије МЗ Одојевиће, Грубетиће, Рајетиће, Грађановиће на падинама Рогозне, и на територији МЗ Штитаре, Шароње, Врановина, Дежева, Вучиниће, Сопоћани, Попе на падинама Голије и висоравни. Услед немогућности запошљавања и ниског стандарда живљења (слабе комуналне опремљености, недостатка друштвених садржаја) вишак пољопривредног, радно способног континента становништва се иселјава, добијајући у појединим насељима карактер егзодуса (Јабланица, Јова, Грађановиће, Брестово, Одојевиће, Пасји Поток, Смилов Лаз, Златаре, Лопужње и др.). Територија је претежно насељена српским становништвом.

Према попису 1991. год. на територији МЗ у овој зони присутан је стамбени суфицит од 236 станова (у односу на број домаћинстава). Ову територију карактерише недостатак привредних капацитета, инфраструктуре, квалитетних комуникација, основних услужних делатности терцијарног сектора и других садржаја, и поред иницијалних напора и улагања у изградњу мањих индустријских погона, школа, амбуланти, откупних места пољопривредних производа.

Један од битних проблема ове зоне је неискоришћеност природних и створених потенцијала (минералне сировине, туристички потенцијали, земљишни фонд, сточни фонд, споменици културе и тд.).

III - Основне карактеристике и проблеми брдско-планинске територије са популационим растом

Ова зона обухвата насеља на територији МЗ Беле Воде, Рајчиновиће, Пожега и Трнава. Простор се налази у долинском делу општинске територије, тј. Људске реке, Рашке и Трнавске реке и комуникационо је добро повезано са градом Новим Пазаром и ширим окружењем.

Основне карактеристике и проблеми ове зоне произашли су из недовољне развијености општине, због континуираног демографског раста. Ова територија је насељена углавном становништвом муслиманске вероисповести.

Пораст броја становника и стамбене изградње условио је и раст грађевинских реона ових насеља које је немогуће ограничити због раштрканости и разбијености насеља. Ширење ових насеља најчешће се одвија у зони приступних путева, речним долинама и око формираних друштвених садржаја у насељу.

Овај простор карактерише и недовољна комунална опремљеност, посебно водоводом, што поред одсуства привредних капацитета и услужних делатности битно утиче на квалитет живљења становника.

Проблеми на овој територији су: недовољна искоришћеност просторних потенцијала простора-пре свега термоминералних и минералних вода, плодног пољопривредног земљишта и сточног фонда (68,193-199).

ВЕЛИЧИНА ТЕРИТОРИЈЕ ГРАДА

Стручни тим при изради ГУП-а Новог Пазара пратећи промене у простору и њихове последице дао је предлог заузетости градске територије за поједине делатности и предложио величину града и његове форме.

Табела 30. Површина градске територије у ха (159,189)

Редни број	делатност	Површина градске територије у ха		
		постојеће	нове	укупно
1.	Индустрија	85,36	146,40	231,76
2.	Отворени простори	10,00	14,40	24,40
3.	Главни путеви (I-III)	46,00	20,49	66,72
4.	Комуналне услуге и гробља	46,07	8,20	54,20
5.	Болница	18,00	-	18,00
6.	Центар	9,80	-	9,80
7.	Средње школе	4,70	-	4,70
8.	Заштићени простор	4,20	437,60	441,80
9.	Специјалне намене	30,40	30,00	60,40
Укупно		254,53	657,09	911,78

Повећање стамбених густина имало би ограничавајуће ефекте на смањење територије града. ГУП-ом је предвиђено за индивидуалну градњу територија од 578,1 ха, мешовиту градњу 147,66 ха, и за колективну градњу 34,16 ха. Обзиром на различите потребе града, и вишеструки значај зеленила, додали су 471,4 ха ширег зеленог појаса, који обухвата и пошумљавање голети око града.

Планирали су и резервну површину од 276,4 ха за разне намене, код евентуалних будућих изненадних токова развоја насеља. Тако се дошло до укупне величине градске територије од 2419,5 ха.

Као што обично бива ни овде планери нису успели да сагледају перспективе развоја насеља, па је дошло до стихијског, непланског и наглог ширења града. До тога је дошло миграцијама са планинских села у економски развијенију средину, боље услове за егзистенцију и школовање деце. Да би спречила такво стање, и успела да контролише развој насеља, градска управа наручује нови ГУП крајем 1999. године од Урбанистичког завода у Чачку.

ГРАНИЦЕ ГРАДСКЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Границе територије одређене су на основу следећих чинилаца:

1. Комуницирање ка месту активности и атрактивности

Анализирана је постојећа путна мрежа и узети подаци о путовањима до радног места, на основу којих су идентификоване локације на сваком од постојећих путних праваца. Повезивањем ових тачака формиран је ареал који представља ширу територију града.

2. Географске целине и хомогене територије

Критеријум су биле физичко-географске карактеристике које се лако уочавају на аерофото снимцима и које имају хомогеност као што су Пазарско поље, речне долине, Постоње, Ђурђеви ступови, итд.

Форма територије града

Из анализе АФС, планова, теренских осматрања сагледавамо градски простор као резултат процеса урбанизације. На основу наведених проучавања утврдили смо да форма територије града има карактеристике комбинације РАДИЈАЛНО-ЛИНЕАРНЕ ФОРМЕ.

Посматрајући АФС градске територије, запажамо централни део или градско језгро, као стециште пешака, и саобраћајница. Око њега се налазе стамбене зоне, различитих густина и могућности за развој. Њихова форма је предодређена обликом центра, кога ове зоне окружују, и системом путева које карактеришу радијално-линеарни правци. Град је као систем подељен на Месне заједнице као подсистеме, а ове даље на блокове. Сада у Новом Пазару постоји осам Месних заједница, али због наглог ширења града и припајања приградских насеља следи формирање нових М.З.

Намена површина

Посматрањем аерофотоснимача Новог Пазара лако уочавамо површине у зони становања, рада и рекреације, предодређене природним карактеристикама градске територије и досадашњом изградњом. У Новом Пазару су три главна локалитета радних зона:

1. низводно поред реке Рашке и магистралног пута за Рашку;

2. Уз пут ка Косовској Митровици и
3. Уз главну магистралу на излазу према Рибарићима.

Ове три главне радне зоне окружују градско језгро као четврту радну зону са централним функцијама.

Стамбени комплекси заузимају највећи део површина.

Рекреациони локалитети су, равномерно распоређени: непосредно уз градски центар налази се градски рекреациони центар и градски парк тврђава; спортски центар је лоциран у пределу "Селаковац" у подножју брда "Тепе". Рекреационе зоне представљају и савремено уређене и регулисане обале реке Рашке и Јошанице, уз одговарајуће појасеве зеленила. Пошумљавање околних падина такође има свој значај у овом домену.

Сл. 22 Градски парк и тврђава *снимио: Д. Сочанац*

Архитект Тошковић Д. У ГУП-у пише: "Намена површина Новог Пазара представља синтезу тзв. разбијеног зонинга и слојевитог распореда основних функционалних система у оквиру којих је саобраћај тако планиран да апсорбује моторне токове и одговарајуће паркинге на релацијама:

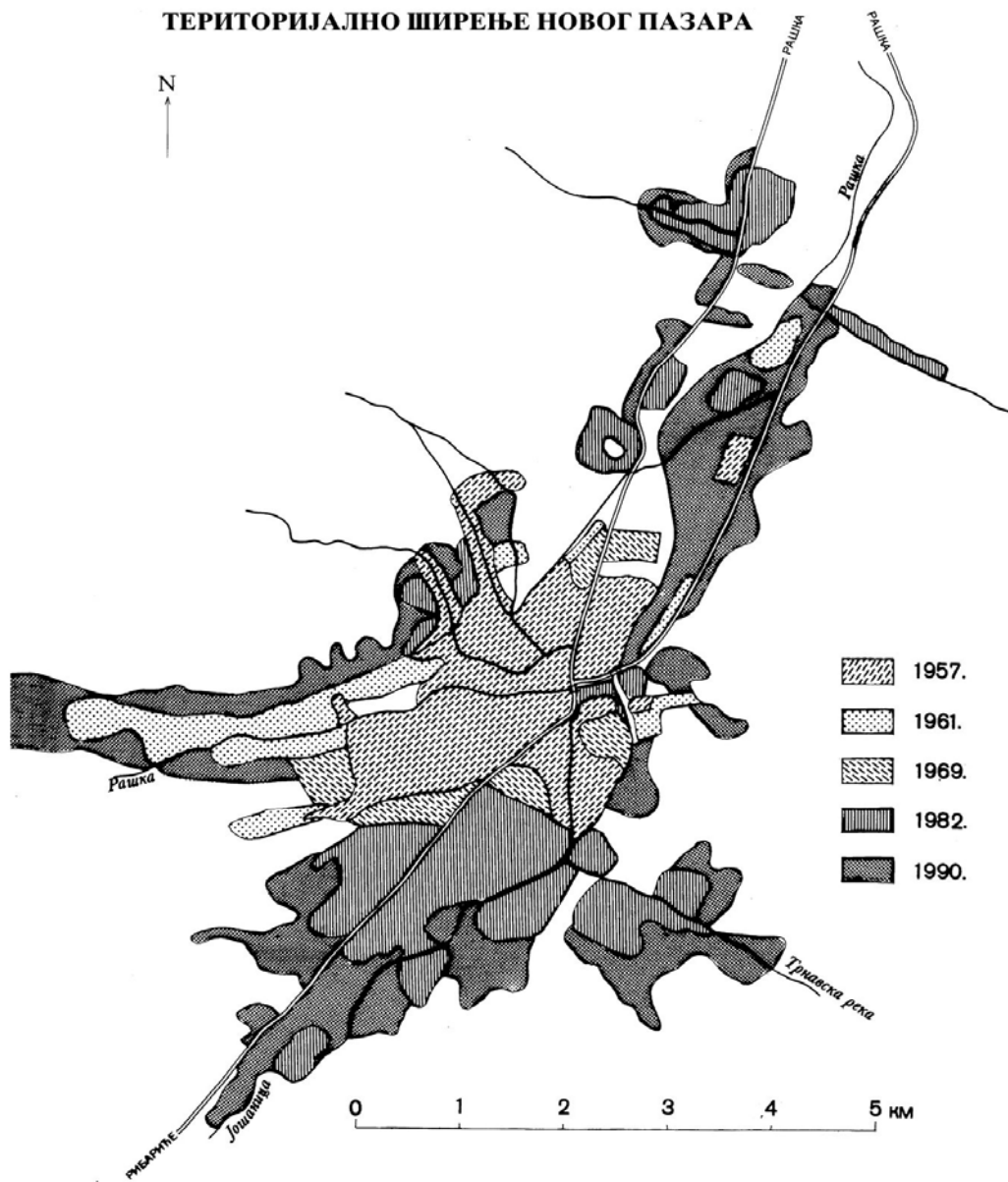
- стамбена зона – индустријска зона и обратно,
- центар града – магистрални (транзитни) пут и обратно,
- стамбене зоне – магистрални (транзитни) пут и обратно,
- болнички комплекс – магистрални (транзитни) пут и обратно"

Становање

Као последица изрзито моноцентричног развоја Општине, по попису из 2002. године, у граду Новом Пазару, живи 63,5% укупног становништва Општине и налази се преко 60% укупног стамбеног фонда.

Према подацима, ЈП Завода за урбанизам, изградњу и уређивање Општине Нови Пазар, на територији Општине се јављају урбано, псеудоурбано и рурално становање.

Под урбаним становањем подразумева се становање у граду, које одређено планском структуром насеља и нивоом урбане културе.

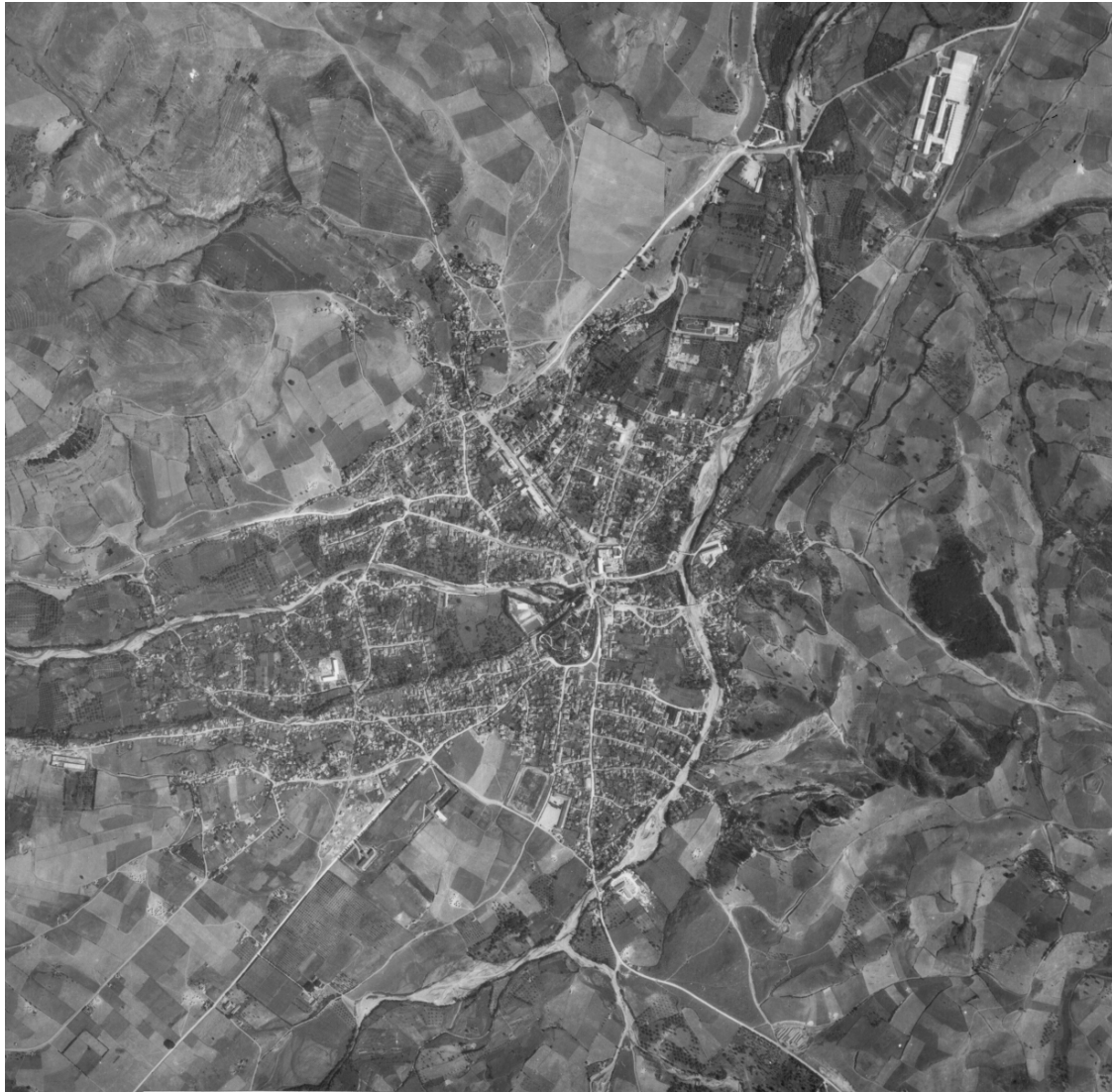

Карта 11. *нацртао: Д. Сочанац по АФС*

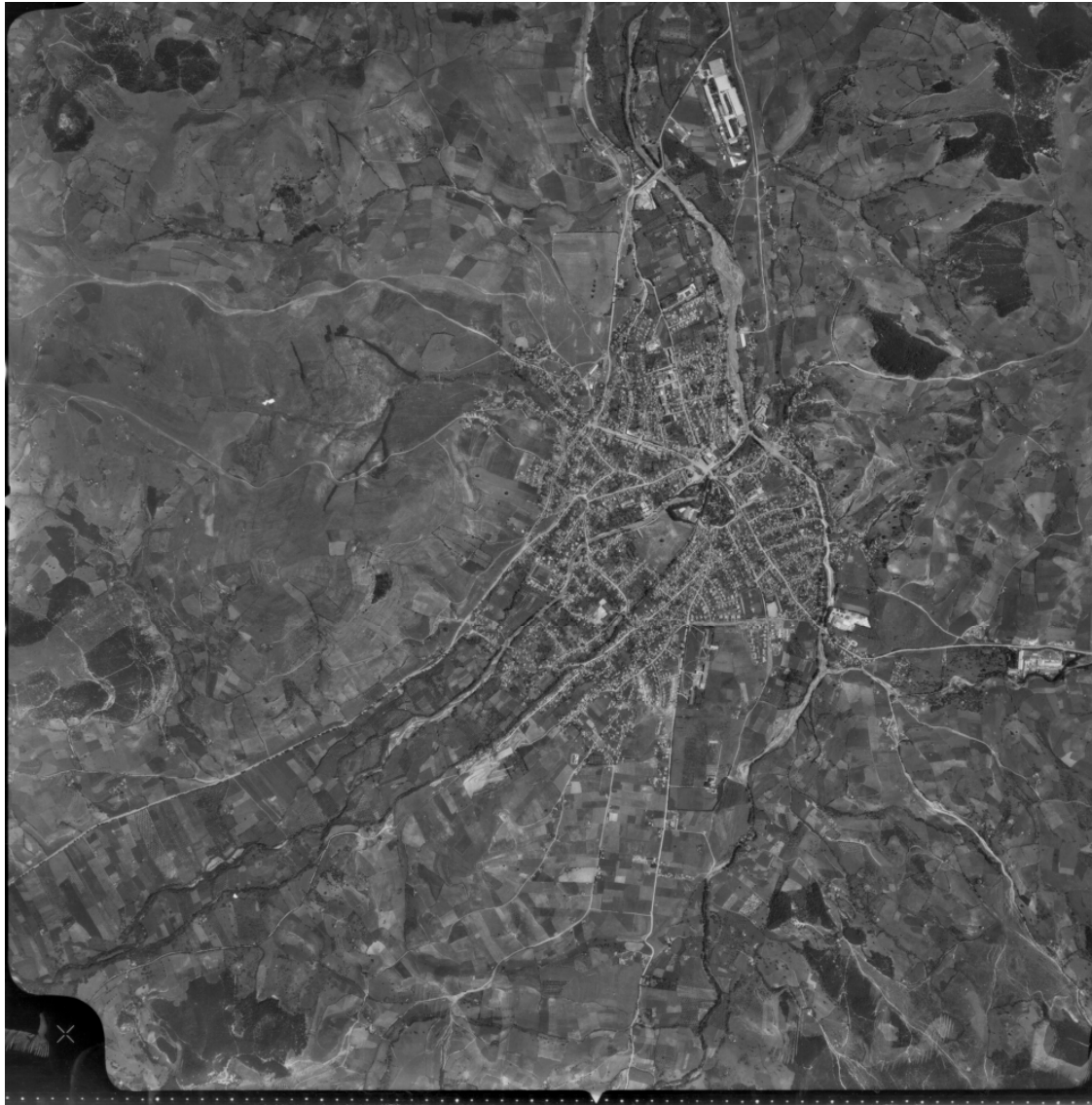
НОВИ ПАЗАР	датум	Rs 1:30 000	h = 3 500 m	Rc - 5a
Бр. АФС 8576	06.07.1957.	Rsn 1:14 000	f = 115,16 mm	C - 47

Сл. 23. Аерофотоснимак Новог Пазара (ВГИ Београд)

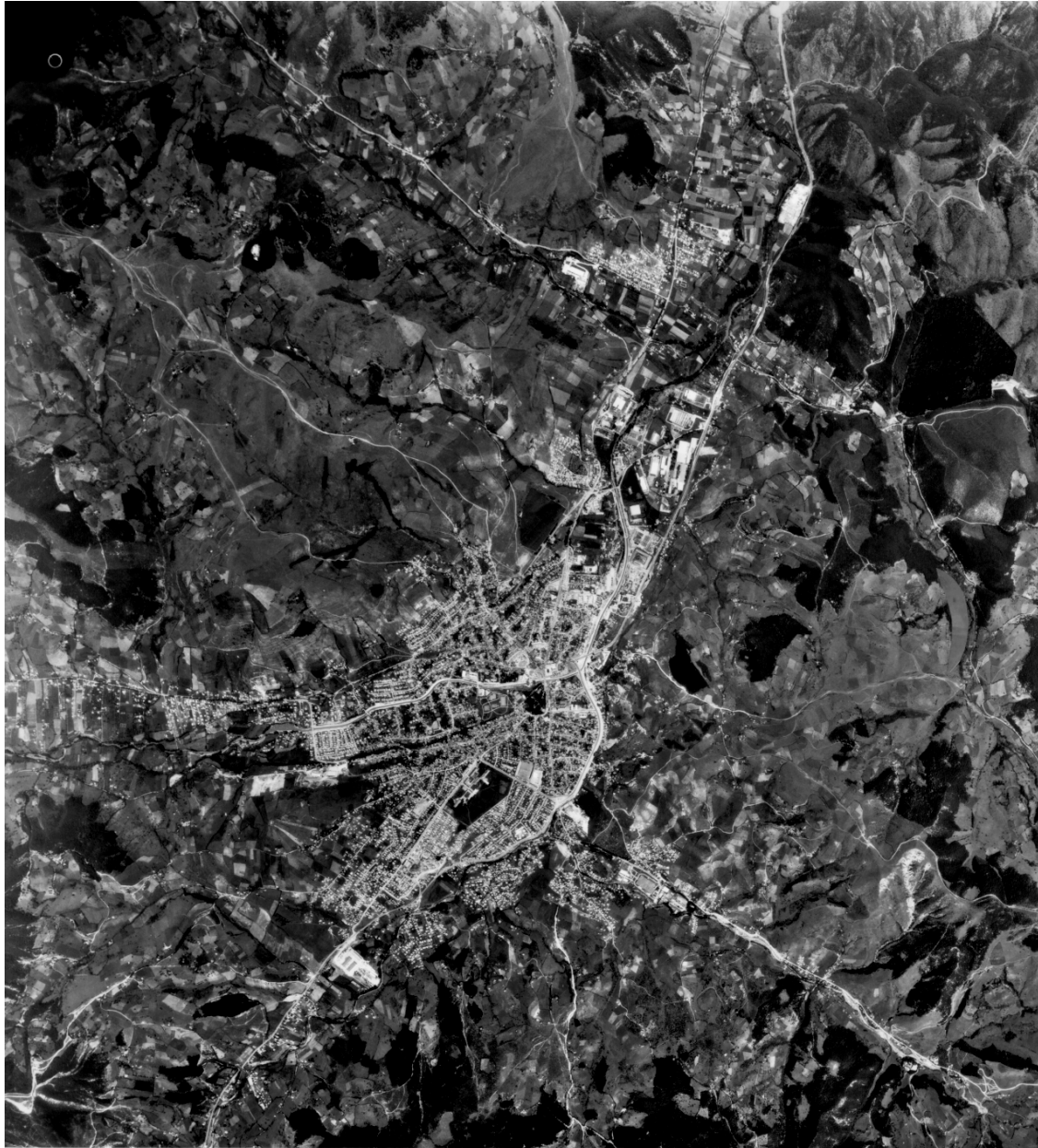
НОВИ ПАЗАР	датум	Rs 1:32 000	h = 3 700 m	Rc - 5a
Бр. АФС 1125	05.08.1961.	Rsn 1:14 000	f = 114,92 mm	Li - 3

Сл. 24. Аерофотоснимак Новог Пазара (ВГИ Београд)

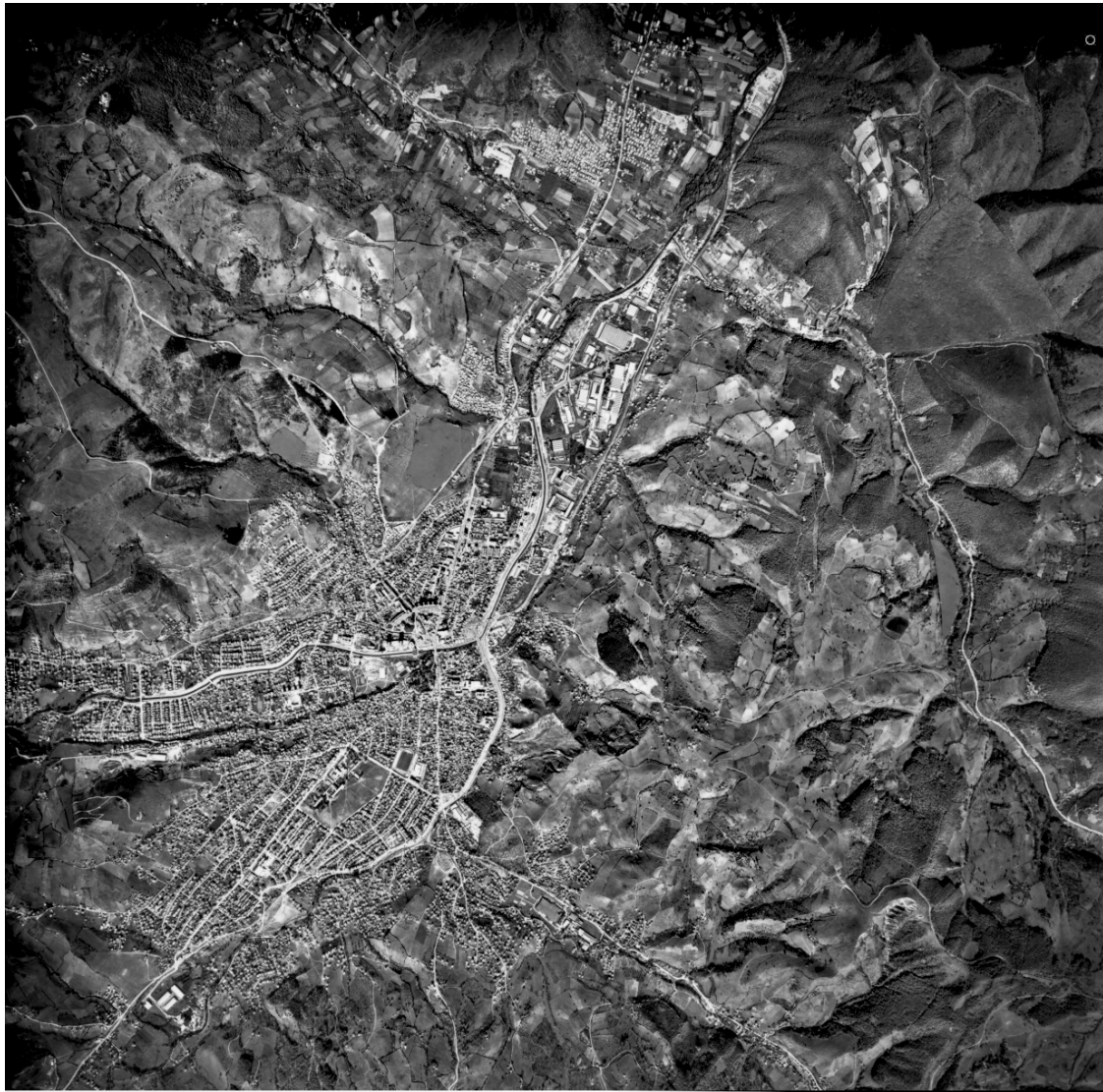
НОВИ ПАЗАР	датум	Rs 1:32 500	h = 3 700 m	Rc - 5
Бр. АФС 1687	16.07.1969.		f = 114,92 mm	Li - 3

Сл. 25. Аерофотоснимак Новог Пазара (ВГИ Београд)

НОВИ ПАЗАР	датум	Rs 1:50 000	h = 4 400 m	Rc - 10
Бр. АФС 6061	22.07.1982.	Rsn 1:31 250	f = 87,98 mm	Dornier Do - 28

Сл. 26. Аерофотоснимак Новог Пазара (ВГИ Београд)

**НОВИ
ПАЗАР**
Бр. АФС 9508

датум
15.10.1990.

Rs 1:28 000

h = 2 450 m

f = 87,98 mm

Rc - 10

Dornier Do -28

Сл. 27. Аерофотоснимак Новог Пазара (ВГИ Београд)

Сл. 28 Хотел Врбак *снимио: Д. Сочанац*

Псеудоурбано становање се најчешће јавља у приградским деловима насеља и на повољним локацијама уз важније саобраћајнице. Наглим порастом становништва, појавом и развојем нових потреба, повећаном потражњом за грађевинским земљиштем итд., низ сеоских насеља у близини града почиње да се трансформише, повећавајући густину настањености, новом парцелацијом мењајући морфолошке одлике насеља. Слично се дешава и на другим локацијама. Ова спонтана парцелација, као и бесправна градња, присутна је код свих градова у периодима наглог економског развоја и урбанизације. Последице су негативне за даљи развој града, јер између осталог, оставља недовољно широке коридоре за саобраћајнице, кроз које би се градили инфраструктурни системи.

Сл. 29 Трговачки део града *снимио: Д. Сочанац*

У зависности од типа насеља, јавља се и трећи облик становања, рурално становање. Надамо се да ће у будућности бити изједначен са урбаним становањем.

Становање у колективним стамбеним објектима јавља се само у граду Новом Пазару. Код ових објеката нема неких специфичности које би их разликовале од објеката грађених у другим местима у одговарајућем периоду.

Породично становање се јавља и у граду и у приградским и сеоским насељима. Поред аутентичног сеоског становања за ову територију у новије време се зидају објекти који се не разликују од објеката зиданих у другим деловима Србије или Европе.

Специфичности централног дела града

Нови Пазар је смештен у Пазарском пољу – плодној алувијалној равни, на 500 m надморске висине на ушћу Јошанице у Рашку. Са севера и југозапада, па и са истока, диже се стрмо терен, те се у непосредној близини града изохипсе већ пењу на више од 700 m.

У морфофизиономском погледу град представља скуп махала, добро уклопљених у зеленилу, којима доминира узвишење са Старим градом у центру, на десној обали Рашке. Махале су надовезане на главну градску саобраћајницу

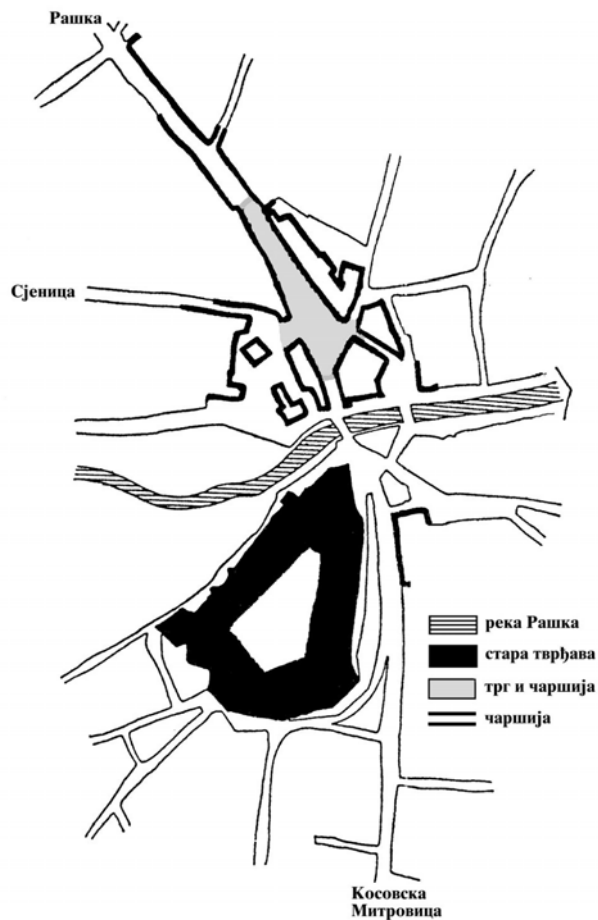

Сл. 30 Стари део града *снимио: Д. Сочанац*

правца југ – северозапад, Улица 29. Новембра, у којој је смештена та, према Јовану Цвијићу, чувена новопазарска чаршија ”дугачка око 800 метара и пружа се попречно преко целог централнога поља и реке Рашке; то је типска турска чаршија, поглавито од дрвених дућана и ћепенака, изнад којих је дрвен кров, подупрт дрвеним стубовима, и тако је с обе стране знатан део пазара наткривен. Те наслоне зову *сачацима*, и због њих се може у чаршији и по рђавом времену угодно и куповати и продавати” (4,1156).

Тешко би се без података и подробније анализе градског ткива могла установити развојна линија града. Да ли је најстарији део центар, око старог

града, укључивши ту и околину Алтун Алем џамије—на југу, блиску околину Араб и Ејуп-бегове џамије—на северу, и околину Малајске џамије—на северо-западу. Карактеристичан је назив најсевернијег дела града око цркве, Варош-мала. Као да би то могла бити стара варош. Ознака варош-мала, даје се оном делу града, где станују хришћани. Према типу кућа и начину смештаја, стари део града би могао бити и око џамије Парице (Сарајевска и Рифата Бурџевића улица). Свакако да су новијег порекла делови града звани: Хаџет, Мухаџир, Циганска мала и Луг-у југозападном делу града, а вероватно и Поток-на крајњем северу вароши (147,114).

Главни трг у Новом Пазару (161, 50)

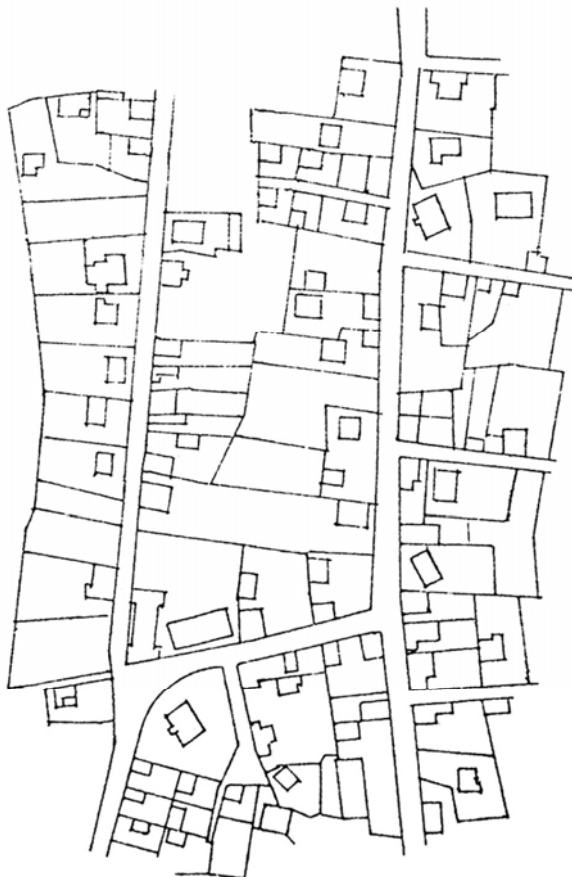
Карта. 12 Центар Новог Пазара

Својим положајем, на падини оријентисаној ка југоистоку истиче се насеље око Букреш-џамије.

За структуру старог града карактеристична је одељеност чаршије од стамбених махала. Одмах се уочава и огроман удео зеленила у градском ткиву. Поједине градске целине одељене су не само рекама него и великим зеленим површинама.

Код панорамског посматрања града запажамо велики број џамија (преко двадесет). Све су прецизно оријентисане својом осовином ка југоистоку, тако да

се могу разазнати на АФС и без посебне ознаке. Све су равномерно распоређене по махалама, тако да својим минаретима представљају реперне тачке распрострањености градског ткива.

Блокви зграда у централном делу Новог Пазара (147,117)

План. 6 Део центра Новог Пазара

Величина парцела и блокова, на први поглед, изгледа доста произвољна, али се затим уочавају два стандарда: облик и величина парцела уз улицу: Рифата Бурџевића, Деде Шеховића, Коче Шабана и Сарајевске и величине парцела у гушће настањеном делу вароши, око улица Вишеградске, Херцеговачке и Граховске. Симптоматични су називи ових улица. Они указују на порекло њихових становника. Значи да је тај део града насеље мухацира из Босне и Херцеговине, који су се овде почели насељавати вероватно после аустроугарске окупације Босне, после 1878. године или после њене анексије, 1908. године. Према томе, тај део града, који се надовезује са југозапада на комплекс старог града, био би новијег порекла.

Уочава се извесна правилност блокова, наслоњених на јужни део градске окоснице, око Алем Алтун џамије. Уједначена дубина ових блокова износи око 80 m. Дубина блокова североисточног дела града, око Улице Стевана Немање и

Улице 8. Марта, правца скоро север-југ, износи око 140 m. Средња величина парцела износи око 18 x 44 m.

Жељена оријентација зграда за становање је југ и исток, као што је то обичај у муслиманском свету и изоловати живот породице у њој и од улице и од суседа (147,116).

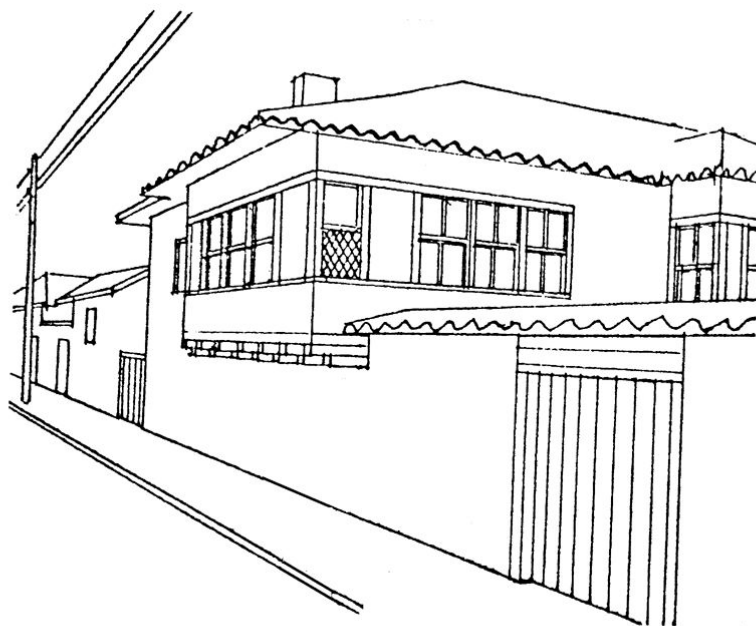
Како је, према географском положају наше земље, страна света Меке тачно југоисток: што су захтеви модерног урбанизма, куће у Новом Пазару као да су лоциране по савременим принципима. И изолација станова од саобраћаја и буке је исто тако савремени принцип. Последица тенденције изолованости кућа од улице јесте губљење њеног значаја. Улица је постала прилаз стану-кући, а не и пролаз. Тако се појавила нова категорија улице-”ћорсокак”-слепа улица. Ти ћорсокаци нису само ”слепи” у смислу пролазности кроз њих него и буквално: улични панои њихови немају прозорских отвора. Једини отвор су улазна врата (147,117).

Типови зграда

Нови Пазар има карактеристичну урбану структуру и особен тип старе градске куће.

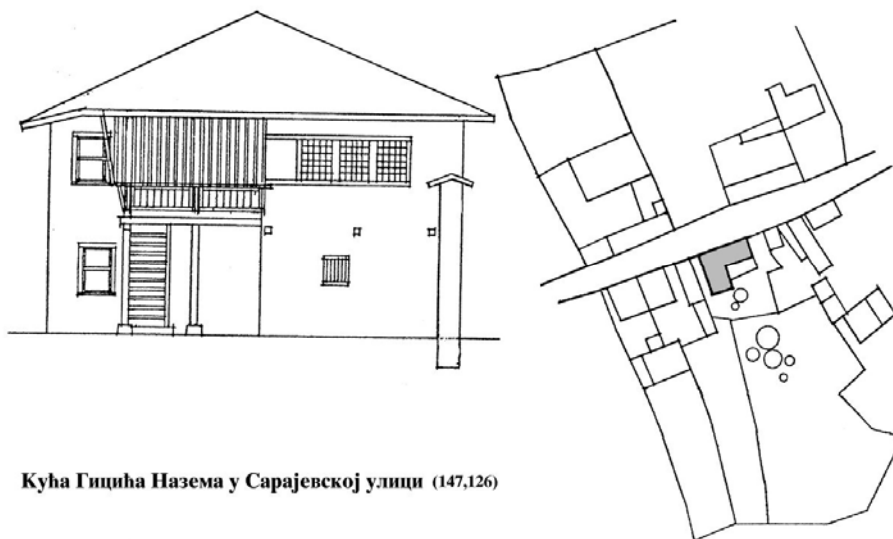
По изразитости облика, богатству опреме, по начину смештаја, најзанимљивије старе зграде у граду смештене су око Паричке џамије, у Сарајевској улици, дуж Рифата Бурџевића и Деде Шеховића; затим око Алтун Алем џамије, у улицама Османа Ђикића, Граховској и Херцеговачкој. По нека изразита стара зграда запажа се и уз Јошаничку обалу.

Архитекта Јован Крунић у књизи ”Кућа и вароши у области Старе Рашке” на 118. страни пише: ”Новопазарске куће имају своје особености и у детаљима спољашње масе и унутарње опреме. Цео програм изградње градова из турског периода био је замишљен према истим стандардизованим принципима, али се остваривао у разним локалитетима на разне начине, зависно од посебних услова појединих амбијената. То је велика лекција: изразити лично у безличном-општем”.

Типична градска кућа у Новом Пазару (147,120)

Скица 1. Типична новопазарска кућа

Кућа Гиџића Назема у Сарајевској улици (147,126)

Скица 2. Породична кућа и њен положај у блоку

Улице на периферији су углавном "слепе", јер су сви прозорски отвори куће оријентисани "унутра", према дворишту или врту. У улицама ближе центру уличне фасаде оживљене су испустом дела спрата куће, над регулационом линијом улице и низа прозорских отвора у тим испадима.

Да би се заштитила интимност породичног живота, ти прозори су маскирани лаким мрежама од дрвених летвица-"мушерабљама". На тај начин дата је укућанима могућност увида у живот на улици а да при том сами остану скривени.

Нови Пазар је један од ретких градова Србије (поред Призрена, Пећи, Ђаковице) који је у прошлости добио своју изразиту урбану физиономију, и који је релативно добро очувао. Ту физиономију чини његов специфичан урбани склоп, смештај, однос и облик његових кућа. које образују одељене махале, са великим процентом зеленила. Посебну целину у томе склопу чини плато старога града са тврђавом.

Нека инфраструктурна својства

Мрежа путева на територији Општине Нови Пазар

На територији општине Нови Пазар обавља се искључиво друмски саобраћај. Мрежу путева формирају две деонице магистралних путева, четири регионална правца и локални путеви слабог квалитета.

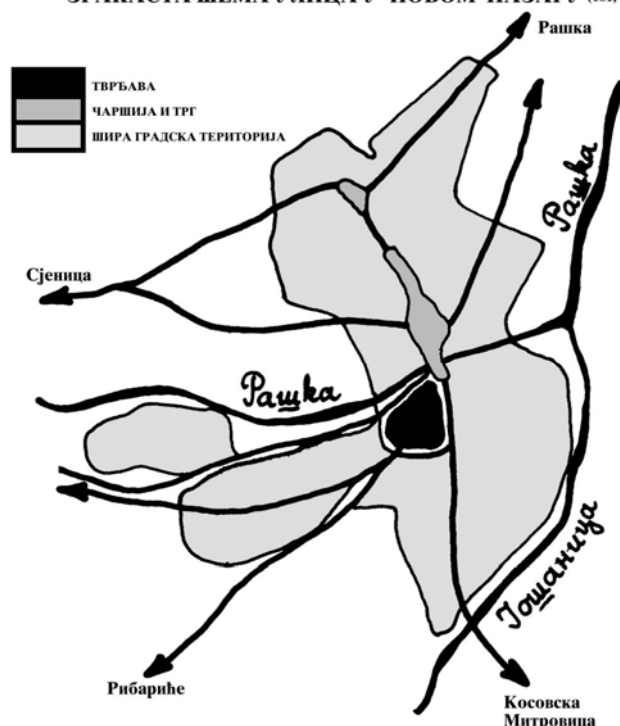
Табела 31. Структура путева општине Нови Пазар

Мрежа путева 1996. год.	укупно		Савремени коловоз	
	km	%	km	%
Укупно	745	100	141	19,0
магистрални	67	9,0	67	9,0
регионални	99	13,3	40	5,1
локални	579	77,7	34	4,5

Запажа се да је учешће путева са савременим коловозом на територији Општине веома ниско. Свега 141 km путева са савременом коловозном конструкцијом, што износи 19 % од укупне дужине путне мреже која се води у званичној статистици Републике Србије за територију општине Нови Пазар, је податак који указује на велики заостатак у развоју савремене саобраћајне инфраструктуре и потребу за њеним убрзаним осавремењавањем.

Пут R-234 (Рашка-Витош-Врановина-Дежева-Нови Пазар-Трнава-Брђани-Кашаљ-Србовац (веза са М-22/3)). Дужина овог пута на територији Општине износи 53,3 km. на деоници Витош-Врановина у дужини од 4 km коловоз је ширине 4,0 m, са туцаничким застором. На деоници Врановина-Нови Пазар-Брђани (32 km) коловоз је ширине 6,0 m, са асфалтним застором. На деоници Брђани-Кашаљ, у дужини 17,3 km овај пут је у веома лошем стању, са туцаничко-земљаним застором.

ЗРАКАСТА ШЕМА УЛИЦА У НОВОМ ПАЗАРУ (161, 46)

Карта. 13. Зракаста улична мрежа

Пут R-235 (Нови Пазар-Трнава-Брђани-граница АП Косово и Метохија-Лепосавић). Дужина овог пута на територији Општине је 23,5 km. на деоници од 2 km од Новог Пазара уграђен је један слој асфалта, на преосталом делу је коловоз од туцаника. Ширина овог пута је 5,0 m.

Према евиденцији општинског Фонда за грађевинско земљиште, путеве и комуналне делатности, 1991. године локалну путну мрежу на територији општине чини 650,8 km локалних путева. Ови путеви су веома лошег квалитета, што се види из следеће табеле:

Табела бр. 32. Путеви новопазарске општине 1991. године (попис 1991.)

Локални путеви	врста подлоге		
	асфалтни	макадамски	земљани
Дужина на територији општине	28,50 km	79,00 km	544,80 km

Асфалтиране локалне саобраћајнице чине следећи путеви:

-Нови Пазар-Батњик-Рашка, у дужини од 10 km. Овај пут је паралелан са магистралним путем М-22 на овој деоници.

-Митрова Река-Шароње-Голија, у дужини од 5,0 km. Овај пут повезује насеља Митрова река, Ковачево, Шароње, Тењково, Кузмичево и значајан је за везу Новог Пазара са Голијом.

-Лукаре-Беланска, у дужини од 4 km са асфалтним коловозним покривачем.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА ДОБРА

Територија општине Нови Пазар обухвата простор који је по броју, вредности и значају непокретних културних добара најбогатији у Србији. Најзначајнији и најбројнији су споменици средњовековне српске архитектуре, јер се на територији Општине налазила прва престоница Српске средњовековне државе, Рас. Значајни споменици су остали и из периода турске владавине, од којих је најзначајнији комплекс Старе чаршије у Новом Пазару.

Важно је напоменути да је на листу светске културне баштине под називом СТАРИ РАС СА СОПОЋАНИМА ушла читава просторно-историјска целина у којој су, поред комплекса Старог Раса са манастиром Сопоћани, Петрова црква, манастир Ђурђеви ступови, Градина у Расу са осталим вредностима древне материјалне културе у оквиру ове просторне целине.

Категорије заштите

а. Културна добра од изузетног значаја

Највиша категорија, по Закону о културним добрима Републике Србије, је категорија добара од изузетног значаја. У ову категорију на територији општине Нови Пазар сврстано је шест споменика културе.

Петрова црква - црква св. Петра је најстарији објект српске црквене архитектуре и представља јединствен објект по свом архитектонском склопу. Налази се на прилазу Новом Пазару из правца Рашке. Истраживањем је установљено да се на месту цркве налазио ранохришћански култни објект,

Сл. 31 Петрова црква *снимио: Д. Сочанац*

вероватно баптистеријум, зидан у VI веку. Језгро данашње цркве чине остаци те грађевине. Ова култна грађевина је, иначе, подигнута над илирским кнежевским тумулом, који потиче из V века пре н.е. (пронађени антички предмети изузетне

научне вредности). Претпоставља се да је сама црква подигнута још у IX веку, а у каснијим периодима је више пута темељно реконструисана, не изменивши основни кружни облик предходне грађевине. Везује се за више значајних догађаја Рашке државе.

Манастир Ђурђеви ступови са црквом св. Ђорђа, као главним објектом манастира, саграђеном у периоду 1170/71. године, је задужбина Стефана Немање. Манастир је обновио краљ Драгутин 1283. године, који је ту и сахрањен 1316. године остаци манастира налазе се неколико километара од Новог Пазара, на палеовулканском купастом узвишењу, тако да доминирају околином. Положај манастира и облик терена имали су извесног утицаја на изглед и распоред

Сл. 32 Ђурђеви ступови *снимио: Д. Сочанац*

грађевина. Остаци свих постојећих манастирских грађевина не потичу из времена оснивања манастира. Као архитектонско дело, манастир је настао у почетној фази формирања новог начина грађења, тзв. рашке школе, која представља јединствену синтезу византијске и романске концепције. Током векова знатно је оштећен. У новије време, Завод за заштиту споменика културе из Краљева, по пројекту арх. Јована Нешковића, извршио је делимичну обнову цркве св. Ђорђа и обимне археолошке и конзерваторске радове у комплексу. У октобру 2001. године изграђен је конак и трпезарија и прикупљају се прилози за обнову манастира и кула.

Стари Рас са Трговиштем је комплекс, који се налази 7 km југозападно од Новог Пазара. У њему се уочавају три сасвим дефинисана локалитета: утврђење на Градини, пећина са црквом испод утврђења и насеље Трговиште. Утврђење војног карактера на Градини, кршевитом брегу уз само ушће Себечевске реке у Рашку, идентификује се са средњовековном престоницом српске државе Расом. Истраживања у новије време, су показала да се на овом локалитету посебно налазила још у праисторији. Утврђење је касније кроз антику и средњи век, било рушено и поново зидано, да би половином XII века било изграђено јако камено утврђење са кулама, које се није дуго одржало

(порушено је половином XIII века). Испод утврђења се налази пећина са остацима цркве (остаци темеља крстообразног решења) са краја XII или почетка

Сл. 33 Испоснице у кречњачким стенама на ушћу Себечевачке у реку Рашку *снимио: Д. Сочанац*

Сл. 34 Трговиште (Стари Рас) *снимио: Д. Сочанац*

XIII века, чије је истраживање у току. Насеље Трговиште, које се развило поред реке, чини урбанизована структура грађевина, на чијој се периферији налази једнобродна црква, вероватно из XII или XIII века, која је археолошки испитана и конзервирана. Крај цркве се налази значајна некропола. Може се претпоставити да је ово насеље у периоду од XII-XV века било значајно средиште. Изградњом Новог Пазара, насеље се постепено гаси.

Манастир Сопоћани, са црквом св. Тројице је задужбина краља Уроша I (1242.-1276. год.). Сопоћани су настали, највероватније, између 1263. и 1268.

године. Од некада већег манастирског комплекса који је сачињавао више грађевина (трpezарија, коначи и сл.) до данас је очувана црква св. Тројице, чији

Сл. 35 Манастир Сопoћани *снимио: Д. Сочанац*

је садашњи изглед последица делимичне обнове из времена 1926-1929. године. (црква је делимично срушена крајем XVII века). По архитектонској замисли и по достигнутим градитељским и уметничким вредностима представља једно од највећих достигнућа класичне Рашке градитељске школе. У манастиру су сахрањени Урош I, његова мајка Ана Дандолова, архиепископ Јоаникије и низ других значајних личности средњовековне Рашке.

Просторна целина Стари Рас са Сопoћанима комплекс је као културно-историјска целина заштићен 1978. год., је уз Студеницу, најзначајнији комплекс српске средњовековне државе у историјском, културном, архитектонском, уметничком и амбијенталном погледу. Захваљујући таквом свом значају уписана је у UNESCO-ву Листу светске културне баштине.

Просторна целина Старе чаршије у Новом Пазару представља једну од најбоље очуваних оријенталних просторних целина у Србији. Нови Пазар (Yeni Bazar) је основан у XV веку као војно средиште, касније се развија као значајно трговачко средиште на раскршћу важних путева, да би врхунац доживео у XVII веку, када је у чаршији било преко 1.100 дућана са 40-50 махала. Иако је само део некадашње чаршије, ова целина је аутентична по својим амбијенталним и функционалним вредностима.

б) Културна добра од великог значаја

Јелеч средњовековни град из XIII века (као утврђење постојао је и раније). Налази се на једном од највиших и најнеприступачнијих врхова Рогозне, око 15 km удаљен од Новог Пазара. Иако територијално не спада у уже заштићен простор Старог Раса са Сопoћанима, просторно и историјски припада овом простору. Био је значајно стратешко упориште у преднемањићком периоду и у

првом периоду немањих државе. У прво време турске владавине био је центар Вилајета-значајне административно-управне области.

Црква св. Лазара у Живалићима налази се недалеко од Сопоћана. Претпоставља се да је изграђена половином XVII века. Урађени су најважнији рестаураторско-конзерваторски радови.

Црква св. Марине у Дојиновићима као једна од групе цркава око Сопоћана је најнеобичнија од свих цркава ове области. Подигнута је у XVII веку и има релативно добро очуван живопис. Црква је реновирана, а живопис заштићен.

Црква св. Димитрија у Јаначком Пољу као једна из групе цркава око Сопоћана, налази се око 20 km од Новог Пазара према Сјеници, поред Људске реке. Потиче из истог периода као и предходне, а споља оставља утисак профане грађевине. Саграђена је усред велике средњовековне некрополе чији су споменици обилно коришћени приликом зидања цркве. Црква је обновљена, а живопис, који има неке специфичности, превентивно заштићен.

Црква св. Петра и Павла у Попама као једна из групе цркава око Сопоћана, налази се на 15 km од Новог Пазара. Подигнута је 1650. године (ктитор је Велимир Чолић "с братијом"). Данашња црква је резултат обнове средњовековног храма који је саграђен на месту порушене византијске базилике. У архитектонском смислу црква је врло интересантна грађевина а у културно-историјском представља највећи домет народне неимарске школе. Црква је рестаурирана, а извршена археолошка истраживања дала су вредне и значајне резултате.

Црква св. Николе у Штитарима као једна из групе цркава око Сопоћана припада истом периоду као и предходне. Рађена са декоративним претензијама. У потпуности је обновљена, а живопис је заштићен.

Црква Лазарица у Пурћу као једна из групе цркава око Сопоћана припада истом периоду као предходне. Налази се 13 km северозападно од Новог Пазара.

Остаци утврђења које је засновао Иса бег Исаковић представљају иницијални део града, саграђен у XV веку. Ова тврђава је прво била дрвена (од усправно пободених брвана), опасана ровом и земљаним насипом. После турског пораза код Беча 1683. године палисадно утврђење почиње да се замењује каменим.

Амир-агин хан у Новом Пазару је један од најбоље очуваних ханова. Налази се у самом центру града (у зони Старе чаршије) и на основу архитектонских карактеристика објекта претпоставља се да је саграђен у XVII веку. У задњи час је спасен и обновљен.

Алгум-алем џамија која се налази на крају Старе чаршије, један је од архитектонски најлепших споменика исламске културе у Србији. Саграђена је

средином XVI века, а саградио ју је Муслихедин Абдул Гани. То је најбоље очувана џамија са двотравејним тремом у Југославији која наставља традицију старих грађевина османске архитектуре. Део је комплекса који је, између осталог, садржао неколико објеката верске намене.

Сл. 36 Алтум-алем џамија *снимио: Д. Сочанац*

Хамам у Новом Пазару је један од најзначајнијих и најрепрезентативнијих објеката ове врсте у Србији. Састоји се из два јасно одвојена дела. Старији део саграђен је у другој половини XV века као задужбина Иса-бега Исаковића. Просторије шадрвана саграђене су, вероватно, у XVIII веку. Како је био у врло лошем стању дуго је и уз максимални напор и пажњу обнављан. Данас се налази поново у тешком стању.

в) Значајна културна добра

Римске терме, некропола у Дежеви, археолошко налазиште у Постењу, Богородичина црква у Ковачеву, црква св. Николе у Новом Пазару, хамам у Новопазарској бањи, гробље Гализар, Курт Челебијина џамија, Хаџи Хуремова џамија, Лејлек џамија, зграда "Унипрома", зграда Митрополије, зграда старог Суда.

г) Археолошка налазишта

**Римске терме у Новопазарској бањи,
Некропола са остацима цркве у Дежеви,
Археолошко налазиште у Постењу**

д) Споменици културе

Богородичина црква у Ковачеву из XVII века.

Црква св. Николе у Новом Пазару, је монументална грађевина зидана између 1868. и 1872. године, код које је, поред неколико драгоцених икона, значајан иконостас великих размера (није још у потпуности изгубио уметничке вредности).

Хамам у Новопазарској бањи, старо турско купатило, које је подигао Хафиз Ахмед-паша 1594/95. године. Вишеструко је значајан: по својој архитектури, као историјски споменик и зато што је једино термално купатило које од XVI века до данас непрекидно функционише на првобитан начин.

Гробље Парице, муслиманско гробље из XVI века које је још увек у функцији. Заузима велики комплекс на западној периферији Новог Пазара и представља највећу некрополу града. Очуване су три скупине старих нишана без натписа, веома интересантно пластично обрађених и декорисаних.

Гробље Газилар, муслиманско гробље на југоисточној периферији Новог Пазара. Његов назив означава гробље ратника. Некропола спада међу најстарије у Санџаку. Од знаменитости најзначајнија су турбета дервиша Ахмет-гурубије и Абдулкадира.

Курт Челебијина џамија, или **Ејуп-пашина џамија**, налази се на Својбору. Саграђена је 1837/38. године. Значајна је по унутрашњој декорацији изведеној у штуку и осликаној орнаментиком (дух закаснелог левантијског барока).

Хаџи Хуремова џамија или **Бор џамија**, која је саграђена 1560/61. године. Изглед јој је знатно измењен у односу на првобитан. Налази се у Новом Пазару.

Лејлек џамија или **Хавале Ахметбегова џамија** је, поред Алтун-алем џамије једина подкуполна џамија у Новом Пазару. Верује се да потиче из времена оснивања града.

Зграда ”Унипрома”.

Зграда старог Суда.

Зграда Митрополије.

ђ) Евидентиране непокретности и добра која уживају предходну заштиту

Евидентирани су следећи археолошки локалитети: Глоговник, Црноча, Мелаје, Делимеђе, Дојевиће, Шарски крш, Брњица, Табачина, Судско село. Поред поменутих средњовековних градова-градина, евидентирани су и остаци Дежеве (где је био двор краља Драгутина), Јужца, Рељине градине. Поред још неколико џамија (Арап-џамија, Гази Синан-бегова џамија) и других јавних објеката, у граду је очуван и већи број старих стамбених кућа.

Насеља Новопазарске Општине

АЛУЛОВИЋЕ (369 ст.), воћарско ратарско насеље (600 m), у долини Дежевске р. (25 km) СЗ (10 km) од Новог Пазара. Алуловиће се развило дуж пута за Нови Пазар. Припојено му је насеље *Будиће* 1959. г. Већи део насеља је на левој долинској страни поред саобраћајнице. Између пута и реке (400 m) су баште. Њиве су у окућницама и у речној долини, где их називају “луг”. У селу су ливаде, воћњаци и пашњаци. Изнад села су храстове и букове шуме. Вода је доведена са извора из сеоског атара, а користе и Ћоровски извор поред реке код моста и Симовски бунар. Река тече од СЗ ка ЈИ, ЈЗ ободом села. У Алуловићима се улива Рајковачки и Митровачки поток. Некада су на Дежевској реци радиле воденице Софије Мијаиловић (саграђена 1913. године) и Милановска. Насеље је линијског типа са леве стране пута, а на десној обали је елиптичног облика. Археолошки налази указују на присуство римљана у овим крајевима (нађен је римски новац) У селу живе старе српске породице. Становништво је српско слави (*Ђуриловдан, Илиндан, Никољдан, Ђурђевдан Св. Враче, Митровдан, Аранђеловдан, Јовандан, Мратиндан*). Старији досељеници су дошли из околине Пећи 1690, из Херцеговине и Црне Горе. У последњим деценијама неке породице су се преселиле у Чачак, Краљево, Крагујевац, Вршац и др. Електрифицирано је 1968.г.

БАЈЕВИЦА (621 ст), ратарско-воћарско насеље (556 m), у долини Долачког потока (8 km), ЈЗ (6 km) од Новог Пазара. Бајевица се пружа поред потока правцем И-З, претежно на левој долинској страни, на јужној експозицији, до магистралног пута Нови Пазар-Рибариће. У саставу села су засеоци *Голодерица*, и *Жирачки Долац са Лукишићем*. Насеље је линијско, поред пута. Изнад насеља са северне и јужне стране су брда, која га штите од ветрова. Становници се снабдеву водом претежно из сопствених бунара. Једино су Татаревихи довели воду из Голодерице. Сеоске ливаде су на обе долинске стране потока, изнад насеља. Њиве су око кућа, у полоју и на падинама брда. Гаје жито и воће. Шуме храстове, мање букове и грабове. У турском попису 1455. године помиње се као Бајев Поток са 14 домова. На старост насеља указује постојање “грчког гробља” у Диљовој башти. У селу живе муслимани досељени средином XIX в. У Турску се иселило 2 домаћинства Жирчана. У саставу села је заселак Голодерица поред пута Нови Пазар-Рибариће, у долини Јошанице. У полоју гаје поврће, по ободу житарице и јабуке. Пружа се С-Ј, на *голом*, отвореном простору, а *дерица* је вода која набуја и носи. У засеоку живе муслимани. Струју добија 1982. г. Иселило се у Турску 4 домаћинства и Словенију 2 дом.

БАЊА (501 ст), насеље у узаној долини Избичке реке (25 km), (500 m) СИ (2,5 km) од Н. Пазара, која се левкасто отвара према СЗ ка реци Рашки. Насеље је у групама кућа као махале, по породицама. Услед малог простора поред реке, насеље се ширило по стрмим долинским странама. Објекти на десној долинској страни имају јужну експозицију, а на левој северну. Бања је окружена брдима која се издижу и преко 200 m. У Бањи је доведен градски водовод. До урбанизованије изградње Бање радила је Василијина воденица. Нагло ширење насеља довело је до смањивања зелених површина, па нема пашњака и ливада. У полоју су претежно баште. Изнад Бање су храстове и грабове шуме. Назив је

добила по термоминералним изворима. Бања је старо насеље. Откопан је римски војни логор, и пронађени су остаци римске терме. Евлија Челебија 1661.г. записује: “На пола часа даљине од града налази се једна Илица”. Турци је помињу под називом Бања Петка. У насељу постоји неколико продавница, угоститељских објеката, четвороразредна школа, зграда Завода за лечење и рехабилитацију оболелих од миопатије и неуромиопатије (дистрофије). Бања припада статистичком типу мешовитих насеља. Струју добија 1972. г. У њој живи мешовито становништво.

БАРЕ (36 ст), сточарско насеље разбијеног типа (1200 m) на Рогозни, (16 km) ЈИ од Н. Пазара. Куће су разбацане по заравнима и брдским странама, претежно на јужној експозицији. Од северних ветрова штити га брдо Запис (1348 m). Међу брдима су усечене две долине, Капавац и Мачкови. Воду имају на више извора и чесама. Вода отиче Барском реком (на којој је до скоро било више воденица) на ЈИ у Ибар. Велика пространства су под ливадама и пашњацима (230 ха), и буковим шумама (230 ха). Њиве су испод села или на контакту са ливадама. У средњем веку преко насеља је ишао један крак цариградско-призренског друма. У турском попису из 1455.г. помиње се под данашњим именом са седам домова. Село насељава српско становништво. Струју добија 1982. г. Услед тешких животних услова, иселило се 26 домаћинстава.

БАТЊИК (59 ст), сточарско-радничко насеље разбијеног типа (455 m), најниже насеље новопазарске општине, (11 km) СИ од Н. Пазара, на СИ падинама Глушичког брда, изнад Јабланичког потока који је граница са селом Панојевићем из рашчанске општине. Куће су смештене на заравнима или по странама. Задњих година се спуштају ближе магистралном путу (Н. Пазар-Рашка). Воду су сами довели. Око и изнад села су пашњаци и храстове шуме. У селу живе Срби. Струју добија 1973. г. Иселило се пет домаћинстава.

БЕКОВА (116 ст), сточарско, планинско село разбијеног типа (850 m) на ЈИ Голије, (20 km) СЗ од Новог Пазара, у долини реке Падеж, са правцем простирања СЗ-ЈИ, заклоњено са севера Голијом. Гранично село са Рашком. Куће су у странама. Бекова се дели на Горњу и Доњу, између њих је засеок *Старо Село*, и *Калудра* припојена 1959. г. Водоснабдевање је са извора и чесама. Село има цркву. Њиве су мале са slabим приносом. Шуме су храстове и букове. Данашње име, помиње се први пут 1711.г. у турском попису босанских спахија. У селу постоје трагови “грчког гробља” (камене плоче) изнад куће Бранка Ристовића, и остаци цркве, код сеоског гробља. У Бекови живе Срби. Струју добија 1968 г. Иселило се 29 породица.

БЕЛЕ ВОДЕ (1069 ст), ратарско-сточарско-радничко насеље,(800 m) дуж пута Нови Пазар-Дуга Пољана-Сјеница, разбацано по побрђу, са правцем простирања СЗ-ЈИ, (26 km) СЗ од Н. Пазара. Припојено му је насеље *Бановица* 1959.г. Гранично је са сјеничком општином. Куће су поред асфалтног пута и у долини Људске реке, а неке су на падинама Беловодског брда. Насеље је у долини окружено брдима, са СИ Једром, ЈЗ Кукавицом и Беловодским брдом (1231 m). Исечена шума, допринела је убрзаној ерозији на обе долиненске стране и формирању узаних долина. Воду су довели из Једра, са Коритника, испод Тетаје за фабрику, за школу и пет кућа са Јовићевог брда. На Људској реци је радило

четири воденице, сада не ради ни једна. Ливаде поред реке називају “шевари”. Главни пашњаци су на десној долинској страни, Перовом кућишту. Буква доминира у шумском појасу, мање граб и храст. На пашњацима Беловодског брда на 1125 m. и Пискавцима “станове” су имале две породице. Топоним потиче највероватније од бројних бистрих, пенушавих извора “беле воде”. Постоје три “грчка гробља”; “под Лагоч”, Беловодско и Перово кућиште. После Другог св. Рата (1946) формирана је Земљорадничка задруга. Беле Воде су центар месне заједнице, изграђена је нова осмогодишња школа, здравствена станица, погон конфекције “Рашка”, задружни дом, џамија, неколико продавница мешовите робе, кафечајница са кафаном. Некада је постојао хан. Данас је модерно село са новим кућама и инфраструктуром. Село је насељено муслиманским и једним домом српским становништвом. Иселило се 18 муслиманских и две српске породице. Засеок Белих Вода *Чебинац* (800 m), је ЈИ од села између Беловодског потока и Јаначког поља у долини Људске реке и на побрђу, највише на источној присојној страни. Подељено је на два дела; *Горњи* и *Доњи Чебинац*. Око засеока има пет мањих пећина. Воду користе са извора и чесама. На Људској реци је радило пет воденица. Њиве су махом у полоју и на блажим падинама. Изнад села расте храст, само у Хилмовом гају бреза. Чебинац је био граница између сјеничке и новопазарске казе, припадао је дугопољанској општини. Поред пута се налазио хан. У Чебинцу живе муслимани и Срби. Електрифицирано је 1973. а телефонску везу 1998. год. Некада су овде градили јармове, дрвене виле, грабуље и кашике. Иселило се три муслиманска и два српска домаћинства.

БОТУРОВИНА (225 ст), сточарско-ратарско насеље (650 m), у долини Клисурског потока десне притоке Дежевске реке,(7 km) СЗ од Н. Пазара, са правцем пружања ЈЗ-СИ. Клисурски поток дели Ботуровину на Горњу, Доњу и *Врболазе* између Петрове цркве и Ђурђевих ступова. Горња заузима ЈЗ део села ка селу Војнићу, а Доња СИ према дежевском путу. Делови Клисуре имају називе Младеновска долина и Циганиште. Доведен је водовод у село. Ливаде и пашњаци су око села. Користе заједнички пашњак на Слепаку. Шуме називају гајеви и заступљена је буква и храст. Њива има мало. Доња Ботуровина почиње од кућа Антонијевића до Дежевог пута. Вода је доведена и користи се помоћу хидрофора. Једина воденица више не ради па носе жито у млин. Остаци “грчког гробља” су на локалитету Кућиште-Слана Бара. У Врболазима су остаци цркве Св. Ђорђа, коју је саградио Стефан Немања 1171. г. и капела краља Драгутина из 1282. г. У Горњој Ботуровини живе Срби и два муслиманска домаћинства. У Доњој живе два муслиманска рода и један српски. Електрифицирано је 1970. год. Иселило се 11 српских и 9 муслиманских домаћинстава.

БРЂАНИ (197 ст), сточарско муслиманско-српско село разбијеног типа (900 m), са засеоцима; *Барица*, *Мастина* и *Вуков Лаз*, (10 km) ЈИ од Н. Пазара на стрмој западној падини Рогозне. Село је дисецирано долинама, бујични потоци усецају корита и убрзавају ерозионе процесе. За водоснабдевање се користе извори и чесме, а десетак домаћинстава је увело воду у објекте. Њиве су око кућа, ливаде су на стрмим падинама а пашњаци су на Чукари. У шуми преовлађује буква и нешто мање храст. Кроз Брђане протиче неколико потока који се уливају у Трнавску реку Испод Камените ливаде налази се мало језеро, које називају Језерине. Школа се налази на превоју (965 m.). Топоним баш

одговара овом селу. И овде су нађени трагови “грчког гробља” испод Свилице. Овом територијом је водио римски пут, касније цариградски и призренски у Митровицу и Призрен. Поред пута је за време Турака било подигнуто више ханова за одмор трговаца. Електрифицирано је 1983. год. Иселило се 13 домаћинстава.

БРЕСТОВО (5 ст.), српско сточарско село (870 m), (10 km) И од Н. Пазара, на заравни Рогозне. Брестово је елиптичног облика са дужом осом оријентисано СЈ. Село има мало њива и ливада, доста пашњака и шума (храст, буква и бор). Претпоставља се да је сеоски атар био обрастао брестом, па отуда топоним брестово. Помиње се у турском попису 1455 под данашњим именом са 9 домаћинстава. На трагове прошлости указује “грчко гробље” са каменим плочама. Електрифицирано је 1984. год. У Брестову живи фамилија Ковачевићи у три домаћинства. Иселило се 9 домаћинстава.

ВАРЕВО (550ст.), повртарско-воћарско, муслиманско-српско насеље, разбијеног типа (540 m), (3 km) З. од Н. Пазара, подељено на две махале, *Горњу* и *Доњу* (530 m). Припада статистичком типу мешовитих насеља. Горње стрмије насеље се лучно протеже ИЗ, Доње ниже је око пута на осојној десној речној тераси Рашке. Изнад Варева на брду Градина, налази се пећина. Сељаци се снабдевају водом из бунара. Кроз село теку повремени бујични токови. Њиве су око кућа и у полоју Рашке, услед недостатка површина сеју “вештачке ливаде”. Гаје кромпир, кукуруз, пшеницу, од воћа; јабуке, крушке, шљиве. Изнад села су мешовите шуме, јасике храста, граба, букве. Старији мештани казују да је назив села настао од варења тикава у време неродних година. Електрифицирано је 1970. год. Иселила се два муслиманска домаћинства у турску и три српска у Рашку, Тополу и Крагујевац.

ВЕВЕР (32 ст.), српско сточарско село (900 m) на СИ падинама Рудине (1164 m), СЗ (14 km) од Н. Пазара. Село је груписано у две махале, *Горњу*, са Ј. и *Доњу* са ЈИ. експозицијом. Терен је дисециран бројним узвишењима и долинама. Изнад села је Веверска пећина. Већи број мештана је увео воду Под данашњим именом помиње се у Сопоћанском поменику (XV и XVI век). На локалитету Вучја јама су остаци “грчког гробља”. Електрифицирано је 1974. год. Иселило се осам муслиманских и два српска домаћинства.

ВИДОВО (90 ст.), српско село, разбијеног типа (710 m), на јужној планинској страни Бошковица (873 m), ЗСЗ (7 km) од Н. Пазара. Видово је подељено на две махале; *Драча* (740 m) и *Котлина* (680 m). Воду су довели са својих поседа, а користе и сеоске чесме и изворе. У средини Видова је чесма са бетонским коритом, постоји извор “грчки бунар”, и јак извор Којина вода. Стоку напасају на сеоским ливадама, пашњацима на Побрђанском рашћу. Шумски комплекси, храстовине су на Бошковику. У турском попису 1455.г. село се помиње као Видохово са 38 домова. Електрифицирано је 1969. год. Иселило се пет домаћинстава.

ВИТКОВИЋЕ (30 ст.), српско сточарско село (870 m), разбијеног типа лучно повијено правцем СЈ на заравни испод Великог брега (1086 m), на Ј општине, изнад Газиводског језера на Ибру, удаљено (30 km) од Н. Пазара. Неколико

домаћинстава је довело воду, остали користе изворе и чесме. Кроз атар села протиче неколико потока. Ливаде су око кућа, пашњаци су на Равништу и Брду. Село се помиње у турском попису 1455.г. као Витковићи са пет домова. Поред куће Веселиновића су остаци “грчке црквине и гробља”. Електрифицирано је 1986. год. Иселило се четири домаћинства.

ВОЈКОВИЋЕ (36 ст.), српско сточарско село (860 m), на ЈЗ падинама Рогозне, на С. страни Јелеч града (1262 m), у долини р. Јошанице (27 km), ЈЗ (19 km) од Н. Пазара. Куће су груписане у засеоке овалног облика, које називају: *Падине* и *Палеж* испод Јелеча, *Крушчице* према Гребенови, и *Матовац* према Беланској. У Војковићима живе две фамилије; Антонијевићи и Крсмановићи. У атару су трагови палеовулканских појава-купе, Звечарка (1015 m), изнад куће Милана Крсмановића, Јелеч (1262 m) изнад *Матовца* и *Палежа* и Јагов крш изнад *Падина*. Водом се снабдевају са више чесама, у селу је чесма са коритом, неке породице су увеле воду. Раније су на Црновршком потоку радиле воденице. Највеће површине су под ливадама, њиве су мале и неплодне. Изнад села преовлађују букове шуме. Насеље је врло старо, турци га помињу 1455. г. као Увровице са пет домова, и Војковиће као тимар Орхана хизмећара Иса-бегова. У турском дефтеру за овчарину и трговину из 1585.г. уписано је Горње Војково, и Доње Војково. У подножју Јелеча су остаци црквине и камени крстови. Електрифицирано је 1984/85. год. Иселило се седам домаћинстава Антонијевића и 21 домаћинство Крсмановића.

ВОЈНИЋЕ (117 ст.), национално мешовито насеље (680 m), разбијеног типа, са засеоцима *Валози* и *Гладнице*, у долини правца СЗ-ЈИ, (3 km) СЗ од Н. Пазара. Иако је близу Н. Пазара, надморска висина је условила овакав тип села, са великим ливадама и пашњацима, њивама и мањим шумским површинама. Већина домаћинстава је довело воду. У атару села још постоје војни магацини из турског периода. Електрифицирано је 1969. год. Иселило се 20 муслиманских породица у Турску, једна у Тетово, и две српске у Чачак.

ВРАНОВИНА (331 ст.), српско сточарско насеље (660 m), разбијеног типа, у долини Дежевске р., (14 km) СЗ од Н. Пазара. Куће су груписане по засеоцима; *Бадањ*, *Јањићи*, *Дрманићи* и *Полази*. Сви мештани су довели воду са Голије. Раније су радиле две воденице. Њиве су у окућницама, ливаде су веће, у шумском појасу је храстова шума. У народу постоји предање да се у средњем веку овде гајила винова лоза и производило вино *вранац*, те отуда топоним. Под овим именом се помиње у Сопоћанском поменику (XV и XVI в.). Земљорадничка задруга је основана 1945.г., село је центар месне заједнице, са четвороразредном основном школом, здравственом станицом, погоном Трикотаже “Рашка” и неколико продавница мешовите робе. Електрифицирано је 1969. год. Иселило се 11 српских домаћинстава.

ВУЧЕНИЋЕ (347 ст.), национално мешовито село, разбијеног типа (800 m), на СЗ падинама Хоцева (1107 m), са засеоком *Селац*, лево од пута Н. Пазар- (Припојено му је насеље *Живалиће* са *Праштивином* 1959. г.) Дуга Пољана, у полоју реке Рашке, где је и основна школа (13 km) од Н. Пазара. Куће су у долини Вучинићког потока и на странама, окренуте на С-СИ па су слабије осунчане. Између кућа су велике ливаде, њиве и шуме, храстове и букове. Већи

број домаћинстава је довео воду. На Људској реци ради воденица Радована Милинковића са три витла. На стрмим долинским странама њивице су неплодне, гаји се оvas и јечам. Насеље је старо, помиње се у Сопоћанском поменику (XV и XVI в.), видљиви су трагови старог гробља на два локалитета; Дубљу и испод Белове куће. У селу на месту Казан, постоји предање да је закопан грчки казан са златом. У Живалићима су остаци ”грчког гробља”, а очувана је црквица из XVI века. Сеоска слава је Лазарева субота, која је посвећена Духовима. Засеок Вучинића Селац (955 m), је ЈЗ од села, снабдевају се водом са неколико извора и Хајдучке воде. Електрифицирано је 1969. год. Њиве су мале у странама око кућа, велике су ливаде и пашњаци. У засеоку живе Срби. Иселило се 10 српских домаћинстава.

ВУЧЈА ЛОКВА (17 ст.), муслиманско сточарско планинско село (940 m), разбијеног типа са засеоцима, на источним падинама Рогозне (1328 m), лучно повијено СЗ-ЈИ, (15 km) од Н. Пазара. Куће су груписане по махалама; *Лазанска, Ограђанска, Шабовска, Меховска и Дугодолска* те село заузима већи простор. Терен је испресецан долинама и висовима, између којих су мање заравни. Налазе се пећине Вигњиште и Рупе. Водом се снабдевају са извора и чесама. Од неколико воденица, ради само Дугодолска. Њиве су око кућа. Највећи простор заузимају ливаде и пашњаци, у шуми храст, буква, граб и по неки четинар. У селу постоји локалитет Градина, где је вероватно било неко насеље. Под данашњим именом помиње се у акту ватиканског архива 1718-1721.г., у попису католичког становништва. На месту Присоје отворен је поткоп рудника олова и цинка. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се у Турску 9 домаћинстава.

ГОЛИЦЕ-(*Доња Тушимља*), (64 ст.), српско сточарско село разбијеног типа (560 m), пружа се од ЈЗ ка СИ, (12 km) С од Н.Пазара. Куће су на косама и стрмим странама, са ЈЗ и Ј експозицијом. Терен је испресецан долинама којима теку мањи токови. Воду носе са извора, нека домаћинства су довела воду. Од неколико воденица на Тушимској реци само једна повремено ради. Обрадиве земље скоро нема, само мало око кућа, и то неплодна, где се гаји раж, ливаде такође, оскудни пашњаци су изнад села. Храстове и клекове шуме су на ободу атара. Мештани казују да је топоним села адекватан голом и сиромашном земљишту. Турци га помињу 1455. г., као Долња Тушимља са 14 домова. У селу постоје остаци старог српског гробља, и остаци цркве. Некад је у Голицама било, занатлија за обраду дрвета и камена, данас је остао један ковач. Електрифицирано је 1978. год. Иселило се 27 домаћинстава.

ГОРЊА ТУШИМЉА (34 ст.), српско сточарско село, разбијеног типа (740 m), С (15 km) од Н. Пазара, на ЈИ обронцима Голије (1833 m). Куће су смештене на подножју брда и по заравнима, груписане око пута и имају ЈИ експозицију. Воду користе са сеоских чесама. Нека домаћинства су увела воду. Њиве су у атару, поседују мало пашњака, више ливада, највише шуме 208 ха, под буквом и храстом. Назив села упућује на положај у односу на Средњу и Доњу Тушимљу. Горња Тушимља се помиње први пут 1455.г. са 12 домова. Електрифицирана је 1978. год. Иселило се 19 домаћинстава.

ГОШЕВО (Штитарско)(50 ст.), српско сточарско село разбијеног типа (1000 m) са засеоком *Батиниће* на јужном делу атара, СЗ (22 km) од Н. Пазара, десно од

пута за Дугу Пољану. Куће су на заравнима дуж сеоског пута СЗ-ЈИ, са Ј и ЈЗ експозицијом. Северно од села је висораван Гошевско поље. У селу су бројни извори. Већина домаћинстава је довело воду. Ливаде пашњаци и шуме заузимају 224 ха. Њиве су углавном око кућа, а мањи број је удаљенији. Највеће пространство је под пашњацима. Раније су излазили преко лета са стоком на “станове”. Доминирају букове и брезове шуме. У селу постоји старо српско гробље и остаци капеле. Помиње се у турском дефтеру за овчарину 1585.г. под називом Грошево. Из породица Васовића и Мараша било је терзија а међу Илићима сеоски ковачи. Иселило се шест домаћинстава. Засеок *Батиниће* (1020 m), на југу села. Воду користе за пиће и напајање стоке. Ливаде су у засеоку, пашњаци, околу, на западу шуме храста и брезе. Постоје остаци старог српског гробља. Електрифицирано је 1973. а телефонску везу 1998. год. У засеоку живе два српска рода; Божовићи и Пајовићи.

ГРАЂАНОВИЋЕ (19 ст.), српско сточарско село разбијеног типа (890 m), СИ (10 km) од Н. Пазара. Дели се на *Горње* и *Доње*. Грађановиће је у долини између два узвишења са правцем СЗ-ЈИ. Куће су на странама, а један део у долини. У селу постоји неколико извора чесама и бунара. Вода је доведена у школу и неке домове. Њиве су у окућницама, ливаде, такође, пашњаци око села и велико пространство шуме: буква, храст, бор и клека. Електрифицирано је 1984. год. Иселило се 19 домаћинстава.

ГРАЧАНЕ (29 ст.), српско сточарско село (1000 m), З (13 km) од Н. Пазара, северно од манастира Сопоћани. Куће су на стрмом терену, окренуте југу, збијене у мање групе, недалеко једне од других, па спада у насеља полуразбијеног типа. Са севера је заклоњено Марковим брдом (1197 m) и Хоцевом. У брду Јужцу, налази се истоимена пећина. У селу су бројна хладна врела, која су каптирана за чесме. Са извора Корито, одведена је вода у манастир. У селу постоји језерце Локва. Њиве су мале и малобројне. Највеће пространство заузимају ливаде, пашњаци и претежно храстове шуме. Раније су излазили са стоком “на станове”. Село се помиње 1585.г. у турском дефтеру за овчарину под називом Горњи Грачан. Били су познати по изради дрвених вила, грабуља, каца и чаброва. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 18 домаћинстава.

ГРУБЕТИЋЕ (259 ст.), српско ратарско-сточарско насеље (930 m), на ЈЗ падинама Рогозне, правцем пружања СЗ-ЈИ, (19 km) од Н. Пазара. Куће су око пута, са различитим експозицијама. Насеље је у долини, заштићено брдима, са севера Палежом (1009 m), истока Коњицом (1221 m), у коме се налази истоимена пећина, југозапада Ковиоцем (1072 m). СИ је Јелеч-град. Вода је доведена са извора и јаких врела. Раније је радила воденица. Доминантне површине су под ливадама и пашњацима. шуме су око села. Мештани највише гаје врло квалитетан кромпир. Турци га помињу 1585.г. као Грубетић. У Грубетићу постоје остаци двеју црквина у гробљу источно од школе а друга на Главници, где се народ окупља на (Великдан) Ускрс. Раније су били заступљени стари занати: израда дрвених самара и земљаних лонаца, земљу су доносили из Гошева (10 km). Насеље има четворогодишњу основну школу, продавницу и погон домаће радиности ПЗ “Војин Поповић” из Новог Пазара. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 42 домаћинства.

ДЕЖЕВА (249 ст.), српско повртарско-воћарско село (555 m), СЗ (9 km) од Н. Пазара, линијског типа у долини Дежевске реке са засеком Мишчиће, који се развио у посебно село. Куће су поред асфалтног пута који води ка Голији, правца СЗ-ЈИ, неке су на речној тераси, а неке на благим ЈЗ падинама. Насеље је заштићено планинским венцима, па има жупну климу, веома повољну за гајење воћа. Доведена је вода из Батиног потока за школу, погон фабрике, из Судског Села за домаћинства, користе и Немањину чесму у полоју реке ЈЗ од школе. Доскора су радиле воденице. Њиве заузимају велике површине, у полоју, на пристранцима. Гаје се житарице пшеница и кукуруз, квалитетно поврће и воће највише јабуке. Тржишне вишкове носе у Пазар. Ливаде и пашњаци су мањи, храстове шуме су по ободу атара. Раније се шири простор називао Дежева, био је и Дежевски срез, а данас је само село. Стари назив Дежевске реке *Пнућа*, остало је у називу засеока. У Дежеви је 1282.г. Краљ Милутин Немањић предао власт брату Драгутину, па се помињу “двори Немањића”, “летњиковац” и “житница”. Постоји Немањина чесма, остаци цркве. Дежева је центар месне заједнице, има осмогодишњу школу, амбуланту (општа пракса и стоматолог), задружни дом у коме су просторије Дома за културу и пошта, погон Конфекције “Рашка”, откупна станица “Војин Поповић” и више продавница мешовите робе. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 15 домаћинстава.

ДОЈИНОВИЋЕ (128 ст.), српско сточарско село разбијеног типа (1030 m), на Ј. обронцима Голије, (14 km) СЗ од Н. Пазара. Куће су на ЈИ страни брда Маринице (1200 m) у мањим групама и добро осунчане. Припојено му је насеље *Бонлије* са *Обунићем* (1959. г), и *Кулине*. Дојиновиће се пружа ЈЗ-СИ. У селу имају изворе и чесме. Већина домаћинстава је довело воду у домове. Пашњака је мало, више је ливада и њива, највеће пространство је под шумама букве, храста и граба. Раније су са стоком излазили “на станове”. У Дојиновићима постоји црква Мариница СЗ од села, на истоименом брду, из XVII в., посвећена благој Марији. Мештани тврде да је цркву подигао ктитор из породице Смуда, чији потомци живе у суседном селу Љуљцу као Смудићи. На брегу Илиница постоје остаци цркве, посвећене Св. Илији, поред ње је старо гробље, па црквица Пантелијевица (темељ и старо гробље). Електрифицирано је 1972. год. Иселило се 25 домаћинстава.

ДОЛАЦ (95 ст.) српско село разбијеног типа, (670 m), (8 km) С од Н.Пазара. Куће су смештене у долини по благим заравнима испод околних брда, са Ј и ЈИ експозицијом, врло добро осунчане. Већина мештана је довела воду из Судског Села, користе чесму “поток” са коритом. Нека домаћинства користе бунаре. Највеће површине су под плодним њивама, мање ливадама и храстовим шумама. Раније су излазили “на станове”. У Долцу постоје остаци старог гробља. Иселило се 16 домаћинстава. Јужно од Долца је засеок *Дивичњак* (640 m), на добро осунчаним благим заравнима, окренутим југу. Воду су довели из имања, користе и сеоску чесму са дрвеним коритом, Стублине код гробља, и бунаре. Њиве су око кућа, ливаде и пашњаци око засеока, са храстовим и грабовим шумама. Електрифицирано је 1968. год. Иселила су се два домаћинства.

ДОЉАНИ (96 ст.), српско село полуразбијеног типа (840 m), (12 km) З од Н. Пазара. Куће су око сеоског пута на падини окренуте ка ЈИ. Има доста стрмог огољеног терена које називају крш. У Миљковском кршу је пећина Јазбине. Са

Голодије (1003 m) је доведена вода у село. У Дољанима је периодично језеро Блато у имању Миљковића. Помиње се у турском дефтеру 1585.г. као Грљан звани Дољан. У Сопоћанском поменику (XV и XVI век)се помиње под данашњим именом. Раније је село имало познате терзије. Иселило се шест домаћинстава. ЈЗ од Д. је засеок *Сопоћани* (720 m),око асфалтног пута, Н.Пазар-Делимеђе. Куће су поред пута, за манастир, окренуте југу. Са С и Ј је венац брда, равница је само у уском полоју реке Рашке. На врелу Рашке је пећина Извориште. Долина Рашке се на самом изворишту назива Луга. Хладна планинска вода са извора Бисер Вода, 3 од Дољана, доведена је у мотел Сопоћани и за насеље. Постоји још Манастирска чесма, (језерце) бара звана Трње. Некада су радиле три манастирске ваљалице, донедавно Манастирске воденице и Младеновићева са четири витла. Њиве су око кућа и настављају се у ливаде на нижим падинама до реке. Око манастира су калуђерске ливаде. Пашњаци су изнад, по косама и странама је буква, граб и храст. У Расаднику испод Планае, до манастира, биле су храстове шуме, сада преовлађују засађене зимзелене. Топоним *сопот* (извор), указује на богатство изворске воде, посебно на врелу Рашке. Мештани засеок називају Доњи Дољани. О старости насеља говоре многобројни остаци материјалне културе на Сијечем брду, Гунића брду, манастир Сопоћани из XIII в., задужбина Уроша I Немањића. У Сопоћанима живе српска домаћинства и једно муслиманско, досељено после II Св. рата. Електрифицирано је 1965. год. Иселила су се четири домаћинства.

ДРАГОЧЕВО (112 ст.), брдско-планинско српско сточарско село разбијеног типа (900 m) на крајњем ЈЗ Рогозне изнад Газиводског језера у Старом Колашину. Куће су на стрмим странама поред сеоског пута који је у смеру СЈ. Издваја се група кућа, засеок *Павловића*. Удно села налази се пећина Бук. Сеоске изворе су каптиралаи у чесме. Већина је довела воду у куће. Кроз село тече Драгочевска река на којој су раније радиле воденице. Ливаде су у атару, пашњаци по околним брдима. У шумском појасу расте јасика, леска, јавор, храст и буква. Шуму називају Гај. Израдом дрвених вретена и каца бави се сада један мештанин. Некада су излазили “на станове”. Насеље је врло старо, турци га помињу 1455.г. као Драгоцева са 20 домова. Налазе се остаци старих камених плоча и крстова а испод Дубља трагови цркве. Електрифицирано је 1986. год. Иселило се 31 домаћинство (као колонисти у Банат 16 домаћинстава).

ДРАМИЋЕ (80 ст.), планинско српско село разбијеног типа (966 m), испод Голије, СЗ (22 km) од Н. Пазара. Насеље се пружа од ЈЗ ка СИ, са засеоцима који су груписани и називају се по фамилијама које у њима живе, *Ђоровићи*, *Колашинци*, *Мрљешевећи*, *Петровићи* и *Новаковићи*. Због посеченог шумског покривача и бујичних токова, ерозија је врло интензивна. Издвајају се две клисуре: Воденичиште и Мочарски поток, обрасле шумом. Воду носе са извора и чесама. Некада је радило више воденица и једна ваљалица, данас је остала само Радојкова воденица. На њивама гаје житарице, под ливадама су веће површине, нешто мањи су пашњаци. Раније су масовно изгонили стоку “на станове”. Неке породице и данас користе “станове”. Шумски покривач је под буковим, нешто мање храстовим шумама. У турском попису 1455. г. село је пописано као Драмићи са шест домова. У Драмићу постоје остаци мале цркве, на месту Молитва. Удно Росуље, поред потока Лука, постоји већи камен у облику неидентификованог споменика. Раније је у овом селу било доста занатлија који

су израђивали предмете од дрвета, ковачи и поткивачи. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 34 домаћинства.

ЖУЊЕВИЋЕ (212 ст.), планинско село разбијеног типа (860 m), (14 km) Ј. од Н. Пазара, на десној долиној страни реке Јошанице, лучно се повија од З ка С око Јавора (1117 m), те су куће добро осунчане. Жуњевиће обухвата насеља: *Барково*, *Војсалиће*, *Амзиће*, *Шалиновиће*, *Трње* и *Жуњска Брда*, и мање засеок *Свињково*, *Јаше* и *Ливадак*. Село обилује изворима. Некада је на Јошаници било више воденица. Њиве су око кућа, ливаде и пашњаци заузимају велика пространства, шуме букове, мање хрстове. На јужним експозицијама добро расте воће. Још 1440. год. помиње се трговац Жуњевић. У селу су остаци цркве Св. Ђорђа, и старог гробља. Под данашњим називом се помиње 1780. г. у свештеничкој исправи, у списку православних села. Постоји четворогодишња школа. У дну села уз Јошаницу, пут је асфалтиран. Због неплодних њива, многе породице у Жуњевићима бавиле су се допунским занимањем, израдом земљаних лонаца, па су они на ширем простору традиционално познати као добри лончари. Најпознатији су били Ђошићи и Ђирковићи. Иселило се 39 домаћинастава. *Амзиће* су засеок Жуњевића на северном делу села (980 m), на јужној падини Јавора. Куће су на стрмом терену и заравнима, добро осунчане и заклоњене од севера. Иако постоје извори, већина мештана је увело воду. Узасеоку постоји мало језеро. Њиве и ливаде су у атару, букове шуме изнад кућа. У ливади Долина запажају се трагови старог гробља. И овде су се бавили израдом земљаних лонаца. Иселило се 19 домаћинастава у Банат као колонисти. *Барково* засеок Жуњевића на десној долиној страни Јошанице (660 m). Део насеља је поред реке, други део на падинама Јавора и Јашина. Испод цаде (пута) налазе се пећине. Неке породице су увеле воду, друге користе изворе и чесме у засеоку. Њиве су мале, око кућа су, до вртова. Ливаде су на странама, пашњаци изнад насеља, шуме су мешовите. У засеоку живе два муслиманска и један српски род. Најисточнији засеок Жуњевића је *Војсалиће* (780 m), коме на ЈИ припада мања група кућа-махала *Андријевац*. Куће су поред пута, на стрмом терену окренуте на југ. Већина мештана је довела воду са Јавора. Користе и локалне изворе. Њиве су мале и на странама, ливаде у засеоку, пашњаци изнад, у шумама је буква и храст. У писаном документу помиње се у свештеничкој исправи 1780.г. у списку православних села. И овде су били познати произвођачи земљаних лонаца. Иселило се 30 домаћинастава у Банат као колонисти, 11 домаћинастава у централну, и једно у источну Србију. Засеок *Жуњско Брдо* (900 m) поред сеоског пута смера СЈ на левој долиној страни Јошанице под Јабланичким брдом (1077 m). Мали број кућа са српским живљем је на стрмој источној страни. Куће су окренуте ка западу. Типично планинско место, са шумом око кућа. Водом се снабдевају из извора, стоку напајају на потоку. Иселила су се три домаћинства. ЈЗ од *Војсалића* је засеок *Трње* (760 m), на стрмој јужној падини. Куће су добро осунчане. Већина домаћинастава је довело воду са извора у имањима. Њиве су у окућницама, мале неплодне, на стрмом терену, ливаде, пашњаци и шуме су изван насеља. И овде су били познати лончари. Иселило се три домаћинства као колонисти у Банат и 39 у друге крајеве Србије. *Шалиновиће* је засеок Жуњевића у централном делу села (820 m). Куће су око пута, на јужној падини, светле и осунчане. Воду су довеле у дворишта. Ливаде су им изван насеља, пашњаци на Јавору у шуми буква. Њиве су мале, на странама око кућа. На локалитету Градишту постоје трагови старе цркве. Електрифицирано је 1985. год. Иселило

се у Банат два домаћинства као колонисти и 9 домаћинстава у друга места по Србији.

ЗАБРЋЕ (70 ст.), село разбијеног типа (1020 m), са засеоцима удаљенијим од села на *ЈЗ Багри* (624 m), *Одевиће* (740 m) и *Маровина* (760 m). Село се налази 3. (11 km) од Н. Пазара, на левој долинској страни Рашке, С од пута за Сопоћане. Куће су на ЈИ и Ј експозицији, светле и осунчане. Изградили су сеоски водовод. На Рашки је некад радило више великих воденица, данас ради само једна. Због стрмог терена њиве су мале и налазе се око кућа. На њима се највише гаји кромпир. Ливаде и пашњаци су мањи у односу на храстове шуме. Стене су кречњачког састава што је условило настанак неколико пећина. Већа је Шиљци, а у Клисурси су Забрђанске пећине. Назив села се помиње у турском дефтеру за овчарину и торовину 1585.г. као Забрђен. У Средњем веку, овим крајем је водио будимски и зетски пут. У селу постоји осмогодишња школа и продавница мешовите робе. Овде су живели Срби, после 1960. год. досељавају се муслимани. Електрифицирано је 1979. год. Иселило се 8 српских и три муслиманска домаћинства.

ЗЛАТАРЕ (12 ст.), планинско село разбијеног типа (1160 m), на ЈИ падинама Рогозне, (23 km) ЈИ од Н. Пазара. Куће су на стрмој падини Шиљка (1308 m) дуж пута СЈ и имају источну експозицију. У селу постоји само једна чесма. Њиве су око кућа, ливаде испод кућа. Около су пашњаци и букове шуме. Рогозна је у Средњем веку била позната по рударству, па је вероватно у Златарском потоку било испирање злата, и остао топоним за село. У селу живе Срби. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 19 домаћинстава.

ИВАНЧА (956 ст.), насеље разбијеног типа (600 m), на тераси Шорањског потока и благим странама долине која се широко отвара према југу, 3 (4 km) од Н. Пазара. И. припада статистичком типу мешовитих насеља. Вода је доведена са севера из Видова и југа са циглане, користе и сеоске бунаре. Њиве су испод кућа, ливаде су мале. Данас у селу живе муслимани. Електрифицирано је 1972. год. Иселило се 18 муслиманских домаћинстава у Турску, једно у Сарајево, српска два у Краљево и једно у Панчево.

ИЗБИЦЕ (2207 ст.), насеље разбијеног типа (600 m), у долини Избичке реке, отворене према СЗ, И (7 km) од Н. Пазара, подељено на засеоке: *Горње* и *Доње Избице*, *Клече*, *Златаревина* и *Хотково*. Избице припадају статистичком типу мешовитих насеља. Насеље је окружено брдима, са истока је Велики Дебељак (924 m), на северу Мали Дебељак (723 m), југу Прлови (712 m). Село обилује изворима, постоје чесме и бунари. Већина домаћинстава је увело воду. Раније је на Избичкој реци радило више воденица. Ливаде заузимају велика пространства, између њих и кућа су њиве. шуме су храстове. На ливадама се налази неколико мочвара, које мештани називају “блата”. Турци га пописују 1455. г. под данашњим називом, са 20 домова. У селу живе Срби и једна муслиманска породица дошла после 1980.г. Било је занатлија који су за потрбе села правили вретена, колевке, а до рата су правили ћумур. Електрифицирано је 1983. год. Иселило се шест породица.

ЈАБЛАНИЦА (27 ст.), ратарско-воћарско долинско село, разбијеног типа (730 m), СИ (18 km) од Н. Пазара. Куће су лоциране око пута и Јабланичког потока, који се пружају ЈИ-СЗ. Село је заклоњено брдима, на истоку је Барско брдо (888 m), на СИ Тануриће (831 m), на југу Граб (1067 m). Сеоска долина је пресечена попречном долином којом воде сеоски путеви за суседна насеља. Воду су довели са Граба а користе и извор у селу. Њиве и воћњаци заузимају веће пространство, па ливаде и пашњаци на ободу атара. Највеће површине су под шумама храста букве и бора. Село је старо, помиње се у турском дефтеру 1585.г. за овчарину и торовину и у Сопоћанском поменику (XV и XVI в). У селу живи српско становништво. Електрифицирано је 1976. год. Иселило се 13 домаћинстава.

ЈАВОР (18 ст.), планинско село разбијеног типа (1100 m), ЈИ (21 km) од Н. Пазара. Куће су на заравни груписане око три крака сеоског пута, у облику развученог ћириличног слова Ц, са засеком *Ниш*. Село је окружено брдима, на истоку Велико брдо (1310 m), западу Бачиште (1084 m), која су му природна граница. Простор на коме је село називају Равно брдо. Воду су довели из Великог брда, користе и сеоске изворе и чесме. Раније је радило више воденица на Јаворској реци, данас ради само једна. Њиве су око кућа и на ободу атара, ливаде и Пашњаци окол, и букове шуме изван села. Назив је по тврђењу мештана добило од дрвета Јавор, који је до скоро био очуван. Засеок *Ниш* се помиње 1455. г. Под данашњим називом, такође и у Сопоћанском поменику из XV и XVI века. Постоје остаци старог гробља. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 23 домаћинства.

ЈАНЧА (409 ст.), национално мешовито село, разбијеног типа (900 m), у долини Људске реке, СЗ (22 km) поред пута од Н. Пазара, ка Дугој Пољани. Село се простире од ЈЗ ка СИ и прелази на леву долинску страну. Куће су на благо нагнутим падинама окренуте ка ЈИ и добро осунчане. Због велике географске распрострањености подељена је на засеок: *Горњу, Средњу и Доњу Јанчу, Јаначко Поље, Раш Поток* и *Троштице*. Највећа равница је Јаначко Поље у полоју Људске реке и мања долина Радев до код Раш Потока. Већина домаћинстава је увело воду, користе и чесме. Село се помиње у турском попису 1455. г. са 10 домова. Очувана је црква Св. Димитрија из XV в. Иселило се 20 муслиманских породица за Турску и шест српских. Засеок *Јаначко Поље* (760 m), налази се око пута Н. Пазар-Дуга Пољана. Куће су у полоју Људске реке и на благим падинама окренуте ка З и И. У њему живи национално мешовито становништво. Ерозивно проширење-Поље, дуго је 1,5 km, широко 600 m. Воду су довели у дворишта. Њиве и ливаде су око магистралног пута. Највише гаје пшеницу и кукуруз. Изнад засеока су храстове шуме. На југу Јанче је мали засеок *Раш Поток* (900 m), на СИ страни Тустаља (1022 m). Куће су на благим падинама окренуте ка И. Њиве и ливаде су мале. У њему живе муслимани. *Троштице* су са десне стране магистралног пута. Куће су окренуте на Ј.У њему живе срби. Електрифицирано је 1973. а телефонску везу 1998. год.

ЈОВА (21 ст.), планинско сточарско село (860 m), ИСИ (12 km) од Н. Пазара. Куће су у мањим групама поред сеоског пута лучно повијеног од ЈЗ ка СИ. Водом се снабдевају са извора и чесама. Некада је на Јовској реци радило више воденица, данас ради само једна. Њиве су око кућа, веће површине су под ливадама и пашњацима. Шуме су борове и храстове. Турци га помињу 1455.г.

као Јелхову са седам домова. У селу живе Срби. Иселило се 14 породица. *Трстеник* (900 m), је засеок Јове на СИ села на СЗ падини Ковиљка (1103 m), дели се на *Дробњаке* (доњи део насеља) и *Лешевиће* (горњи део). Куће су на странама изнад имања. Њиве су мале и око кућа. Веће пространство заузимају ливаде и пашњаци. Засеок се помиње у Сопоћанском поменику (XV и XVI в). Испод Ковиљка су очувани остаци старе цркве. У *Трстенику* живе Срби. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 10 домаћинстава.

КАШАЉ (35 ст.), планинско сточарско село разбијеног типа (1150 m), ЈИ (19 km) од Н. Пазара, на ЈИ падинама Рогозне. Село се пружа правцем ЈЗ-СИ, куће су на странама и у долинама груписане у засеоке, који су просторно одвојени: *Баловићи*, *Јуначани*, *Прчваре* и *Бачево брдо*. У Баловској долини постоје три пећине: са Осоја Баловска и Новакова, са Присоја Нова пећина. Село је богато изворима, неки су дограђени у чесме. Већина домаћинстава је довело воду. Раније је радило више воденица, данас раде две. Њиве су мање, док су пашњаци и ливаде на већем просторству. Шуме су букове. Лети излазе на “бачије”. Овај простор је давно насељен, што потврђује локалитет Градина, остаци старог гробља. У Бањској повељи 1316 г. помиње се Ђурђева црква повише Кашља, народ је назива црква Ружица или Баловска црква. У селу живе Срби. На ЈЗ села је школа. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 50 домаћинстава.

КОВАЧЕВО (247 ст.), ратарско-воћарско село разбијеног типа (700 m), (14 km) СЗ од Н. Пазара, поред Шароњске реке у долини између Звекаре (819 m) на С, Ковачевске главе (810 m), на СЗ, и на југу Петрове главе (755 m) и Кузмановог брда (757 m). Куће су поред пута на благим падинама окренуте на југ, добро осунчане. У Близанцу (1036 m), јужно од села су пећине Лисичије рупе. Мештани су увели воду, мада постоје чесме и бунари. Раније је било више воденица на Шароњској реци, остала је једна изграђена 1914. године. Заменили су их електрични млинови. Њиве су претежно у полоју и углавном се гаји пшеница и кукуруз. Гаје квалитетне јабуке и шљиве. Ливаде и пашњаци заузимају велико пространство, Шуме су у јужном делу села на Близанцу. Ове просторе су насељавала херцеговачко-црногорска племена, тако су ово село населили Дробњаци са Дурмитора, многи су задржали стара презимена; Вуковићи, Ђерковићи, Кнежевићи и др. Село је старо, нађени су остаци рударске шљаке од средњевековних ковачница. Традиција ковачког заната је очувана до данас. Нађени су остаци три цркве, најочуванија је на заравни посвећена Преображењу, која се помиње у Бањској повељи 1316. г. У турском попису 1455.г. се помиње као Ковачева са 12 домова. У Ковачеву живе Срби. Електрифицирано је 1968. год. Иселило се 65 домаћинстава.

КОЖЉЕ (678 ст.), село разбијеног типа (1011 m), са засеоком *Борич*, на ЈЈЗ (18 km) од Н. Пазара, са леве стране пута ка Рибарићу. Куће су поред пута на падинама, са јужном експозицијом. Због груписаности кућа, поједине делове села називају махала: *Ејуповска*, *Крушков Лаз*, издвојенији *Борич*, *Маљевце* и *Муровце* са *Брезовицом* и *Вучковићима*. Испод села у шуми Мачице су пећине. Већина домаћинстава је довело воду. На локалитету Баре су две мочваре “блата”. Њиве су око кућа до вртова и воћњака. Поред житарица добро рађа воће. Ливаде и пашњаци заузимају већа пространства по околним странама. У селу постоји локалитет “грчко гробље”, Што указује на старост насеља, међутим нема

писаних трагова. У селу живе муслимани. Правили су црепуље и старинска дрвена кола. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се једно домаћинство.

КОПРИВНИЦА (12 ст.), село разбијеног типа (590 m), у подножју брда, СИ (11 km) од Н. Пазара. Воду су довели са оближњих извора. Њиве су око кућа, ливаде у широј зони села, пашњаци на странама околних брда по којима се и називају. шуме су хростове. Помиње се у турском попису 1455. г. под данашњим називом са пет домова. У селу је црква Св. Илије. У селу живе два српска рода. Електрифицирано је 1973. год. Иселила се једна породица.

КОСУРИЋЕ (139 ст.), село разбијеног типа (650 m), са групама кућа поред сеоских путева, СЗ (10 km) од Н. Пазара. Село је на падини окренуто југу, окружено брдима, на северу Чардак (794 m), истоку Стубица (775 m), југозападу Глишово брдо (831 m). Село је на већем простору, куће су добро повезане сеоским путевима. Воду су довели са Близанца на СЗ села. Њиве су у окућницама, ливаде и пашњаци у и око села, хростове и букове шуме изнад. У првом турском попису 1455.г. се помиње као Косарић са 34 дома, а 1585. Под данашњим именом. У селу постоји основна школа. Становништво је српске националности. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се осам домаћинстава.

КРУШЕВО (565 ст.), сточарско-воћарско село разбијеног типа (800 m), са кућама разбацаним по великом простору и засеокима *Осојем* и *Штедим*, ЈЗ (13,5 km) од Н. Пазара, десно од пута за Рибариће. Крушево је испод Турјака, Боровњака (1249 m), куће су на јужним и ЈИ падинама, добро осунчане. Махале су формиране по родбинским везама, *Хоћанска*, *Берлек*, *Митиљавица*, *Шаћирова*, *Копорска* (*Јагњило* и *Подгај*) и *Лотинска*, а припојено му је и *Јаничаре*. Позната је Пекина пећина, где се сатрла чобаница Пека. Село је богато водом, па се користе бројни извори бунари и чесме. Поред неких извора и чесама постоје дрвена корита за напајање стоке. На Крушевској реци која тече кроз село ради једна воденица. Њиве су око кућа и међу ливадама које су на великом пространству. Село је под воћњацима, добро успевају крушке, јабуке, шљиве, трешње и ораси. Раније су излазили на “станове” на Боровњаку и под Равно клече (лотински и хоћански “станови”). Сам топоним места указује на локалитет где добро успевају крушке. Локалитет Градина указује на старост насеља. Село се помиње у турском попису 1445. г. са 17 домова. Помиње се и у Сопоћанском поменику (XV и XVI век), у акту ватиканског архива 1721. г. помиње се неколико католичких породица. У селу постоји четвороразредна школа, две продавнице, две цамије-стара и нова, и макадамски пут. Насељавају га муслиманске породице које припадају различитим братствима из истог племена. Најмногобројнији су Хоћани. *Осоје* (820 m) је засеок Крушева на истоку, на северној падини Дуба (934 m). Куће су на северној осојној страни, па отуда назив. Неки мештани су довели воду, остали користе чесме и изворе. Ливаде су око кућа а изнад су букове и хростове шуме. У засеоку живе муслимани. *Штедим* (780 m) је засеок Крушева на ЈИ, лево од макадамског пута. Дели се на *Емровску*, *Демировску* и *махалу Лазове*. Куће су испод јужне стране венца Косе. Воду добијају са извора и бунара. Њиве су поред кућа, ливаде и пашњаци на ширем простору. Хростове шуме (црни и бели) по странама. У засеоку живе два муслиманска рода. Електрифицирано је 1986. год.

КУЗМИЧЕВО (135 ст.), планинско село разбијеног типа (900 m), на Голији, (19 km) СЗ од Н. Пазара. У селу се издвајају два засеока, *Јоше* (1120 m) у горњем и *Јашине* у доњем делу. Постоји школа и црква. Терен је дисециран на неколико брда и долина. У селу је више извора хладне и бистре воде. Некада је на Кузмичкој реци радило седам воденица. Највећи део атара је под ливадама и пашњацима што је условило и развој сточарства. У шумама је претежно буква. Село је старо, на Градини (943 m) је откривено праисторијско утврђење. Између Горњег и Доњег Кузмићева постоје остаци старог гробља, а доскоро су уочавани трагови цркве у Горњим Јашинама изнад села. Турци га помињу 1455. г. као Кузминцино са 25 домова. У Сопоћанском поменику је Кузмично. У селу живе Срби. Електрифицирано је 1983. год. Иселило се осам домаћинстава.

ЛЕЧА (326 ст.), село разбијеног типа (720 m), у долини Лечке реке кружног облика у групама кућа поред пута, (8 km) ЈИ од Н. Пазара. Долина је нагнута према Ј, па су куће добро осунчане. Има три засеока: *Бабреж*, *Брежђе* и *Николиће*. Од севера га штити Брежђанско брдо и Бандера (974 m), на југу је Мушов врх (1074 m). Веселиновића крш је изнад кућа и у њему је пећина Крш, код Поља је пећина Пољски поток. Користе воду са извора бунара и чесама, већина домаћинства је увело воду. Њиве су углавном у речној долини, око кућа и на падинама. Ливаде захватају највећу површину. Шуме су већином храстове. Раније су излазили на “станове” Аксићи и Петровићи. Место је било насељено у раном Средњем веку. Постоје остаци латинског гробља усред Равни. У старом православном гробљу очувани су остаци цркве из 1557. г. у време обнове Пећке патријаршије. Под садашњим називом се помиње у Сопоћанском поменику. У свештеничкој исправи лечког и дубичког попа Марка, писаној у Новом Пазару 1780.г. помиње се Леча као православно село. Кроз село води макадамски пут, има четворогодишњу школу и продавницу. У Лечи живи национално мешовито становништво, 21 српско и 6 муслиманских домаћинстава. Иселило се осам српских и 12 муслиманских у Турску. *Бабреж* (640 m) је засеок на СЗ делу села око Лечке реке и пута на падинама околних брда. Воду су довели у домаћинства, имају један извор, користе и бунаре. Раније је радила воденица на Лечкој реци Њива је мало, заливају се, па ливаде чине највише пространство. Храстове шуме су изнад ливада. На локалитету Гај су остаци античког утврђења. Остаци топионичарске шљаке доказују да је утврђење било везано за рударску област Рогозне. Под данашњим називом се помиње 1780.г. у попису православних села. Становништво је мешовитог националног састава. Иселило се три српска домаћинства и једно муслиманско у Турску. *Брежђе* (820 m) је засеок на северу поред пута у облику латиничног слова У. Куће су удаљене, између њих су њиве и ливаде. Неке су на благим падинама остале на стрмом терену. На локалитету Дољин поток је истоимена пећина. Воду су довели у куће. Због стрмог терена има мало њива и оне су око кућа. Ливаде заузимају већа пространства. У Шумском појасу преовлађују храстове шуме. Насеље се помиње у турском попису босанских спахија из рашких села 1711. г. У засеоку живе два муслиманска рода. Иселило се три домаћинства. *Николићи* су издвојен засеок Лече на ЈЗ села (780 m). Куће су на странама окренуте ка СИ. Користе више извора и чесама и један бунар. Земљу у њивама називају смоница и гаје пшеницу и кукуруз. У воћњацима је шљива пожегача, јабука, трешња и ораси. Шумски појас је под куном, грабом, храстом и буквом. Раније је било привремених насеља “станова” испод Тепета, до Велике њиве и на пашњацима Пискавица и

Лаз. У свештеничкој исправи 1780.г. помиње се као православно село, а 1912.г. у списку мухамеданских. Назив је од одсељеног рода Николићи. Постоје остаци старог “грчког” гробља изнад Авдулове куће. У засеоку живе три муслиманска рода. Електрифицирано је 1982. год. Иселило се четири домаћинства за Турску и три за Београд.

ЛОПУЖЊЕ (70 ст.), планинско село (1040 m) разбијеног типа, на Рогозни, ЈИ (18 km) од Н. Пазара. Куће су окренуте ка југу у групама по засеоцима који се називају по породицама: *Лазовићи*, *Глишовићи*, *Бараћи*, *Јеремићи* и *Симовићи*. Село је сиромашно водом. Њиве су слабе плодности, ливаде и пашњаци су на већим пространима. Шуме су храстове и букове. Турци га помињу 1455.г. као Лопуж са три дома. У селу живе Срби. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 32 домаћинства.

ЛУКАРЕ (518 ст.), планинско село разбијеног типа (800 m), има неколико засеока: *Јеж*, *Мужевац*, *Груме*, *Вртаче* и *Селишта*, са мањим бројем кућа, на падинама Косе (938 m) ЈЗ (9 km) од Н. Пазара, десно од пута за Рибариће. Поред засеока има и две махале: *Плојовску* на присоју и *Сарачевску* на осоју. Куће су на странама и у подножју брда. Село је богато изворима. У *Плојовској махали* вода избија из врбе. У засеоку *Јеж* је постављено дрвено корито за напајање стоке. Њиве су мање, ливаде и пашњаци на већем простору. шуме су храстове и букове. У турском попису 1455. г. помиње се као Доље Лукар. У попису нахије Јелеч је Доњи Лукар. Има остатака старог “грчког гробља” и муслиманског, у коме се и данас сахрањују. Кроз село пролази макадамски пут, има једну продавницу и мектеб (основну школу). У Лукарама живи етнички мешовито становништво. Два брата Плојовића су у Црној Гори исламизирана и дошли у Врујце код Тутина, а трећи је остао у Црној Гори као православац. Раније су се бавили израдом дрвених кола и гобеле. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се пет домаћинстава.

ЛУКАРСКО ГОШЕВО (1001 ст), муслиманско-српско сточарско село разбијеног типа (850 m), на десној долиноској страни Јошанице, (9 km), Ј од Н. Пазара. Дели се на засеоке; *Горње* и *Доње Гошево* и *Пољане*. Село се према западу спушта низ падине до магистралног пута Нови Пазар-Рибариће. У *Горњем Гошеву* куће су на заравни поред сеоског пута у смеру СЗ-ЈИ, док су у *Доњем засеоку* на стрмом одсеку ка Јошаници, са 3 експозицијом. Терен је врло дисециран, бројним узвишењима, заравнима и долинама. Око Ковачевског (Гошевског) потока има осам пећина. Воду узимају са бунара који се називају по власницима и чесама. Њиве су око и испод кућа, до вртова и воћњака, ливаде у атару, пашњаци и шуме, храстове и букове на ободу. Гошево се помиње први пут 1585.г. као српско село које је гајило овце. У селу постоји продавница мешовите робе и мектеб (основна школа). У насељу живе муслимани и једно српско домаћинство (Јанићијевићи). Некад је село било познато по изради црепуља. Данас праве дрвене виле и грабуље. Електрифицирано је 1967. год. Иселило се 12 домаћинстава у Турску, једно у Швајцарску, два у Крагујевац и једно у Чачак.

ЛУКОЦРЕВО (231 ст.), планинско село разбијеног типа (700 m), 3 (7 km) од Н. Пазара. Насеље је овалног облика издужено на север ка реци Рашки, заузима велики простор на коме се издвајају засеоци: *Никићи*, *Мумџићи-Башичари*,

Марјановићи и Враголија. Око села се уздижу брда у облику венца, на југу Велики врх (1079 m), истоку Шанац (834 m), северу Градина (645 m) и западу Варница (972 m). Село је у долини нагнутој ка северу. Кроз насеље тече Лукоцревски поток и улива се у Рашку. Село је богато питком водом, а по ободу насеља су јачи извори. Сада ради једна воденица са четири витла. Пашњаци заузимају дупло веће пространство у односу на ливаде. Њиве су родне и гаје се све врсте житарица, поврће и воће. Највеће пространство је под шумама (285 ха), храста, букве, граба и леске. На старост села указује локалитет Градина, касније названа Рељина градина, са остацима манастирске цркве. Село се помиње у Сопоћанском и Крушевачком поменику (XVI век). Налазе се остаци “грчког гробља” испод Гуцалишта, цркве на локалитету Дуб изнад јовановских кућа. Сада у селу постоји основна школа (мектеб). У насељу живи национално мешовито становништво. Електрифицирано је 1964. год. Иселило се пет муслиманских и 26 српских домаћинстава.

МИШЧИЋЕ (244 ст), село линијског типа било је раније засеок Дежеве, (545 m) лежи око дежевског пута и истоимене реке СЗ (8 km) од Н. Пазара. Куће су окренуте ка југу и добро осунчане. Већина домаћинстава је увело воду, постоје бунари извори и чесме. Поред насеља испод Дежевских страна (794 m) вади се земља за циглану. Њиве су велике и родне, око кућа поред пута и реке, гаје житарице, квалитетно поврће и воће и носе на пазарску пијацу. Добра клима, родна земља, асфалтни пут и близина Н. Пазара све више привлаче брђане. Ливаде и пашњаци су око засеока, хрестове и грабове шуме на Дежевским странама. У месту постоји предање да је у њему рођен Растко Немањић Св. Сава. Помиње се у Бањској повељи XII в. У селу живе Срби и један муслимански род. Електрифицирано је 1970. год. Иселило се 10 домаћинстава.

МУР (3823 ст.), насеље (520 m) је линијског типа на ЈЗ од Новог Пазара, око пута за Рибариће и реке Јошанице, састављено са градом. Има засеок *Рохово* на западу одвојен од насеља, *Шутеновац* припојен 1954. г. и *Загуљачу* у долини Лечке реке припојену 1959. г. На југозападу насеље почиње од Мурског потока-бајевичког моста и протеже се на СИ до Попишаног брда. Највише кућа је у долини Јошанице на флувијалној тераси и око магистралног пута. Насеље је подељено на *махале*: *Лабурску* (Лобурску) на З према Рохову, *Прељевску* на Ј испод Халуге (615 m) и *Бојунску* на десној обали реке поред школе. Због нагле изградње кућа, по свом морфо-физиономском облику Мур је постао друмско насеље полуразбијеног а ближе Пазару збијеног типа. Вода је доведена на имања и у куће. На Халугама је Слана вода, минерална са мирисом сумпора. Раније је радила воденица за сеоске потребе. У Загуљачи ради пет млинова. Ливаде и пашњаци (на западу према Рохову) су мали, а у шумама је храст и буква. Њиве су по целом атару, највише у речној долини и на благим падинама. Насеље је познато по производњи поврћа и воћа. Турци га пописују 1455. г. под данашњим називом, са 11 домова, и припадало је вилајету Јелечу. Мур је центар месне заједнице, са седиштем месне канцеларије, има осморазредну школу, више продавница, видео клуб, два угоститељска објекта и нову џамију. Насељавају га муслимани. Иселила су се три домаћинства у Турску. Засеок *Рохово* (740 m) се налази на источним падинама Црвене стране (834 m). Насеље је испресецано мањим долинама. Воду највише узимају из бунара, имају и две чесме. У месту је мочвара Блато. Њиве су мале и на стрминама као и ливаде. Шума је густа

храстова. У засеоку живе муслимани досељени после II Св. рата. Електрифицирано је 1967. год. Иселила су се три домаћинства.

МУХОВО (653 ст.), планинско сточарско село (1000 m) разбијеног типа на ЈЗ обронцима Голије, СЗ (35 km) од Н. Пазара, десно од пута за Дугу Пољану. Протеже се од ЈИ ка СЗ на великом пространству, и дели се на *Горње*, *Доње*, *Граб са Равном Гором* (припојен 1959. г.), *Козник* припојен 1959.г.и *Крће* припојено 1959. Куће су претежно у долини око Муховске реке на јужној експозицији. У селу се налази неколико јаких извора. Некада је на Муховској реци радило пет воденица, сада ниједна. Њиве су на стрминама, земљу називају “пескуша” и “чивит” која је “кисела”. Гаје раж и овас од житарица, кромпир, у нижим деловима воће. Ливаде и пашњаци (имају називе околних брда) су пространи. Излазили су “на станове” на Брезовачу и Ливадице. Село је старо, запажају се трагови зидина, за које кажу да су римске ливнице, остаци Савиног гробља. Турци га помињу 1455.г. као Мухова са седам домова и српским становништвом. У средини села је четвороразредна основна школа, месцид и продавница мешовите робе. Насељавају га муслимани. Електрифицирано је 1973. год. Иселило се шест домаћинстава за Турску и једно за Македонију.

НЕГОТИНАЦ (26 ст.), планинско село (1040 m), на Рогозни, И (16 km) од Н. Пазара, подељено на засеоке: *Старо село* испод Главице, *Село* са неколико кућа “у само брдо”, и издвојени засеок *Ромнице*. Мањи речни токови су усекли долине кроз сеоски атар. Куће су на ЈЗ падинама. Водом се снабдевају из чесама, (чесму испод Молитве, изградио је Хигијенски завод Нови Пазар. Нека домаћинства су увела воду. Најмање површине су под њивама, мало веће ливаде и највеће пашњаци. У шумама доминира буква. Раније су излазили на бачије. Помиње се у турском попису 1455.г. као Неготинце са два дома. На локалитету Стублине су остаци старог гробља. У селу живи 19 домаћинстава Вељковића. Иселило се 12 домаћинстава. *Ромнице* су засеок на саставу три крака сеоског пута. У брду Орловцу је пећина Орлове рупе. Воду користе са извора и чесама. Њиве су око кућа, ливаде у засеоку, пашњаци изнад места, шуме су букове. У засеоку је остатак старог гробља на брду Осредку У њему живе Антонијевићи, који су наследили традицију израда дрвених каца. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се девет домаћинстава.

НОВИ ПАЗАР (61179 ст.2002.), градско насеље у истоименој котлини (500 m), на ставама Рашке и Јошанице, управно-административни, културно-образовни, индустријски и трговачки центар краја. Град је подигнут западно од старог града Раса, где је био најповољнији физичко-географски положај за развитак главног управног центра планинског краја. Жупна клима, на раскрсници путева, речне долине отворене на запад и север, повољне за пољопривреду, допринеле су да се развије у јак трговачко-пољопривредни центар. Нови Пазар је у XVI веку био највећа варош између Дубровника и Ниша. Када је изграђена железничка пруга кроз Ибарску долину, он је изгубио саобраћајни значај, јер Рашка преузима ту функцију. Савремени Нови Пазар је управно и економско средиште краја. Град је овалног облика, са највећом ширином у централном делу и издужењима на ЈЗ и СИ, пратећи речне долине. По урбаној структури је подељен на махале у зеленилу, којима доминира узвишење са Старим градом у центру, на десној обали Рашке. Најсевернији део града је *Варош мала*, СЗ је *Букреш махала*, на ЈИ

Циганска махала, северно од ње *Луг*, на десној обали Рашке, *Поток махала*, СИ махала *Буковац*, *Хаџет махала* и *Мухаџирска*, и *Подбијеље* на истоку. Главне градске артерије иду зракасто ка периферији. Оне су системом споредних концентричних улица повезане међу собом, тако да чине кружно-радијалну градску шему. Међуградске везе прате речне долине и сустичу се у центру града. Са севера веза са осталом Србијом, са југоистока веза са Пештером, са југа низ Јошаницу веза са Јадранском магистралом за Космет и Црну Гору. У центру града на левој обали Рашке развио се трговачко-занатлијски центар тзв *Тесна чаршија*, дуга неколико стотина метара и покривена како би се трговина могла обављати и по лошем времену. Град се ширио на радијалним уличним правцима који су повезивали периферију са центром. Посматрајући локацију важнијих објеката из турског периода (Алтун-алем и Араб џамија, Хамам, Градска тврђава Мектеб и Медреса), који се налазе на десној обали реке Рашке дуж Стамбол-друма, може се закључити да је ово био турски део града, (насеље Јошаница и Подхамам). На левој обали је била Тесна чаршија, ханови, администрација, страни конзулати, насељавало је српско, јеврејско па чак и дубровачко становништво (дубровачка колонија). Централна градска насеља: *Чаршија*, *Подхамам*, *Град*, *Парница*, *Ђукавац* и *Варош махала* најстарији су делови града, док су даља насеља као *Хаџет*, *Барутхана*, *Јермише*, *Луг*, *Букреш*, *Черкез махала* настале касније. У деловима града око џамија или неког другог важнијег објекта оформили су се мањи центри са занатством, трговином и угоститељством за њихове потребе. Кућа у Новом Пазару, је лоцирана и оријентисана према унапред постављеним захтевима, уобичајеним у муслиманском свету: оријентисати кућу према, Меки и изоловати живот породице у њој од улице и од суседа. Спонтана законитост при постављању зграда дала је карактер склопу градског језгра. Зграде немају прозоре са уличне стране, него унутра према дворишту или врту. Једини отвор су улазна врата. У улицама ближе чаршији, спрат куће је истурен над улицом и ту су прозори. Да би се заштитила интимност породичног живота, ти прозори су маскирани лаким мрежама од дрвених летвица-“мушерабљама”. Тако је омогућено укућанима да имају увида у живот на улици а да при том сами остану скривени. Нови Пазар је један од ретких градова Србије, који је у прошлости добио своју изразиту урбану физиономију, и који је очувао. Нове зграде хотел Врбак и Аутобуска станица су изванредно уклопљене у амбијент града. Била је развијена текстилна индустрија, Текстилни комбинат “Рашка”, Савремена конфекција “Рашка”, Фабрика трикотаже “Рашка”, кожарска Фабрика обуће “Рас” која је изгорела 2003. год., и велики број приватних фабрика, које су ”угушиле” велике комбинате и данас снабдевају производима од тексаса и обућом велики број бутика у СРЈ, Македонији, Грчкој итд. У оквиру метало-прерађивачке индустрије је Фабрика растављача “Минел”, Фабрика резног алата “Алат и прибор”, РЈ “81” у саставу Заставе наменских производа из Крагујевца, “Искра-метал”, “Искра-акумулатори и “ПТТ-делови”. Индустрија грађевинског материјала “Слога” и Индустрија и рудници мермера и гранита “Украc”, који више нису од већег значаја за развој Општине. У шумарству и дрвно-прерађивачкој делатности је Шумска управа из Новог Пазара која послује у оквиру Јавног предузећа “Србијашуме” из Београда, предузеће за производњу дрвета “Нови Пазар” и знатан број приватних стругара. У овој општини под државним шумама је 65% територије. Представник пекарске индустрије је пекара “Полет”, велики број приватних пекара, графичке потребе обавља Графичко предузеће “Јединство” и мала привреда. У пољопривредној

делатности је ДД “Војин Поповић”, “Ценрокоп”-ов млин и силос, 33 “Рас”. Мала привредна предузећа и занатске радионице, традиционално су значајан фактор развоја насеља. Највећи број запослених је у индустрији и рударству 44,57%, затим у трговини 10%, грађевинарству 7% итд. Овде је велика концентрација културно-историјских споменика непроцењиве вредности. На узвишењу поред старог пута за Рашку налази се Петрова црква из IX века, најстарији православни храм на Балкану. У X веку је постала седиште рашке епископије, потом митрополије и ту улогу је имала скоро кроз читав средњи век. На СЗ је манастир Ђурђеви ступови, на палеовулканској купи, својим положајем доминира над околином. Подигао га је Стефан Немања у XII веку. Значај се огледа у томе, што је изградњом цркве Св. Ђорђа, започета нова стваралачка епоха у архитектури средњовековне Србије, тзв. Рашка школа, која спаја византијску и романску градитељску технику. Издваја се по особеном архитектонском решењу, има две високе куле-ступове по којима се назива. Била је добро осликана, нажалост сачувани су само делови. Захваљујући вредностима Ђурђевих ступова, овај манастир је 1979. године са Петровом црквом, Расом и Сопоћанима, као просторна споменичка целина под називом “Стари Рас са Сопоћанима”, уписан у регистар Светске културне баштине. Поред ових налази се и црква Св. Николе у Новом Пазару, тврђава у центру из XV века у којој доминира *Стара извидница*-кула мотриља. Дугогодишњи боравак Турака оставио је споменике исламске културе. Архитектонски најзначајнија је Алтун-алем џамија (XVI век), која је једна од најлепших исламских грађевина у овом делу Србије. Налази се у дну Старе чаршије на царској џади-путу за Митровицу и Скопље, односно Истанбул. Значајна је Бор џамија грађена 1560/61. године, Лејлек џамија из XIII века, за коју се претпоставља да је настала преправком неке старе цркве, Ејуп-пашина џамија, и друге. Ту су још гробља, хамама, хан, Стара чаршија и др. У центру је хотел “Врбак”, Б категорије, са 126 лежаја. Струју добија 1931. год.

ОДОЈЕВИЋЕ (50 ст.), планинско сточарско село (990 m), на Рогозни, И (22 km) од Н. Пазара. Подељено је на засеоке: *Ацковићи* (940 m), у северном делу села, на јужној падини Крста, *Бадлове* (980 m) на западу села и западним падинама Крста, *Тодоровићи* (890 m), на североистоку испод Крњог брега (965 m), на југозападној експозицији и *Пругавица-Димитријевићи* (1040 m), на југу села на западним падинама Пругавице (1191 m). Терен је врло дисециран долинама и брдима. Село је богато водом, бројне су чесме, има једна спомен чесма у средини села Рајка Ацковића. Код многих чесама су постављена корита за напајање стоке. Њиве су око кућа и мале, ливаде и пашњаци су на већем пространству. шумски покривач је мешовит: храст, буква, граб, чешљика, јасен и јавор. Село се помиње у Сопоћанском поменику. Запажају се трагови старог гробља на Црној равни, и остаци цркве на локалитету Равне. Раније су излазили на бачије. У Одојевићима живе Срби. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 36 домаћинстава.

ОКОСЕ (43 ст.), планинско село (1040 m) разбијеног типа, СЗ (24 km) од Н. Пазара, са десне стране магистралног пута за Дугу Пољану. Куће су на странама и подножју брда, окренуте на ЈИ добро осунчане. Воду су довели испод Крижевца (1166 m), на северу села, користе и сеоске чесме. Обрадиве површине су мале, претежно су ливаде пашњаци и шуме, највише храстове. Помиње се у првом турском попису 1455.године, као Окоси са три дома. У Сопоћанском поменику се помиње под данашњим називом. У средњем делу села постоје

остац старог гробља. У селу живе Срби. Раније су излазили “на станове”. Електрифицирано је 1973. а телефонску везу 1998. год. Иселила се једна породица

ОСАОНИЦА (290 ст.) село разбијеног типа у долини (750 m), око пута за Дугу Пољану, правцем пружања СЗ-ЈИ, на левој долинској страни Људске реке, СЗ (24 km) од Н. Пазара засеоцима Присоје са Драгаљевином и Рогатац. Припојено му је насеље *Бујца* на десној обали реке (1959. г.) Већи део села је око пута и у речном полоју, куће су окренуте на ЈИ, мањи део је у странама са Ј експозицијом. Иза Градине (1054 m) налазе се пећине. Већина мештана је увело воду. Раније је више воденица радило на Људској реци, сада раде повремено две на Штитарском (Осаоничком) потоку. Око реке и потока су њиве, ливаде по селу а пашњаци око Пећине. шуме су мешавина храста и граба. Село се помиње 1455. године, у турском попису. Поред пута је постојао хан Јакушића, затим Ђилерџића па Јањушевића. Налазе се остаци старог хришћанског гробља испод Градине (са каменим крстовима), и на локалитету Дубови, зарасли у шуму. У селу живе Срби. Иселило се четири домаћинства. На СЗ села је засеок Корутане (735 m), око пута за Дугу Пољану. Куће су на странама и у полоју, окренуте на ЈИ. Вода је доведена скоро у све домове, и амбуланту. Њиве су у нижим деловима, ливаде око засеока и хрстове и букове шуме су изнад. Турци га помињу 1455.г. као Корутан са пет домова. У засеоку се уочавају остаци старог гробља са крстовима на локалитету Топола. У засеоку је осмогодишња школа, Задружни дом, здравствена станица (општа пракса) и неколико продавница мешовите робе. У засеоку живе срби. Владо Ћосовић је правио дрвене каце. Засеок *Рогатац* спада у најстарија насеља Србије, на локалитету Кулине су остаци касноантичког утврђења, а златарске теразије овде нађене потичу из византијског периода (XI-XII век). Електрифицирано је 1973. а телефонску везу добија 1998. год. Иселило се шест домаћинстава.

ОСОЈЕ (1081 ст.), мешовити тип насеља (640 m) ЈИ од Н. Пазара, на левој долинској страни Трнавске реке, у СЗ делу састављено са градом. Припада му засеок *Педеље* и ново насеље *Ђерамиџиница* до Н. Пазара. Као што казује назив места куће су на осојној страни мало осунчане. Место обилује изворском водом, коју су увели у куће. Њиве су око кућа, под ливадама су велике површине, пашњаци су на Клечу. Шуме су мешовите: церове, грабове, лескове и мање букове. Помиње се први пут 1780.г. у свештеничкој исправи, у списку православних села. У насељу живи национално мешовито становништво. Иселило се четири српска и једно муслиманско домаћинство. *Педеље* (650 m) је засеок Осоја на истоку насеља, са десне стране пута за Трnavу, а део засеока до пута назива се *Габелџиште*. Куће су на северној страни Боровика (832 m), на стрмом терену окружене брдима, које одвајају засеок, изузев оних до пута које су у долини Трнавске реке. Већина домаћинстава је увело воду. Користе и природне изворе које називају Кладенац. Њиве су мале и у окућницама, од житарица, гаји се највише овас, од воћа шљиве пожегаче, ситне планинске трешње и џенерике. Пашњаци су на већем пространству по околним странама. Јасика граб и храст је у шумском делу. Помиње се 1585. г. у турском дефтеру као Педел. Овде живи национално мешовито становништво. Срби, Муслимани и Роми. После 1945. г. насељавају се муслимани. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се пет српских домаћинстава.

ОХОЉЕ (192 ст.), село разбијеног типа (700 m), на југу (7 km) од Н. Пазара, са леве стране магистралног пута за Рибариће. Крш га дели на два дела *Горње* и *Доње Охоље*. Махале у засеоцима се називају по презименима фамилија које живе у њима: *Диздаревска*, *Пејићка*, *Колашинска* и *Алићка*. Куће су на заравнима, окренуте ка Ј и ЈИ. У Доњем Охољу, куће су удаљеније. До села води пут са тврдом подлогом. Постоји и мектеб (основна школа). Користе бунаре, јер нема извора, и довели су воду Сви бунари су у Горњем Охољу. У Доњем Охољу су две баре “блато” ка Бабрежу и Адемово ракиће у селу. Њива је мало називају земљу “црна смоница” на којој највише гаје кромпир. Сеоске ливаде су на великом простору и повољни су услови за гајење стоке. По ободу села су храстове и букове шуме. Помиње се 1455. г. у турском попису под називом засеока Горње Охоље са 10 домова и Доње Охоље са три дома, затим 1780. г. у свештеничкој исправи у списку православних села, а 1912. г. као мухамеданско. У селу помињу два “латинска” гробља, код Раскрснице и Бијеле њиве. У селу живе муслимани. Електрифицирано је 1967. год. Иселило се три домаћинства у Турску и једно у Сарајево.

ПАВЉЕ (187 ст.), село разбијеног типа (880 m), СЗ од Н. Пазара, око пута за Дугу Пољану и на странама Рудина (1164 m). Село је на великој дужини, подељено на два дела *Горње* и *Доње*, између којих је на средини засеок *Сењак* (820 m), и део засеока *Чифит Ханова* (пар ханова). Куће су окренуте југу. Горње има јајаст облик са врхом ка путу, Доње је лучно повијено од З ка ЈИ, пратећи сеоске путеве. У Сењаку су куће поред пута СЗ-ЈИ. Поред регионалног пута је задружни дом и продавница. Водом се снабдевају са извора и чесама, неки су увели воду. Доскора су на Људској реци радиле воденице. Њиве су око кућа и између ливада, гаје се житарице, воће: шљиве ранке, трешње, ораси и јабуке. Ливаде су на већем простору, шуме су жбунасте због малог педолошког слоја и стрмог терена, па расте, трн, глог, чибуково дрво, дрен, граб и клека. Храстове шуме су испод села. У турском попису 1455.г. помиње се три пута: Доње Павље са два дома, Средње са два и део села Горње Павље са једним домом. Помиње се и у Сопоћанском поменику под данашњим називом. Запажају се остаци мале црквице на локалитету Томов гроб, а очуван је топоним виноградиште, за који сматрају да су римљани ту имали винограде. У селу живе 11 српских и два муслиманска рода. Раније су имали ковача и поткивача. Електрифицирано је 1973. год. Иселило се 34 српских домаћинстава.

ПАРАЛОВО (996 ст.), мешовити тип насеља (600 m), на ЈЗ (3 km) од Новог Пазара, састављеног са градом. Насеље је разбијеног типа, са групама кућа по засеоцима, испод брда и на странама. Засеоци су: *Красаново*, *Фетовиште*, *Клече* и *Трумбарине*. Са ЈЗ стране се уздижу Црвене стране (834 m), а на западу је Шанац (834 m), отворен је према СИ ка пазарској котлини, где се и Шири. У Лисичијем долу се налази неколико пећина. Воду користе са извора, чесама и бунара, а већина је довела воду. Њиве су око кућа, обрадиву земљу називају “бељуха” и “прљуша”, гаје пшеницу и кукуруз, од воћа шљиве. У насељу постоје три млина. У насељу је мајстор који поред столарских производа израђује каце. Ливаде су на благим странама, по долинама. Шуме су ретке храстове. Помиње се 1711.г. у попису босанских спахија и 1780.г. у свештеничкој исправи, у попису православних села. На локалитету Трумбарине се уочавало старо гробље и црква,

што доказује да је било насељено у раном Средњем веку. Насељавају га муслимани. Електрифицирано је 1971. год. Иселило се 16 муслиманских домаћинстава за Турску, по једно у Сарајево и Београд и три српска домаћинства.

ПАСЈИ ПОТОК (42 ст.), планинско село разбијеног типа (1000 m), са груписаним засеоцима на западној страни Рогозне, (14 km) И од Н. Пазара. Засеоци су: *Алуге, Борје, Жежница, Лијешће, Дољани, Ливадак и Мечија јама*. Село захвата велики простор на планини, окружено је брдима: на југу Гламаја (1053 m), на истоку Самар (1077 m) и Велико брдо (1100 m), на северу Винорог (1224 m) и Греда (985 m), на западу Молитва (943 m) и Велика Чукара (1014 m). Висораван је испресецана долинама. Већина кућа има Ј и ЈИ експозицију. Воду су довели до кућа. Њиве су у селу, ливаде и пашњаци окол. Баве се сточарством. Представници дрвенасте вегетације су храст и бор. Географски положај села високо у планини, неприступачно и забито, потпуно одговара топониму. Помиње се у турском попису 1455.г. као Басје Боток са 11 домова, а у турском дефтеру за овчарину и трговину из 1585.г. под данашњим називом. Турци помињу и неколико винограда. У селу живе срби. Електрифицирано је 1984. год. Иселило се 10 домаћинстава.

ПИЛАРЕТА (26 ст.), сточарско-воћарско село разбијеног типа (640 m), (10 km) С од Н. Пазара са леве стране реке Рашке и старог пута за Рашку. Село има правац пружања З-И, на странама Пиларетског потока. Куће су окренуте ка југу и добро осунчане. Село је у речној долини са севера заклоњено Шатром (702 m), и југозапада Соколовицом (902 m). Већина мештана је увела воду у куће. На СИ према суседном селу Пожежина, налази се замочварено тле Цивове ливаде. Њиве су претежно око кућа, гаје воће у нижим деловима села и поврће. Ливаде су на ширем простору а шуме су под храстом и грабом. Помиње се 1455.г. у турском попису, под истим називом са пет домова. У селу се запажају остаци старог гробља, цркве и остаци цркве Св. Јеле. У њему живе срби. Електрифицирано је 1979. год. Иселило се седам домаћинстава.

ПОБРЋЕ (2839 ст.), мешовито насеље (610 m), (3 km) западно од Н. Пазара са десне стране пута за Сјеницу. Насеље се налази на падинама Великог брда (777 m), има правац пружања СЗ-ЈИ Куће су окренуте ка Ј и ЈИ. У насељу постоје бунари, али већина је увела воду. Њиве су око кућа, ливаде су мале, а изнад насеља су храстове шуме. Село се помиње у турском попису 1455. г. као место са два домаћинства. Како се налазило поред цариградског друма, у њему је било неколико ханова, најпознатији је био хан Демира Чековића код Чанакцинице (место где су продавани чанаци). У насељу живе муслимани. Електрифицирано је 1972. год. Иселило се 27 домаћинстава за Турску и два у Сарајево.

ПОЖЕГА (716 ст.), налази се (8 km) западно од Н. Пазара, са леве стране пута за Сјеницу у долини Људске реке испод Хоцева (1107 m). Насеље(560 m) се пружа правцем СЗ-ЈИ пратећи долину. Дели се на *Горњу и Доњу* у саставу којих су махале: *Цурићка, Џанковска, Друштинска, Раиљанска, Качарска и Угљанска*. Куће су на северним падинама Хоцева са малом инсолацијом, неке су у речном полоју. У кречњачком масиву Хоцева, налази се неколико пећина, познатије су Пухова иза Варница и Посран поток из које отиче вода. Мештани су увели воду.

Познати су произвођачи креча. У насељу су два јака извора Хајдучка и Добра вода. У двориштима имају бунаре у којима су поставили пумпе. Раније је на Људској реци радило више воденица. Њиве су поред реке и на благим падинама подножја Хоцева, гаје житарице, воће и поврће. Ливаде су мале, пашњаци на Хоцеву, где су храстове и букове шуме. Место је одавно насељено, јер се налазило на дубровачко-босанском путу, са повољном климом и близином Н. Пазара. На локалитету Црквине су остаци “латинског гробља” и цркве из XIV века, па се предпоставља да је ту била колонија дубровачких трговаца. Под овим називом је нема у турским документима, сматра се да је припадала неком повлашћеном лицу и била ослобођена пореза. Поред пута код Расадника до скоро је постојао хан. Данас је насеље центар месне заједнице, има осмогодишњу школу, здравствену станицу и више продавница мешовите робе, џамију. У насељу живе муслимани. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 21 домаћинство за турску, девет у друге крајеве.

ПОЖЕЖИНА (251 ст.), село изнад старог пута за Рашку (500 m), ССИ (9,5 km) од Н. Пазара. На северу је брдо Змињак (733 m) које га одваја од рашке општине. Село дели поток на два засеока, *Мишовићи* (Котлине) (550 m) на северу и *Мутавчићи*. Куће су окренуте на ЈИ и са добром инсолацијом. Воду су довели у домаћинства. Хигијенски завод из Новог Пазара изградио је чесму Мусина вода. Њива и ливада има мало поред реке, пашњаци су оскудни због јако еродираниог терена. Ретки шумски покривач је под храстом и грабом. У селу постоје остаци старих зидина. У Бањској повељи из XIV века, помиње се Милосављево кућиште, у атару данашњег села. У селу живе срби. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се пет домаћинстава.

ПОЛОКЦЕ (119 ст.), планинско село разбијеног типа (840 m) на јужним странама Голије, СЗ (18 km) од Н. Пазара. Дели се на *Горње* и *Доње*. Куће у Горњем су на јужним падинама брда, у Доњем су на заравнима и поред потока окренуте на Ј и ЈИ. Терен је испресецан Доловима, већа равница је Полошко поље на југу села. У сеоском атару има доста извора бунара и чесама. Већина домаћинстава је увело воду. Њиве су претежно у јужном делу, где је терен равнији, ливаде око кућа и пашњаци на већем пространству, омогућују изванредне услове за сточарство. Раније су излазили “на станове”. Помиње се у турском попису 1455.г. као Полошце, са 16 домова. Данашње име се помиње у XVIII веку, у списку босанских нахија. У селу живе срби. Раније су израђивали бачве, преслице, и дрвене разбоје и лечили преломе екстремитета. Електрифицирано је 1969. год. Иселило се 34 домаћинства.

ПОПЕ (94 ст.), планинско село разбијеног типа (840 m), СЗ (14 km) од Н. Пазара, на ЈИ падинама Рудине (1164 m), у долини Веверске реке, која кроз село тече правцем С-Ј. Куће су окренуте ка Ј и ЈИ и добро осунчане. Воду су увели у куће. Раније су на Веверској реци радиле четири воденице. Њиве и ливаде су око кућа у речној долини и на благим странама. Између су воћњаци са јабукама и шљивама. Изнад села су шуме храста, граба, ређе букве. У селу је црква Св. Петра и Павла, саграђена у XVII веку, на темељима два стара објекта, вероватно из XIII века. Сматра се да је село било духовни центар у Средњем веку на овим просторима, те отуда топоним. Кроз село пролази асфалтни пут, има продавницу

и четворогодишњу школу. У њему живе срби. Електрифицирано је 1974. год. Иселило се шест домаћинстава.

ПОСТЕЊЕ (3577 ст.), раније сеоско насеље, сада састављено са градом (490 m). Налази се СИ од Н. Пазара око старог пута за Рашку и на левој обали Рашке. Постење је друмско насеље издужено правцем ССИ-ЈЈЗ, са већим проширењем у централном делу, где Рашка прави меандар. Подељено је на засеоке (делове града), *Чкаље* до Новог Пазара, *Потоци* на северном делу насеља, *Јазбине* са леве стране пута, *Стражиште* испод Прћеновског поља (647 m) и *Ново Село* (засеок Рома на Јовановом брду). Нове куће су грађене скоро све П+1. У месту има неколико чесама и бунара, мада је већина увела воду. Њиве су у полоју Рашке, гаје поврће и воће. Ливаде су мале, шуме су ретке има хроста и мало букве. Насеље је старо, налазило се утврђење. Пронађени су остаци средњовековног новца Уроша I, Драгутина и Милутина Немањића. По неким историчарима ту је био Рас. Постоје трагови латинске цркве од камена, из XIV века. У турском попису 1455.г. помиње се село Постење са осам домова. Сада је центар месне заједнице, има више продавница мешовите робе. На територији некадашње општине Постење постојала је Земљорадничка задруга основана 1945. године. Задружни дом је такође подигнут 1945.г. У насељу живи национално мешовито становништво. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 12 српских и једна муслиманска породица.

ПРЋЕНОВА (159 ст.), воћарско-ратарско село северно од Н. Пазара на почетку дежевског пута (4 km) од центра града (570 m). Саставило се преко засеока *Пнућа* (500 m) са градом. Село је полуразбијеног типа, у долини, сталним досељавањем, постаје друмско и саставља се са Н. Пазаром. Насеље има правац СЗ-ЈИ, окружено је брдима, са СЗ је Пазарско брдо (738 m), на Ј Стражиште (604 m). У атару су чесме, извори и бунари, мада је већина домаћинстава увела воду. Земљиште називају “смоница”, “кумсак” и “бељуха”, поред житарица гаје јабуке. Ливаде су око села а хростове шуме изнад. Турци је помињу 1585.г. у дефтеру за овчарину и торовину као Прћендол, у Сопоћанском поменику XV и XVI век уписана је као Прћенов до. Код мештана живи легенда да је Растко Немањић-Св. Сава крштен у Петровој цркви, и однешен на двор у Дежеву. У селу су остаци старог гробља Црквине и “грчко гробље” у средини села. Засеок *Пнућа* се помиње у повељи Цара Душана 1348. године. Жупа Пнућа је постојала у XII веку, припадала је покрајини Рас. Историја овог места везана је за династију Немањића и споменике српске културе Петрову цркву и Ђурђево ступове. У месту се граде нове планске куће П+1, има више продавница и кафана. У селу живе срби и два муслиманска рода. Раније је било мајстора за израду дрвених грабуља, вила и косишта. Пре Другог св. рата, дошла су браћа Станковићи из Власотинаца и у Пнућу основали прву фабрику за производњу опеке. Електрифицирано је 1968. год. Иселило се 16 српских и једна муслиманска породица за Турску.

ПУСТА ТУШИМЉА (58 ст.), село разбијеног типа (650 m), северно (12 km) од Н. Пазара. Куће су у групама, на заравнима испод брда окренуте на југ и југоисток, са великом инсолацијом. Село је заклоњено мањим узвишењима, са отвореном долином Тушимске реке на исток у долину Рашке, и долином између Мале (812 m) и Велике (823 m) главице на југ ка Скукову, Дежеви и Н. Пазару.

Већина домаћинстава је довело воду. Њиве и ливаде захватају мање просторе док су шуме граба и храста на много већем простору. Раније су се бавили обрадом дрвета, израдом каца и дрвених кола. Народ верује да је село опустело после повлачења српских устаника 1809. године, па отуда топоним. У турским списима се помињу три Тушимље, али се не помиње пуста, такође се у попису нахије Брвеник у XVI веку помињу три Тушимље. У овом крају има много локалитета и презимена из Дробњака, тако на северу овог села је брдо Небеска соа, а на Дурмитору један од врхова је Соа небеска (Ђевојка). Када су Срби насељавали ове просторе доносили су и топониме да их подсећају на завичај. На локалитету Грабљак има остатака старих камених крстова. У селу живе срби. Електрифицирано је 1979. год. Иселило се пет домаћинстава.

ПУСТОВЛАХ (28 ст.), планинско село разбијеног типа (1050 m), са кућама у подножју брда груписаним по фамилијама СЗ (14 km) од Н. Пазара. Припада му засеок *Пољице* (1020 m), одвојен на СЗ села, до кога се долази долином између Виника (1245 m) и Грачица (1063 m). село је на висоравни окружено брдима на северу Грачица (1063 m), СИ венцем Близанца (1036 m), југу Плешом (1184 m) и западу Виником. У селу су две долине, Белаје и Присоје у СИ делу атара. Село обилује изворима, усред села је камено корито испод Виника, поред пута, и други извори и бунари. Раније су излазили “на станове”. Њиве су око кућа, мале, док су ливаде и пашњаци знатно већи. Шуме су храстове и букове. Према казивању село је опустело током аустро-турских ратова у XVII и XVIII веку, те отада топоним. Један крак средњовековног босанског пута ишао је преко овог села. У селу постоји локалитет Шанац, за који мештани казују да је остао од Карађорђевих борби на овој територији. Постоји камени пирамидални споменик о коме нема информација. У селу живе срби. Електрифицирано је 1983. год. Иселило се 23 домаћинства.

РАДАЉИЦА (186 ст.), високо планинско сточарско село разбијеног типа (1180 m) на Голији, СЗ (33 km) од Н. Пазара. Куће су заклоњене у подножју брда, на јужној и југоисточној експозицији, подељене у засеоке по породицама: *Павићевићи*, *Бокићи*, *Точиловци*, *Коматине* поред реке и *Свиланово*. Село је окружено брдима, на ЈИ се лучно повија венац Кокораче (1326 m), на истоку Клик (1418 m), на западу је отворена долином Радаљичке реке, притоке Муховске реке. Воду су увели, мада користе и изворе. Ливаде и пашњаци заузимају највише територије, и букове шуме. Помиње се у турском попису 1455.г. као Раданица са 11 домова, а 1465. г. као Радаљица у Рашкој нахији. У засеоку *Свиланову* постоји црква посвећена Св. Врачима, подигнута на темељима старе цркве 1933. године, и четвороразредна основна школа.. У селу живе срби. Електрифицирано је 1973. а телефонску везу 1998. год. Иселило се 14 домаћинстава.

РАЈЕТИЋЕ (63 ст.), планинско село разбијеног типа на површи Рогозне (1100 m), ЈИ (17 km) од Н. Пазара, спада међу најпространија села у општини. Пружа се правцем СЗ-ЈИ округлог је облика, груписано у засеоке: *Кулизићи*, *Ојиће*, *Прдоњићи*, *Товрљани*, *Јасике*, *Ливадак*, *Жабљак* и *Самчевићи*, међусобно удаљени. Терен је врло дисециран, што је утицало на оријентацију кућа, па су различито осунчане. Село је окружено палеовулканским купама, на северу Шанац (1328 m), на СИ Јајце (1234 m) изнад школе, на И Чукара (1251 m), на ЈИ

Запис (1250 m) на југу изнад Јасике (1151 m), на западу Лица (1153 m), Чепељски крш (1229 m) и Жежево брдо (1181 m) у селу. Терен је врло изломљен, купама и долинама. Воду користе са чесама и извора, поред којих се налазе дрвена корита за напајање стоке. Баве се сточарством и производњом кромпира. Код засеока *Самчевићи* је изворишна челенка Рајетићке реке, горњег тока Јошанице. На Рајетићкој реци радило је више воденица сада ради само Самчевића. Њиве су мале јер је неплодно земљиште, па имају чудне називе: Вреће, дају врећу жита годишње, Гаће, рађа колико може да стане у гаће. Ливаде и пашњаци су огромни. шума је претежно букова. Постојало је неко старо насеље, али под другим именом, нађени су материјални трагови. На Чукари у шуми је нађено “грчко гробље”, остаци црквеног темеља су на врху брда Шумара, а друге цркве код долине Крвосалије. Данашње име се помиње први пут 1776.г. у Девичанском катастиху, са родом Драшковића који се одселио 1809.г. У саставу нахије Јелеч, у XVI веку, помиње се село *Јасика*, данас засеок. У Средњем веку, преко Рајетића је водио стари цариградски и призренски пут, а код воде Чесмалије био Чесмели хан. У селу постоји четвороразредна школа, седиште месне заједнице, здравствена станица и неколико продавница, и складиште за откуп кромпира. У селу живе срби. Електрифицирано је 1982. год. Иселило се 95 домаћинстава.

РАЈКОВИЋЕ (29 ст.), село са групама кућа поред пута (673 m) ССЗ (11,5 km) од Н. Пазара, са десне стране дежевског пута. Куће су на узвишењима и падинама брда пратиле терен, па су окренуте у свим правцима-југ, југоисток, југозапад. Имају чесме у селу а већина је увела воду. Њиве су у окућницама, ливаде и пашњаци заузимају веће пространство, шуме су храстове. Нема материјалних доказа о настанку села. У селу живе срби. Некада су имали мутавције. Електрифицирано је 1970. год. Иселило се 26 домаћинстава.

РАЈЧИНОВИЋЕ (618 ст.), насеље разбијеног типа (620 m), западно (7 km) од Н. Пазара, са десне стране магистралног пута за Сјеницу. Куће су по побрђу и поред пута, са јужном и југоисточном експозицијом. Насеље је са засецима који се називају по фамилијама; *Шкријељи*, *Хасковићи*, *Хакићи* у Бањи, *Друштинци* и *Чмањци*. Терен је нагнут ка југу, испресецан флувијалном ерозијом. У Хасановом брду су пећине Лисичије рупе. Ка Бањи се пружа Бањска долина. У насељу имају бунаре и чесме, већина је увела воду. У насељу су извори топле минералне и хладан извор слано-киселог укуса. На неколико места избија чиста питка кисела вода. После 1945.г. цео комплекс је претворен у бању, где се формирало насеље Рајчиновића Бања. Вода лечи болести органа за варење и реуматизам. Изграђена је нова зграда са хотелско-пансионским смештајем. Кроз насеље тече Реброњска река коју од Бање називају Илица. Њиве су око кућа и гаје воће и поврће. Ливаде су по атару, изнад насеља је храстова шума. Турци га помињу 1585.г. у дефтеру за овчарину и трговину под називом Рајчиновце са два српска дома. Насеље је центар месне заједнице, и има мектеб (основну школу). У насељу живе муслимани. Иселило се девет домаћинстава (пет у Турску). Засеок Рајчиновића на јужним обронцима Бошковица (873 m), *Пониће* (670 m) уздиже се лучно на северу изнад насеља. Куће су на заравни подељене у две махале: *Реброњску* и *Факовску*. У засеоку су увели воду, иако имају бунаре Њиве су поред кућа, ливаде мале а пашњаци на Бошковику и Росуљама. Изнад засеока су храстове шуме. У насељу има остатака хришћанског гробља. У *Понићу* живи

национално мешовито становништво. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 10 домаћинстава у Турску.

РАЈЧИНОВИЋКА ТРНАВА (240 ст.), село разбијеног типа (800 m), подељено на *Горњу* и *Доњу Трнаву (Пешића)* и *Балетиће* (припојено 1959. г.) СЗ (10 km) од Н. Пазара. Куће су у мањим групама, на странама брда, удаљене међусобно, окренуте на Ј и ЈИ, добро осунчане. Селу припада део засеока *Родића*, засеок *Халуге* и *Худовска махала (Маврићи)*. Насеље окружују на северу Голо брдо (874 m), истоку Спахов крш, падина Бошковика (873 m), западу изнад школе Боровик (866 m) и на југу Хасов врх (832 m). Кроз село пролази пут са тврдом подлогом. Користе изворе, бунаре и чесме. Део села је увео воду. Њиве су око кућа, ливаде и пашњаци су на великом пространству. Помиње се у турском попису 1455.г. као Дрнава са 27 домова, а у Сопоћанском поменику као Трнава у Подгору. У селу живи национално мешовито становништво. Имали су мајсторе за израду дрвених јармова и кола, и постава за самаре. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 13 домаћинстава (10 у Турску).

РАКОВАЦ (21 ст.) планинско село (950 m), СЗ (23 km) од Н. Пазара раније је био засеок Окоса, са мањим бројем кућа поред сеоског пута. Куће имају јужну и ЈИ експозицију. Терен је испресецао долинама којима воде сеоски путеви и потоци. Средњи део засеока је оголићен-кршовит, и називају га Крш. На југу је брдо Градина (1054 m), истоку Крижевац (1166 m). На ЈИ је дебљи слој кречњака у којима је позната Раковачка пећина. Већина домаћинстава је довело воду, са оближњих извора, користе и бунаре. Раније су радиле воденице поточаре. Ливаде су због плитке издани замочварене, пашњаци и шуме су око засеока. У месту се налазе остаци старог гробља на локалитетима Пландиште и Орнице. Село има цркву. Запажају се трагови зидина на Пландишту, Забрану и Ђумурњачи (за коју се сматра да се ту правио ђумур за ковачке радионице). Насељава га српски живаљ. Електрифицирано је 1973. год. Иселило се једно домаћинство.

РАСТ (51 ст.), планинско село разбијеног типа (1100 m), на јужним падинама Голије, СЗ (23 km) од Н. Пазара. Куће су на источној стрмој падини Грађевице (1308 m), око пута са Ј и ЈИ експозицијом. Дели се на *Горњи* и *Доњи Раст*. Раније су израђивали вреће од козје длаке данас Јосо Вукотић прави каце. Поред више чесама, у Горњем Расту је чесма Студенац са дрвеним коритом, увели су воду у домове. Њиве су мање плодности, пашњаци су по атару и највеће површине су под пашњацима. У шумском појасу су букове шуме. У селу постоје остаци старих камених крстова и плоча. Насељавају га срби. Електрифицирано је 1969. год. Иселило се 14 домаћинстава.

СЕБЕЧЕВО (1020 ст.) насеље мешовитог типа (700 m) у долини Себечевачке реке, ЈЗ (10 km) од Н. Пазара на путу за Тутин. Подељено је на *Горње* и *Доње*, издељена на махале и *Рогинје* са *Грнчаром*. Припојено му је насеље *Бобовик* 1970. г. Горње је узводније, са засеоцима: *Кута*, *Чмањци* и *Криваја*. Махале се називају по фамилијама: *Врачевца*, *Ганићка*, *Бачевска* и *Новалићка*. Куће су у речној долини и на странама, испод Врачевца (1072 m) окренуте на исток, а на десној долинској страни на запад. У насељу је више извора и чесама. Ради једна воденица. Њиве су у речној долини и на блажим падинама. Највећа површина је под ливадама. Од житарица највише гаје кукуруз и пшеницу. Велики су

произвођачи воћа, јабуке “бедрике”, “мешћетке”, “терђуле” и “сулије”, крушке “жутаче” (“пазарке”), “маљевке”, “јеребазме”, “караманке” и “медунци”. Познате су трешње из Себечева, а добро успевају и ораси. Шуме су грабове храстове и букове. Помиње се под данашњим именом у Сопоћанском поменику (XV и XVI век). Доскора су се познавали остаци старе цркве и зидина старог насеља. Насељавају га муслимани и два српска рода. Иселило се 28 домаћинстава. *Куте* (709 m) су засеок Горњег Себечева на јужном делу насеља. Снабдевају се водом из бунара и Стублине на средини засеока. Живе три муслиманска рода. Иселило се три домаћинства. Доње Себечево је низводније и протеже се клисурастом долином и поред пута до Пазаришта. Припадају му засеоци: *Бубреговиће* на југу, са леве стране пута, *Зеленовиће* и *Спужаниће* такође са леве стране пута у средини доњег дела насеља. Насеље је подељено на махале: *Црновршанску*, *Брунчевску* и *Делићку*. Куће су претежно поред асфалтног пута и на блажим странама долине, неке су окренуте на исток друге на запад. На страни Великог врха (1079 m) налази се пећина Главица и две безимене пећине. У насељу је доста бунара и врела, доста домаћинстава је увело воду. Раније је на Себечевачкој реци радило четири воденице. Њива је мање и то у речној долини, на којима гаје житарице и воће: јабуке, крушке и трешње. Ливаде су поред реке и на блажим странама. До 1950. г. излазили су са стоком “на станове” на Брда и Лазине на Турјаку (1249 m). У насељу се запажају трагови “грчког гробља” са каменим плочама. Имају осмогодишњу школу, цамију и неколико продавница. У Доњем Себечеву живи национално мешовито становништво. Некад су овде били познати мајстори за израду црепуља земљу су доносили из Охоља (9 km) на леђима. Имали су познате коваче, колара имају и данас. Иселило се 11 домаћинстава. *Бубреговићи* су засеок Доњег Себечева са леве стране реке. Куће су испод брда Баћвора (980 m) на присоју. На југу је Равни гај (972 m). Водом се снабдевају из врела и чесама. Њиве су око кућа, ливаде су по странама. шуме су храстове и букове. Највише се баве воћарством. Под овим именом се помиње у Сопоћанском поменику (XV и XVI век). У засеоку живе срби и муслимани. Иселило се три српска и девет муслиманских домаћинстава за Турску. *Спужаниће* је засеок Доњег Себечева, са леве стране реке. Од Пазаришта на северу га одваја Градина (841 m), на југу је брдо Баћвор. Већина домаћинстава је увело воду. Њиве су мање, ливаде и и шуме су пространије. У засеоку живи осам српских домаћинстава. Електрифицирано је 1966. год. Иселило се девет српских породица.

СИТНИЧЕ (898 ст.), село разбијеног типа (675 m), са десне стране пута за Дугу Пољану, западно (9 km) од Н. Пазара. Село је подељено на махале: *Муратовска* са кућама до пута, *Мехмедовска* у средини села, *Мујовића* махала под Шанцем, *Сува Ђуприја*, а 1959.г. му се припаја *Јасеновик*. Доњи део села је око Људске реке на равнијем а горњи део на падинама-стрмијем терену. Куће су јужно експониране. Воду су довели у куће, користе изворе и бунаре. Боље њиве су поред реке, лошије на странама и тешке за рад. Гаје разно воће. Ливаде, пашњаци и шуме су мале. Насеље је старо, запажали су се до скоро остаци “латинског гробља” на Хатеновцу. Село се помиње у турском попису 1455.г. под данашњим називом, са 12 домова. Данас село има цамију и неколико продавница мешовите робе. Баве се производњом креча. У селу живе муслимани. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 16 домаћинстава у Турску, три у Скопље, и по два у Београд и Сарајево.

СКУКОВО (23 ст.), село линијског типа (780 m) чије су куће поред два крака сеоског пута који се спајају под оштрим углом, северно (10 km) од Н. Пазара. У селу је изворишна челенка Блажевског потока. Имају више извора у селу, главни је чесма испод Крша. Већина домаћинства је увела воду. Њиве су мале слабо родне, воћњаци мали, и ливаде, пашњаци нешто већи и највеће пространство је под шумом граба, дрена, клеке, куна и храста. Село је старо, помиње се у турском попису 1455.г. као Ускоково, са пет домова. У селу живе срби. Електрифицирано је 1982. год. Иселило се осам домаћинства.

СЛАТИНА (369 ст.), планинско село разбијеног типа (670 m), јужно од пута Пазариште-Сопоћани у долини Слатинске реке, ЈЗ (12 km) од Н. Пазара. Куће су груписане по засеоцима: од *Добреше* на југу, преко *Хусићи*, *Рајечиће*, *Првеновића* и *Лелетиће* на северу. Куће су претежно у долини на јужној експозицији мањи део је на осојној страни на падинама. Долина је са истока затворена брдима Баћвор (980 m), и Дебело брдо са Равним гајем (972 m), на западу је Ђафа (1013 m), Рачевац и Сијеће брдо (860 m). У странама изнад реке су пећине на истоименом локалитету. Село обилује изворима, чесмама и бунарима. Њиве су око кућа и на блажим странама, гаје пшеницу, кукуруз, кромпир, од воћа, орахе, јабуке, крушке и шљиве. Ливаде, пашњаци и храстове шуме су на великом пространству. Раније су излазили “на станове”. Топоним је вероватно од слатинастог тла. Село се помиње у Сопоћанском поменику (XV и XVI век). У селу постоји старо хришћанско гробље. У засеоку *Лелотића* су остаци цркве, у *Хусићима* камени остаци богомоље. У селу живи етничко мешовито становништво. Електрифицирано је 1965. год. Иселило се 14 домаћинства.

СМИЛОВ ЛАЗ (8 ст.), највише планинско село (1220 m) у општини Нови Пазар, на ЈИ падинама Рогозне, (22 km) ЈИ од Н. Пазара. Куће су груписане у *Горњу* и *Доњу махалу* и засеок *Бановац* са две куће. Водом се снабдевају са извора и чесама, поред Студене воде је дрвено корито за напајање стоке. Њиве су мале слабо обрађене, ливаде, пашњаци и шуме су велики и пружају изванредне услове за сточарство. На Смиловачкој реци су до недавно радиле три воденице. Турци га помињу 1455.г. као Исмилов лаз са три дома. Постоје остаци гробља и зидина, за које мештани кажу да је од старог рударског насеља. Руда се копала наврх Кујин дола и Рупчинама под Чукаром где се виде трагови рударских окана. У селу живе два српска рода, Андрићи и Костићи. Електрифицирано је 1985. год. Иселило се 24 домаћинства.

СРЕДЊА ТУШИМЉА (40 ст.), село (665 m) северно (14 km) од Н. Пазара. Куће поред пута су на јужној експозицији, а испод брда имају ЈИ. Вода је доведена до већине кућа. На Тушимској реци радиле су до скоро воденице. Њиве су поред кућа, ливаде око, и пашњаци. Шума је храстова. Помиње се 1455.г. у турском попису као Тушимља са четири дома, затим 1535 у саставу нахије Брвеник. Старост насеља потврђују остаци гробља на локалитету Селиште, пронађен је и римски жртвеник богиње Минерве. У средини села очувано је старо српско гробље. Има четвороразредну основну школу. У Средњој Тушимљи живе срби. Електрифицирано је 1978. год.

СТРАДОВО (19 ст.), село разбијеног типа (1040 m), на јужним обронцима Голије, СЗ (19 km) од Н. Пазара. Куће су испод брда Здравца, окренуте на југ. Највеће узвишење је Страдовско брдо (1246 m), на југу атара. У селу је зараван Велике ливаде. Воду су довели до домова. Изнад села је мочвара коју називају Страдовско језеро. Њиве су мање, ливаде, пашњаци, букове и брезове шуме захватају највећи простор. Били су познати мајстори за израду врећа и бисага од козине. Турци га уписују 1455.г. као Истрадава са 14 домова. Назив села асоцира на бурну прошлост овог краја, страдања, од ратова, глади и болести. У селу живе срби. Електрифицирано је 1973. год. Иселило се 17 домаћинстава.

СУДСКО СЕЛО (87 ст.), село се налази поред два крака сеоског пута (720 m) од ЈЗ ка СИ, северно (10,5 km) од Н. Пазара. Куће су у мањим групама, на падинама и заравнима, на јужној експозицији. Воду користе са извора, чесама и бунара. Њиве су око кућа, гаје кромпир, од воћа јабуке и шљиве. Велики део територије је под ливадама, пашњацима и шумама, мање букве и клеке, више храста. У селу се одржало предање, по коме је овде Немања судио богумилима, те отуда и назив села. Насељавају га срби. Електрифицирано је 1970. год. Иселило се 18 домаћинстава.

ТЕНКОВО (98 ст.), планинско село на јужним падинама Голије (920 m), СЗ (21 km) од Н. Пазара. Куће су око Тенковског потока, са правцем СЗ-ЈИ и издвојеним засеком *Потоци*, у СИ делу атара, одвојен брдом Крст (1033 m). Припојено му је насеље *Губерево* са *Бучем* (1959. г.). Село је окружено брдима на западу је Ђурђево брдо (1156 m), на југу Ђорава главица (1149 m) и Бучанска главица на северу. Поред чесама и извора, већина домаћинстава је увело воду. У атару испод шуме Андрак, налази се мочвара Локва. На Тенковском потоку је до недавно радила воденица. Њиве су мале и око кућа, ливаде и пашњаци су већи. У шумама расте хрст, бреза и буква, има граба и клеке. Донедавно је живео познати травар Миливоје Милојевић и дрводеља Петар Бишевац. Тења је влага и речни нанос па би Тењково могло бити влажно или место на поводњу. Помиње се у турском попису 1455.г. као Горња Тенкова са 14 домова. У Сопоћанском поменику помиње се село Тенково. У селу постоје остаци старог гробља код пута и цркве “под пећину”. Насељавају га срби. Електрифицирано је 1979. год. Иселило се 18 домаћинстава.

ТРНАВА (713 ст.), село разбијеног типа (690 m), на западним обронцима Рогозне, ЈИ (7 km) од Н. Пазара. Село је овалног облика издужено у смеру И-З, у басену Трнавске реке подељено на *Горњу*, *Доњу* и *Малу Трнаву* од севера на југ и *Поток махалу* одвојену на ЈИ села. Куће су окренуте на све стране у зависности од терена, највише на ЈИ. Окружена је брдима, на истоку је Велика глава (937 m) и Жежница (1021 m), на западу је Миљево брдо (715 m). Низ речну долину је отворена на СЗ ка Н. Пазару, и туда води асфалтни пут. Рељеф је врло дисециран. Воду користе са извора чесама и бунара. Већи део домаћинстава је довео воду. Њиве су око кућа, по атару су простране ливаде, пашњаци на странама а изнад су храстове и мање букове шуме. У турском попису 1455.г. помиње се Горња Трнава са 25 домова. У турском дефтеру за овчарину и торовину из 1585.г. уписана је под данашњим називом. У свештеничкој исправи (синђелији) 1780.г. уписана је као православно село Трнава (Велика). Како се село налазило на цариградском путу, ту је био познат хан у Ћустовини. У селу постоји

осмогодишња школа, здравствена амбуланта, погон фабрике Рашка, нова џамија, неколико продавница и задружни дом. Село је центар месне заједнице. Насељено је муслиманима. Иселило се у Турску 19 домаћинстава. *Дрењак* (760 m) је засеок Трнавe на западним огранцима Рогозне, на крајњем ЈИ сеоског атара. Већина сељака је довело воду. Ливаде су по атару шуме су претежно букове, има мало храста. У засеоку живе муслимани. Електрифицирано је 1983. год. Иселило се шест домаћинстава за Турску.

ТУНОВО (130 ст.), село разбијеног типа на ЈИ страни Голије (1024 m), СЗ (20 km) од Н. Пазара. Куће су груписане по засеоцима: *Витош*, *Брезовица*, *Буриће*, *Лозно* и *Тодорица*. Село се граничи са ивањичком општином. Куће су на странама, окренуте на југ и југоисток. Кроз село тече Туновски поток. Имају сеоске изворе и чесме, док је већина довела воду до кућа. Ливаде и пашњаци захватају велики простор, шуме су углавном букове. Турци га помињу у првом попису 1455.г. под називом Тухинова. На Туновском брду су остаци гробља и цркве, и на Крсту су остаци цркве. У селу живе срби. Има четвороразредну школу. *Витош* (930 m) је засеок Тунова у средини атара. Куће су окренуте ка ЈИ добро осунчане. Воду су довели до кућа, усредини засеока је бунар. Помиње се у турском попису 1455.г. као Витуш. У гробљу је црква коју називају Лала. У засеоку живе срби. Иселило се једно домаћинство. *Брезовица* (1260 m) је засеок на ЈЗ Тунова. Куће су на И експозицији. Водоснабдевање је са извора. Њиве су мале док су ливаде и пашњаци знатно пространији. Помиње се у турском попису 1455.г. под данашњим називом. На Трубичком брду су трагови старог гробља. У њему живе срби. *Буриће* је мали засеок, испод брда Врзиног дола. Њиве су мале око кућа, ливаде и пашњаци такође, хрестове и букове шуме изнад. Помиње се у турском попису 1455.г. као Бурић са два дома. У засеоку живе срби. *Лозно* (950 m) је засеок на СИ села око Плешинске реке (горњи ток Дежевске р.), са кућама разбацаним око пута, окренутим на ЈИ. Воду су довели до кућа. Раније су имали три воденице на реци. Њиве и ливаде су око кућа. Пашњаци су на околним брдима, у шуми је буква и храст. У засеоку живе срби. На југу Тунова је засеок *Тодорица* (940 m), испод Спасовика (1022 m). Куће су са обе стране потока, око сеоских путева окренуте на Ј и ЈЗ. Воду узимају са извора и Горњег бунара, који сматрају за свето место. Њиве су мале, највише је ливада. Пашњаци су по странама околних брда. У шуми је буква и храст. На локалитету Проструга где је била букова шума засађен је бор. Помиње се у турском попису 1455.г. као Тодорофице са четири дома. У њему живе срби. Имају традицију у дрводељству; познати мајстор Ранко Ристовић израђује каце, чаброве, вретена, мотовила, кудеље, дрвене самаре и гусле. Електрифицирано је 1969. год.

ХОТКОВО (216 ст.), мало село (620 m) источно (1,5 km) од Н. Пазара. Подељено је на *Горње* висински изнад града и *Доње* које се спушта низ северне падине Великог Шанца (699 m). Куће су разбацане на све стране пратећи терен. Њиве су око кућа, гаје жито и разне сорте јабука. Ливаде су околно изнад по брду су хрестове шуме. Село нема довољно извора па се снабдевају из бунара. У селу ради млин Кошута. Стари назив села је *Обер*, германизам значи над, виши. На узвишеном пропланку Горњег Хоткова налазило се старо српско гробље. У селу живе муслимани. Електрифицирано је 1972. год. Иселило се шест домаћинстава за Турску и по једно у Немачку и Швајцарску.

ЦОКОВИЋЕ (20 ст.), село (840 m) североисточно (7 km) од Н. Пазара. Насеље се састоји од две групе кућа, поред два сеоска паралелна пута, испод брда Сиколица (872 m) које га штити од северних ветрова. На СЗ је Крст (852 m), тако да је сеоски атар отворен ка југу. У рељефу су изражена ерозивна удубљења. У селу је више извора и чесама, једну чесму, Маковску воду је изградио Хигијенски завод-Нови Пазар. Њиве су у окућницама по странама са ливадама, пашњаци по брдима. Шума је храстова и борова. Помиње се у првом турском попису 1455.г. као Цоковице са 36 домова. У турском дефтеру за овчарину и трговину 1585.г. уписано је као Соковићи. Налазе се трагови гробља у Орници. У селу живе срби. Иселило се 36 домаћинстава. На југоистоку удаљен од села налази се засеок *Драгунац* (740 m). Куће имају ЈИ експозицију, на падини по чијем дну тече Драгунски поток, притока Брестовске реке. Њиве и ливаде су око кућа, пашњаци и храстове шуме око насеља имају исте називе. У засеоку живи један српски род, Бараћи. Електрифицирано је 1972. год. Иселило се три домаћинства.

ЧАШИЋ ДОЛАЦ (82 ст.), село разбијеног типа (980 m), ЈЗ (16 km) од Н. Пазара, у долини на јужним падинама Турјака (1249 m). Село се дели на две махале: *Чашићка* и *Нумановска*. Село обилује изворима и чесама. Већина домаћинстава је увело воду. Ливаде су у атару, пашњаци по ободу, у шумском делу су храстове шуме. Помиње се у акту ватиканског архива 1718-1721.г. као католичко насеље малисорских Клименти. У селу живе муслимани. Електрифицирано је 1986. год. Иселило се 10 домаћинстава.

ШАВЦИ (324 ст.), насеље мешовитог типа (549 m), западно (7 km) од Н. Пазара. Смештено је око асфалтног пута од Дојевића ка Пазаришту, на левој обали Рашке. Део насеља између пута и реке, у полоју назива се *Јерка* други део је на тераси изнад пута која је ЈИ падина Хоцева. Већи део кућа је окренут на ЈИ. У ЈЗ делу места ка Пазаришту су Јукове пећине испод крша Самар и Капчине. Водом се снабдевају из бунара, неки су увели воду. Њиве су поред Рашке, поред житарица, гаје поврће и воће. Ливаде су мале. Шуме храстове и лескове су веће. Помиње се у попису села Области Бранковића 1455.г., под називом Шавче, и у Сопоћанском поменику (XV и XVI век). Становништво је национално мешовито. После 1945.г. населили су се муслимани и роми. Овде живе срби, муслимани и роми. У насељу *Весели брег* живе роми. Иселило се пет српских домаћинстава и пет муслиманских у Турску. Електрифицирано је 1966. год.

ШАРОЊЕ (401 ст.), село на јужној подгорини Голије (740 m), СЗ (17 km) од Н. Пазара. Село је подељено на *Горње* и *Доње*. Куће су око Шароњске реке и пута у смеру СЗ-ЈИ са Ј и ЈЗ експозицијом. Припојен му је *Љуљац* сазасеоком *Ђурице* 1959. г. На северу села је Шароњско и Полошко поље. Воду су довели до кућа. Раније је на Шароњској реци радило шест воденица. Њиве су претежно поред Шароњске реке, мање их је на странама. Поред житарица гаје воће, јабуке и шљиве. Ливаде су на ширем простору, храстове и букове шуме по ободу атара. Некада су излазили “на станове”. СЗ од села је Градина (943 m), па се сматра да је врло дуго насељено. Турци га помињу 1455.г. под данашњим називом, са 18 домова и једним млином. У сеоском гробљу постоје остаци гробља претпоставља се да је богумилско и цркве. Село данас има Задружни дом, неколико продавница мешовите робе, осмогодишња школа, здравствена станица, погон Конфекције “Рашка” из Новог Пазара, савремена млекара и црква Св. Арханђела. У селу

живе срби. Некада је село имало мајстора ткача поњава. Електрифицирано је 1970. год. Иселило се пет домаћинстава.

ШТИТАРЕ (79 ст.), село разбијеног типа подељено на *Горње* (980 m) и *Доње* Штитаре (970 m), СЗ (22 km) од Н. Пазара, са десне стране пута за Сјеницу. Куће су у подножју брда и на заравнима око сеоског пута. За водоснабдевање користе чесме, бунаре и доведену воду. Њиве су око кућа. Ливаде и пашњаци заузимају већа пространства. Шумска састојина је жбун, бреза и храст. У селу се одржава предање да су правили штитове за војску, па им отада остаде име. Спада у најстарија средњевековна насеља. Турци га помињу 1455.г. под називом Горњи Штитар, са 13 домова, и Доњи Штитар са шест домова. Помиње се и у Сопоћанском поменику (XV и XVI век), под данашњим називом. Кроз село је у Средњем веку водио један крак босанско-дубровачког пута. Село има четвороразредну школу и цркву Св. Николе. У селу живе срби. Електрифицирано је 1974. а телефонску везу добија 1998. год. Иселиле су се две породице.

НАСЕЉА ОПШТИНЕ РАШКА

Трагови ранијих насеља

Сасвим је природно што се у овом крају који је повољан за живот, налазе трагови насеља још из неолита. У Панојевићу на локалитету Мало брдо мештани при обради земље налазе фрагменте праисторијске керамике. Вероватно се ради о неолитском насељу (61, 1-3). У Јошаничкој Бањи на локалитету Градина (Ђоров мост) на високом брегу изнад Самоковке налази се илирска градина опасана сухозидом. Међу илирским материјалом у једном сухозиду нађена су два фрагмента хеленистичке керамике. Керамика припада III и II веку пре наше ере (62, 124).

У близини Баљевца у Пискањи на локалитету Ланиште, приликом копања земље за циглу, откривено је више римских гробова у којима су нађени судови од керамике, накит од бронзе и новац из IV века пре наше ере.

Највише трагова ранијих насеља има из времена пре турске владавине који су везани за српско становништво из средњег века. Међу њима су бројне цркве. После обнове Пећке патријаршије 1557. године у периоду од краја XVI до половине XVIII века саграђен је и обновљен део мањих цркава (65, 6).

Манастир Кончул се помиње још у доба Стевана Немање као стари манастир, који је вероватно Немања обновио. У првој четврти XIV века помиње се као средиште новоосноване епископије кончулске. Манастир је највероватније срушен и опустео после аустро-турског рата 1689. године. Садашња црква св. Николе у Гњилици подигнута је 1861. године (79, 311).

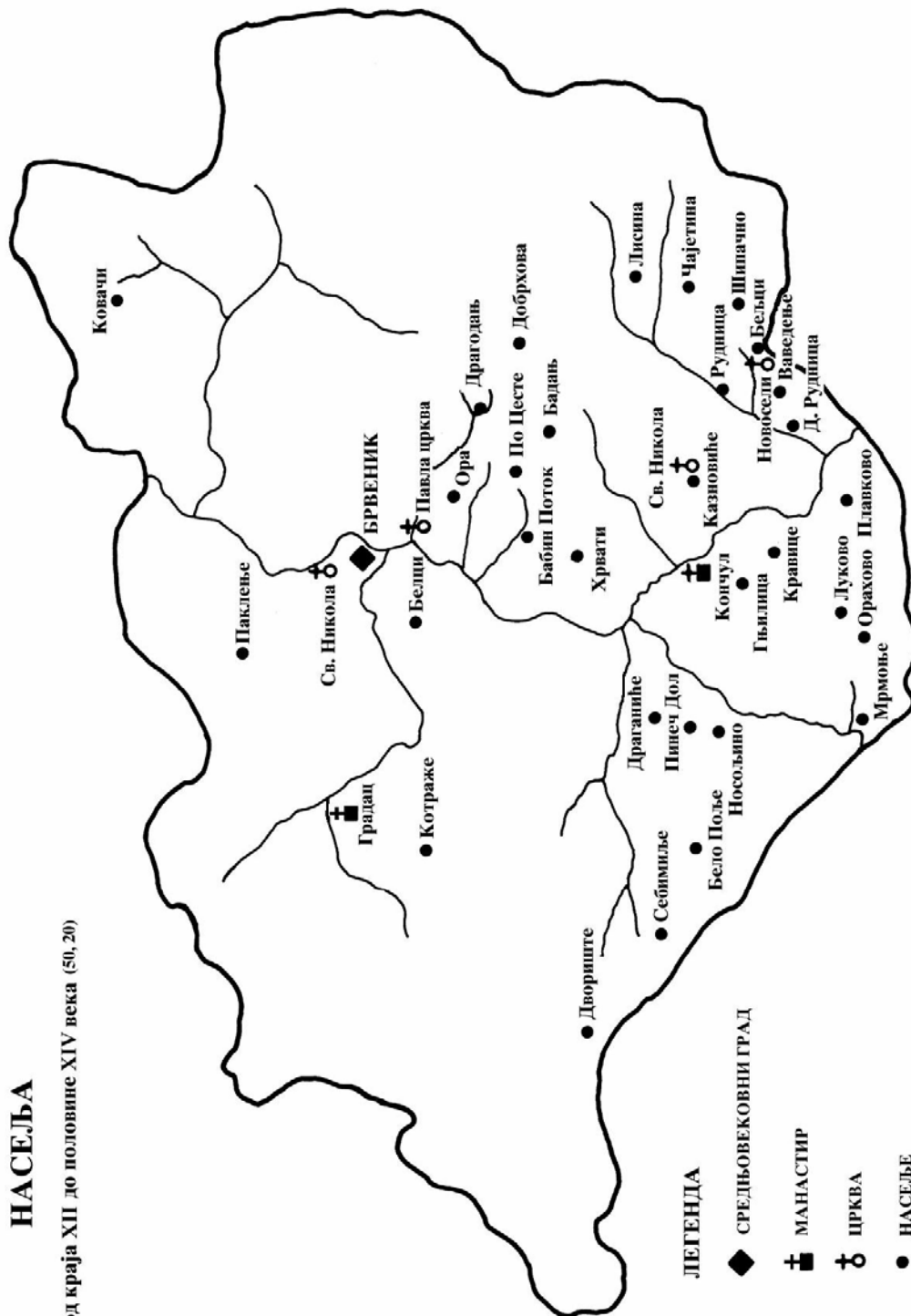
На територији општине Рашка налази се приличан број локалитета познатих под именом црквина и црквиште. То су, у ствари, рушевине средњевековних или каснијих цркава које представљају трагове некадашњих насеља.

Све ове рушевине цркава указују на бурну прошлост краја. Већина поменутих цркава су биле мале властелинске цркве из средњег века, које су поједини властелини градили на својим баштинама. Властела (велика и мала) се угледала на своје краљеве и царе те је и сама градила цркве (12, 541).

Латинским и грчким називало се све оно што није познато коме је припадало.

НАСЕЉА

од краја XII до половине XIV века (50, 20)

Карта 14 Средњовековна насеља у општини Рашка

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ СЕОСКИХ НАСЕЉА

Средњовековна села у области старе Рашке су, како се сазнаје, из доста оскудних података, била мала, често су чинила посед једног или два феудалца, вероватно оних који су то насеље основали (3, 69).

У 12. веку, на овој територији, помиње се село Казановићи (у "Казановићу се помиње црква св. Николе у доба Стевана Немање (81, 99). Већи број података о насељима овог краја потичу из 13. и 14. века. У 13. веку у жупи Јехошаница помињу се Ковачи, а у жупи Оба помиње се село Котраже. У 14. веку помиње се село Гњилица и Драганићи (82, 29, 26, 93). У 14. веку помињу се још нека села: 1303. године Лисина и Чајетина (данашњи заселак села Шипачина) (81, 112, 156); 1314. године Бадањ, Себимиље, 1315. године помињу се у међама (Поседи Стефано-бањског властелинства) село Бело Поље и село Паклење (данас се налази у саставу села Побрђа); 1348. године Семетиште (вероватно данашње село Семетеш)(81, 130); 1387. године Шипачина и Новосели (данашње Ново Село) (83, 16).

Опширније податке о средњовековним насељима на територији општине Рашка налазимо у повељи од 15. јуна 1363. године којом цар Урош потврђује челнику Муси град и жупу Брвеник за град и жупу Звечан (10, 166). Из списка насеља која се том приликом помињу у жупи Брвеник, види се да су на овој територији постојале три различите категорије насеља: село, заселак и град.

Помињу се следећа села: Бело Поље, Бељци (вероватно данашњи Бељак, заселак Новог Села), Кукањ (ово село је постојало у атару села Ново Село), Мрмоње (данас заселак села Панојевића), Орахово, Луково, Попово Поље, (данас село Карадак), Драгодана (данас Драгодањ, заселак Кремића), Плавково, Белчино (данашње село Биочин), Носонино (данашње село Носољин), Пинеч дол (данашњи Пињаждо, заселак села Вртина), Кравики (данашње село Кравиће), Бабин Поток (ово село је постојало у атару данашњег села Рвати), Белци (данашње село Беоци), Павла Црква (данашње село Павлица), Рудница, Долна Рудница, Тихољежа (вероватно данашње село Тиоце), Хрвати (Рвати), По цесте (Поцесје).

Помињу се следећи засеоци: Бела Пољана, заселак села Носонино, Загорани заселак села Кравики, Ора заселак села Павла Црква, Церова Глава и Лисина засеоци села Рудница (10, 166).

Помиње се само један средњовековни град то је жупски град Брвеник. "Он лежи на једној високој стеновитој купи, уз само ушће реке Брвенице у Ибар. Прилази су му доста тешки, јер је брдо доста стрмо. На врху брда пружа се доста простран град (по површини коју заузима). Сав је изграђен на стенама и између њих, а нешто ниже је висока кула, која је свакако бранила улаз у град. Још ниже виде се остаци неких зидова, а на ћувицима косе и трагови неких кула. Зидови су изграђени споља и изнутра од боље обрађеног камена. У унутрашњости зидова је необрађено камење и дрвени хоризонтални роштиљи ("сантрачи") на висини од приближно једног метра, који су служили за изравњавање и повезивање слојева. И поред тога што је зидан на наведени начин он се није данас очувао у потпуности, већ се налази готово потпуно у рушевинама. Из приложене скице града коју је урадио арх. Слободан Ненадовић (објављена у књизи А. Дерока:

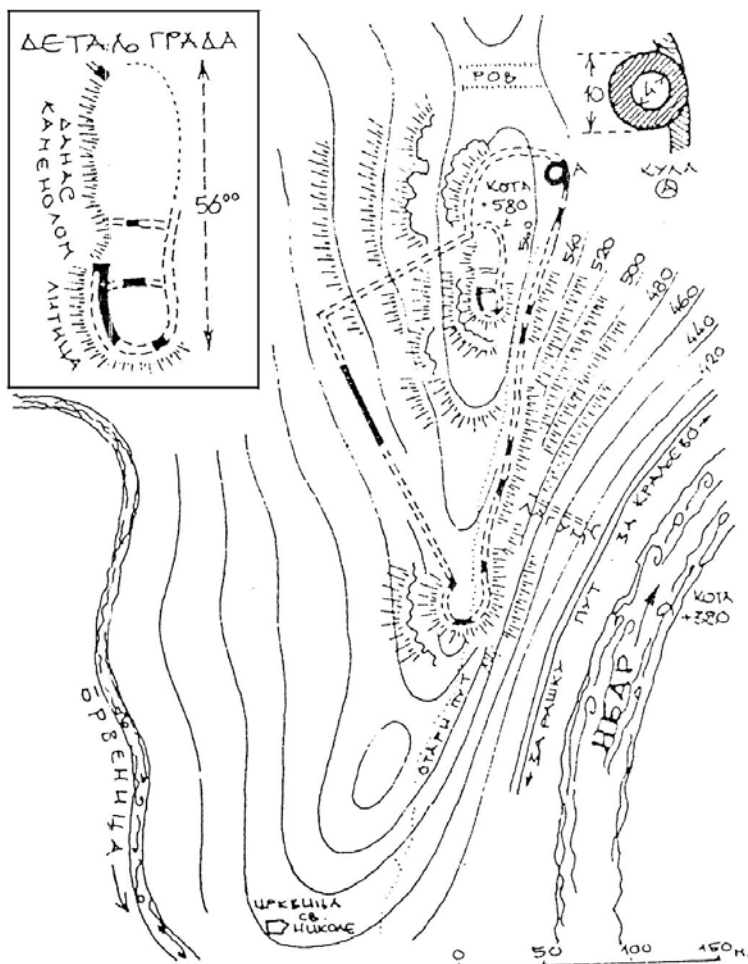
Легенда

- Село
- ⊙ Варош
- ✠ Град
- ✠ Црква
- Граница жупе
- · - · - Граница ома жупе Г. Нбра у простору жупе Брвеник

Жупа Брвеник (88, 78)

Карта 15 Граница жупе Брвеник

Средњовековни грдови у Србији, Црној гори и Македонији, Београд, 1950.) може се видети изглед града (84, 20-23).

Брвеник на Ибру (арх. С. Ненадовић) (50,333)

План 7. Средњовековни град Брвеник

Много потпуније податке о насељима овог краја налазимо у турским изворима из 16. века.

У попису насеља у Брвеничкој нахији 1519. године помињу се нека села која се не помињу у попису из 1533. године то су: Бадан (Бадањ), Ројчић (данашњи заселак Руднице), Дубрава (Дубрава се данас налази у саставу села Војмиловића и Палетина (Паметина) данашњи заселак Крушевице. Три села која се помињу 1533. године (Корлаће, Палуча и Тутановина (Шутановина) била су 1519. године хасови зворничког санџак бега. У попису из 1519. године помиње се мезра Котиљевац (данас је Котиљевац заселак села Боровића) (86, 32-67).

Развој насеља под турском влашћу, за један дужи временски период, можемо сагледати на основу промене броја кућа (домаћинстава) у једном броју насеља за које постоје статистички подаци.

Табела 33. Број кућа (домаћинстава) по насељима на територији данашње општине Рашка 1455 и 1833. године (86, 158)

Редни број	Насеља	године	
		1455.	1833.
1.	Трнава	25	19
2.	Кончилиће	25	6
3.	Плавково	18	8
4.	Вршак	18	1
5.	Пињаждо	17	5
6.	Супње	16	12
7.	Кравиће	15	9
8.	Драганићи	13	10
9.	Орахово	11	1
10.	Мрмоње	9	1
11.	Себимиље	8	12
12.	Бело Поље	6	7
13.	Носољин	4	10

Табела 34. Број кућа (домаћинстава) у једном броју насеља на територији данашње општине Рашка од 1533. до 1833. године (86, 250, 158).

	Насеља	године		
		1533.	1604.	1833.
1.	Варево	41	39	10
2.	Рвати	12	19	6
3.	Павлица	8	5	4
4.	Црна Глава	15	18	12
5.	Брвеник	21	60	4
6.	Тушимља	1	2	1
7.	Паклење	10	7	3
8.	Гочолова брда	9	1	3
9.	Лучица	29	14	4
10.	Бела Стена	8	15	5
11.	Жупањ	13	6	2
12.	Крушевица	1	7	6
13.	Раковац	10	10	7
14.	Јаблановик	1	5	1

На основу наведених података о насељима из периода турске владавине може се закључити да данашња насеља на овој територији, која се први пут помињу у турским изворима у 15. и 16. веку, упућују на њихово постојање из средњег века.

Постоје још неки подаци који говоре о функцији појединих насеља на овој територији у периоду турске владавине. "У војни, односно полувојни рад спадали су сељаци који су се бавили гајењем пиринча (оризари или челтукчије). Почетком седамдесетих година 16. века у производњу пиринча укључује се и долина Ибра. У селу Грацу је уписано 47 челтукчија" (87, 214-215). године 1536. помиње се рудник Брвеник. И Самоковска река се помиње као рударско насеље за време турске владавине (57, 34, 168). Године 1604. у нахији Рас помиње се село Бело Поље са 6 кућа. У селу су живели "војници". (89, 33). Војничка организација је један од остатака нашег средњег века. Њезини припадници вршили су војну и неке друге службе у османлијској држави" (48, 65). Године 1689. помиње се рудник Лисина на Копаонику (88, 141).

Према наведеним турским изворима ова територија била је покривена доста густом мрежом насеља. Величина насеља може се ценити према броју кућа која варира од 1 до 60 кућа. У овом крају су преовлађивала мала насеља до 10 кућа. Највећа насеља била су подграђе Брвеника са 60 кућа и села царски хасови Варово и Поцесје са 41 кућом. Најмања села имала су 1 кућу (Крушевица, Жутице, Јаблановик, Тушимља и Чешљари). Из података у табели 40. и 41. се види да је број кућа у наведеним насељима, варирао и да је у већини насеља пред крај турске владавине дошло до смањења броја кућа у насељима због емиграције становништва из овог краја. Кроз дугогодишњи период турске владавине на овом простору готово сва данашња насеља одржала су старе називе.

Развој насеља по ослобођењу од Турака до краја другог светског рата.

После ослобођења од Турске (већег броја насеља 1833. године, а мањег броја насеља 1912. године) наступио је економски полет и убрзани развој насеља. Брзом развоју насеља, допринело је досељавање становништва из неослобођених крајева, нагли природни прираштај и разне административне мере. По ослобођењу многобројна мала села често су састављана у велике целине. Име једног надвладало је, а остала су постајали крајеви (џемати) или засеоци. Обично је преовладало име највећег села или оног из кога је кмет.

Више од половине данашњих насеља на овом простору (32) постала су од два или више некадашњих села;

Табела 35. Развој насеља у општини Рашка

Редни број	Насеље	Настало од села
1.	БАДАЊ	Радојевине, Бадња и Лачнојевића које се помиње 1828. године (90, 181)
2.	БАЉЕВАЦ	Лучица, Баљевца, Жижовца и Јарандола који се помиње 1711. године (93, 92)
3.	БЕЛА СТЕНА	Черевња, Бићела и Беле Стене
4.	БИНИЋЕ	Велења, Ржане, Лука, Јаблановика, Грабовика, Бинића и Риљиног Дола
5.	БОРОВИЋЕ	Ивања, Боровића, Котилевца, Саса, Тлачине, Равни и Ладојевића које се помиње 1831. године (91)
6.	БОЋЕ	Брезове и Боћа

7.	БРВЕНИЦА	Горње Брвенице и Доње Брвенице
8.	ВАРЕВО	Варева и Власова
9.	ВОЈМИЛОВИЋИ	Дубраве и Војмиловића
10.	ВРТИНЕ	Пињаждола и Вртина
11.	ГЊИЛИЦА	Вршка, Кончулица и Гњилице
12.	ГРАДАЦ	Котража, Чешљара, Доњег Граца и Горњег Граца
13.	ЗАРЕВО	Бечвара, Зарева и Радочевице
14.	ЈОШАНИЧКА БАЊА	Вележа, Шутановине, Бање и Добрчина
15.	КАЗНОВИЋЕ	Доњег Казановића и Горњег Казановића
16.	КОВАЧИ	Ковача, Копривнице, Жупања, Попа и Глава
17.	КРЕМИЋЕ	Кремића, Лучна и Драгодања
18.	КРУШЕВИЦА	Буча, Гладница, Крушевице, Сремча и Паметине
19.	НОВО СЕЛО	Присојника, Бељака и Новог Села
20.	ПАВЛИЦА	Павлице и Ора
21.	ПАНОЈЕВИЋЕ	Мрмоња и Панојевића
22.	ПИСКАЊА	Прибоја, Пискање и Гочолова
23.	ПЛАВКОВО	Плавкова и Туснића
24.	ПЛЕШИН	Плешина, Бањске, Дворишта и Жара
25.	ПОБРЋЕ	Паклења, Побрђа и Луковика
26.	РАДОШИЋЕ	Радошића, Ргоча и Тушимље
27.	РАКОВАЦ	Дрења и Раковца
28.	РВАТИ	Горњих Рвата, Доњих Рвата, Бабиног Потока, Чопадије и Острвице
29.	РУДНИЦА	Ројчића, Горње Руднице и Доње Руднице
30.	СЕБИМИЉЕ	Себимиља и Бркуша
31.	СЕМЕТЕШ	Семетеша, Добровине и Скугуровице
32.	ШИПАЧИНА	Чајетине и Шипачине

Из наведених података се види да су нека данашња села постала из релативно великог броја некадашњих села. Од седам некадашњих села постала су села Боровиће и Биниће а од пет села постала су села Рвати и Ковачи. Остала села воде порекло од једног некадашњег села. Њима нису придодавана друга села.

У селима која су ослобођена од турске власти 1833. године почели су се стварати нови делови села. Услед великог природног прираштаја становништва у поједним селима осећала се тескоба. Како су имања била изван села и удаљена, поједине породице почеле су се исељавати, одлазити на имања даља од села тако су створени нови делови села: *засеоци* (нпр. Пановићи у Семетешу и Долови у Црној Глави) и *крајеви* нпр. Велковићи и Ђоровићи у Јошаничкој Бањи и Горњи Перовићи у Плешину).

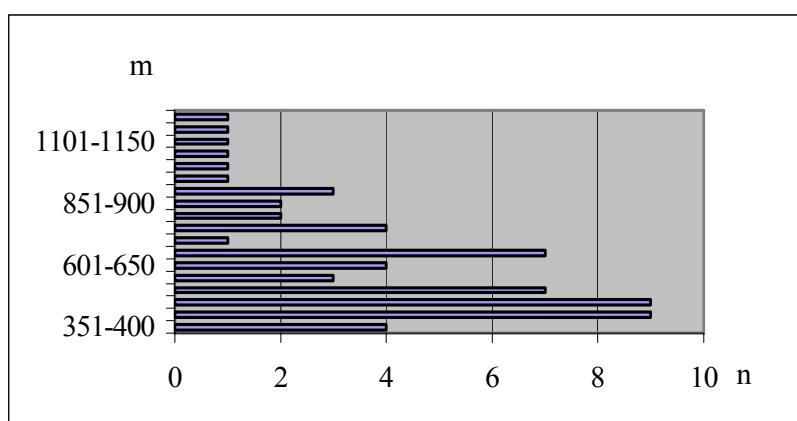
Нови делови села стварани су и досељавањем нових становника. Тако су створени нови *засеоци* (Шумник у Белој Стени и Палештица у Јошаничкој Бањи) и нови *крајеви* (нпр. Кнежевићи у Рватима, Јоковићи у Крушевици, Кучевићи у Плешину, Пековићи у Биљановцу, Дугалићи у Вареву итд.).

Од свог постанка па све до половине 19. века већина насеља на овом простору имала су искључиво пољопривредни карактер, са интензивном сточарском производњом. Нека насеља имала су и рударску функцију. "Хајдер је приказао старе рударске радове са оловним рудницима у Лачнојевићима. Под

тим именом он је приказао старе рударске радове у селима Драгодању, Бадњу и Семетешу" (95, 2-24). По Каницу "како показују напуштена окна и хрпине јаловине код Рудна, Бинића, Риљиног Дола и Железнице, налазили су се богати рудници метала" (3, 49). Шљачишта која се налазе у Доњем Казновићу, Горњем Казновићу и Рудници сведоче о старој рударској активности у тим насељима (96, 35).

Са појавом сеоских општина у систему територијалне организације насеља, села седишта општина добијају административно-управну функцију. Упоредо са овом функцијом зачиње се и школска функција. Године 1885. општински центри била су следећа насеља: Рашка, Трнава, Градац, Јошаничка Бања, Павлица и Рудница (88, 155), а 1925. године општински центри била су следећа насеља: Рашка, Трнава, Беоци, Биљановац, Баљевац, Јошаничка Бања, Пискања, Павлица, Рудница и Градац (88, 334). Од 1833. до 1914. године школску функцију добила су следећа насеља: Рашка, Павлица, Јошаничка Бања, Рудница, Градац, Трнава и Баљевац. У посматраном периоду у систему насеља у овом крају јавља се варошица Рашка која постаје центар среза студеничког.

У међуратном периоду са продирањем капитализма и робно новчаних односа на сеоске просторе почело је у селима, првенствено у општинским центрима, отварање кафана и трговинских радњи, експлоатација рудних налазишта (у Баљевцу је отворен рудник каменог угља) и експлоатација шума на Копаонику и Голији. Са изградњом железничке пруге у долини Ибра нека насеља добијају саобраћајну функцију, јер су у њима подигнуте железничке станице: Рашка, Рудница, Биљановац и Павлица чија је железничка станица имала назив Војвода Степа Степановић. Тиме се зачињу језгра центара заједница села у насељима са бољим саобраћајно-географским и економско-географским положајем (Биљановцу, Јошаничкој Бањи, Грацу, Рудници, Трнави, Баљевцу и Павлици).

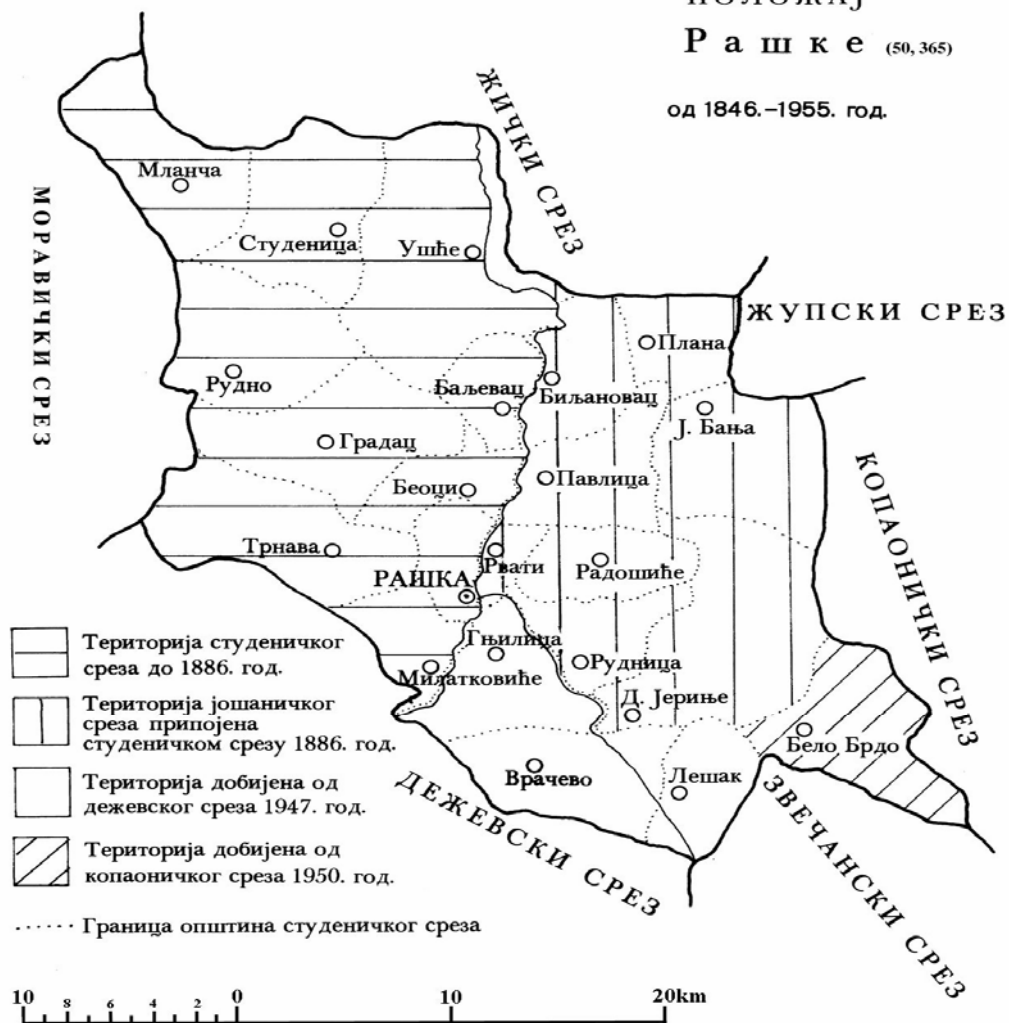
Сл.37 Број насеља општине Рашка по висинским зонама
(Д. Сочанац)

АДМИНИСТРАТИВНО-ПОЛИТИЧКИ

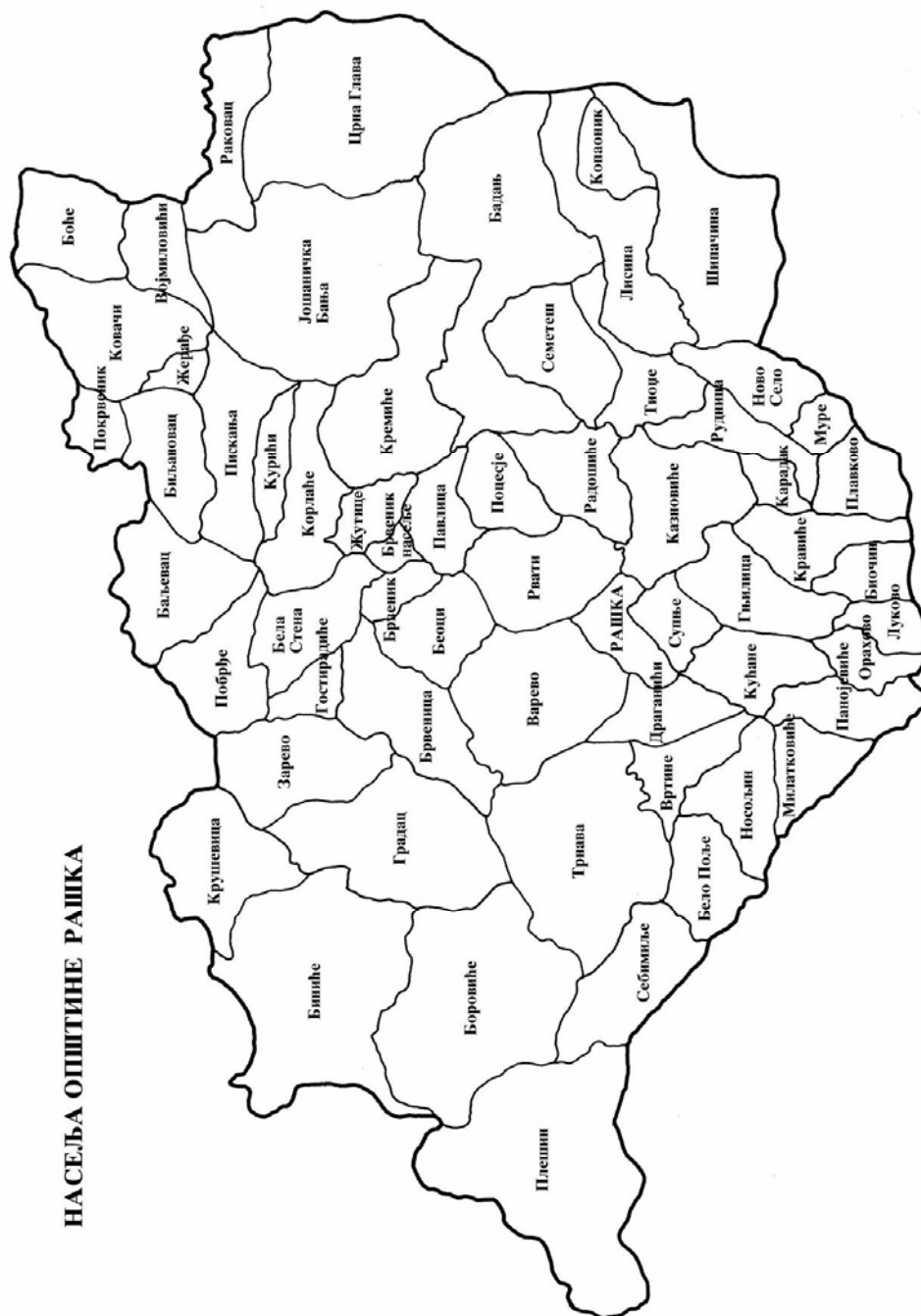
ПОЛОЖАЈ

Рашке (50, 365)

од 1846.-1955. год.

Карта 16. Административно политичка карта Рашке

Карта 17. Административна карта општине Рашка

НАСЕЉА ОПШТИНЕ РАШКА

БАДАЊ (91 ст.) рударско и сточарско-ратарско сеоско насеље разбијеног типа у изворишним деловима Радошићке реке (десна притока Ибра чијем сливу припада 60 % Копаоника – 2.758 km²) и на (720-905 m) падинама Шанца (1098 m) и Карацког брда (916 m), 12 km СИ од Рашке. Специфичан микроположај одликује локација засеочких делова у самим врховима долина и по плећатим косама између њих. Површина атара износи 3.504 ha. Просторно обједињава три целине (некада самостална насеља): *Лачнојевић*, *Радојевине* и *Бадањ*. Постанак и иницијални развој везан је за средњовековна рудишта (рудно поље оловноцинкане руде Плана - Бадањ) и остатке рударских делатности очуваних на локалитетима Саставци и у засеоку Лачнојевићи. Припада групи старих српских средњовековних насеља. Помиње се 1314, а под називом *Бадан* у попису насеља Брвеничке нахије 1519. године. Током XIX в. заједно са суседним Семетешом представља јединствено насеље. које је после ослобођења током XIX в. значајно демографски ојачало 1833.-84, 1844-198 а 1874.-249 душа. Становништво. је српско (слави: *Св. Јована*, *Св. Аранђела*, *Св. Алимпија* и др; сеоска. слава *Прве Троице*) староседелачко и досељеничко хетерогене регионалне структуре досељавано од почетка XVIII в. из Метохије (Пећ), Косова, Црне Горе (Васојевићи и Бјелопавлићи), Руднице, Сембиља и др. О донедавно развијеној сточарској делатности сведоче и бивша бачишта – сезонска насеља, на Броћевој равни, Колибишту, Грабовнику, Саставцима, Плакаоници и Кадијевцу. Атар, као и сами засеочки делови у значајној мери су угрожени бујичним токовима са обешумљеног Јадовника на коме је од 1970. каптирано Чамагића врело за потребе водоснабдевања Рашке. Електрифициран је фазно 1963-1965 и 1974, а водоснабдевање је од 1968. комбиновано; око 50% са колективне мреже а остатак са локалних каптираних извора и гравитационих водовода.

БАЉЕВАЦ (1649 ст.) градско насеље збијеног типа правоуглог облика правца пружања СИ-ЈЗ (2,3 km) са (387-480 m) леве стране Ибра (западни део Баљевачке котлине) и долинама споредних притока: Побрђког, Белостенског, Биорског и Јарандолског потока, 14 km С од Рашке. Површина грађевинског реона по актуелном ГУП-у из 1991 износи 319,20 ha (претходни ГУП из 1967, дефинисао је шири - 123,58 ha и ужи грађевински реон - 43,53 ha) а катастарска 1.325 ha. По очуваном предању насеље је добило назив по мушком личном имену Баљ из чијег присвојног придева је и изведен назив *Баљевац*. У скоријој прошлости било је уобичајено да се садашњем административном називу *Баљевац* додаје и одредница *на Ибру*. Насеље је формирано на месту бројних очуваних трагова континуиране насеобинске прошлости од гвозденог доба, рановизантијског периода (током 1953 откривени су остаци грађевина и гробнице из овог доба), српског средњовековног периода (остаци цркве Св. Николе која највероватније датира из XII в, остаци цркве код старе јаме у Јарандолу с краја XVI и почетка XVII в, остаци цркве на гробљу у Лучицама и др.), турске окупације и др. Средњовековна насеобинска прошлост се највероватније везује за цркву Св. Николе из XII в. (обновљена и освећена 1936.) Помиње се у повељи манастира Студенице 1196. год. и у записима из 1222-1228. год. Просторно обједињава већи број делова: *Жижовци*, *Лучице*, *Јарандол*, *Паклење* и др. Као саставни део Баљевца у периоду 1961-1971. егзистирало је и насеље – стамбена рударска

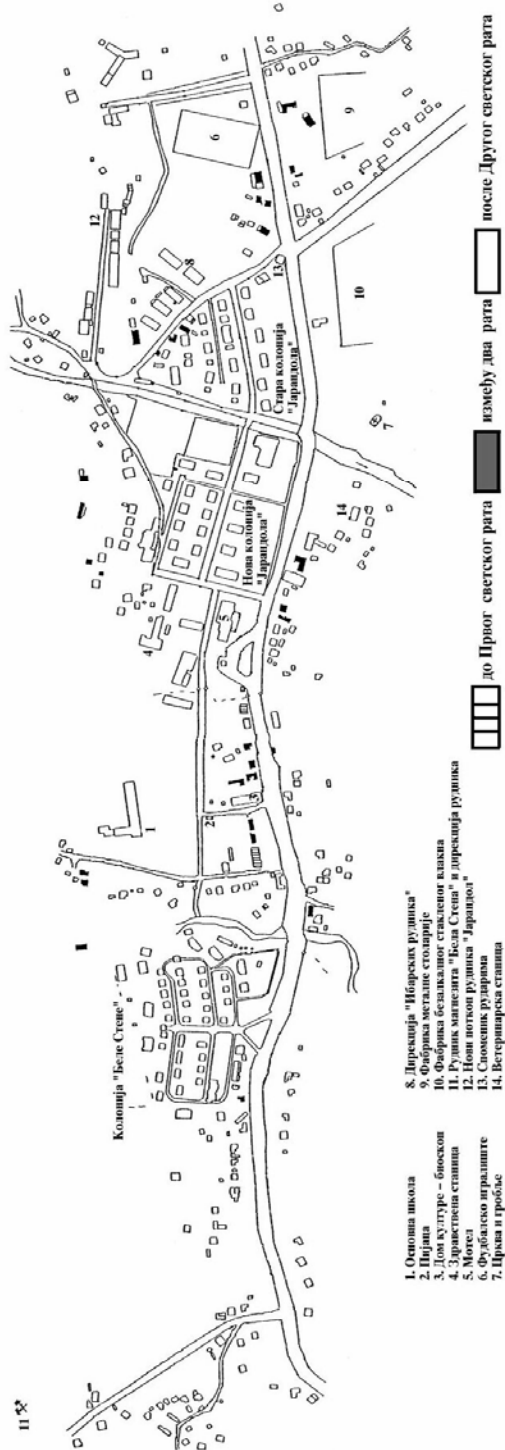
колонија “Бела Стена”. Током прве поповине XIX в. значајно демографски јача (1833-6 кућа и 1846-76 к. и 491 душа). Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Николу, Петровдан, Александровдан* и др; сеоска слава *Друге Троице*; црквена *Усековање главе Св. Јована*) староседелачко и досељено (почетком XVIII в.) из Метохије и Херцеговине. Има осмогодишњу ОШ Јосиф Панчић (прва школа 1910 а први наменски школски објекат 1927), цркву Св. Николе (обновљена 1936), дом културе (1948), пошта (1952), здрав. станица (у садашњој згради од 1965), ветеринарску станицу, апотеку, мотел “Рудар” (1962), Споменик палих рудара Ибарских рудника (1951), споменик палим борцима НОР-а (1952), пијацу (1955) - пијачни дан недеља, бензинску станицу, пословницу “Југобанке”, споменик посвећен рударима штрајкачима (1970), одељење предшколске установе (1982), КУД “Рудар” и др. Колски пут Краљево –Баљевац –Рашка из 1885 асфалтиран је 1967. год. Административну функцију добија од 1833, а у периоду 1955-1959 представља седиште истоимене општине (26 насеља и 301 km²), сада је седиште Месне Канцеларије за четири насеља (Б. Белу Стену, Куриће и Пискање). Организована експлоатација угља отпочела је 1924, када је од рудника Јарандо из Баљевца и рудника Ушће из Ушћа створено предузеће ”Ибарски рудници каменог угља” са седиштем у Баљевцу. Сада је Баљевац

Табела 36. Производња угља у руднику “Јарандо” у Баљевцу у периоду од 1926.-1989.године. (архива ”Јарандола”)

Година	Производња у тонама
1925.	2.816
1926.	8.238
1930.	11.450
1934.	64.165
1938.	124.502
1939.	140.801
1942.	20.602
1944.	13.697
1950.	116.615
1960.	90.150
1966.	133.067
1970.	125.790
1980.	47.841
1989.	62.186

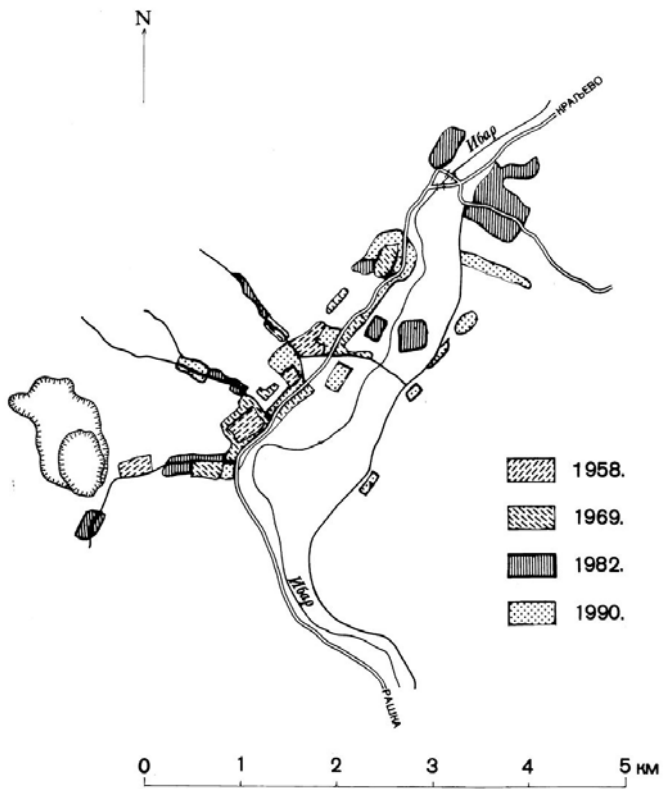
секундарни привредни центар општине са значајним индустријским капацитетима и то фабрика “7 јули” (1974) за производњу грађевинских блокова од бетона (сировина је шљака од отпадног угља из сепараације у Пискањи), фабрика металне столарије “Баљевац” (1977), фабрика безалкалног влакна “Етекс” (1979) и рудник каменог угља ”Ибарски рудници”. Иницијална електрификација отпочела је са термоелектричне централе 1926. а савремена од 1945. год. Примарна канализациона мрежа постављена је до 1960, а раније водоснабдевање са локалитета Ђоров мост (1974) и поткопа у Брвеници (1984). од 1997. замењено је прикључком на новоизграђену фабрику воде. Поменути и други стални и повремени бујични токови у границама атара и шире стварају бројне плавинске конусе, који знатно угрожавају урбану територију насеља као и њену инфраструктуру.

ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАЗВИТАК БАЉЕВЦА (50, 384)

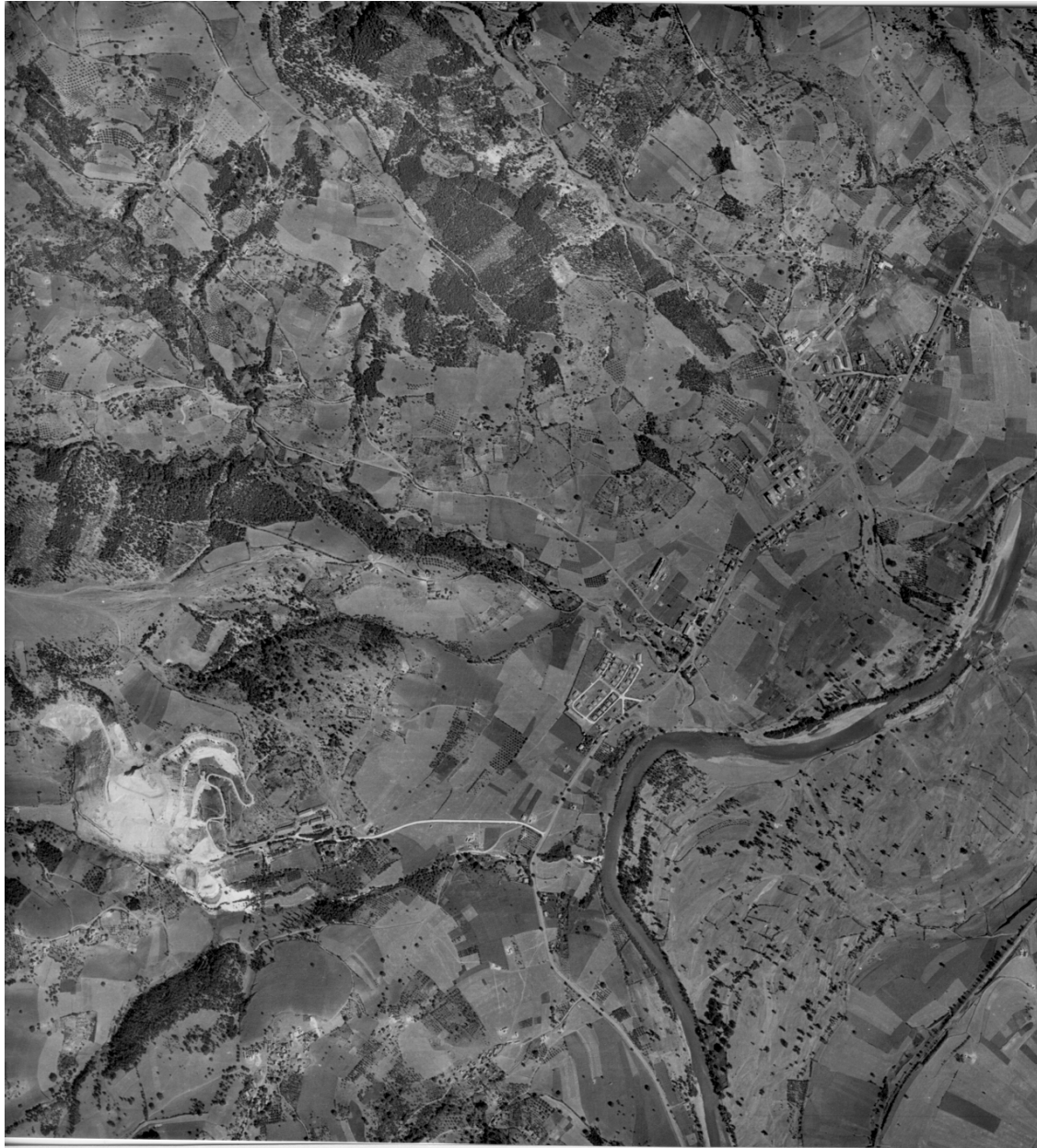

Карта 18.

ТЕРИТОРИЈАЛНО ШИРЕЊЕ БАЉЕВЦА

Карта 19. нацртао Д. Сочанац по АФС

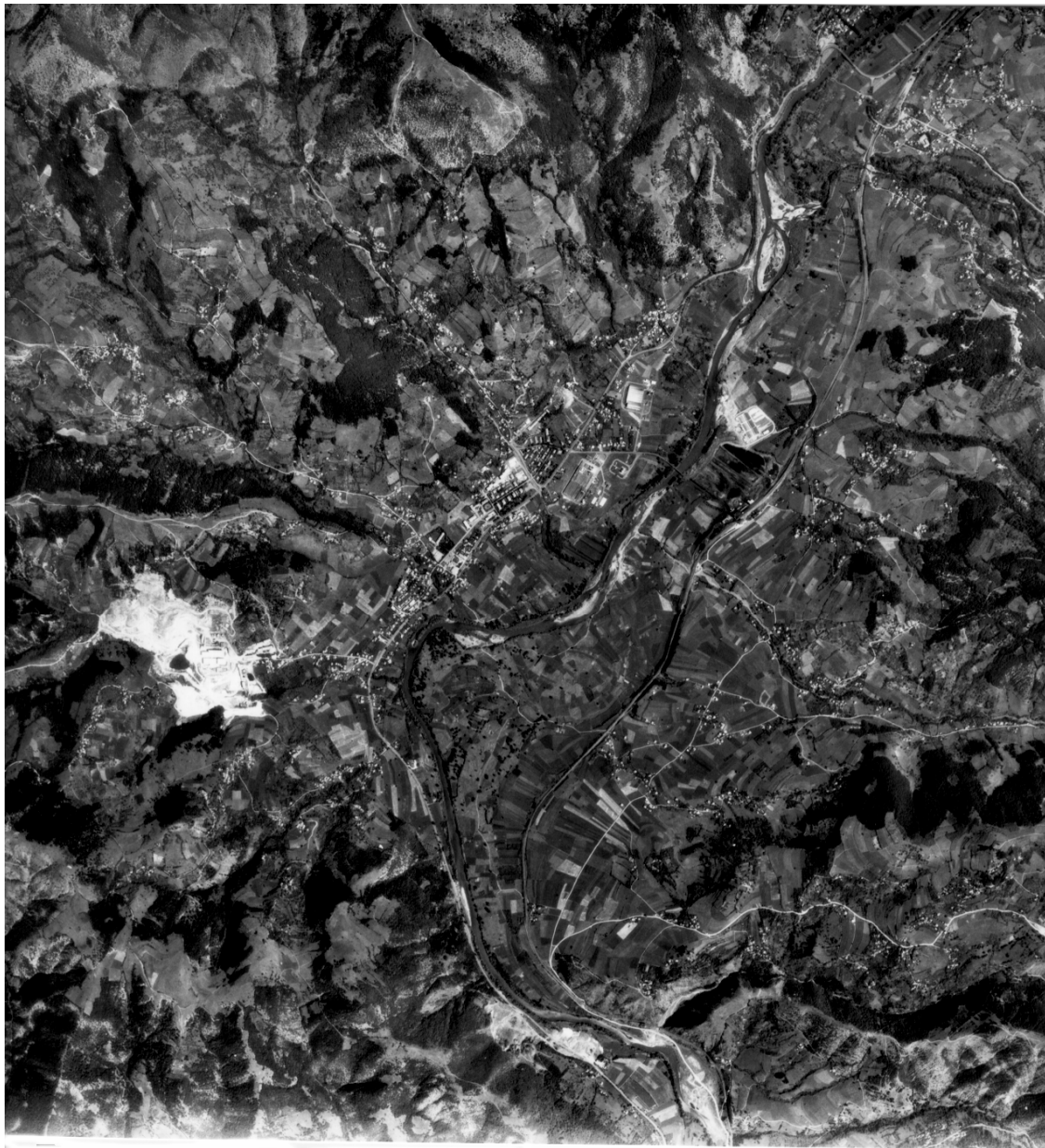
БАЉЕВАЦ	датум	Rs 1:30 000	h = 3 500 m	Rc - 5a
Бр. АФС 3317	06.08.1958.	Rsn 1:10 000	f = 115,16 mm	C - 47

Сл. 38 Аерофотоснимак Баљевца (ВГИ Београд)

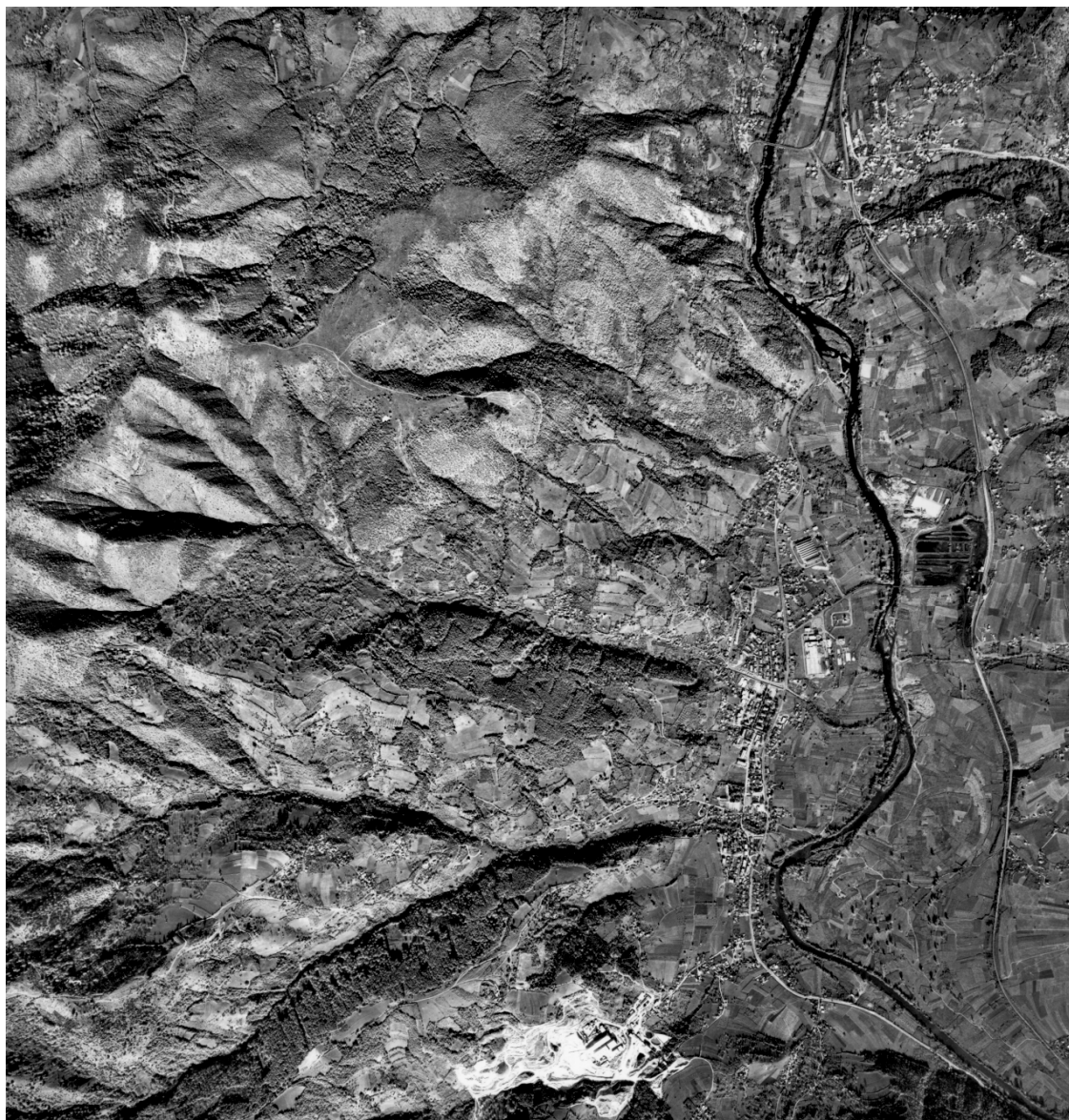
БАЉЕВАЦ	датум	Rs 1:32 500	h = 3 700 m	Rc - 5
Бр. АФС 1720	16.07.1969.	Rsn 1:11 000	f = 114,92 mm	Li - 3

Сл. 39 Аерофотоснимак Баљевца (ВГИ Београд)

БАЉЕВАЦ	датум	Rs 1:50 000	h = 4 400 m	Rc - 10
Бр. АФС 6035	22.07.1982.	Rsn 1:20 000	f = 87,98 mm	Dornier Do -28

Сл. 40 Аерофотоснимак Баљевца (ВГИ Београд)

БАЉЕВАЦ	датум	Rs 1:28 000	h = 2 450 m	Rc - 10
Бр. АФС 9586	15.10.1990.	Rsn 1:17 500	f = 87,98 mm	Dornier Do -28

Сл. 41 Аерофотоснимак Баљевца (ВГИ Београд)

БАЉЕВАЦ	датум	Rs 1:28 000	h = 2 450 m	Rc - 10
Бр. АФС 9586	15.10.1990.	Rsn 1:9 300	f = 87,98 mm	Dornier Do -28

Сл. 42 Аерофотоснимак Баљевца (ВГИ Београд)

БЕЛА СТЕНА (504 ст.) приградско рударско и ратарско-сточарско сеоско насеље разбијеног типа, на (390-630 m) долинским странама Белостенског потока (леве притоке Ибра) и падинама Дела (585 m), Грађевца (790 m), Крушног врха (741 m) и Гњивца (950 m), 13 km С од Рашке. Површина атара износи 859 ha. Просторно обједињава више делова: *Боровак*, *Паклење*, *Бићеле*, стамбена рударска колонија “*Бела Стена*”, у периоду 1961-1971. егзистира као сатавни део Баљевца. Назив добија по пространој, добро уочљивој серији *стена беле боје*. Припада групи старих српских средњовековних насеља са многобројним материјалним и писаним траговима. Бела Стена се помиње 1533. у попису Брвеничке нахије, а засеок Бићела, као самостално насеље, током турске владавине има статус царског хаса. Поред старог гробља, једног од три, су остаци средњовековног православног храма. Под именом *Стена* у саставу Баљевца помиње се 1844. Становништво је српско (слави *Св. Николу*, *Св. Петку*, *Св. Јована*, *Св. Стефана*; и две сеоске славе *Прве Тројице* и *Велики Спасовдан*) досељено из Црне Горе (Бихор, Васојевићи, Кучи, Бјелопавлићи) и околних планинских насеља (Кремића, Гостирадића, Бинића Корлаћа и др.). Струју добија у периоду 1947-1953, телефонске везе 1985, а водом се снабдева комбиновано: засеок Черее од 1997. са колективног система из Баљевца и већи део са каптираних извора преко индивидуалних и засеочких микро водовода. Због ширења и спуштања насеља новија изградња концентрисана је поред Ибарске магистрале што доводи до морфофизиономског спајања са суседним насељима: Побрђем и Баљевцом. Рудник магнезита “Бела Стена” радио је у периоду 1953-1984.

БЕЛО ПОЉЕ (48 ст.) сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (740-800 m) заравњеној разводној површи између Градинске реке и Влашког потока (саставница Носољинске реке леве притоке Рашке) и Падинама Крстача (864 m), 11,5 km ЈЗ од Рашке. Припада КО Носољин (1.613 ha). Обједињава четири патронимичка дела: *Нешовићи*, *Миленковићи*, *Младеновићи* и *Вучковићи*. Припада најстријим насељима Ибарске долине са очуваним траговима континуиране насељености. Помиње се 1315 год. као насеље Стефано-бањског властелинства, 1363 у повељи цара Уроша, 1455. са 6 кућа у попису крајишта Иса-бега Исаковића, 1585, 1604. год. у нахији Рас са 6 кућа и војницима и др. На садашњем сеоском гробљу очувана је капела Св. великомученице Марине из XIV века. Становништво је српско (слави *Пантелејевдан*, *Св. Јована*, *Св. Ђорђа* и др; сеоска слава *Велики Спасовдан*) пореклом из Метохије (Пећ), Црне Горе (Морача, Ибарски Колашин) и суседних села Носољина и Плешина. Електрифицирано је 1947, а водом се снабдева са индивидуалних или засеочких гравитационих каптажа.

БЕОЦИ (467 ст.) ратарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (400-615 m) левој долинској страни Ибра (највеће од 1.801 притоке Западне Мораве $L=211$ km и $F=15.750$ km²) и падинама Црног врха (738 m) и Крста (680 m), 5 km С од Рашке. Површина атара износи 1001 ha. На неким топографским картама означено је називом *Беоце*. Просторно обједињава десет засеока: *Ковачевићи*, *Станчићи*, *Гајтановићи*, *Стефановићи*, *Марковићи*, *Мојовићи*, *Пењиши*, *Басарићи*, *Читлучани* и новоформирани део насеља (од почетка друге половине XX в.) поред Ибарске магистрале у долини Ибра. Једно је од најстаријих насеља ибарске долине са остацима старих цркава (Св. оца Николаја на гробљу код

школе и на путу за Градац очувани остаци зидина високи 2-3 m) и поменом под називом *Белци* у Повељи цара Уроша из 1363. год. Становништво је српско (слави *Св. Илију, Ђурђевдан, Св. Враче, Св. Јована* и др; сеоска слава *Друге Тројице*) досељено почетком XVIII в. из Ибарског Колашина, Метохије (Пећи), са Рогозне (Риково) и околних насеља Тиоца, Варева, Брвенице, Бинића и др. Асфалтним путем 1996. год. Беоци су повезани са магистралним путем М-22 Косовска Митровица - Рашка - Краљево (асфалтиран 1967). Има фабрику воде (1997), четвороразредну ОШ (прва школа из 1933 и школска зграда из 1938), МК за два насеља (Беоци и Брвеник село), климатолошку станицу, ПТТ централу (1989), споменик палим у ратовима 1912-1918. год. и у НОБ-у од 1941-1945. спомен обележје на месту на коме је донета одлука о подизању устанка у Ибарској долини и др. Струју добија 1952, телефонске везе 1989, асфалтни пут 1996 а водоснабдевање је комбиновано: организовано са поткопа у Брвеници односно од 2000. год. са оближње фабрке воде и индивидуално са већег броја копаних бунара. Знатни вишкови пољопривредних производа пласирају се на околне пијаце у Рашкој (субота) и Баљевцу (недеља).

БИЉАНОВАЦ (625 ст.) ратарско-сточарско и саобраћајно сеоско насеље разбијеног типа на (385-482 m) простору изнад алувијалних равни Ибра и њене десне притоке Јошаничке реке ($L=31\text{ km}$ и $F=261\text{ km}^2$ од чега у границама Копаоника 173 km^2 и Жељина 88 km^2) и падинама Кашићког брега (636 m) и Јејевика (806 m), 17,5 km С од Рашке. Површина атара износи 1.154 ha. Просторно обједињава шест засеока: *Центар, Кашићи, Пековићи, Лучице, Вељковићи* и *Медари*. Ради се о младом насељу насталом у зони природно предиспонираног саобраћајног коридора кроз Ибарску и долину Јошанице. Помиње се 1828. Становништво је српско (слави *Св. Николу, Св. Аранђела, Св. Ђорђа, Ђурђевдан*; с. слава *Треће Тројице*) пореклом са Косова и из Црне Горе овде досељено преко успутних миграционих станица у Јелакцу и Зареву и досељеници из околних насеља: Пискања, Покрвеника, Јошаничке Бање и др. Урбанистичке уређајне основе добија 1988. год. Има четвороразредну ОШ (прва школа отворена 1938 а у садашњој школској згради од 1953), железничку станицу "Јошаничка Бања" (која се често назива и "Станица Копаоник"), мост на Ибру $L=109\text{ m}$ (изграђен 1997, срушен током НАТО бомбардовања 1999 и поновно подигнут 1999. год.) поред кога је подигнуто спомен обележје херојима отаџбине из 1999, трговачке радње (прве отворене 1929), МК за (Биљановац Покрвеник и Жерађе). Савремена рурална изградња усмерена је на простор око саобраћајних комуникација: пруге и магистралног пута. Железничка станица је електрифицирана 1950, а насеље од 1956. год. Телефонске везе добија двоетапно од 1972 и 1978. год. Водоснабдевање се обавља гравитационим путем преко каптираних извора: Белци, Аљевине код Медара и извора у атару Покрвеника, док се обављају припреме за прикључење на водоводну мрежу Рашке. На водотоку Јошанице очуване су воденице поточаре.

БИНИЋЕ (183 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (700-1010 m) високој заравњеној површи Крушевичке и Градачке реке (саставнице Брвенице леве притоке Ибра) и падинама Крајњег брда (859 m), Карауле (908 m), Клика (1319 m) и др., 30 km СЗ од Рашке. Површина атара износи 3.171 ha. Обједињава седам међусобно удаљених делова некада самосталних насеља: *Јаблановик, Ржане, Биниће, Велење, Риљин До, Грабовик* и *Луке*. Под називом

Биник са 34 куће помиње се у попису насеља Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. год. када се и данашњи заселачки делови помињу као самостална насеља и то: *Риљин До*, *Велење* - 6 кућа, *Лука* - 6 кућа, *Јаблановик* - 41 кућа, *Ивање* - 13 кућа и *Ржане* као *Аржане* - 2 куће. У засеоцима Риљин До и Бинићи очувани су бројни трагови средњовековних рударских активности а у Ржани црква *Св. апостола Петра и Павла* подигнута крајем XVI или почетком XVII. в. Становништво је српско (слави *Св. Луку*, *Св. Јована*, *Бурђевдан*, *Св. Николу*, *Св. Стефана*; сеоска слава *недеља по Спасовдану*) староседеоци, старији досељеници са Косова (крај XVII и почетак XVIII в), Црне Горе (Његуша, Никшића и Ријеке Црнојевића) најчешће досељени преко планинских успутних станица у околини Новог Пазара и Сјенице, Студенице (пореклом из Херцеговине) и млађи досељеници из околних сеоских насеља Брвенице и Рудна. У периоду 1953-1992. имало је одељење четвороразредне ОШ. Електрифицирани су 1971, телефонске везе добијају 1993 а водом се снабдевају са околних каптираних изворишта. Атар одликује богатство вода и извора. У ранијем периоду на Грабовичкој реци су радиле воденице поточаре и ваљалица сукна у засеоку Луке. Са каптираног извора Високи точак вода се користи за наводњавање околних пољопривредних површина. На месту Локве раније је постојало Бинићко језеро а испод њега извор - некаптирано крашко термално врело звано Бања "лековита вода", извор Бисервода, каптирани извор Смаилпашине чесме (1767) и бројни др. У оквиру комплекса Бисервода-Радуловац-Црни Врх има примерака изузетно ретке пирамидалне смрче (*Picea exelsa Link forma pyramidalis*).

БИОЧИН (50 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа на (605-720 m) обронцима Рогозне - падинама Биочинског брда (775 m), Калема (820 m), Главице (834 m), Малог (960 m) и Великог Буковика (1005 m), 10 km Ј од Рашке. Припада КО Гњилица (1328 ha). Обједињава четири патронимична засеока: *Шарци*, *Коматине*, *Макојевићи* и *Гошевци*. Припада групи најстаријих српских средњовековних насеља. Почетне фазе развоја највероватније биле су везане за рударску активност од које су очувани бројни трагови на Великом Буковуку. Под називом *Белчино* помиње се у Повели цару Уроша из 1363. г. а под актуелним именом у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. године са 8 кућа. Становништво је српско (слави *Св. Јована*, *Св. Стевана*, *Св. Мрату*, *Митровдан*; сеоска слава *Друге Троице*) досељено од Новог Пазара и Сјенице. Једно је од 9 села данашње територије Рашке које је у било у саставу турске окупационе територије до 1912. Електрифициран је 1979.год., а водоснабдевање се обавља плеко локалних засеочких каптажа.

БОРОВИЋЕ (191 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље џематског типа на (705-880 m) десној долиној страни Боровићке реке и падинама Кипраче (1100 m), Црног врха (1274 m), Главице (1077 m), Крста (1026 m), Влашког врха (957 m) и Врхова (1053 m), 15 km СЗ од Рашке. Површина атара износи 2.848 ha. Настало је обједињавањем десет самосталних сеоских насеља сада међусобно удаљених засеочких делова: *Ивање*, *Сасе*, *Равни*, *Котијевац*, *Ријека*, *Недовићи*, *Драке*, *Ливчани*, *Ладовићи* и *Тлачина*. Припада групи средњовековних српских насеља са вероватним насеобинским дисконтинуитетом. Иницијални развој везан је за средњовековна рудишта (Дукинац и Сашки поток) и рударско насеље Сасе. *Котијевац* се као самостално насеље помиње 1455, а већ 1519. као мезра

Котилевац. Током 1533. мезре су: *Подивање* и *Боројевићи*. У попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. год. као самостална насеља помињу се: *Равни* - 3 куће и Сасе као *Сасиновићи* - 2 куће. У засеоку Ивање постоји црква *Св. Илије* из XVI или XVII в која је заправо била метох манастира Градац. У засеоку Ријека на локалитету Борова на темељима средњоековног црквишта 1942. год. подигнута је црква *Св. Архиђакона Стефана*. Засеочки део *Тлачина* картиран је средином XIX в. на немачким картама Балканског полуострва (1:1.500.000). Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Аранђела, Св. Николу*; сеоске славе су *Петак по Спасовдану* и *Велики спасовдан*) досељено из Црне Горе и Херцеговине (XVIII в.) и млађи досељеници пореклом од Новог Пазара, Варева, Бинића, Плешина и др. Има четвороразредну ОШ (1948) која је крајем XX в. укинута. Струју добија 1977, телефонске везе 1993 а водом се снабдева преко индивидуалних и засеочких водовода са изворишта на локалитету Ивање.

БОЋЕ (70 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа на (760-980 m) долинским странама Планске реке (десне притоке Јошанице) и падинама Брезове главе (898 m), Растове главе (1230 m), Рудина (1188 m), Ките (1271 m) и Сувог бора (1168 m), 30 km СИ од Рашке. Површина атара износи 958 ha. По предању име је добило по имену (*Боћ*) досељеника из околине Подгорице. Формирано је обједињавањем самосталних насеља Брезове и Боћа, а сада му просторно припада седам засеока: *Божанићи, Грковићи, Савковићи, Јовановићи, Филиповићи, Лазовићи* и *Чомагићи*. У атару су очувани трагови старије насељености и црква у рушевинама, делимично укопана у земљу (очувано је предање да је у њој припремљен колач за освећење манастира Студенице). Становништво је српско (слави *Св. Аранђела, Св. Јована, Ђурђевдан, Св. Ђорђа* и др; сеоска слава је *Друге Троице*, црквена сл. *Млада недеља по Петровдану*) староседелачко, старији досељеници (XVIII в.) из Црне Горе (Подгорице, Мораче, Васојевића) и млађи досељеници из околних планинских насеља: Јошаничке Бање, Раковца и Јелакца. Слабу агроеколошку вредност атара становништво је у прошлости надопуњавало поседима у пољанама (Боцка) Доње Жупе. Боће је данас најсеверније насеље општине Рашка. Године 1834. са 18 кућа и 80 душа помиње се као самостално насеље општине Попе среза Јошаничког, а 1921.- 96 кућа и 480 становника као засеок општине Плана среза Студеничког. Струју добија 1967, а водом се снабдева преко микроводовода са каптираних планинских извора.

БРВЕНИК (68 ст.) ратарско-сточарско сеоско насеље разбијеног типа у зони ушћа Брвенице (L=25,5 km и F=133 km²) у Ибар и падинама Вељег врха (694 m) и Градине (603 m), 9 km С од Рашке. Припада К.О. Беоце (1001 ha). Обједињава седам скоро запустелих засеока: *Марковићи, Чекићи, Младеновићи, Јаковљевићи, Стефановићи, Глишовићи* и *Мандићи*. Иницијални развој Брвеника везан је за средњовековни град Брвеник, подигнут на темељима античког утврђења чији се остаци налазе на истоименом оближњем купастом узвишењу на 580 m. Представљао је средиште богате рударске области под влашћу кнеза Војислава Војиновића, а потом Челника Мусе и његових синова Стевана и Лазара. У непосредној близини су били трг, православна црква *Св. Николе*, и католичка црква *Св. Трифуна* (1280. у њему се помињу трговачке колоније Дубровчана и Которана). Године 1536. помиње се рудник Брвеник у рударском законнику султана Сулејмана. Као насеље са 60 кућа помиње се 1604, а постоје докази да је

и сама утврда 1690. год. била насељена. Хаџи-Калфа га помиње као *Перауник*. Током средњовековног периода имао је значајну управну функцију: био је седиште жупе Брвеник (средином XIV в. има 56 душа) а од 1458 брвеничког кадилука (прво у Смедервском а потом у Зворничком Санцаку). Током 1921. помиње се као засеок (11 кућа и 80 становника) општине Брвеница. Становништво је српско (слави *Св. Аранђела, Св. Ђорђа, Св. Јована* и др; сеоска слава *Друге Троице*) староседелачко и досељеници хетерогеног регионалног порекла из Ибарског Колашина, Пећи, Новог Пазара и др. Струју добија 1945-1949, а водом се снабдева комбиновано; делом преко јавног водовода а делом са индивидуално каптираних извора.

БРВЕНИК НАСЕЉЕ (409 ст.) стамбено радничко индустријско ратарско-сточарско насеље полузбијеног типа издуженог облика на (420-460 m) алувијалној тераси Ибра и крајњим Западним огранцима Копаоника, 9 km С од Рашке. Припада КО Павлица (676 ha). Формирано је у окружењу значајних трагова насеобинске прошлости: средњовековна утврда, тржница метала, саркрални објекти, остаци рударства и др. Настало је крајем прве половине XX в. досељавањем два домаћинства (Кошани и Острањани) у непосредну зону железничке пруге (Београд-Краљево-Рашка-Скопље) и станице ”Војвода Степа Степановић” која је то име добила у знак сећања на овде обављено логоровање (1912) овог великог српског војсковође. У циљу експлоатације рудника азбеста у Корлаћу током II светског рата од стране немачких окупационих власти, поред железничке станице, подигнута је мања термоелектрана, механичарске радње, магацини, управне и стамбене зграде чиме је зачет централни део насеља. У попису 1948 помиње се као насеље Војвода Степа (169 ст.) а 1953. год. под актуелним географским називом као Брвеник насеље. Становништво је српско (слави *Св. Николу, Св.Ђорђа, Св. Аранђела, Св. Јована* и др. сеоска слава *Други ускрс*) досељено из околних насеља Ибарске долине: Кремића, Жутице, Павлице, Корлаћа, Градца, Варева, Бадња, Јелакца, Рудна, и др. Има здравствену амбуланту од 1949 (нов објект - 1985), пошту (1951), ОШ пресељену из Павлице (1967) која је од 1994. прерасла у осморазредну ОШ Ј. Панчић, дом културе,

Сл. 43 Брвеник – конфекција “Тодор” *снимио: Д. Сочанац*

трговине, и индустријски погон гумених производа “Рекорда” из Раковице (1989), спомен обележје палим борцима у НОП-у и учесницима ратова од 1912-1918. год (1984), конфекцију “Тодор”, дирекцију Југоазбеста за коп у Корлаћу, мотел “Марков конак” и др. Урбанистичке уређајне основе добија 1988. год. У периоду 1953-1986 у насељу је радила сепарација камена која је жичаром била повезана са каменоломом у Шумнику. Савремена електрификација обављена је 1951, телефонске везе добија 1989, а водом се снабдева са изворишта у атару Кремића који за свако домаћинство обезбеђују 850 л/дневно.

Сл. 44 Мотел ”Марков Град” на Ибарској магистрали *снимио: Д. Сочанац*

БРВЕНИЦА (299 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа, на (425-590 m) долинским странама Брвенице (леве притоке Ибра) и њених споредних притока и падинама Орлушића (669 m), Голог брда (694 m) и Белог брда (656 m), 14 km С од Рашке. Површина атара износи 1.655 ha. Обједињава Горњу (*Цајићи, Бојовићи, Ступничани, Двориште, Слатина, Максимовићи*) и Доњу (*Пантовићи, Коларевићи, Мандићи*) Брвеницу са већим бројем мањих делова. Претпоставља се да је иницијални развој везан за оближњи антички (нађен антички новац) и српски средњовековни утврђени град Брвеник и тржницу метала у његовом подграђу. На гробљу у Доњој Брвеници очувани су трагови старог средњовековног црквишта. У попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. год. помињу се Горња Брвеница - 19 кућа и Долња Брвеница - 9 кућа која се помиње и 1604.-2 куће. Долином Брвенице ишла је траса српског средњовековног пута Градац-Брвеник. Становништво је српско (слави *Св. Аранђела, Св. Николу, Св. Јована*; сеоска слава *Прве Троице*) староседелачко и досељеничко (почетком XVIII в.) хетерогеног регионалног порекла из Метохије (Пећи) и Црне Горе (Васојевићи и Кучи). Има четвороразредну ОШ (1938) у садашњем објекту од 1960, задружни дом, дом културе са спомен плочом посвећеном палим борцима (1941-1945), приватну стругару, МК за Брвеницу и Гостирадиће. Струју добија 1946, телефонске везе 1989, а водоснабдевање се обавља комбиновано преко мреже новопостављеног тзв. градског водовода и гравитационо преко већег броја каптираних изворишта и микро водовода. У другој половини XX в. присутан је процес премештања

сеоских кућа према путу и речној долини. У атару је једно од водоизворишта (поткоп) колективног снабдевања водом Рашке и Баљевца.

ВАРЕВО (1523 ст.) приградско насеље разбијеног типа на (408-635 m) левој долинској страни Ибра и долинским странама Варевског потока, Варевског брда (688 m), Дугалићког брда (664 m), Пресла (776 m) и Дубова (806 m), 3 km С од Рашке. Површина атара износи 1.796 ha од чега је ГУП-ом Рашке 1990. год. обухваћено 180 ha. Име је добило по Св. Варвари којој је посвећена и црква подигнута 1525. год. Настало је обједињавањем некада самосталних насеља: Варева и Власова а данас обједињује три дела: *Горње Власово*, *Доње Власово* и *Варево* са већим бројем морфо-физиономских делова: *Станчићи*, *Јеленковићи*, *Новаковићи*, *Јашовићи*, *Шумарци Горњи*, *Брђани*, *Николићи*, *Шумарци Доњи*, *Дугалићи*, *Столовићи* и новоформиран део насеља, настао постепеним спуштањем кућа и новим досељавањем, дуж ибарске магистрале. Као царски хас Вареве се помиње у попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. године са 41 кућа и 1604. - 39 кућа а Власово се помиње 1833. год. до када је у њему био турски караван-сарај. У атару су бројни трагови старије насеобинске прошлости од неолитске културе, остаци цркве Св. Власа (патрона стоке и сточара) на старом и садашњем гробљу у Власову, остаци грађевине коју месно становништво назива црквине у засеоку Јеленковића и др. На темељима старог црквишта, по веровању Св. Илије, 1939. подигнута је црква у спомен патријарха Варнаве са иконостасом урађеним 2000-2001. год. Становништво је српско (слави *Митровдан*, *Св. Николу*, *Св. Александра Невског*, *Св. Јована* и др.; сеоске славе су *Прва Троица* у Вареву и *Јеремијиндан* у Власову) разнородног регионалног порекла досељено од почетка XVIII в. из Метохије (Пећ), Црне Горе, Пештерске висоравни, Студенице, Новог Пазара и др. Средином XIX в. је засеочки део Беоца а пописом 1921 као самостално насеље са 87 кућа и 556 становника. Има погон кофекцијских и галантеријских производа (1975), кланицу “Агроекспорт”, дрвопрерађивачке погоне “Дрвокопа” и “27 новембра”, пекару “1 мај”, млеку (1998), МК и др. Власово струју добија 1950, а Вареве од 1963, телефонске везе 1992, а водоснабдевање је комбиновано, Власово са градског водовода а Вареве са каптираних извора.

ВОЈМИЛОВИЋИ (161 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље. на (517-720 m) долинским странама Планске реке (десне притоке Јошаничке реке) и падинама Витуше (1288m), и Рудине (1188m), 22,5 km С од Рашке. Површина атара износи 630 ha. Просторно обједињавају седам делова: *Каровићи*, *Јанковићи*, *Пековићи*, *Костовићи*, *Јаснићи*, *Раковићи* и *Милојичићи*. Настали су у зони античког и средњовековног српског рударства у близини знаменитих рударских места Плана и Ковача. Помињу се током 1519. и 1604. год. Становништво је српско (слави *Св. Јована*, *Бурђевдан*, *Св. Николу* и др; сеоска слава *Друге Троице*) староседелачко и досељеничко из Црне Горе (Лијева Ријека у Васојевићима и Мораче), Рогозне, Криве Реке (Брус), Цветке (Краљева) и др. Електрифицирани су 1967. а водом се снабдевају са каптажа у Зајлама и Јабуковцу на падинама Витуше (Жељин).

ВРТИНЕ (117 ст.) сточарско-ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (420-720 m) долинским странама Пињашког потока (леве притоке Рашке) и падинама Водничког брда (600 m), Голог брда (645 m), Ковиљевца (747 m), Главице (652 m) и Чукаре (597 m), 5,5 km З од Рашке. Припада КО Драганићи (1123 ha).

Просторно обједињава два некада самостална насеља: *Вртине* (*Терзићи, Путићи и Пантовићи*) и *Пињаждол* (*Радомировићи, Милићевићи и Виријевићи*). Припада групи старијих српских средњовековних насеља. Данашњи засеок Пињаждо помиње се у Повели цара Уроша из 1363. као *Пинеч дол* и помен Вртина 1711. год. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Ђурђевдан, Св. пророка Јелисеја, Св. Ђорђа, Св. Стефана* и др.; сеоска слава *Друге Троице*) досељено из Полумира и Крњина старином из Црне Горе и Ибарског Колашина старином од Призрена. Електрифициране су 1966-1968, телефонске везе добијају почетком последње деценије XX в, а водом се снабдевају са локалних каптираних изворишта.

ГЊИЛИЦА (229 ст.) ратарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (350-615 m) левој долиној страни Ибра, долинама споредних притока Гњиличког и Вршког потока и с огранцима Рогозне - падинама Мерћеза (694 m), Табачког гувна (672 m), Јањева (650 m), Градине (538 m) и Гњиличког брда (710 m), 5 km Ј од Рашке. Површина атара износи 1328 ha. По предању име је добила по *гњили* – плодној земљи у долини Ибра (Гњиличка равница – 87 ha). До 1920. год. Гњилица је била део (доњи џемат) села Кончулића. Обједињава три засеочка дела: *Вршак, Кончулиће и Гњилице*. Духовна и материјална насеобинска прошлост ово насеље сврставају у групу најзначајнијих средњовековних српских насеља. Садашњи засеочки део *Кончуљ* помиње се у Типику Св. Саве (1207-1215). У атару Гњилице налазио се познати средњовековни манастир Кончул који је опустео после аустро-турског рата 1689. а на чијим темељима је 1861. подигнута црква Св. Николе, која је од 2000. год. постала сестрински манастир. На узвишењу Мерћез су остаци утврђења, вероватно за одбрану манастира у коме се замонашио и архиепископ српски Данило II, један од највећих српских средњовековних књижевника и градитеља. У близини садашњег сеоског гробља пронађен је оловни мртвачки сандук а у атару су откривене и праисторијске тумуле (хумке). Данашњи саставни делови *Кончулић* (23 куће) и *Вршак* (18 кућа) помињу се у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. год. Становништво је српско (слави *Св. Преподобног Алимпија Столника, Св. Јована*; сеоска слава *Прве Троице*), староседелачко, старији досељеници (прва половина XVIII в.) из околине Пећи и млађи досељеници из Ибарског Колашина и Рогозне. У периоду после II светског рата новоизграђеним објектима (задружни дом, осмогодишња ОШ из 1960, здравствена амбуланте, трговине и др.) дошло је до померања средишта села које је било код цркве и школе подигнуте 1905. год. Урбанистичке уређајне основе добија 1989. године. Седиште је МК за Гњилицу, Орахово, Луково, Кравиће и Биочин). На обали Ибра присутна је псеудомакија – представник медитеранске климе. Струју добија 1965. а водоснабдевање је индивидуално.

ГОСТИРАДИЋЕ (53 ст.) сточарско-ратарско сеоско насеље полузбијеног типа друмског облика, лоцирано у изворишним деловима Римањског и Гостирадићког потока (левих притока Брвенице леве притоке Ибра), и падинама Дубовице (789 m), 14 km СЗ од Рашке. Припада КО Брвеница (1.655 ha). Обједињава *Вујанце, Тавриће*, просторно развијених у висинском појасу од 640-700 m. Као самостално насеље помиње се у попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. године са 12 кућа Током 1843. помиње се као засеок Беоца а 1921. као засеок (20 кућа и 130 становника) општине Брвеница. Становништво је српско (слави *Св. Јована*, сеоска слава *Петрове покладе*) досељено из околног Зарева (Вујанци)и Рашке

старином од Краљева (Таврићи). Струју добија 1946, а водом се снабдева са локалних каптираних изворишта преко гравитационих водовода.

ГРАДАЦ (368 ст.) сточарско-ратарско и рударско сеоско насеље разбијеног типа на (535-940 m) широком простору долињских страна саставница Брвенице (леве притоке Ибра): Котрашког потока, Градачке реке, Крушевичке реке, Бечварског потока и огранцима Голије: Кितिце (1030 m), Столица (1033 m), Велике чукаре (835 m), Оштрог врха (794 m) и Честе (710 m), 21 km СЗ од Рашке. Површина атара износи 2.067 ha. Просторно му припадају три дела са више мањих целина: *Котраже (Радовићи, Чорбићи), Горњи Градац (Чорбићи, Главица, Монаци, Раковићи)* и *Доњи Градац (Весовићи, Николићи, Чешљари)*. Једно је од најстаријих српских средњовековних насеља. Данашњи засеочки део Котраже помиње се у XIII в. као самостално насеље жупе Оба и у попису Брвеничке нахије 1533. са 8 домова. Средњовековне старости је и засеочки део Чешљари.

Током XIII в. подигнута је црквица (сада капела) Св. оца Николаја (рестаурирана 1963) као и манастир Градац (рестауриран 1960). Највероватније да је насеобинска историја Граца везана за истоимени манастир у засеоку Монаци (више пута рушен и обнављан) односно манастир Св. Благовештења Пресвете Богородице (XII в.) у коме је 1314. год. сахрањена краљица Јелена, жена краља Уроша I. Од 1608. год. ово важно средиште српске духовности остало је у рушевинама. Као царски хас *Долњи Градац* помиње се у попису Брвеничке нахије 1533. год. са 7 домова. Током средњовековног периода представља значајно саобраћајно раскршће. Становништво је српско (слави *Св. Стевана, Св. Јована, Св. Николу* и др., сеоска слава *Велики Спасовдан; црквена Благовести*) стариначко и досељеничко из Црне Горе (Лијева Ријека у Васојевићима), Херцеговине, Новог Пазара и др. Има осморазредну ОШ (прва школа отворена 1897 а садашњи објект 1976), рудник доломита “Локве” који

Сл. 45 Манастир Градац *снимио: Д. Сочанац*

ради у саставу Беле стене, приватну стругару (прва стругара је подигнута 1934), здравствену амбуланту (1980), одељење библиотеке, задружни дом, чесму са спомен плочом Студеничанима палим за отаџбину 1912-1918, спомен обележје НОР-а (1986) и др. Средином XIX в. у срезу Студеничком представља седиште

општине и примирителног суда за већи број насеља :Биниће, Луку, Грабовик, Ржану, Јаблановик, Котражу, Малешево, Градац, Зарево, Бечваре, Сремчу, Крушевицу, Пеметину, Риљиндо и др. а сада је седиште МК за четири насеља: Градац, Зарево, Биниће, и Крушевицу. Струју добија 1951, телефонске везе 1993, а водом се снабдева са гравитационих система и каптираних извора са локалитета Ђелије и др. Урбанистичке уређајне основе добија 1988. год. Код манастира су и термоминерални извори тзв. "Градачке терме": нижа на обали Градачке реке "Очна бања" температуре 21 °С и издашности 9 l/s и виша код манастира Градац издашности до 3,1 l/s. Терма код манастира је од 1921. год. претворена у поменути Спомен чесму са три самоизливајуће луле. У атару су констатована три већа лежишта сиге укупне масе преко 200.000 m³ и травертина од око 16.000 m³. Традиционално сваке године одржавају се велики народни сабори: "Попов сабор" у недељу по Крстовдану и "Дани јоргована" крајем априла или почетком маја.

ДРАГАНИЋИ (350 ст.) воћарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (430-550 m) широком простору између реке Рашке и њене леве притоке Трнавске реке и падинама Крстаца (635 m) и Главице (652 m), 4 km 3 од Рашке. Површина атара износи 1.123 ha. Припадају му три засеока: *Себимље*, *Кућане* и *Глушце*. Насеобинска историја је вероватно везана за трасу старог римског и српског средњовековног пута. Под узвишењем Голиш постоје остаци бунара "Римски бунар", а у садашњем сеоском гробљу трагови старе цркве. Помиње се у XIV в, а као двојно насеље Драганићи (10 кућа) и Горњи Драганићи (3 куће) као и у дефтеру крајишта Иса-бега Исаковића 1455. год. У попису 1921. помињу се као засеок Биљановачке општине. Становништво је српско (слави *Св. Јована*, *Св. Николу*, *Св. Димитрија*, *Св. Враче*; сеоска слава *Друге Троице*) староседелачко и досељеничко из Црне Горе, околине Новог Пазара, Тутина и др. Струју добијају 1961, телефонске везе 1992. а индивидуални системи снабдевања водом замењују се прикључком на тзв. градски водовод.

ЖЕРАЋЕ (159 ст.) сточарско-ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (415-770 m) дисецираним површима са десне долинске стране Јошаничке реке (десне притоке Ибра) и падинама Јејевика (806 m) и Чукаре (812 m), 20 km СИ од Рашке. Налази се у КО Биљановац (1153 ha). Просторно обједињава два дела: *Горње (Савићи и Радосављевићи)* и новформиран део *Доње Жерађе (Савићи и Радосављевићи)*. Процес премештања сеоских кућа утиче да се Горње Жерађе као ембрион насеља гаси а Доње Жерађе се формира дуж пута Биљановац - Јошаничка Бања у малом амфитеатралном проширењу Јошаничке клисуре. У Горњем Жерађу су слабо очувани темељи цркве Св. Петке око које се за Велики Петак окупља традиционални народни сабор. У непосредној близини црквишта су и појаве које народ по предању везује за живот Св. Саве: камено сено и извор коме се придаје култно значење. Помиње се као *Жараће* 1834 које са Багашима чини једно село (28 кућа и 218 становника) и 1921. (17 кућа и 90 становника) када представља заселак општине Биљановац. Становништво је српско (слави *Св. Игњата*, *Св. Николу*, *Св. Пантелејмона* и др; сеоска слава *Друге Тројице*) досељено током XVIII в. из Херцеговине и из ширег простора Ибарске долине. Електрифицирано је до 1965, а водом се снабдева преко засеочких и индивидуалних водовода са каптираних локалних изворишта.

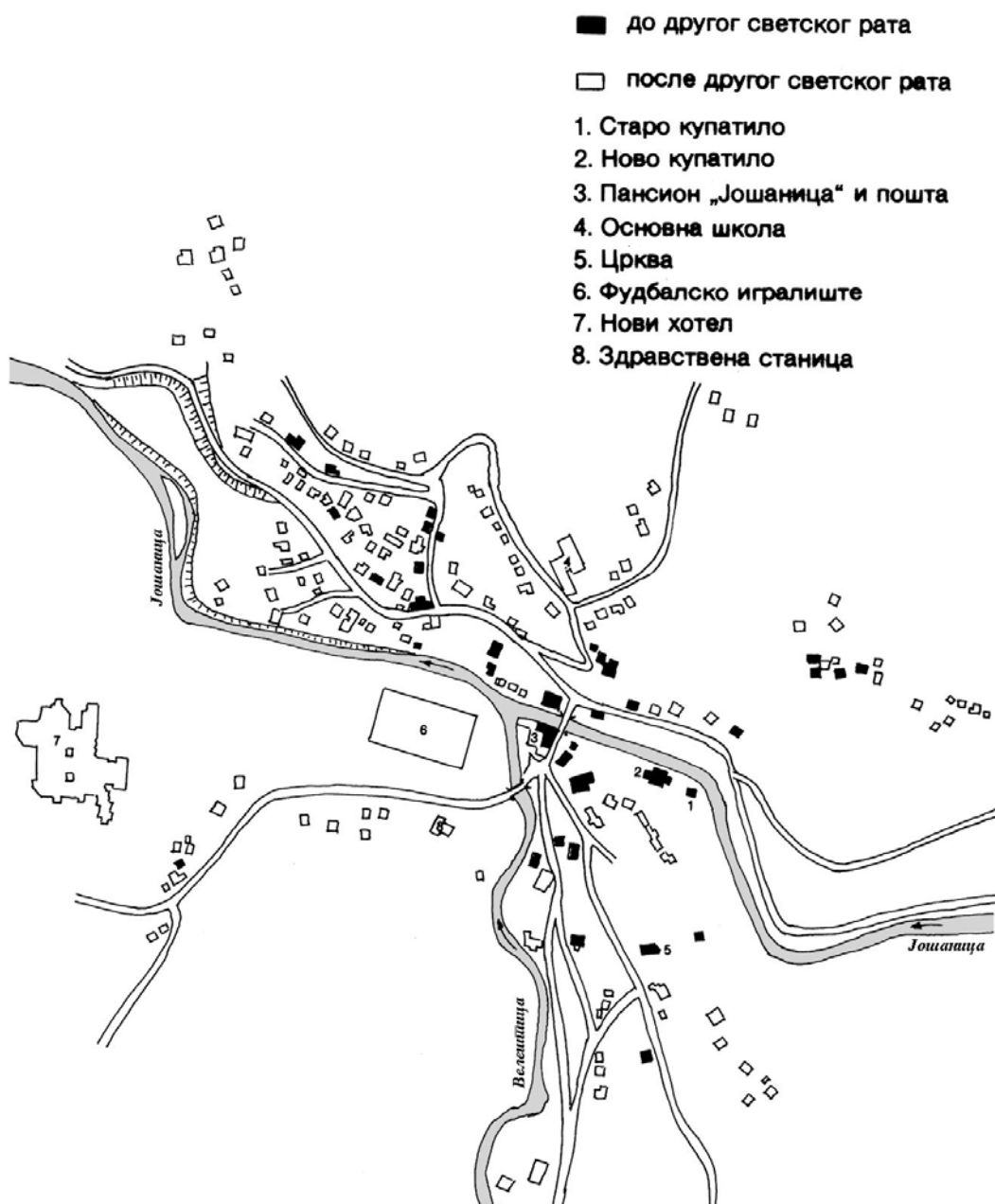
ЖУТИЦЕ (225 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (440-670 m) десној долинској страни Ибра (контакту заравњеног ибарског поља и стрмих планинских одсека у залеђу) долинским странама притоке Јелићког потока и падинама Комаревац (768 m) и Оштре главе (630 m), 10,5 km С од Рашке. Површина атара износи 385 ha. По предању назив је биогеографског порекла, по лепим жутиим крушкама – *жутицама*. Сачињавају га шест патронимичких делова са четири засеока: *Јелићи*, *Криш*, *Караџе* и *Мијатовићи*. Под називом *Жутица* помиње се у попису Брвеничке нахије 1533. год. Становништво је српско (слави *Св. Тому*, *Св. Игњата*, *Св. Александра Невског*, *Св. Николу*, *Св. Аранђела* и др; сеоска слава *Други ускрс*) староседелачко, старији досељеници (XVIII в.) из Метохије и Сјеничко-пештерске висоравни и млађи досељеници из Бадња, Кремића, Семетеша, и рецентна досељавања из Лучна. Имало је падавинску станицу на којој је 1956. год. забележен апсолутни годишњи минимум падавина у Копаоничкој области од само 272,1 mm талога. Струју добија 1950, телефонске везе 1989, а водом се снабдева преко засеочких и индивидуалних водовода са локалних и извора каптираних у атару Кремића. У Жутицама је рођен Драгољуб Мијатовић, мој деда, који је 1928. год. на западним падинама Копаоника прокопавањем канала дугог 18 km урадио прави неимарски подвиг доводећи воду за наводњавање са Пашиног бачишта (1390 m) на падине у долини Ибра (500 m). Унапредио је виноградарство и воћарство са новим сортама воћа и винове лозе и најмодернијим пољопривредним машинама и агротехничким мерама, такође је пчеларство унапредио заменом кошница ”вршкара” модерним Даданблантовим кошницама. Његово имање је било огледно добро где су долазили пољопривредни стручњаци из Београда и Загреба да виде како од пасивног и неплодног тла може уз помоћ воде и савремене технологије да се постигне врхунски светски квалитет воћа.

ЗАРЕВО (71 ст.) сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (725-820 m) високим заравнима са леве стране Зарићког потока (леве притоке Брвенице $L=25,5$ km и $F=133$ km²) и падинама Логора (854 m) и Гњивца (950 m), 16 km СЗ од Рашке. Површина атара износи 1.259 ha. Обједињује четири засеока: *Двориште*, *Бечвари*, *Радочевци*, и *Зарево*. Припада групи средњовековних српских насеља. Током средњовековног периода помиње се као *Рахарево* или *Захарево* (1533. - 20 кућа). У попису Брвеничке нахије 1533. год. данашњи засеочки делови помињу се као самостална насеља: *Радочевци* - 6 кућа и Бечвари под именом *Бачвар* - 5 кућа Средином XIX в. Зарево и Бечвари представљају засеочке делове Риљин Дола. Становништво је српско (слави *Лазареву суботу*, *Св. Јована*, *Св. Луку*; сеоска слава *Петрове покладе*) староседелачко и оно досељено крајем XVII и почетком XVIII в. са Косова и из Црне Горе (Плавско-гусињске области) досељених преко успутних миграционих станица и млађих из Градца, Бинића и др. У ранијем периоду било је нарочито познато по производњи катрана и надгробних споменика од гранита. Електричну енергију добија од 1946-1960, а водом се снабдева са каптираних извора из атара Рудна.

ЈОШАНИЧКА БАЊА (1372 ст.) бањско и аграрно сточарско-ратарско насеље полузбијеног типа, неправилног (Y) облика (540-920 m) у долинском проширењу (Јошаничка котлина $r=2$ km) на ушћу Велештице у Јошаничку реку (десна притока Ибра) и огранцима Жељина и Бањског Копаоника - падинама Небеског (1004 m), Перунике (1234 m) и Јаребице (1235 m), 30 km СИ од Рашке. Једно је

од најзначајнијих хипертермалних изворишта (16 извора на три локалитета од којих је најзначајније извориште у самом насељу са 5 извора) на Балкану са температурама од 36-78,5-80 °C. Хемијски састав воде показује присуство великог броја елемената: магнезијум, калијум, литијум, радијум, цезијум, баријум, бакар, стронцијум, фосфор, манган и др. као и радиоактивних елемената: радона, урана и радијума. Посебну специфичност воде представља присуство волфрама, молибдена и ванадијума којих најчешће нема у водама других бања Србије. Лековита је за реуматична обољења, повреде костију, повреде мишића, лумбага, ишијаса, отока, екцема и др. Од Ибарске магистрале и железничке станице "Ј. Бања" у Биљановцу удаљена је 10 km и представља 3 комуникацијски правац Копаоника "Зелена врата Копаоника" са раскрсницом путева за Копаоник и Жупу (деоница од Бање до Козника просечена је 1873). Осавремењавањем комуникацијских праваца (деоница Ј. Бања-Копаоник асфалтиран 1975 и Јошаничка Бања- Дрењска клисура–долина Расине довршена 2000.) постаје све значајније саобраћајно раскршће. Површина урбане територије обухваћене ГУП-ом из 1986 износи 302,37 ha (први ГУП из 1966 – 82 ha) а катастарске износи 3.561 ha. Морфо-физиономски обједињује већи број делова: *Вележ, Лужњани, Шутановина, Горње Чомаге, Сланиште, Благаје, Вељковићи, Прибојци, Бања* (урбани део насеља и транзитна зона), *Доње Чомаге, Алексићи, Марићи, Добрчина* (опустелог због појаве клизишта), *Ђоровићи, Вељковићи, Паљевштица* и др. Припада најстријим насељима Ибарске долине са континуираном насеобинском прошлошћу и очуваним траговима од праисторије и антике до данас. На узвишењу изнад Самоковске реке (локалитети Градина и Ђоров мост) откривена је керамика праисторијске старости и илирска градина опасана сухозидом. Од Ибарске долине уз Јошаничку реку ($L=31\text{ km}$, $F=261\text{ km}^2$) одвајао се крак римског друма до терми Јошаничке Бање и кастела Козник у залеђу. Као *Мала Бања* помиње се 1519, 1533-4 куће, 1604. год. и др. У састав Бање ушла су и самостална средњовековна насеља: Вележ, Шутановина и Добрчин, али трагова раније прошлости има и у Самоковској реци (очувани трагови 17 топионица руде гвожђа), Паљевштичкој реци, Дашничком потоку и др. локалитетима. Сасвим је извесно да је у новијој историји Јошаничка Бања имала хамаме, али је лечилишну функцију највероватније добила тек у XVIII в. изградњом првог купатила, које је касније више пута проширивано. По ослобођењу од Турака 1837. постаје средиште Јошаничког среза, (60 насеља) једног од три у Крушевачком окружју, и то остаје до његовог укидања 1887. У поменутом периоду нагло демографски јача (1834-20, 1846-49, 1859-69 кућа) и добија нове садржаје: кафану, зграду за потребе основне школе (1867) у коју је премештена школа из Јелакца (општина Александровац), цркву (1868), Управну зграду за потребе Јошаничког среза (1886) и др. Губитком административне функције 1887. престала је фаза динамичног развоја. После I светског рата отварају се трговине од 1921, пекара 1928, а 1935. приступило се изградњи новог купатила са 4 каде и 2 базена (касније је број базена смањен са 2 на 1 а број када повећан са 4 на 12 (као и парка у његовом окружењу). Бања се значајније није развијала ни после II светског рата. Основу смештајних капацитета чинио је пансион "Јошаница" са 29 и бунгалови (купљени 1975) са 34 лежајева.

ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАЗВИТАК ЈОШАНИЧКЕ БАЊЕ (50, 394)

Карта 20.

Сл. 46 Незавршен хотел у Јошаничкој Бањи *снимио: Д. Сочанац*

Изградња бањских лечилишних капацитета (Центар за рехабилитацију) отпочела је 1978. али је објекат остао недовршен. Једини значајнији угоститељски објекат је мотел “Путник” (реновиран 1995.) у оквиру кога ради ресторан са терасом а раније и малим сопственим рибњаком пастрмке. Велика дисецираност простора и разуђеност насеља уз сплет историјских прилика условили су да Јошаничка Бања данас има 11 активних гробаља и неколико старих, као што је оно код цркве, која су ван употребе. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Аранђела, Св. Пантелејмона, Св. Николу* и др; заветина (заједничка слава; *Прве Тројице*) староседелачко и досељено крајем XVII и почетком XVIII в. са Косова. Има здравствену станицу (1960.) са амбулантом опште праксе и бањским лечилиштем, цркву *Успења Пресвете Богородице* реновирану 1995 када је подигнут и црквени дом, спомен Чесму палим борцима у НОБ-у, споменик Милунки Савић (1995.) нареднику Српске Краљеве војске и носиоцу француског Ордена легије части, спомен чесму подигнуту 2000 у част палих мештана – јунака на Косову (1999), осмогодишњу ОШ (прва школа 1866), МК за (Јошаничку Бању, Раковац и Црну Главу), климатолошку станицу и др. На брзим хладним и чистим планинским водотковима подигнут је већи број индивидуалних рибњака. Јошаничка Бања је, као и нека околна насеља позната и по каменорезчком занату. Овде је 1899. рођен Хранислав Ђорић, његова светост патријарх српски господин Герман који је на патријашком трону провео од 1958-1990., Добривоје Божић, проналазач ваздушне кочнице која је и данас у употреби на железници у целом свету. Струју добија током 1948 са локалне централе а савремена електрификација обављена је 1963, телефонске везе 1982 (АТЦ са 180 бројева), а водоснабдевање је комбиновано: колективно у већем делу насеља од 1961 са локалитета Кокоровац на Копаонику (у перспективи са локалитета Ђоров мост) и индивидуално преко сепаратних водовода. Значајан део станоовника има поседе (винограде) на простору Александровачке Жупе, махом у пољанама Крушевица и Прибојевац.

КАЗНОВИЋЕ (528 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа на десној долинској страни Ибра на (410-765 m) падинама Казновичког брда (726 m), Рудничког брда (650 m), Дубова (784 m) и Козје главе (954 m), 5 km ЈИ од Рашке. Површина атара износи 1.421 ha. Порекло назива води по презимену (патроним). Просторно обједињава две физиономске целине са више мањих делова: *Горње (Беочани, Прњаци, Радивојевићи, Лештани, Грковићи, Мандићи, Борђевићи и Настићи)* и *Доњег Казновића (Колашинци, Зечевићи, Чоловићи, Ничићи)*. Припада групи средњовековних српских насеља чији је постанак највероватније везан за рударску активност о чему сведоче бројни остаци старих шљачништа и црква Св. Николе из XII в. (сада црква Николајка подигнута 1861. на средњовековним темељима). Помиње се у Студеничком типичу (1207-1215), попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. године са 15 кућа и др. На изворишту Чопур, у близини садашњег гробља, откривени су трагови античког водовода а у Горњем Казновићу у гробљу трагови саркралног објекта. Горње Казновиће као самостално насеље средином XIX в. представља седиште општине и примирителног суда за Вележ, Паљевштицу и Доње Казновиће. Као насеље у близини српско-турске границе почетком XX в. доживљава нагли демографски раст; 1905 - 14 кућа (Прњаци – 12 кућа и Пударевићи 2 куће) а 1909 – 86 кућа. Становништво је српско (слави *Св. Алемпија Столника, Св. Николу, Св. Јована* и др.; сеоска слава *Бели Четвртак*) досељено из Црне Горе (Никшић, Биоч са Лима, Колашин), Метохије, Новог Пазара, Лешка, Белог Брда, Мекинића, Гокчанице и др. Сеоски атар и ток Ибра представља западну границу Копаоника чијом подгорином су трасиране упоредне друмске комуникације (пут и пруга 1931.г.), (реконструкција пута Рашка – Косовска Митровица извршена је 1932-34. а асфалт постављен 1969. г.). Електрифицирани су 1957-1960, телефонске везе добијају 1990, а водоснабдевање је сопствено преко каптираних извора. Има четвороразредну ОШ (1945) у новој школској згради од 1981, Месну Канцеларију, спомен чесму палим у НОР-у и др.

КАРАДАК (72 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа са десне стране Ибра изнад простране заравни Поповог поља и падинама Рудничког брда (633 m) и Бијанско брдо (550 m) 7,5 km ЈИ од Рашке. Обједињава четири међусобно удаљена дела: *Степановићи, Виријевићи, Бијанићи и Марковићи* просторно развијена у висинској зони од 483-548 m. Површина атара износи 274 ha. Насеобинска прошлост Карадака је свакако везана за некадашње оближње насеље Попово Поље (данас топоним истог имена) које се помиње у Повели цару Уроша челнику Муси из 1363. и попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. године са 6 кућа. Као самостално насеље Попово Поље се помиње и у првој половини XIX в. Ту су и друге старине које упућују на дугу насеобинску прошлост. Антички рударски радови и топионица олова на локалитету Шљакниште, Старо гробље на садашњем гробљу, молитвишта на Лазу испод Боровика, Бијанићима и у Виријевићима и "црква" Св. Саве у Боровику која је заправо представљена извориштем воде којој локално становништво придаје култни значај. Становништво је српско (слави *Св. Аранђела и Лазареву Суботу*, и две сеоске славе *Св. Аранђела* и *Св. Илију*) досељено из Његуша (Рожаје), Ибарски Колашин, Сјеничке висоравни и околних планинских насеља: Биочана, Новог Села, Белог Брда, Остраћа, Планинице и др. Електрифициран је 1961, телефонске везе добија 1991, а водоснабдевање је комбиновано са бунара и гравитационим водоводом са каптираних изворишта на

Копаонику. Кроз најнижи део атара пролазе удвојене друмске саобраћајнице: пруга и магистрални пут (реконструисан 1932-34 и асфалтиран 1969).

КОВАЧИ (288 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на десној долинској страни Јошанице (десне притоке Ибра) и међуречју њених десних притока Копривњака и Планске реке на (450-940 m) планинским висовима ЈЗ Жељина (1785 m): Мурчи (931 m) и Орљу (1015 m), 24 km СЗ од Рашке.

Сл. 47 Основна школа у Ковачима *снимио: Д. Сочанац*

Површина атара износи 1563 ha. Средњовековно име насеља Ковачи сасвим је извесно изведено је из доминантне делатности везане за околно развијено рударство. Садашње насеље Ковачи настало је обједињавањем пет некада самосталних насеља а сада заселачких делова: *Ковачи, Копривнице, Жупања, Поне* и *Главчићи*. Припада групи најстаријих средњовековних српских насеља у зони (Плана) развијеног античког и средњовековног српског рударства (40 средњовековних топионица гвоздене руде). Помиње се као село жупе Јехошаница у XIII в и у дубровачким списима као “villa Chovazi”. Засеок *Копривница* се 1533. године помиње као самостално насеље са 12 кућа и топионицом бакра. Засеок *Жупање* је средњовековно село *Жупан Степан* које се помиње 1533 (13 кућа) и 1604 (6 ккућа). Очувани су и материјални трагови као што је црква у рушевинама у близини садашње школе, велико старо гробље, остаци гробља на левој обали Ковачке реке и развалине црквице на десној и др. Кроз данашњи атар пролазио је и стари средњовековни рупнички – рударски пут који је преко Ливађа и Запланине водио у Трепчу. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Враче, Св. Николу, Св. Аранђела*; црквена *Св. Илија*; с. слава *Друге Троице*) староседелачко, старији досељеници досељени током XVIII в. из Црне Горе и млађи досељеници пореклом из околних планинских насеља: Војмиловића, Ковача, Ј. Бање, Боћа и др. Агроеколошку оскудност атара ст. надокнађује поседима у пољанама (Јежевици, Мало Борје) александровачке Жупе. Средином XIX в. садашњи засеок *Поне* има значајну управну функцију седиште је општине и примирителног суда за Предоле, Гоч, Гвоздац, Коваче, Боће, Дубраве, Војмиловиће и Главе. Има четворогодишњу ОШ (1945) у школској згради из 1959, здрав. амбуланту (у садашњој згради од 1983), МК за

три насеља (Коваче, Боће и Војмиловиће) и др. Електрифицирани су 1967. год, а водом се снабдевају преко засеочких водовода са каптираних планинских извора. Родно су место "Раденковог хајдука" - Милунке Савић наредника краљеве српске војске, добровољца и хероине Балканских и Првог светског рата (носилац бројних домаћих одликовања и две француске легије части). За дан Св. Илије одржава се велики традиционални народни сабор.

КОПАОНИК (18 ст.) туристичко насеље – центар планинског туризма Србије и најмлађе насеље општине Рашка (први пут се помиње у попису 1953 са 12 ст.) и једно од највишљих насеља на територији републике Србије, чији је највећи део концентрисан на 1680-1770 m. Типичан је представник насеља алпског климатског појаса са ср. год. температуром од 2,7 °C (на 1710 m од 1980. ради метеоролошка станица I реда). Лоцирано је на ободном делу Равног Копаоника непосредно испод Сувог рудишта (1976 m) и Панчићевог врха (2017m), И од Рашке од које је удаљен 31 km преко Руднице и 54 km преко Јошаничке Бање. Припада КО Лисина (2.103 ha), мада је у скоријој прошлости покретана иницијатива да се у централној туристичкој зони Копаоника издвајањем делова територија КО Лисина и КО Шипачина формира самостална КО Копаоник, са могућношћу да се у следећој фази прогласи и Општином чије би седиште било у Београду. Садашње туристичко насеље формирано је у окружењу бројних трагова (рударских, насеобинских, саобраћајних) античке и средњовековне српске прошлости. У непосредној близини данашњег туристичког центра егзистирала су самостална средњовековна рударска насеља: Самоковска река и Гобеља као и утврђење са саркралним објектом на оближњим Небеским столицама (1913 m). Иницијални развој туристичког насеља везује се за средину четврте деценије XX в. када је отпочела изградња дома Српског планинарског друштва из Београда и куће Удружења студената из Београда. После II светског рата на темељима спаљених објеката подижу се нови. Планинарски дом "Олга Дедијер" (200 лежајева) подигнут је 1948. (изгорео 1983), а затим од 1956. год. отварају се и ђачки домови Београдских, Крагујевачких и др. школа. Непосредно

Сл. 48 Порушен хотел Бачиште *снимио: Д. Сочанац*

Сл. 49 Комплекс хотела на Копаонику *снимио: Д. Сочанац*

изнад данашњег туристичког насеља, на највишљем врху Копаоника – Милановом врху 1951. год. подигнут је маузолеј Јосифа Панчића по коме је врх и добио назив. Примарна електрификација обављена је 1948. мада је у непосредном окружењу електрификација отпочела и раније, пре свега са рудничких агрегата: у Белом Брду 1926. и Запланини 1929. год. Током 1958. изграђена је “Вила над Сунчаном долином” а 1966 депаданс поред виле у чијој близини је 1975 постављено и 16 бунгалова. У овом периоду насеље добија прву пошту (1954) са телефонским везама, од 1959. г. струју, прву жичару 1962 (дужине 1700 m), трговинске радње од 1972 и др. Експлоатацијом гвоздене руде на Сувом Рудишту (1972-1986) добија рударску функцију - рударско насеље са објектима за поребе радника, управе и механизације. Током 1970. донет је Регионални просторни план Копаоника, као и ГУП туристичког насеља “Пајино Пресло” а 1979. ГУП “Суво Рудиште” – “Јарам” на површини од 168 ha

Табела 37. постојећи смештајни капацитети

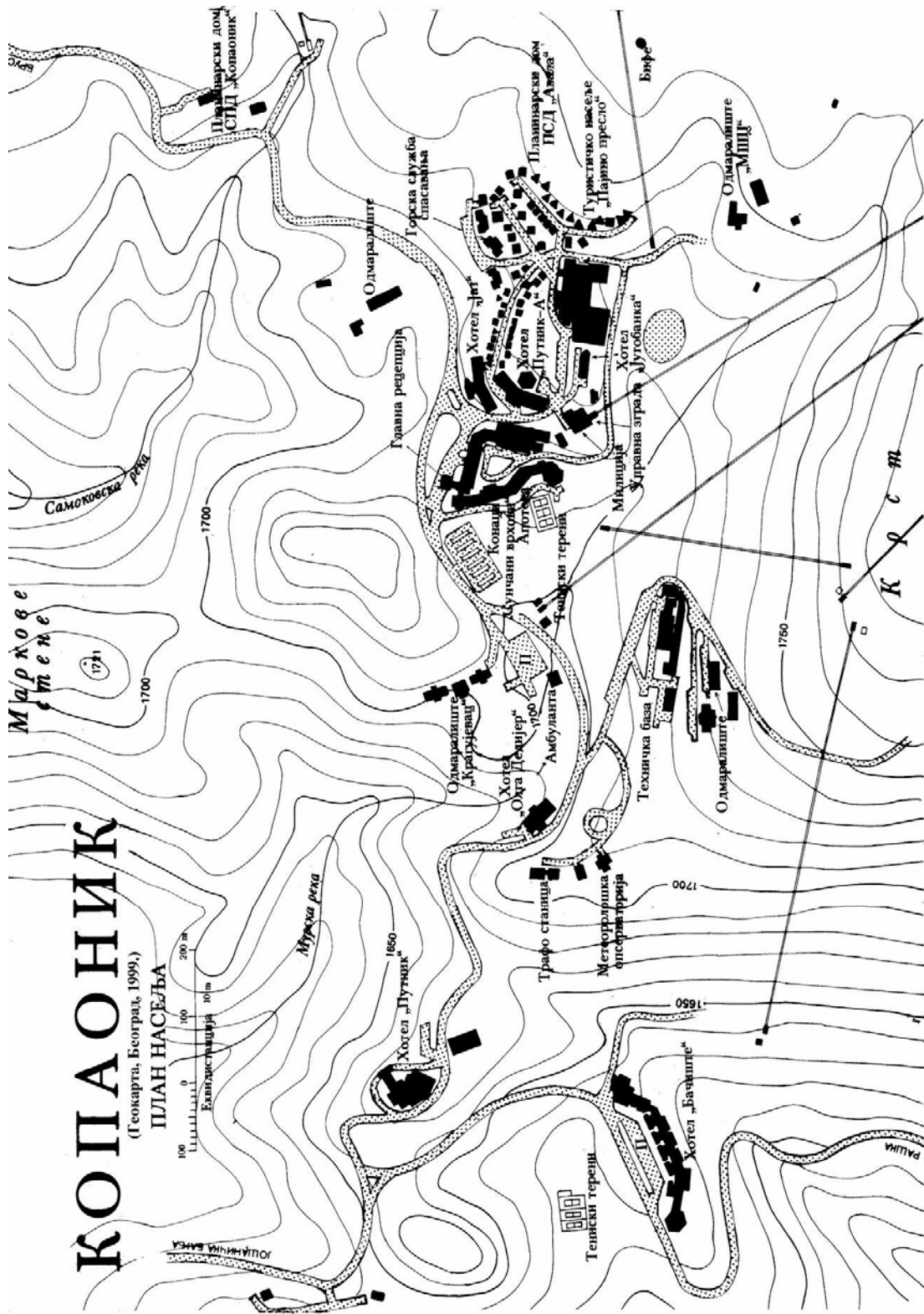
Назив објекта		Категорија	Број постеља	Надм. в (m)	Напомена
Хотели	”ГРАНД”	”А”	415	1700	
	”ПУТНИК”	”А”	245	1700	Клуб хотел
	”БАЧИШТЕ”*	”Б”	246	1630	*
	”ПУТНИК”	”Б”	350	1675	
	”ОЛГА ДЕДИЈЕР”	”Б”	256	1680	
	”RED STAR”	”Б”	246	1500	Бивши ”СРЕБРНАЦ”
Апартмани	”СУНЧАНИ ВРХОВИ”	”Б”	1500	1700	Конаци
	”ЈАТ”	”Б”	531	1680	
У Брзећу	”ЈУНИОР”	”Б”	600	1077	
	”КОПАОНИК”	”Б” 62 апартмана		1200	
	”RAGIONE”	”Б” 12 апартмана - 40		1050	
	”БЕЛА РЕКА”	3 апартмана - 20		1050	Мини хотел

*изгорео приликом бомбардовања НАТО авиона у априлу 1999. године.

Табела 38. Остали смештајни капацитети на Копаонику¹

Ред бр.	Назив објекта	број лежајева 1991. год.
1.	Војни дом	200
2.	Одмаралиште "Зорке"- "Сува Руда"	104
3.	Електродистрибуција "Рашка" и Чачак	16
4.	Одмаралиште "Бела Стена"	34
5.	Одмаралиште "Југобанка"	120
6.	Одмаралиште ПСД "Ртањ"	121
7.	Одмаралиште ПСД "Авала"	22
8.	Дечије одмаралиште Крагујевац	132
9.	Дом ученика средњих школа Београд	90
10.	Електродистрибуција Краљево	16
11.	"Беопетрол" Краљево	15
12.	Термоелектрана "Морава" Свилајнац	30
13.	Електроисток Београд	28
14.	Висинска опсерваторија	22
15.	Одмаралиште РО "Ибар" Рашка	15
16.	Дечије одмаралиште "Рашка"	47
17.	Одмаралиште комуналне РО "План" Краљево	32
18.	ПСД "Копаоник" Војска Југославије	50
А-Укупно одмаралишта на Копаонику		1094
1.	"Јошаница"	29
2.	Јошаничка Бања-бунгалови	68
Б-Укупно Јошаничка Бања		97
В	Мотел "Рашка"	71
	Мотел "Рудар" Баљевац	19
В-Укупно мотели		90
Укупно А+Б+В		1281

¹ подаци из пореског одељења Општине Рашка

План 8. Копалоник

Изградњом (1974) одмаралишта Југобанке (105 лежаја) као првог објекта пуног комфора и одмаралишта ТЕ “Морава” из Свилајнца (1977) означен је почетак изградње квалитетних објеката, што је прћено и изградњом одговарајуће инфраструктуре: асфалтни пут Јошаничка Бања-Копаоник (1975.), дела уличне расвете (1977), примарне канализационе мреже (1977) и др. Све то доприноси подизању угледа и значаја насеља тако да 1981. добија статус међународног смучарског центра на коме се 1982. одржава Балкански скијашки куп, а наредне 1983 Европски куп. Од 1980. год. добија административну функцију постаје МК (18-та у Општини Рашка) за два насеља. Копаоник и Лисину а 1981. и седиште НП Копаоник проглашеног на површини од 12.000 ha. Насеље се најбрже развија у периоду 1981-1986. год. У том периоду је изграђен највећи број објеката (хотел “Караван” 1981, хотел “Бачиште” 1982. (бомбардован и изгорео у НАТО бобардовању 1999), здравствена амбуланта 1983, хотел “Путник” 1985, нови објект “Олга Дедијер” 1986, апартмански конаци “Сунчани Врхови” – Рас, Брвеник, Козник, Јелач, и Маглич (1986) и др. Током 1987. “Атлас из Дубровника и ЈАТ из Београда отварају своје нове објекте, садашњи Хотел ”ЈАТ” и ”Путник–А”. Током 1988 насеље је добило две зграде колективног становања за потребе запослених радника, а затим и објекат управне зграде НП, одељење полицијске станице и др. Као пратећи садржаји изграђен је велики инфраструктури потенцијал: 11,8 km жичара, 20 алпских смучарских стаза укупне дужине преко 30 km, 20 km нордијских смучарских стаза, паркинг простор, централни водовод “Суво Рудиште” (1983), канализациони систем са уређајима за пречишћавање и др. У протеклом периоду доказао се као врло најзначајан центар континенталног туризма. Максимална туристичка посета забележена је 1992. год. са 119.264 посетиоца и 733.359 остварених ноћења.

КОРЛАЋЕ (531 ст.) рударско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (390-630 m) десној долиноској страни Корлаћког потока (десне притоке Ибра) и падинама Погребине (1293 m) и Оштре главе (635 m), 17 km С од Рашке. Површина атара износи 1.022 ha. Просторно му припада већи број засеочких делова: *Барице, Василићи, Сопот, Дачовићи, Диздари, Томовићи, Радићи, Лужњани, Кршани* и др. Помиње се 1519. као хас зворничког санцак бега, у попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. год. са 22 куће. Средином XIX в. са 12 кућа и 54 душе припада општини Павлица. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Николу, Св. Илију, Св. Враче, Св. Игњатија Богоносца*; сеоска слава *Друга Троица*) староседелачко, старији досељеници (од XVIII в.) из Херцеговине, од Новог Пазара и Ивањице старином из Црне Горе и млађи досељеници из околних планинских села: Жерађе, Остраћа, Кремића, Курића, Црне Главе, Семетеша, Пискања и др. На рудном лежишту азбеста откривеном 1939 током 1942. год. Немци су отпочели експлоатацију која је касније постала површински коп рудника “Корлаће” и сепарација азбеста. Колонија рудника “Корлаће” (седам зграда са по четири спрата и четири самачке зграде) под утицајем неповољних животних услова из самог рудника и сепарације (азбестна прашина) расељена је у периоду 1967-1973. Има четвороразредну ОШ (1937) у садашњој школској згради од 1962. Струју добија 1947, телефонске везе 1986,1987 – 2005. год., а водом се снабдева преко засеочких водовода са каптираних изворишта на Погребини. На Корлаћком потоку је у прошлости било 27 воденица (данас очуване 3) и бројна мочила за конопљу.

КРАВИЋЕ (187 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (420-590 m) површима изнад одсека са леве стране Ибра, долини Смаиловског потока, падинама Биочанског брда (775 m), Велике чукаре (673 m) и Мерџеза (694 m), 6 km ЈИ од Рашке. Површина атара износи 724 ha. Обједињава више мањих засеочких делова: *Илићи*, *Вукадиновићи*, *Поповићи*, *Пузовићи*, *Вељовићи* и *Лазаревићи*. Под називом *Кравики* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. године са припадајућим засеком *Загорани* а под називом *Кравик* са 15 кућа у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. и 1585. год са 7 кућа. Становништво је српско (слави *Св. Ђорђа*, *Св. Николу*, *Св. Илију*, *Св. Јована*; сеоска слава *Бели Петак*) староседелачко, старији досељеници из Црне Горе (Дробњаџи, Ибарски Колашин) и млађи досељеници из Туснића, Слатине код Сопоћана, Сјеничке висоравни и др. Електрифицирано је 1965, телефонске везе обавља преко два индивидуална броја даљинске телефоније, а водоснабдевање је комбиновано са сеоских чесми (зидане 1937), индивидуалних копаних бунара и засеочких каптажа.

КРЕМИЋЕ (62 ст.) планинско сточарско-ратарско сеоско насеље разбијеног типа у изворишном делу Лучанског потока и Кремићке реке, саставнице Павличке реке (десне притоке Ибра) и на (740-940 m) 3 падинама Карауле (1293 m), Кремићке планине (1183 m), Глога (1309 m) и Вељег врха (1070 m), 16 km СИ од Рашке. Површина атара износи 1336 ha. Просторно обухвата три дела (раније самосталних насеља) са више мањих физиономских целина: *Драгодање* (Рајовићи и Вилимоновићи), *Лучно* и *Кремиће*. Захваљујући свом географском положају у централном делу Копаоника (2.758 km²) - *Montagna dell' Argento* или *Gimiš-dag'* насеобински развој Кремића тесно је везан за околна античка (рудишта бакра) и српска средњовековна рудишта. О рударској прошлости сведоче очувани трагови рударских радова од преко 770 свртњева на локалитетима: Прло, Врело, Шанац, Поганом Носу и топоними: Самоковка, Плакаоница и др. Сеоски атар одликују појаве простора интензивног вулканизма који иначе на Копаонику захвата површину од око 640 km². Данашњи засеок Драгодањ као *Драгодане* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. а *Лучно* као самостално насеље са 10 кућа у попису Брвеничке нахије (Зворнички санџак) 1533. год. На падинама Дренове је топоним Старо Село са очуваним траговима раније насељености. У попису 1921. Кремиће се помиње као засеок општине Павличке. Становништво је српско (слави *Св. Аранђела*, *Св. Андрију*, *Петковдан*, *Ђурђевдан* и др.; сеоска слава *Томина недеља*) староседелачко и досељеници из околних сеоских насеља Борчана на Копаонику, Крњина, Павлице и др. Струју добија 1950 а водом се снабдева преко већег броја микроводовода. До средине XX в. ово је једно од јаким сточарских села са бачијама за летњу испашу стоке на Кремићкој планини, Погребини и Кадијевцу. Током 1928. год. кроз атар је прокопан део канала за наводњавање тзв. Мијатовића јаз дужине 18 km са висинском разликом од око 900 m, чиме је вода са Гашиног бачишта на Копаонику доведена у побрђе на десној долиној страни Ибра.

КРУШЕВИЦА (150 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа у изворишном делу Крушевичке реке (саставнице Брвенице F=133 km² – леве притоке Ибра) и на (620-830 m) падинама Карауле (908 m), Гладничког брда (998 m) и Вожњика (1091 m), 24 km СЗ од Рашке. Површина атара износи 1.167 ha. Просторно обједињава седам делова: *Буче*, *Бечвари*, *Гладнице*, *Крушевица*,

Сремча, Паметина и ново формирано део *Јоковићи* у близини засеока *Крушевица*. Засеока *Паметина* помиње се као самостално средњовековно насеље *Палетина* 1519. год. У Попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. год. као самостална насеља помињу се и други засеочки делови: село са 1 кућом и мезра Крушевица, Сремче са 7 кућа и Гладнице под називом *Гладац* са 9 кућа. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Стефана, Св. Луку, Св. Петку, Митровдан*; сеоска слава *Бели петак*) старији досељеници (почетак XVIII в.) из Метохије и Црне Горе (Никшића, Васојевића) и млађи досељеници из Студенице. Прву струју преко локалне централе добија 1947, а савремена електрификација обављена је од 1969.год. Водом се снабдева преко гравитационих водовода и каптираних извора, већим делом из атара Рудна и других мањих каптажа.

КУРИЋИ (114 ст.) ратарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа, на (392-650 m) долинским странама Курићког потока (десне притоке Ибра) и огранцима Бањског Копаника - падине Курићког брда (661 m) и Металице (663 m), 13 km С од Рашке. Припада КО Пискање (1.559 ha). Актуелни географски назив је патронимистичког порекла изведен из назива рода који је живео пре досељавања садашњег становништва. Просторно обједињавају пет засеочких делова: *Дуб, Брдо, Вранчиће, Луковићи, Матовићи*. Помињу се 1548. год. а очувани трагови (античког и средњовековног српског рударства) и топоними (Влашке куће) указују и на старију насељеност. На локалитету Влашке куће по веровању месног становништва су изворишта лековите воде (Женски и Мушки). Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Василија, Св. Симеона мироточивог*; сеоска слава *Друге Тројице*) досељено почетком XVIII в. из Метохије (Дечани, Пећ) и Новог Пазра. Почетком друге половине XX в. отпочео је процес спуштања насеља према нижем делу атара званом Поље и демографског пражњења његовог ембрионалног језгра које је сада скоро запустело. Струју добија 1948-1950, телефонске везе 1992, а водом се снабдева комбиновано; део преко тзв. градског водовода а део преко локалног водовода са каптираног изворишта Буков колац. Долина Ибра представља део тзв. Ибарског синклиноријума који се протеже правцем Краљево - Стари Трг.

КУЋАНЕ (117 ст.) воћарско-ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (460-600 m) долинским странама Кућанског потока (десне притоке Рашке), и падинама Велике Бисине (747 m) и Гњиличког крша (692 m), 4 km Ј од Рашке. Површина атара износи 737 ha. Просторно обједињава шест насеобинских делова: *Дрманци, Амановићи, Маринковићи, Тодоровићи, Дечовићи и Никићи*. Помиње се 1585. год. са 5 домова. Становништво је српско (слави *Св. Ђорђа, Св. Јована, Св. Николу, Св. Аранђела, Ђурђевдан* и др.; сеоска слава *Четвртак* после *Тројица*) хетерогене регионалне структуре из Ибарског Колашина, Новог Пазара и Црне Горе (Дробњака, Бихора, Мораче). Од средине XX в. траје процес постепеног пресељавања сеоских кућа. Прво, приликом отварања мајдана "Бисина" и експлоатације камена а од 1975. и спонтани процес померања према путу Рашка-Нови Пазар (на старој локацији данас је само седам живих кућа). Захваљујући новом положају и магистралном путу добија нове садржаје: трговине, мотел, кафане, занатлијске радње, стоваришта грађ. материјала и др. Електрифицирани су 1967-70 а водоснабдевање је комбиновано из копаних бунара у старом делу села и колективно са градског водовода на новој локацији. На бази квалитетног

андензита у каменолому "Бисина" подигнута је индустрија каменог материјала "Шумник" (1963).

ЛИСИНА (52 ст.) планинско сточарско-ратарско сеоско насеље разбијеног типа на централном делу Копаоника - обронцима Сувог Рудишта (1976 m) и Панчићевог врха (2017 m) у изворишном делу Лисинске реке (леве притоке Рудничке реке) и падинама Росића брда (1409 m), Чајетинског брда (1305 m), Шиљка (1345 m) и Помола (1367 m), 22 km ЈИ од Рашке. Површина атара КО Лисина-Шипачина износи 2.103 ha. Просторно обједињава четири засеочка дела: *Трикоши*, *Воровићи*, *Крстојевићи* и *Богојевићи* просторно развијених у висинској зони од 1090-1240 m. Основна карактеристика микроположаја засеочких делова је доминантна Ј експозиција. Као самостално насеље помиње се 1303. а као засеок села Руднице помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. год. У попису Брвеничке нахије помиње се 1533. са 7 кућа а 1689. год помиње се рудник Лисина са посадом од 300 војника који је те године нападнут од стране српских устаника. Становништво је српско (слави *Св. Јована*, *Св. краља Стефана Дечанског* и др; сеоска слава *Бели четвртак*) досељено крајем XVII и почетком XVIII в. са Косова (Дреница), и млађи досељеници из Тиоца, Белог Брда, Шипачине, Руднице, Павлице и др. У атару се морфо-физиономски обликује велико викенд насеље Саставци. Од 1981, налази се унутар дефинисаних граница заштитне зоне (19.985 ha) НП Копаоник. Засеочки део Чајетина је раније припадала Лисини а сада Шипачини. Електрифицирана је 1968, а водом се снабдева са већег броја каптираних планинских извора. У административној подели Лисина је до 1980. припадала МК Рудница а затим припојена

Сл. 50 Викенд насеље Треска на Копаонику *снимио: Д. Сочанац*

новоформираној МК Копаоник. Атар је често захваћен шумским пожарима од којих је можда највећи био онај од 1942. када је на локалитетима "Чизмина Вода", "Црвене Баре" и "Казновско Бачиште" уништена шума на укупној површини од око 300 ha. На месту некадашње сезонске сточарске насеобине које

су припадале становницима Новог Села - Новоселске бачије од 1975. подигнуто је велико викенд насеље Треска са око 2.500 објеката. Од 1986. ради рудник оловно-цинкане руде “Сува руда” а у атару су откривена и лежишта магнетита.

ЛУКОВО (38 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на долинским странама Луковског потока (леве притоке Ибра) и падинама Главице (834 m), Липовице (972 m) и Јањева (760 m), 15 km Ј од Рашке. Површина атара износи 717 ha. Просторно обједињава шест скоро запустелих делова: *Радошевићи, Радовановићи, Радовићи, Бојовићи, Михаиловићи и Нешовићи*. У повељи цара Уроша 1363. помиње се као златарско село *Луково* (село испирача злата). О рударској прошлости сведоче и трагови старих рударских радова на Великом Буковику (1005 m) и тросквишта две топионице олова код Луковског кижевака (гвожђевито кисела вода која избија из старог рударског рада). Становништво је српско (слави *Св. Николу, Ђурђевдан, Св. Јована, Лазареву суботу* и др.; сеоска слав *Треће Троице*) досељено из Орахова пореклом из Дробњака у Црној Гори, Рожаја (Буковица) и Сјеничко-пештерске висоравни. Електрифицирано је током 1967-68 а водоснабдевање је комбиновано из копаних бунара и преко гравитационог водовода из каптираних изворишта у Буковику.

МИЛАТКОВИЋЕ (161 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа, на (440-620 m) долинским странама Дедицког потока (леве притоке Рашке) и падинама Брежњака (570 m) и Пењовског брда (711 m), 6 km ЈЗ од Рашке. Површина атара износи 604 ha. Просторно обједињава седам засеочких делова: *Џоговићи, Дамњановићи, Ђировићи, Мијаиловићи, Арсовићи, Миоковићи и Вуковићи*. Једино је насеље у долини Рашке које је средином XIX в. картирано на немачким картама Балканског полуострва (R 1:1.500.000). Становништво је српско (слави *Св. Ђорђа, Св. Николу, Св. Игњатија богоносца, Св. Јована* и др.; сеоска слава *петак по Тројицама*) најстарији досељеници су пореклом из Херцеговине досељени преко етапних миграционих станица у Тушимљу и млађи досељеници из Боровића, Носољина, Себимиља и др. Има четвороразредну ОШ (1946) у објекту из 1963, МК за Милатковиће, Кућане, Панојевиће, Носољин, Бело Поље, Вртине и Драганиће, асфалтни пут (Рашка – Нови Пазар – 1981), задружни дом, трговине и др. Урбанистичке уређајне основе добија 1988. год. Електрифицирано је 1967-1968, телефонске везе добија 1986 а снабдевање водом од 1972 обавља се преко сеоског гравитационог водовода. Током 1941. год. од стране екстремиста исламске вероисповести страдало је тако да је крај II другог светског рата 80 домаћинстава дочекало без крова над главом. Плодно сеоско поље око реке Рашке (150 ha) мелиорисано је изградњом канала, дугог 3 km и широког 1 m.

МУРЕ (148 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа, на (430-594 m) десној долинској страни Ибра изнад његове сутеске и падинама Старе Карауле (575 m) и Ресника (818 m), 12 km ЈИ од Рашке. Површина атара износи 253 ha. Просторно обједињава пет делова: *Гаљци, Петровићи, Кузмановићи, Краговићи и Пајовићи*. Средњовековне је старости са положајем на граници средњовековне жупе Ибар на С и жупе Горњи Ибар на Ј, у зони експлоатисаних рудних лежишта са 30 g злата у t руде. Помиње се 1455-11 кућа и у попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. год. са 5 кућа. Између Мура и Руднице постојало је средњовековно насеље *Тарнел* које се помиње до 1831. год.

У попису 1921. Муре (35 кућа и 140 становника) се помиње као засеочки део општине Рудица. Становништво је српско (слави *Св. Николу, Св. Аранђела* и др; сеоска слава *Марковдан*) староседелачко и досељеничко из Ибарског Колашина и оближњих насеља: Новог Села, Лешка, Бистрице, Курића, Исова и др. Струју добија 1964, телефонске везе 1991, а водом се снабдева са каптираних извора на Копаонику. Становништво Мура је у прошлости имало своје сезонске насеобине (бачије) на Сунчаној Долини на Копаонику.

НОВО СЕЛО (352 ст.), ратарско-сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (610-724 m) левој долинској страни Кукањице (десне притоке Ибра) и падинама Косовца (895 m), Ресника (818 m) и Голог брда (849 m), 13 km ЈИ од Рашке. Површина атара износи 737 ha. Припада му седам засеока: *Пановићи, Присојник, Живковићи, Бељак, Димитријевићи, Чеперковићи* и *Ђосићи*. Материјални и писани трагови указују на богату и дугу насеобинску прошлост. Засеок Бељак под називом *Бељци* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. Као *Новосели* помиње се 1387. и 1392. год. У атару је било насеље *Присојник* (помен 1314) и *Кукно* или *Кукањ* (помен 1363) као значајно средиште средњовековног рударства сребра и злата, и средњовековни манастир Кукањ. У попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. год. помињу се *Новосел* - 7 кућа, манастир Кукањ и истоимено село - 3 куће, *Присојник* - 3 куће. На локалитету Селиште су остаци гробља и старе цркве, а на темељима цркве *Св. Ваведења* у Бељаку, која је још 1392. приложена манастиру Хиландар, 1656. год. подигнута је црква *Св. апостола* и евангелисте *Марка* (код месног становништва познатија као *Марковица*), темељито обновљена после земљотреса на Копаонику када је изнова направљен звоник а касније и црквено-народна кућа. Насеље *Присојник* се помиње у Рудничкој општини 1908. год. Становништво је српско (слави *Св. Ђорђа, Св. Аранђела, Св. Аћима* и *Ану*; сеоска слава *Марковдан*) староседелачко и досељеничко, од почетка XVIII в, из Метохије, Црне Горе, Новог Пазара и околних насеља: Шипачине, Руднице, Јариња и др. Електрифицирано је 1963-1965, телефонске везе добија 1991-1994, а од 1964. водом се снабдева са каптираних извора на Копаонику (Саставци и Чајетинска чесма). На простору (атар Лисине) који је раније служио сезонском сточарству и бачијама становника Новог Села - Новоселске бачије последњих деценија XX в. претворено је у велико викенд насеље Треска са око 2.500 објеката.

НОСОЉИН (260 ст.), воћарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (435-655 m) долинским странама Носољинске реке (леве притоке Рашке) и падинама Водичког брда (600 m), Голог брда (645 m), Лупиног брда (690 m), Мачка (796 m) и Бригаде (766 m), 6 ЈЗ од Рашке. Површина атара износи 1.613 ha. Припадају му шест патронимичких засеока: *Симовићи, Минићи, Вучковићи, Арсовићи, Милићевићи* и *Бабићи*. Припада групи села са најдужом и најбогатијом насеобинском прошлошћу о чему сведоче очувани трагови утврда, селишта, остаци керамике (амфоре, лонци и др.), писани трагови и др. У рановизантијском периоду постојао је град Носољин (вероватно на садашњем локалитету Градина на коме су очувани трагови зидина 114 пута 46 m) у чијој су непосредној близини локалитети Селиште и Рудина. Као *Носонино* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. са засеоком Бела Пољана и као *Носиноне* у попису крајишта Исабега Исаковића 1455. год. са 4 куће. Становништво је српско (слави *Св. Великомученика Пантелејмона, Митровдан, Св. Аранђела, Св. Стефана* и др.;

сеоска слава *Треће Тројице*) староседелачко и досељеничко из Црне Горе, Метохије и околних насеља: Рвата, Гостирадића, Трнаве, Себимиља и др. Има четвороразредну ОШ. Струју добија 1967, а водом се снабдева преко сопствених гравитационих водовода.

ОРАХОВО (34 ст.) патуљасто сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (560-700 m) долинским странама Ораховског потока (десне притоке Рашке L=38 km и F=1.045 km²) и падинама Ковелјака (760 m), Градине (807 m) и Бабине стене (808 m), 14 km Ј од Рашке. Припада КО Луково (717 ha). Географски назив је фитоним (*орак*). Дели се на шест засеока: *Димитријевићи*, *Ратковићи*, *Јањовићи*, *Гашовићи*, *Младеновићи* и *Јаћимовићи*. Једно је од најстаријих српских средњовековних насеља. Помиње се у Повељи цара Уроша из 1363, попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. године са 11 кућа и 1585 са 2 куће. На локалитетима Ораховско Борје и Липовица очувани су бројни трагови старих рударских активности. Током 1833 има 1 кућу. Становништво је српско (слави *Св. Јована*, *Св. Аранђела*, *Св. Луку*, *Св. Николу*; сеоска слава *среда по Тројицама*) староседелачко и досељеничко из Црне Горе и Новог Пазара. Једно је од 9 села данашње територије општине које је Србији припојено 1912. год. Електрифицирано је 1980, а водом се снабдева са каптираних изворишта и локалне разводне мреже.

ПАВЛИЦА (156 ст.) сточарско - воћарско сеоско насеље разбијеног типа, лоцирано на широком простору између Ибра и његове десне притоке Павличке реке на (395-670 m) крајњим западним огранцима Копаоника: Прелог (878 m), Влашког брда (742 m) и Рашких страна (655 m), 6 km СИ од Рашке. Површина атара износи 676 ha. Просторно обједињава седам међусобно одвојених делова: *Добровићи*, *Чоловићи*, *Остраћани*, *Јовановићи*, *Ора*, *Милошевићи*, *Вучићевићи*, *Вујовићи* (*Брег и Поток*) и *Петровићи*, (*Сочанци до 1955.г. када се административно припајају Рватима*). Једно је од најстаријих и најзначајнијих средњовековних насеља Ибарске долине. На рту изнад Ибра су остаци цркве из пред Немањинског периода "Павлеа цркв" позната као Стара Павлица. Она је најстарија богомоља у Ибарској долини. Око ње су некада били видљиви остаци средњовековних српских надгробних споменика. Нова Павлица (некада женски манастир и црква Ваведења пресвете Богородице) је значајан српски средњовековни храм из XIV в, (задужбина Стевана и Лазара Мусића сестрића кнеза Лазара) потом мирска црква, а од 2005. г. поново женски манастир. Под називом *Павла Црква* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. године, као и 1604. год. са засеоком Ора од 5 кућа. Хаџи-Калфа је помиње као *Палавица*. Изнад засеока Вујовићи је топоним Старо Село а поред њега и остаци старог гробља. Становништво је српско (слави *Св. Николу*, *Св. Аранђела*, *Петровдан*, *Ђурђевдан* *Св. Јована* и др.; сеоска слава *Други ускрс*), досељено током XVIII в. из Црне Горе, Сјеничко-пештерске висоравни и околних насеља (Остраћа, Лешка, Кравића, Беоца, Поцесја, Сочанице и др.). Имала је четвороразредну ОШ (прва школа Св. Сава из 1862. до 1967. када је после 105. г. административним мерама затварају и дислоцирају у Брвеник), железничку станицу (некада називана Војвода Степа Степановић) на прузи постављеној 1931 и др. Струју добија 1949-1952, телефонске везе од 1989, а водом се снабдева са каптираних извора из околине села Драгодања. На дан Велике Госпојине и Ускрса код нове цркве у Павлици се одржавају традиционални народни зборови – сабори.. Средином XIX

в. представља седиште општине и примирителног суда за Павлицу, Кремиће, Лучно, Жутице, Корлаће, Куриће, Пискању, Голочево и Прибој. Године 1894. у Павлици је рођен Војислав С. Радовановић, академик и знаменити српски географ аутентични представник Цвијићеве антропогеографске школе.

ПАНОЈЕВИЋЕ (184 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа, на (450-540 m) десној долинској страни Рашке (леве притоке Ибра) и падинама Пановског голиша (576 m), Градине (594 m), Великог брда (635 m) и Козје стене (695 m), 6 km Ј од Рашке. Површина атара износи 671 ha. Обједињава четири дела: *Бакрачевићи*, *Велковићи*, *Дикићи* и *Мрмоње*. Разноврсност и богатство материјалних и писаних трагова указују на континуирану и дугу насеобинску прошлост. На месту Мало брдо (Старо Село) откривени су фрагменти праисторијске керамике, а на локалитету Грот у Глуваћком потоку праисторијске тумуле (у локалном жаргону хумке) и на локалитету Градина трагови утврде. Мрмоње, као самостално насеље, помиње се 1363. год. у Повељи цара Уроша и у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. - 9 кућа и др. Ослобођено је турске владавине 1912. а 1929. год. има 10 родова и 22 кућа. Становништво је српско (слави *Св. Луку*, *Св. Ђорђа*, *Св. Николу*, *Св. Ђурила*; сеоска слава *Бели Петак*) староседелачко и досељеници из Црне Горе, околине Тутина, Новог Пазара и околних насеља Тушимља, Кућана и др. Има четвороразредну ОШ (1938). Електрифицирано је 1967, телефонске везе добија 1990. а водоснабдевање је комбиновано; делом са градског водовода а делом са каптираних извора.

ПИСКАЊА (505 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа, изнад ниске алувијалне равни Ибра и њене десне притоке Јошаничке реке и падинама Курићког брда (661 m), 18,5 km С од Рашке. Површина атара износи 1.559 ha. Просторно обједињава више засеочких делова: *Медаре*, *Гркајце*, *Столовиће*, *Немчевиће*, *Кучевиће* и др. просторно развијених у висинској зони од 385-640 m. Повољан географски положај условио је дугу и богату насеобинску прошлост од античких времена до данас. На локалитету Ланиште откривено је више римских гробова са остацима посуђа од керамике, накит од бронзе и новац из IV в. пре нове ере. У данашњем атару Пискање налазило се исчезло село *Голочева Брда* (помен у попису Брвеничке нахије - зворнички санџак 1533. год. са 9 кућа) од кога је до данас очуван топоним истог назива. Под актуелним географским називом помиње се 1548. Становништво је српско (слави *Св. Аранђела*, *Св. Николу*, *Св. Јована*; сеоска слава *Треће Троице*) староседелачко и досељеници (крајем XVII и почетком XVIII в.) са Косова из Херцеговине и околних простора: Лепосавића, Војмиловића, Лешка и др. Има четвороразредну ОШ, погоне сепарације, утоварну железничку станицу која је од 1954. год. повезана жичаром са рудницима угља у Баљевцу и Ушћу. Струју добија 1948-51, телефонске везе 1986-1987, а водоснабдевање је комбиновано; са засеочких каптажа а у делу села од 2000. год. и са колективног система из Рашке. Од 1968. год. присутан је процес постепеног дислоцирања насеља према Ибарском пољу и магистралним друмским саобраћајницама (путу и прузи). У скоријој прошлости становништво се истицало разноврсним и значајним сезонским и др. активностима као што су: извлачење и превоз трупаца са Копаоника до Биљановца, сплаварењем Ибаром од Биљановца до Краљева, превозу вина и ракије из Жупе у Рашку, Нови Пазар и Косовску Митровицу, коцке од гранита из Дрењске клисуре до Биљановца и др.

ПЛАВКОВО (99 ст.) воћарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа, на левој долиној страни Ибра и падинама Калпака (780 m), Великог крша (754 m) и Чукаре (782 m), 9 km ЈИ од Рашке. Припада КО Туснић – Плавково (607 ha). Назив је добило по средњовековном плавачком занату (мајстор који *плави* - прерађује руду у ковано гвожђе). Чине га два међусобно удаљена дела са више мањих целина: *Плавково (Мартаћи, Илићи, Кривчевићи, Стефановићи)* и *Туснић (Пузовићи и Урошевићи)* просторно развијених у висинској зони од 412-710 m. Садашњи атар Плавкова се налазио на средњовековном путу (Нови Пазар - Ниш) преко Ибра, на уласку у рударску област Monte Argentaro и у граничној зони старих српских средњовековних жупа: Ибар на С и Горњи Ибар на Ј. Помиње се у Повелји цара Уроша из 1363. год. као двојно насеље *Плавкова* (14 кућа) и *Долња Плавкова* (4 куће). На падинама Велике чуке (673 m) очувани су трагови средњовековних рударских радова као и у засеоку Туснић у коме се и сада експлоатише квалитетан воденички камен. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Аранђела, Св. Василија великог, Св. Николу, Св. Ђорђа*; сеоску славу не слави) староседеоци и досељеници од Новог Пазара и околних сеоских насеља Кравића, Остраћа и др. Струју добија 1968, телефонске везе 1987, а водом се снабдева из индивидуалних копаних бунара.

ПЛЕШИН (226 ст.), сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (930-1320 m) источним падинама Голије (Јанков камен – 1833 m): Црни врх (1795 m), Јадовита (1562 m) и Грмичак (1762 m) и долиним странама изворишног дела Плешинске реке (саставнице Дежевске реке), 25 km З од Рашке. Површина атара износи 3.370 ha. Просторно обједињава већи број међусобно удаљених делова: *Жари, Бањска, Бушићи, Двориште, Кути* (Кутлачићи), *Трновача, Перовићи*, новоформирани засеок *Кучевићи* и др. Ово најзападније насеље општине формирано је административним спајањем четири самостална насеља: Плешина, Бањске, Дворишта и Жара. Као самостално насеље данашњи засеок Двориште помиње се 1314. г. у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. са 28 домова, а засеок Жари као самостално насеље са 41 домом у попису Брвеничке нахије 1533. год. У засеоку Жари и на гробљу у Бањској сачувани су трагови старих црквита. Становништво је српско (слави *Св. Николу, Св. Јована, Ђурђевдан* и др; сеоске славе *Недеља светих отаца* и *петак по Великом Спасовдану*) староседелачко, старији досељеници из Црне Горе и млађи досељеници из Носољина, Себимиља, Боровића и др. Има четвороразредну ОШ (1935.), сточну откупну станицу, шумарску кућу на Шереметовици, капелу Св. Марије Магдалене (1994) подигнуту на старим темељима, трговине и др. Струју добија 1969, а водом се снабдева преко засеочких и појединачних водовода са каптираних извора. У периоду 1833-1912 егзистира као српско насеље на самој граници са турском. У скоријој прошлости, у недељу пред Цвети, организује се традиционални народни сабор.

ПОБРЂЕ (980 ст.) сточарско и воћарско сеоско насеље разбијеног типа у изворишној челенци Побрђског потока (леве притоке Ибра) и падинама Смрка (865 m) и Вељег врха (870 m), 15 km С од Рашке. Површина атара износи 975 ha. Просторно обједињава пет делова: *Грачевине, Луковик, Паклење, Крушевицу* и колонију *Бела Стена* (објекти колективног становања), просторно развијених у висинском појасу од 425-730 m. Паклење се као самостално насеље помиње 1315. у атару Стефано-бањског властелинства а као *Паклен* 1533. са 10 домова у

попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) када се помиње и *Побрђе* са 8 домова. Садашњи засеок Луковик помиње се као самостално насеље 1604 са 7 домова. У засеоку Паклење откривени су остаци православног сакралног објекта подигнутог на темељима цркве из доба Немањића. Током 1843 помиње се као засеок Баљевца а 1921 (38 кућа и 210 ст.) као самостално насеље. Становништво је српско (слави: *Св.Јована, Св. Димитрија, Петровдан, Бурђевдан, Св. Ђорђа* и др; сеоска слава је *Недеља по Великом Спасовдану*) староседелачко и досељеничко (током XVIII в.) са простора Црне Горе, околине Ивањице, Сјенице и др. Због просторног ширења и спуштања насеља према долини Побрђског потока и Ибру дошло је до морфофизиономског спајања суседних насеља: Побрђа, Беле Стене и Баљевца. У атару Побрђа изграђена је стамбена колонија рудника "Бела Стена" која је од 1971. године изузета од Баљевца и припојена Побрђу Електрифицирано је 1947, а телефонске везе добија од 1985, а водоснабдевање је комбиновано: делом колективно са водосистема Баљевац, а делом преко засеочких водовода и каптираних извора. На брду изнад Луковика, на сеоском гробљу, је мала цркве Св. Великомученика Георгија која је у новије време урушена.

ПОКРВЕНИК (11 ст.) сточарско и планинско ратарско сеоско насеље разбијеног типа, лоцирано у изворишном делу Марковићког и Покрвеничког потока (десне притоке Ибра) и на (740-808) падинама Климента (740 m), Великих ливада (1111 m) и Дубља (937 m), 25 km СИ, од Рашке. Припада КО Биљановац (1.153 ha). Просторно обједињава пет скоро запустелих засеока: *Ристовићи, Радовановићи, Радуловићи, Ђукићи* и *Милошевићи*. У Покрвенику је почетком 2001. год. било 4 стално насељене куће. Претпоставља се да је иницијални развој везан за античка и средњовековна српска рудишта оближње Планае. Помиње се у попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. год. са 9 кућа. У Даници за 1826. у Кнежини Јошаница помињесе под називом *Покровеник*. Становништво је српско (слави *Св. Алемпија* и *Св. Враче*; сеоска слава *Прве Тројице*) староседелачко и досељеничко из Црне Горе. Као засеок села Плоче (општина Александровац) помиње се 1843 а 1921 као засеок (31 кућа и 195 становника) општине Биљановац. На црквишту у Дубљу су до скоро за дан Велике Госпојине одржавани народни сабори. Електрифицирано је 1968, а водом се снабдева са каптираних извора.

ПОЦЕСЈЕ (54 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа, на високим површима на десној долинској страни Ибра ($L=244 \text{ km}$, $F=7.985 \text{ km}^2$) у изворишним деловима споредних притока Јелачког потока, Сочанског потока и падинама Главице (934 m), Савићког брда (907 m) и Карауле (973 m), 5,5 km СИ од Рашке. Површина атара износи 662 ha. Обједињава пет делова: *Миловиће, Милићевиће, Рашковиће, Бурђевиће* и *Кнежевиће*, просторно развијених у висинском појасу од 620-870 m. Средњовековне је старости. Под називом *Поцесте* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363, а као царски хас *Почестје* у попису Брвеничке нахије 1533. год. са 41 кућом. Године 1843 има 12 кућа и 54 душе а 1921-55 становника. Становништво је српско (слави *Св.Никола, Св. Луку, Св. Јована* и др; сеоска слава *Марковдан*) староседелачко и досељеничко од Новог Пазара, Андријевице и околних насеља: Лисине и Жутице. Има цркву Св. Ђорђа са краја XVI и почетка XVII. в. и капелу Св. апостола и јеванђелисте Марка. У периоду од 1980. год. присутни су процеси постепеног премештања

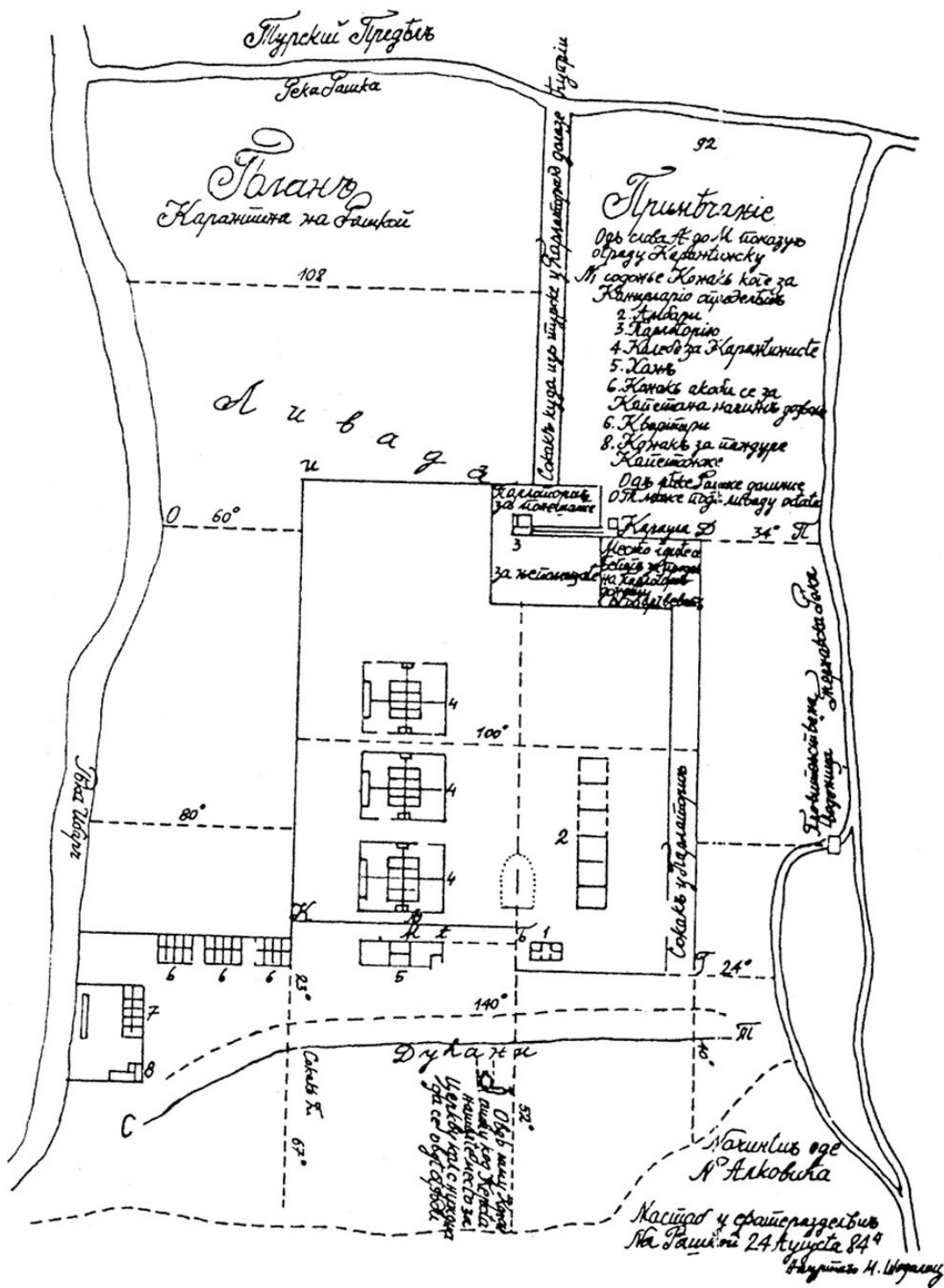
насеља према Ибру и саобраћајним комуникацијама (пут и пруга) у атаре Рвата и Павлице. Електрифицирано је 1955, телефонске везе добија 1989-1992, а водом се снабдева комбиновано; засеок Рашковићи са колективног система Рашке а остали преко сопствене мреже са каптираних изворишта.

РАДОШИЋЕ (228 ст.) сточарско и вочарско сеоско насеље разбијеног типа на (490-850 m) долинским странама Радошићке реке (десне притоке Ибра) и падинама Ледина (717 m), Чергине (790 m) и Главице (934 m), 7 km И од Рашке. Површина атара износи 835 ha. Обухвата три засеока: *Радошићње*, *Ргоч* и *Тушимље* са три мање физиономске целине (*Горње*, *Средње* и *Доње*). У окружењу су значајни остаци старије насељености: средњовековна рудишта, средњовековни манастир и село Тушимља (помен средином XIV в.) а у близини школе су рушевине цркве Св. Петке, за чији дан се традиционално сваке године одржава народни сабор. Као *Радошиће* са 8 кућа помиње се у попису Брвеничке нахије 1533. год. У Даници (1826.) Вука Караџића као самостална насеља (Ргоч, Радешић, Тушимља) наведена су у кнежини Горњи Ибар, нахије Новопазарске. Као засеок *Радешић* среза Јошаничког помиње се 1843., а 1921. (57 кућа и 315 становника) као засеок општине Павлица среза Студеничког. Становништво је српско (слави *Св. Петку*, *Св. Луку*, *Св. Николу*, *Ђурђевдан* и др.; сеоска слава *Бели четвртак*, црквена *Велики Петак*) староседелачко и оно досељено из Црне Горе, околине Новог Пазара и околних насеља Ибарске долине: Ибарског Постења, Рвата, Кремића, Лисине и др. Има четворогодишњу ОШ (1923.), рудник оловно цинкове руде “Кижевак”, МК за три насеља (Радошиће, Бадањ и Семетеш) и др. Електрифицирано је од 1957, телефонске везе добија 1992, асфалтни пут и везу са ибарском магистралом од 1985, а водоснабдевање је комбиновано; делом са градског водовода из Чамагића врела које снабдева Рашку а делом са сопствених каптажа. Има споменик (1983) палим борцима 1941-1945. На очуваним темељима цркве Св. Петке из XIV в. (темељи откривени и археолошки истражени 1997) у изградњи је нов православни храм.

РАКОВАЦ (377 ст.) сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа у међуречју Гобелске и Јошаничке реке (десне притоке Ибра), и на (690-1120 m) падинама Беле стене (1173 m), Жара (1282 m), Вељег врха (1261 m), Небеског (1004 m) и Бањске стене (1288 m), 36 km СИ од Рашке. Површина атара износи 999,6 ha. Просторно му припадају четири дела са више мањих целина: *Раковац* (*Јовановићи*, *Јанковићи*, *Глишовићи*), *Дубовци*, *Дрење* (*Бекчићи*) и новоформирани део (друге половине XX в.) *Доње Дрење* (*Клупци*) поред пута Јошаничка Бања-Александровац. Помиње се у попису Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. са 10 кућа као и 1604 такође са 10 кућа. У засеоку Дубовци очувани су делови старе куле коју народ зове Јеринин град а у Раковцу код гробља темељи старе цркве. Средином XIX в. као самостална насеља помињу се Раковац и Дрење, а у попису 1921 као засеочки делови Раковац (29 кућа – 283 становника) и Дрење (21 кућа – 173 становника). Становништво је српско (слави *Св. Луку*, *Св. Јована*, *Св. Марка*, *Св. Николу* и др.; сеоска слава су *Прве Тројице*) староседелачко и досељеничко са Косова (крајем XVII и у првој половини XVIII в.), Берберишта на Рогозни, Осредака, Дрења и др. Има четвороразредну ОШ (1946) у школској згради од 1965, спомен плочу посвећену борцима НОР-а страдалим 1944. и др. Струју добија 1974, бежичну телефонију од 2001, а водом се снабдева преко локалних водовода и каптажа планинских извора. Оскудну агроколошку

вредност атара становништво надокнађује поседима, најчешће виноградима, у пољанама александровачке Жупе (Јарушка, Смоница, Мало и Велико Борје и др.). Долина Јошаничке реке ($L= 31 \text{ km}$ и $F= 261 \text{ km}^2$ од чега у границама Копаоника 173 km^2 и Жељина 88 km^2) и Дрењске клисуре представљају важан саобраћајни коридор за сапајање Ибарске долине са Копаоником (Расина и Топлица) и Жупе Александровачке. Становништво Раковца имало је бројне бачије на локалитетима Зановет и Чисто брдо.

РАШКА (6740 ст. 2002.г.) урбано средиште централног дела Ибарске долине (Рашчанско-баљевачке котлине), С падина Рогозне, И падина Голије, З и СЗ подгорине Копаоника и ЈЗ падина Жељина и центар истоимене општине (666 km^2 , 61 насеље и 27791 становника). Лоцирана је на ерозивној тераси Рашке и Ибра релативне висине 15 m и крајњим огранцима планинских масива: на И Копаоника (брдо Градац – 749 m), на З и СЗ Голије (Настасићско брдо – 538 m, Влас – 626 m и Главица – 793 m) и Рогозне на ЈЗ (Мерћез – 697m), 252 km Ј од Београда. Географске координате су $43^{\circ}17'15''$ сгш и $20^{\circ}37'09''$ игд. Површина урбане територије, по ГУП-у из 1990. год. (ранији из 1956 и 1966) износи 580,00 ha (180 ha у КО Рашка, 220 ha у КО Супње и 180 ha у КО Вареву), а катастарска 502 ha. Физиономски интегрише шест већих урбаних целина са више мањих физиономских делова: *Центар*, *Ново насеље*, *Криш* (горњи део града), *Мислопоље* (*Красојевићи*, *Чизмићи* и *Росићи*) и *Стару стругару*. Највећи део Рашке налази се на левој обали Ибра на месту створеног нуклеуса садашњег насеља. Присутна физичка ограничења (клисуре и теснаци) усмеравају територијално ширење према околним блажим узвишењима и према Ј у правцу Супња, С према Власову, Мислопољу и Настасића брду. Становништво је српско (литије су *Мали Спасовдан*) досељавано од оснивања до данашњег времена са простора долина Ибра и Рашке и поменутих планинских области. Једна од основних карактеристика положаја јесте локација у зони природно предиспонираних путева захваљујући чему је Рашка, од периода свог оснивања, постала значајна друмска раскрсница (Краљево, Нови Пазар, К. Митровица) и транзитна станица. У недугој историји развоја Рашке могу се дефинисати три веће и значајније фазе. Прва фаза – Рашка као погранично насеље 1834-1912. Иницијални развој насеља оптпочео је 1834. на имању Боја Шарца (имао је и своју скелу на Ибру) из Власова успостављањем пограничне војно-управне службе (ђумрукане и карауле), једне од тринаест у Србији. Зачета је на левој обали Рашке на ерозивном проширењу, релативне висине 15 m, око њених левих притока Рашке и Трнавске реке. Истовремено на десној обали Рашке у Супњу, турска управа је подигла исте објекте, а касније су изгарађени хан, зграда поште и приватне куће. У периоду од 1834 до 1861. год. на српској страни она је искључиво насеље пограничних и административних службеника а од 1861. и трговаца. Одмах након оснивања Рашке на српској страни је 1836/37 подигнута и зграда карантина – Састанак (пренет из Љубовије). Због свог значаја, саобраћајног и трговачког, и указаних потреба објекат је подигнут у ранг главног Састанка. Убрзо након заснивања 1844. год. цариник Никола Алковић је израдио ”план новог насеља” одредивши место за подизање јавних зграда и оставивши простор (100 пута 60 m) у његовом средишњем делу на коме је 1952. год. подигнут

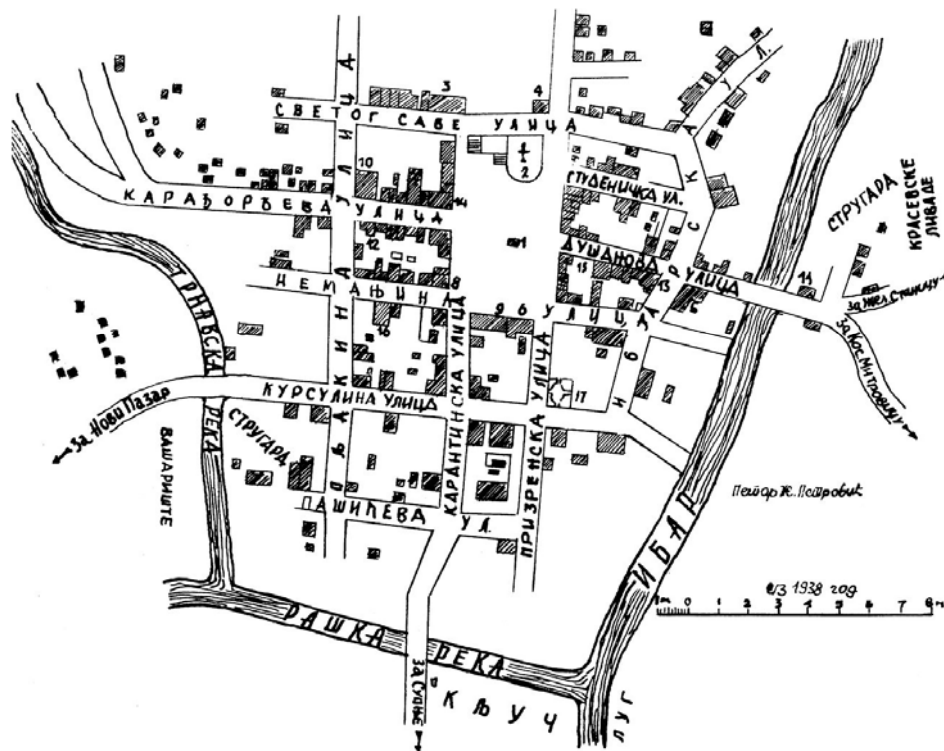
Први урбанистички план Рашке из 1844. године (88, 184)

План 9.

градски парк. Територијално управну функцију добија 1839, а 1846. год. проглашена је за варошицу. Седиште среза Студеничког постаје 1846, који после припајања највећег дела среза Јошаничког 1886. постаје управни центар за 113 насеља на преко 1.000 km² територије. Забележено је да је Рашка 1870. г. имала 57

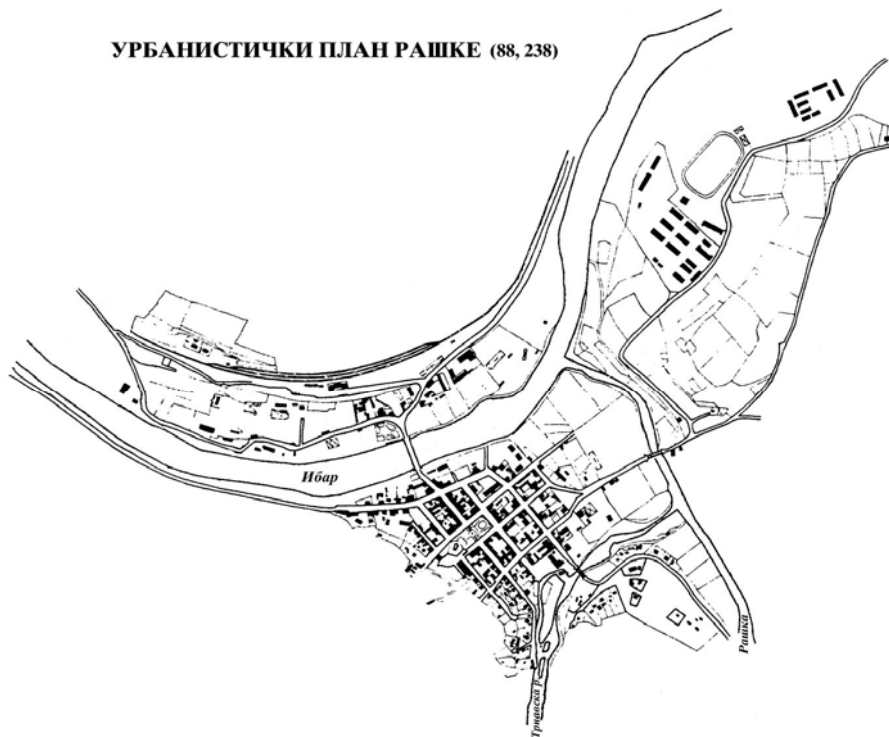
кућа и 230 житеља. У овом периоду добија прву, школу (1860), градско гробље (1864), апотека (1896), женску занатска школу 1907, зграду среске болнице 1910, апотеку 1911 и др. Црква Св. Архангела Гаврила и пошта подигнуте су 1874, а капела Св. Пророка Илије 1939. год. Пораст функционалног капацитета условио је потребу за бољим саобраћајним комуникацијама Рашке и околине. На поднети захтев (1859) од 1882-1885. отпочело је просецање пута Краљево –Рашка, да би на месту скеле на Ибру 1895. био подигнут камени мост (један од 4 моста на Ибру подигнутих у самом насељу). Од последње деценије XIX в. изградња јавних чесми (Матова чесма – 1897, као и касније изграђене на железничкој станици, на Ђумруку и још осам других) представља зачетак јавног снабдевања водом. Друга фаза 1912-1945 наступила је после ослободилачких ратова и померања српско-турске границе далеко на Ј. Новонастала ситуација допринела је да Рашка прошири свој утицај и гравитациону сферу на новоослобођене територије. Развоју насеља у овом периоду доприноси и изградња квалитетнијих комуникација према Краљеву, Косовској Митровици и Новом Пазару. У овом периоду основана је Студеничка банка (1922), срески суд, среско начелство, пореска управа, занатско трговачка школа (1924), женско занатска школа, акционарско друштво АД Рашка (1925), прве стругаре на парни погон (1934 и 1936.), вуновлачаре и др. Долази до правог процвата заната 1937 - 100 занатлија, а 1930 донет је други урбанистички план. Примарна електрификација отпочела је 1931, захваљујући малој термоцентрали која је остала у функцији до 1954. год.

УРБАНИСТИЧКИ ПЛАН ВАРОШИЦЕ РАШКЕ ИЗ 1938. године (88, 231)

План 10.

Током 1939 довођењем воде са Супња и изградњом дела примарне водоводне мреже отпочиње процес савременог водоснабдевања који је у следећем периоду више пута осавремењаван. Први пут 1957 када је проширење издашности изворишта употпуњено изградњом два рени бунара на обали Ибра, затим 1970. када ја на падинама Јадовника (Копаоник) каптирано Чамагића врело (12 l/s), 1984 са поткопа у Брвеници и 1997 из фабрике воде у Беоцима.

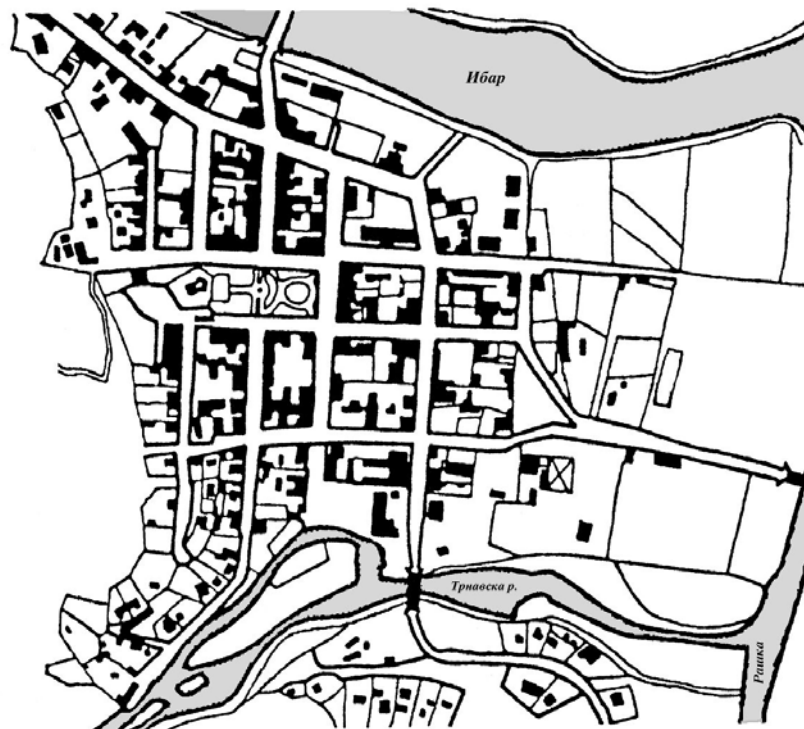

План 11.

Сл. 51 Железничка станица Рашка *снимио: Д. Сочанац*

Трећа фаза, обухвата развојни период после II светског рата. У њему долази до знатних територијално-управних промена и до јачања индустријске и других функција насеља Укидањем срезова (1846-1955) значајно је деградирана њена територијално-управна функција, постаје седиште општине Рашка (356 km² и 35 насеља), да би новом територијалном поделом 1959 (укидањем општине Бањевац - 310 km² и 31 насеље) добила садашњу територијално управну функцију – општински центар за 666 km² територије и 61 насеље. Овако дефинисане општинске границе скоро су сагласне са простором некадашњег старог Средњег Ибра. У овом периоду Рашка постаје и значајно индустријско средиште; предузеће за производњу металних конструкција “*Прогрес*” (1958), на бази квалитетног андензита у каменолому “*Бисина*” подигнута је индустрија каменог материјала “*Шумник*” (1963), индустријску кланицу (1967), хладњачу (1969), предузеће за израду кожне галантерије и конфекције “*Пролетер*” (1970), грађевинско предузеће “*Брвеник*”, шумско-индустријско предузеће “*27 новембар*” (1975), предузеће за израду ауто-делова “*3 октобар*” (1975) и др. Захваљујући порасту функционалног капацитета и индустријализацији од 1963 отпочела је изградња објеката колективног становања (Ново насеље). Има железничку станицу (1930) у садашњем објекту од 1949, савремену аутобуску

План Рашке (Кожич, 1970.)

План 12.

станицу (1957) са Мотелом, дом културе (1946), зграду поште (1969), библиотеку Бранко Радичевић (1874), Центар за социјални рад и дечји вртић (1977), осмогодишњу ОШ (садашњи објекат подигнут 1963), гимназију (1966), школу за квалификоване раднике (1976), ветеринарску станицу (1957), дом здравља (1962), Центар за културу, образовање и информисање (издаје месечни информативни лист општине Рашка), Центар за културу “Градац” са богатом издавачком делатношћу, дом ЈНА (1961), Раднички универзитет (1963), дом пензионера (1974), ватрогасни дом (1970), Клуб ликовних уметника ”Рашка школа”, културно-уметничко друштво ”Мида Трифуновић”, радио станицу – Радио Рашка (1996), ТВ станицу, споменик палим борцима 1941-1945. (1953) и др. Пазарни дан је субота, а некадашњи вишедневни традиционални вашари тзв. пролећни вашар 28-30 априла и јесењи од 14 до 16 октобра, у новије време замењени су једним 14. октобра (Покров Пресвете Богородице). У послератном периоду занатска делатност се мења и прилагођава новим потребама. У Рашкој је 1957. године било 36 занатских радњи, а 1977. године 25 и 6 занатлија који су уз главно занимање обављали занатску делатност (1 кројач, 1 фирзер 1 стаклорезац, 2 аутомеханичара и 1 ужар), а 1999. год. 64 занатске радње.

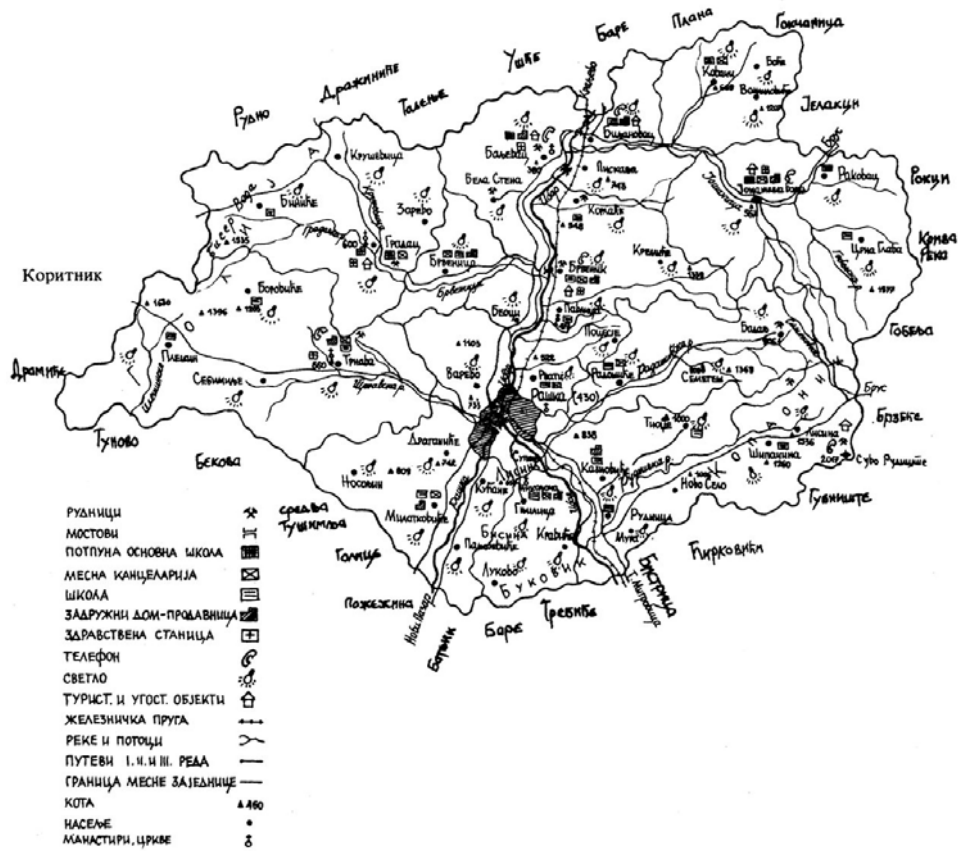
Табела 39. Број самосталних занатских радњи у приватном сектору града Рашке од 1957. до 1999. године (158)

Редни број	Врсте делатности	Број занатских радњи у години			
		1957.	1977.	1989.	1999.
1.	Ковачка	3	-	-	
2.	Поткивачка	3	-	-	
3.	Кројачка	3	4	-	
4.	Зидарска	1	1	2	1
5.	Стаклорезачка	2	1	1	
6.	Коларска	1	-	-	
7.	Обућарска	1	-	2	1
8.	Опанчарска	2	-	-	
9.	Молерска	1	-	-	
10.	Посластичарска	2	3	4	2
11.	Бомбонцијска	2	-	-	
12.	Браварска	1	-	-	
13.	Берберско-фризерска	1	-	1	2
14.	Бојацијска и хемијско чишћење	1	1	2	1
15.	Хемијско чишћење				1
16.	Лончарска	2	-	-	
17.	Вуновлачарска	2	2	-	1
18.	Пекарска	2	2	-	1
19.	Казанцијска	1	1	-	
20.	Часовничарска	1	1	1	1
21.	Поправка бицикла	1	-	-	
22.	Мутавциска	1	-	-	
23.	Фотографска	2	4	2	1
24.	Содациска	-	1	1	
25.	Корацијска	-	1	1	1
26.	Електромеханичарска				5
27.	Електричарска	-	1	-	1

Редни број	Врсте делатности	Број занатских радњи у години			
		1957.	1977.	1989.	1999.
28.	ТВ и радио механичарска			2	2
29.	Галванизерска	-	1	1	1
30.	Стругара (услужно резање грађе)	-	1	-	1
31.	Ђевапциска	-	-	1	2
32.	Роштиљцијска				2
33.	Златарска	-	-	1	
34.	Месарска	-	-	1	
35.	Семенцијска				4
36.	Пројектни биро				1
37.	Пројектовање и просторно планирање				1
38.	Аутомеханичарска				5
39.	Пословне и финансијске				4
40.	Видео игре и билијар				4
41.	Стоматолошка				1
42.	Гинеколошко-акушерска				1
43.	Израда одеће од тексаса				1
44.	Производња одеће				1
45.	Производња кожне одеће				2
46.	Геодетска				1
47.	Израда производа од пластике				1
48.	Дечије забаве				1
49.	Пржионица кафе				1
50.	Обрада и превлачење метала				1
51.	Производња кожне обуће				1
52.	Туристичка агенција				1
53.	Производња рубља				1
54.	Оправка моторних тестера				1
55.	Производња ратлука				1
56.	Графичко-фотографска				1
57.	Груби грађевински радови				1
УКУПНО		36	25	22	64

Занатску функцију у Рашки 1989. године вршило је 22 самосталне занатске радње и један број занатлија који уз главно занимање обављају занатску делатност (2 ТВ механичара, 4 кројача, 1 лимар, 1 водоинсталатер, 1 вуновлачар (3 занатске радње у друштвеном сектору (1 берберско-фризерска радња “Јасмин”, 1 обућарска радња предузећа “Пролетер” и 1 стаклорезачка радња комуналног предузећа из Рашке) и штампарија “Драгољуб Пауновић”. Крајем 1998. године у Рашки је било 64 услужне радње.

Општина Рашка, привредни и други објекти (88, 9)

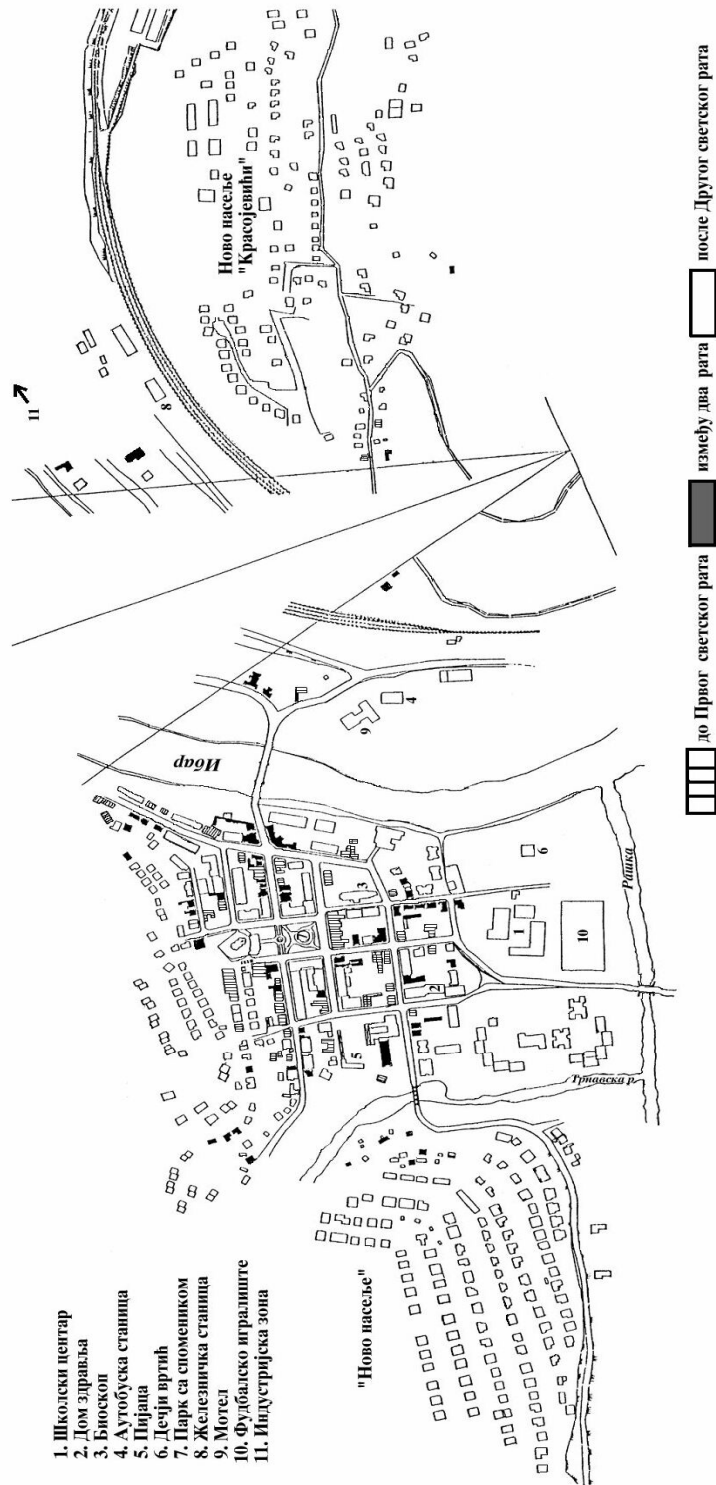

Карта 22.

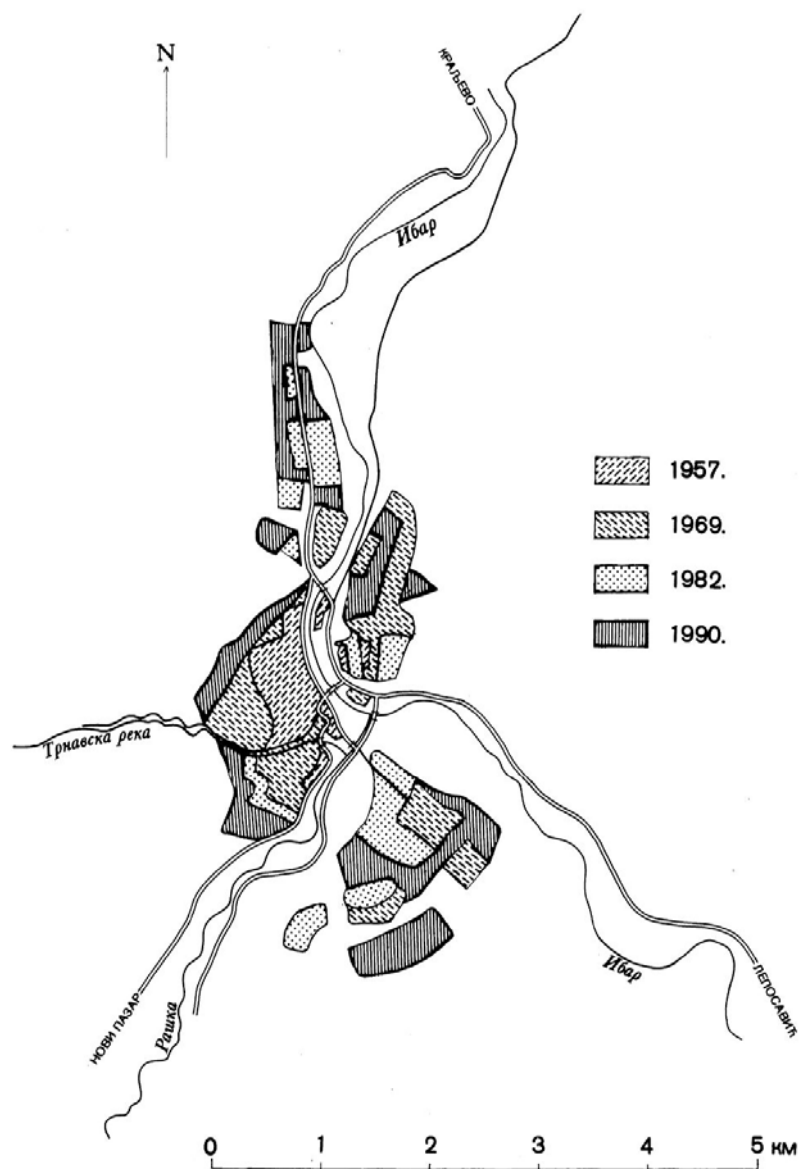
Сл. 52 Дом здравља у Рашки *снимио: Д. Сочанац*

ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАЗВИТАК РАШКЕ (50, 373)

Карта 23.

ТЕРИТОРИЈАЛНО ШИРЕЊЕ РАШКЕ

Карта 24. нацртао: Д. Сочанац по АФС

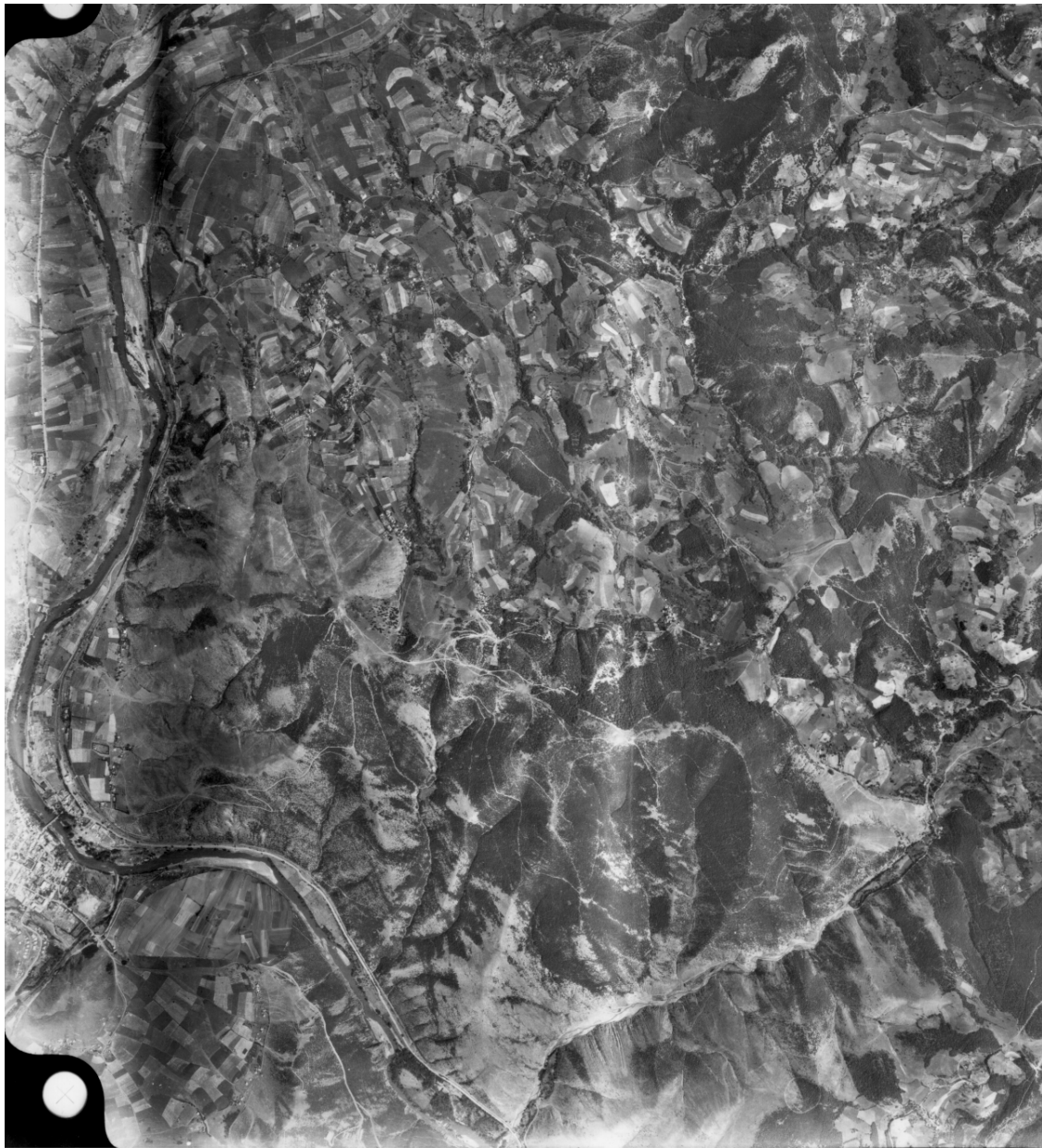
Сл. 53 Панорама Рашке *снимио: Д. Сочанац*

Сл. 54 Ново насеље Мислопоље *снимио: Д. Сочанац*

Сл. 55 Центар Рашке *снимио: Д. Сочанац*

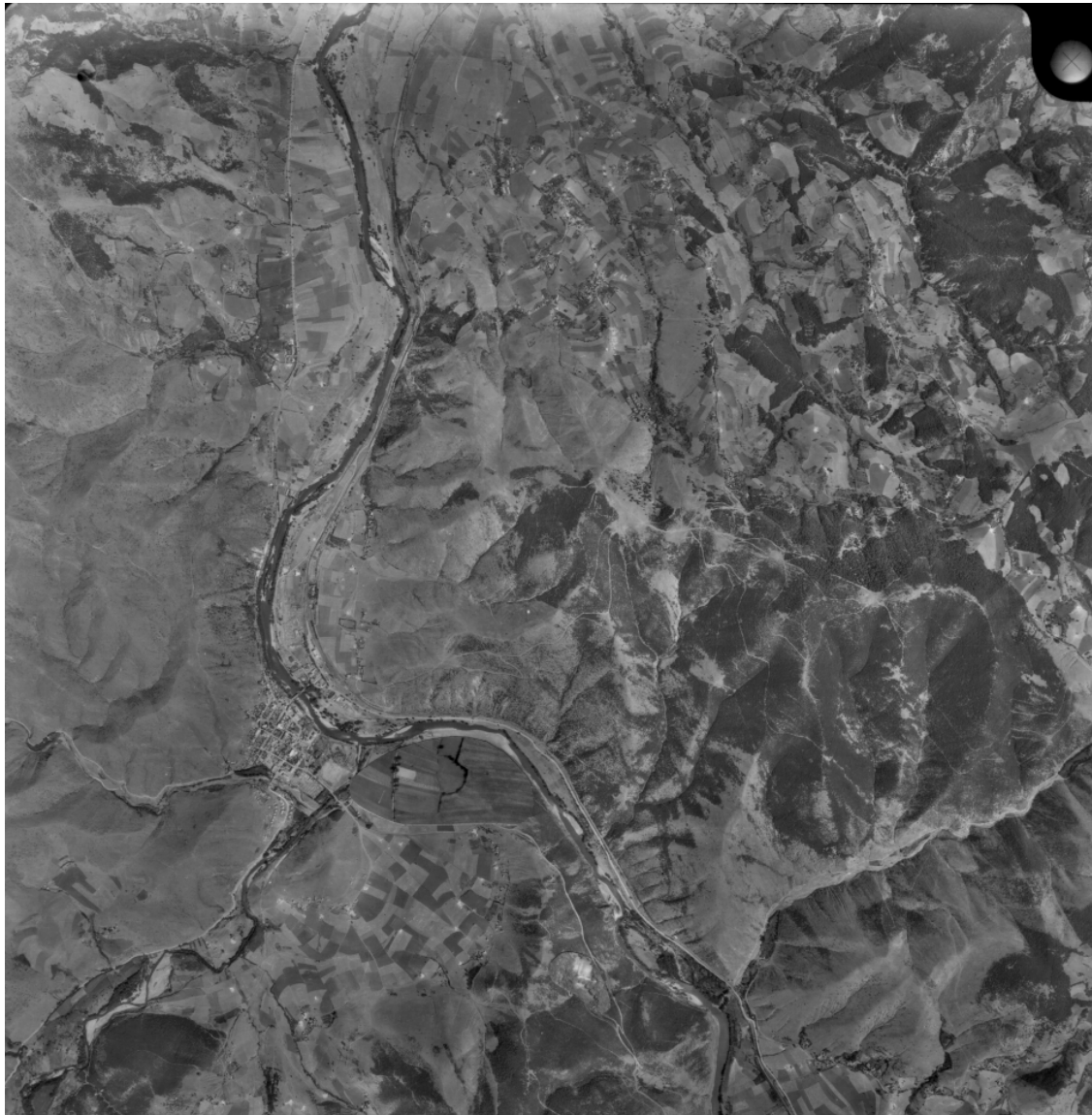
РАШКА	датум	Rs 1:30 000	h = 3 500 m	Rc - 5a
Бр. АФС 8335	03.07.1957.	Rsn 1:22 500	f = 115,16 mm	C - 47

Сл.56 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

РАШКА	датум	Rs 1:30 000	h = 3 500 m	Rc - 5a
Бр. АФС 3313	06.08.1958.		f = 115,16 mm	C - 47

Сл. 57 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

РАШКА	датум	Rs 1:30 000	h = 3 500 m	Rc - 5a
Бр. АФС 3312	06.08.1958.		f = 115,16 mm	C - 47

Сл. 58 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

РАШКА	датум	Rs 1:30 000	h = 3 500 m	Rc - 5a
Бр. АФС 3312	06.08.1958.	Rsn 1:6 000	f = 115,16 mm	C - 47

Сл. 59 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

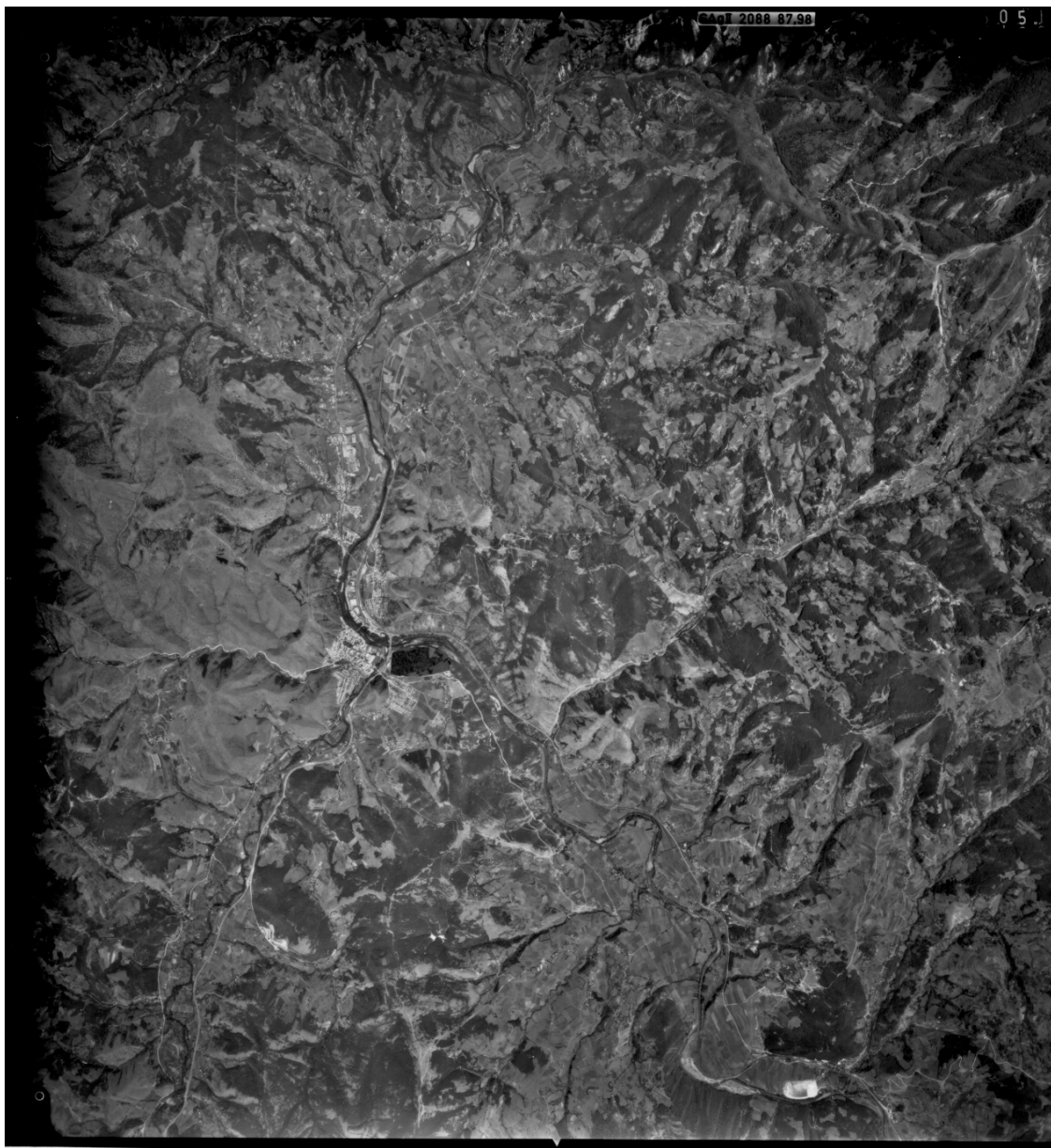
РАШКА	датум	Rs 1:32 500	h = 3 700 m	Rc - 5
Бр. АФС 1677	16.07.1969.	Rsn 1:19 500	f = 114,92 mm	Li - 3

Сл. 60 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

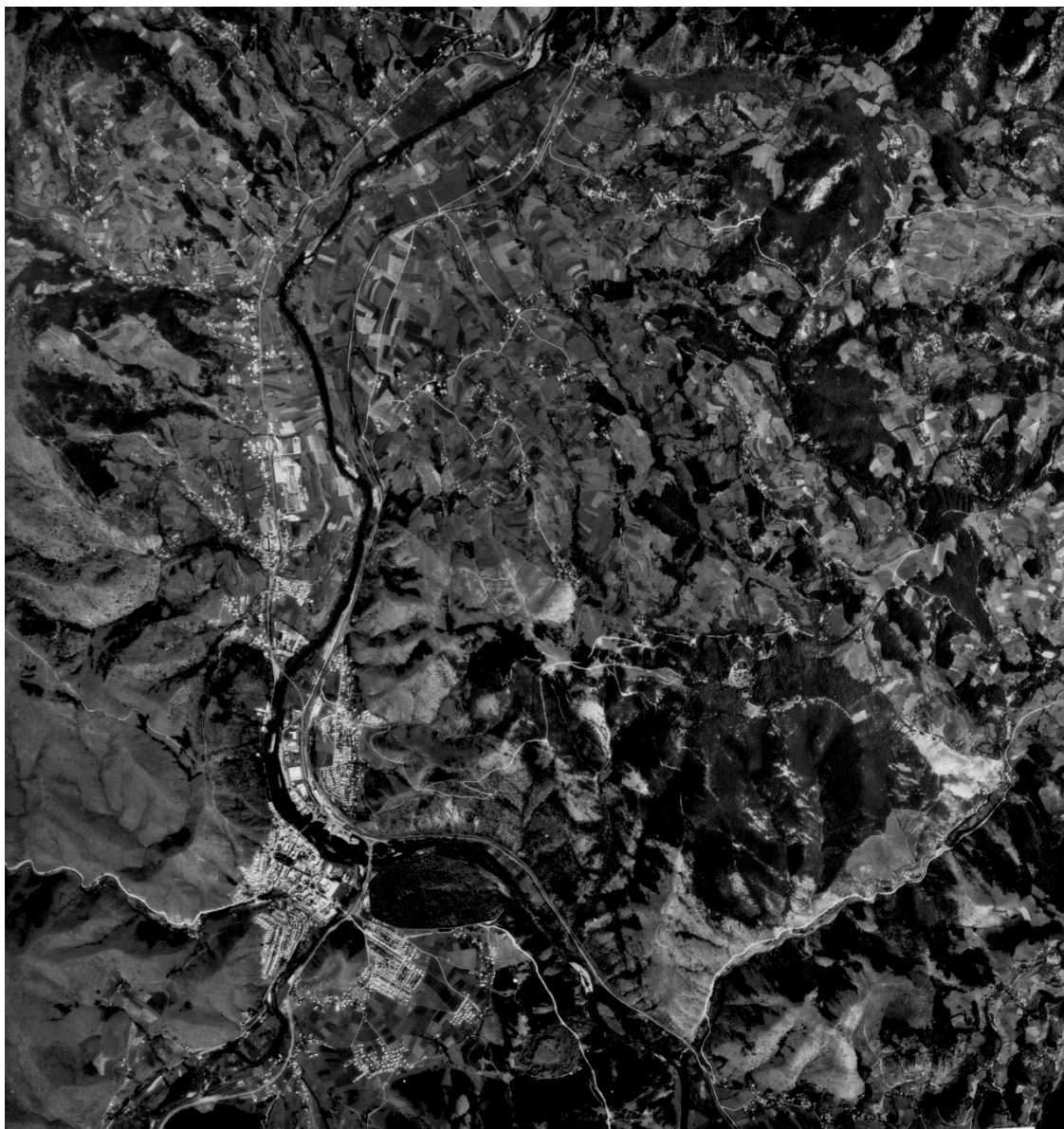
РАШКА	датум	Rs 1:32 500	h = 3 700 m	Rc - 5
Бр. АФС 1678	16.07.1969.	Rsn 1:9 500	f = 114,92 mm	Li - 3

Сл. 61 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

РАШКА	датум	h = 4 400 m	Rc - 10
Бр. АФС 6051	22.07.1982.	Rs 1:50 000	Dornier Do - 28

Сл. 62 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

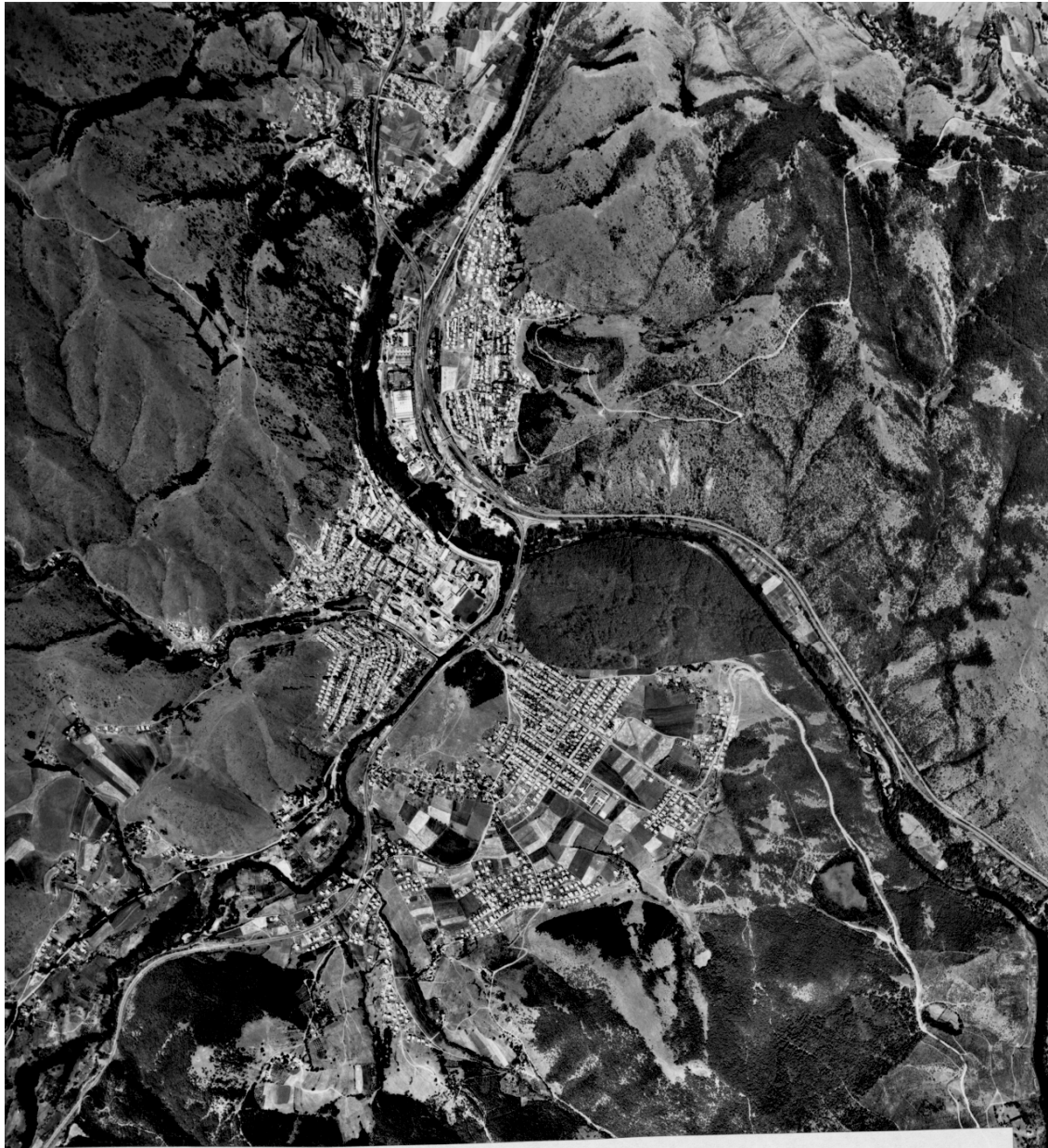
РАШКА	датум	Rs 1:50 000	h = 4 400 m	Rc - 10
Бр. АФС 6051	22.07.1982.	Rsn 1:25 000	f = 87,98 mm	Dornier Do - 28

Сл. 63 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

РАШКА -	датум	Rs 1:28 000	h = 2 450 m	Rc - 10
РВАТИ	15.10.1990.	Rsn 1:15 000	f = 87,98 mm	Dornier Do -28
Бр. АФС 9570				

Сл. 64 Аерофотоснимак Рашке и Рвата (ВГИ Београд)

РАШКА	датум	Rs 1:28 000	h = 2 450 m	Rc - 10
Бр. АФС 9800	15.10.1990.	Rsn 1:15 000	f = 87,98 mm	Dornier Do -28

Сл. 65 Аерофотоснимак Рашке (ВГИ Београд)

РВАТИ (687 ст.) богато воћарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на десној долињској страни Ибра и на (410-710 m) благо дисецираним падинама Костићког брда (611 m), Градца (749 m), Раздоља (814 m) и Чергине (781 m), 5 km СИ од Рашке. Површина атара износи 1.269 ha. Просторно обједињава већи број засеочких делова: *Милошевићи, Сочанци, Беловача, Кнежевићи, Покимице, Костићи, Лазовача*, новоформирана колонија поред старог бановског пута Брвеник - Рашка и др. Припада групи најстаријих српских насеља Ибарске долине. Под називом *Хрвати* помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. заједно са насељем Бабин Поток. *Доњи Хрвати* помињу се 1533-14 кућа и 1604-12 кућа, а Горњи Хрват 1533-8 кућа. У данашњем атару се налазило и средњовековно насеље *Чопарије* (помен 1533.-2 куће) од кога је до данашњих дана очуван топоним Чопадије (заједно са насељем Бабин Поток помиње га Вук Караџић 1826. у списку насеља кнежине Горњи Ибар). Из средњовековног периода има и других очуваних трагова: остаци старог црквишта у гробљу Покимица (једно од четири сеоска гробља), остаци цркве на локалитету Островица и др. Становништво је српско (слави *Св. Николу, Св. Јована, Св. Александра Невског, Ђурђевдан* и др.; две сеоске славе *Други Васкрс* и *Велики Спасовдан*) староседелачко и досељено из Црне Горе, околине Новог Пазара, околних насеља: Беоца, Кремића, Јелакца, Сочанице, Лисине и др. Има железничку постају од 1948, висећи мост на Ибру изграђен 1949 за прелаз пешака а реконструкцијом из 1956 добија праву саобраћајну функцију, четвороразредну ОШ (1943) у новосаграђеном објекту (после земљотреса на Копаонику) од 1981. на темељима старе школске зграде из 1948, дом културе (1967), савремену фарму за тов јунади (1985) капацитета 1.158 комада у турнусу, МК за Рвате и Поцесје и др. Електрифицирани су 1952-53, телефонске везе добијају 1989, а снабдевање водом са сопствених каптажа (1972) на Копаонику удаљених 10 km током 2000. год. замењено је прикључком на централни систем рашчанског водоснабдевања са Чамагића врела. Сеоски атар је један од најплоднијих делова Ибарске долине.

Сл. 66 Рвати – засеок Сочанци *снимио: Д. Сочанац*

РУДНИЦА (302 ст.) воћарско-сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (430-770 m) западној подгорини Копаоника на десној долињској страни Ибра и Рудничке реке (L=14 km) и падинама Рудничког брда (633 m), 10 km Ј од Рашке. Површина атара износи 564 ha. Актуелни географски назив изведен је по *рудници* (стари назив за пећи у којима се топила руда) и некада доминантној рударској делатности. Просторно обједињава три целине: *Горњу Рудницу*, *Доњу Рудницу* и *Ројчиће* (до 1955. припадали су Тиоцу). У засеоку Ројчићи откривени су трагови неолитске културе. Захваљујући свом географском положају у централном делу Копаоника (2.758 km²) насеобински развој Руднице највероватније се везује за античка (рудишта олова, оловни сандук, и велики мермер са латинским натписом) и српска средњовековна рудишта (рударски радови и монументални остаци средњовековног српског храма посвећеног Св. цару Константину и царици Јелени на гробљу у Горњој Рудници). Трагова старије насељености има и на коси Градина. Као двојно насеље Рудница (са засеоцима Церова Глава и Лисина) помиње се у Повељи цара Уроша из 1363. год. *Долња Рудница* помиње се 1533.-3 куће а *Горња Рудница* 1604.-35 кућа. Као самостално насеље данашњи засеок *Ројчићи* помиње се 1519. год. У садашњем атару је било лоцирано и средњовековно насеље *Храсно* (помен 1455.). Становништво је српско (слави *Св. Јована*, *Ђурђевдан*, *Св. Николу*, *Св. Ђорђа* и др.; сеоска слава *Друге Тројице*; црквена *Св. Петка*) староседелачко и досељеничко хетерогеног регионалног порекла: Метохије (почетком XVIII в.), Босне, околине Новог Пазара и околних насеља: Курића, Ројчића, Мура, Новог Села и др. Има четвороразредну ОШ (прва школа 1887 а прва школска зграда 1907) у садашњем монтажном објекту (после земљотреса на Копаонику) од 1981, храм Св. Петке (саграђен 1939 и освештан 1959) саграђен на локалитету Петковица, црквену кућу, здравствену амбуланту, ветеринарску станицу, пошту, железничку станицу, задружни дом, флотацију и сепарацију (радила 1972-1986) рудника “Сува руда”, спомен плочу страдалим борцима 1944 (1957), споменик палим борцима у НОР-у (1982), и др.

Сл. 67 Рудница снимео: Д. Сочанац

Почетком XX в. представља општинско средиште за пет, а сада МК за шест насеља: Рудницу, Ново Село, Шипачину, Муре, Тиоце и Плавково (до 1980. и Лисину која је прикључена новоформираној МК Копаоник). Урбанистичке уређајне основе добија 1986. год. Струју добија 1962- 1968, телефонске везе 1992-93, а водом се од 1973. снабдева са Копаоника из атара Лисине места званог Склапови. На Боровику код извора Савине воде за дан Богојављење одржава се традиционални народни сабор. У ранијим временима овде су били формирано лагери за складиштење и продају дрвене грађе посечене на падинама Копаоника у Барској реци, Бабином гробу и др. Од 1955. год када је изграђен пут Рудница – Копаоник насеље постаје све значајније и као саобраћајно раскршће.

СЕБИМИЉЕ (128 ст.) планинско сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа у изворишним челенкама Себимиљске и Градинске реке (левих притока Рашке) и на (830-970 m) падинама Голе главе (910 m) и Видића брда (975 m), 15 km З од Рашке. Површина атара износи 1.151 ha. Припадају му три дела са већим бројем мањих физиономских целина: *Сембиље (Видићи, Луковићи, Ивановићи, Поповићи), Бркуше (Миљковићи, Петровићи)* и *Петрово Поље*. Помиње се у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. године са 8 кућа а у његовој непосредној близини је постојало и средњовековно сточарско насеље Манџук Вода. Становништво је српско (слави *Св. Николу, Св. Ђорђа, Св. Аранђела, Ђурђевдан* и др.; сеоске славе *Недеља по Великом Спасовдану и Треће Тројице*) староседелачко и досељеничко током XVIII в. из Црне Горе. Струју добија 1969, а водом се снабдева са каптираних изворишта преко локалних гравитационих водовода.

СЕМЕТЕШ (152 ст.), сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа у изворишном делу Семетешке – Радошићке реке (десне притоке Ибра) и на (715-1023 m) падинама Орловца (1149 m), Круглице (1330 m), Горњег брда (941 m), Пановићког брда (942 m) и Чукаре (892 m), 12,5 km И од Рашке. Површина атара износи 1.096 ha. Просторно му припадају четири дела са већим бројем мањих физиономских целина: *Семетеш (Секулићи, Крушевци, Вуковићи), Добровине (Чомагићи), Скугуровице* и новоформираног засеока *Пановићи*. Средњовековне је старости са бројним траговима средњовековних рудишта, алатки, оруђа и др. Као *Семетиште* помиње се 1348. год. Средином XIX в. нагло демографски јача 1833-49 а 1874. 228 становника. Становништво је српско (слави *Св. Мину, Св. Николу, Св. Луку*; сеоска слава *Прве Тројице*) досељено од почетка XVIII в. из Црне Горе, Метохије, Сјеничко-пештерске висоравни, Новог Пазара и из околних насеља: Планинице, Тиоца, Шипачине и др. Електрифициран је 1966, а водом се од 1970. снабдева преко сепаратних гравитационих водовода са изворишта из Топола и Блата. У атару, код Велике чукаре је језеро Семетеш пречника 50 m дубине до 7 m са ендемском врстом фауне – Тритон, и два мања урвинска језера између Орловца (1149 m) и Горњег Брда (941 m).

СУПЊЕ (3605 ст.) приградско насеље разбијеног типа ЈИ од Рашке на (418-520 m) левој долинској страни Ибра и десној реке Рашке, падинама Мале (575 m) и Велике Бисине (747 m). Површина атара износи 523 ha од чега је ГУП-ом Рашке из 1990. год. обухваћено 180 ha. Обједињава пет делова: *Губавац, Вељовићи, Ђуровићи, Лозине* и *Роглићи*. Средњовековне је старости, лоцирано у окружењу значајних остатака насеобинске прошлости. Помиње се у попису крајишта Иса-

бега Исаковића 1455. (16 кућа), а 1585 помиње се *Доње Сунђе* са 2 куће. Поред остатака цркве и старог гробља у атару су на три места присутни и остаци старих насеља, од којих се по старости истиче оно на локалитету Стари Ђумрук –XIV или XV в., друго је у Дољанима а треће у садашњем сеоском гробљу. Становништво је српско (слави *Св. Јована, Св. Луку, Св. Николу* и др; сеоска слава *четвртак по Тројицама*) хетерогеног регионалног порекла досељено од почетка XVIII в. из Метохије, Ибарског Колашина, Новог Пазара, Босне, Македоније и др. Једно је од 9 насеља данашње територије општине Рашка које је од турске ослобођено 1912. год. У атару су од 1946 изгрђене касарне а предузеће "Градина" из Рашке организује експлоатацију грађевинског камена. Има осморазредну ОШ, одељење библиотеке и др. Електрификација је отпочела 1942, телефонске везе добија од 1985, а водом се од 1997. снабдева из фабрике воде изграђене у атару Беоца.

ТИОЦЕ (158 ст.) планинско сточарско и ратарско сеоско насеље разбијеног типа на заравњеном развођу (800-952 m) између изворишних делова Радошићке и Рудничке реке (десних притока Ибра), односно превоју између планинских врхова Орловац (1149m) и Козје главе (954m), 18 km И од Рашке. Површина атара износи 724 ha. Просторно обједињава већи број патронимичких засеока: *Поповићи, Богојевићи, Цветићи* и др. Засеочки део *Ројчићи* до 1955. год. припадао је Тиоцама, а затим административно припојен Рудници. На већем броју локалитета присутни су остаци средњовековног рударства. Као *Тихољежа* помиње се у Повели цару Уроша из 1363. и у попису Брвеничке нахије (зворнички санцак) 1533. год. као *Техужа* са 5 кућа. Становништво је српско (слави *Св. Аранђела, Мратиндан, Св. Јована*, и др.; сеоска слава *Велики Стпасовдан*) староседелачко, старији досељеници из Црне Горе и млађи досељеници из Лешка, Бадња, Руднице и др. Има четвороразредну ОШ (1945) прво у згради подигнутој 1929 а у садашњој школској згради од 1967. год. Струју добијају 1968, телефонске везе 1991, а водом се снабдевају преко индивидуалних и засеочких гравитационих водовода са каптираних извора. На локалитету Кижевак откривене су резерве оловно-цинкане руде а на Орловацу лежишта руде магнетита.

ТРНАВА (265 ст.) ратарско и сточарско сеоско насеље разбијеног типа на (510-665 m) источним оградима Голије: Оштрог брда (689 m), Дубља (720 m) и Главнице (715 m) и долинским странама Трнавске реке (леве притоке Ибра), 10 km З од Рашке. Површина атара износи 2.474 ha. Просторно обједињава два дела са више мањих целина: *Горњу (Ливадица, Станишиће, Чуповиће и Курандиће)* и *Доњу Трnavу (Радовиће, Бројаче, Матовиће и Боровиште)*. Под именом *Дрнава* помиње се у попису крајишта Иса-бега Исаковића 1455. године са 25 кућа. Бројни и разноврсни насеобински трагови указују да је простор садашњег атара имао бурну и богату насеобинску прошлост. На месту званом Дубови очувани су остаци средњовековног гробља од преко 200 надгробних споменика од необрађених камених блокова. и трагови темеља цркве, трагови средњовековног рударства на локалитету Брезе и др. Црква Трновске Петке саграђена је и живописана током 1579-1580. око које се касније формирао центар села и где је 1961. год. саграђена нова црква Успења Пресвете Богородице. Становништво је српско (слави *Митровдан, Св. Борђа, Св. Јована, Св. аранђела* и др.; сеоска слава *Прве Тројице* и две црквене славе *Трнова Петка* и *Велика Госпојина*) досељено

током XVIII в. из Црне Горе. Урбанистичке уређајне основе добија 1988. год. Има четвороразредну ОШ (1908), храм Успења Пресвете Богородице (1961), здравствену (1980) и ветеринарску амбуланту, пошту, споменик на Петровом пољу (1912-1918 и 1941-1945) и др. Територијално управну функцију добија 1839, а сада је седиште МК за четири насеља: Трнаву, Боровиће, Плешин и Себимиље. Струју добија 1951, телефонске везе 1982, а водоснабдевање је индивидуално преко каптираних извиоришта и гравитационих довода воде. За дане Велике Госпојине и Трновске Петке традиционално се одржавају велики народни скупови. Била је надалеко позната по производњи катрана којим се одавде трговало све до Неготинске крајине.

ЦРНА ГЛАВА (288 ст.) планинско сточарско-ратарско сеоско насеље полузбијеног типа на (780-1260 m) ободном делу Равног Копаоника са десне долинске стране Прајничког потока десне притоке Гобелске реке (леве притоке Јошаничке реке) и падинама Баурине чуке (1473 m), Мионе главе (1303 m) и Вељег врха (1261 m), 36 km СИ од Рашке. Површина атара износи 3.292 ha. Просторно обједињава четири дела: *Ђорђевиће, Мечкар, Долове и Црну Главу* или *Средсело* са шест мањих физиономских целина (*Трифунковићи, Јосијевићи, Дишићи, Максимовићи, Матићи и Вукосављевићи*). Помиње се у попису Брвеничке нахије 1533. год. са 15 кућа и 1604 – 18 кућа. Пописом 1921. год. садашњи засеочки делови су представљали самостална насеља.: Црна глава (21 кућа и 239 становника), Ђорђевићи (10 кућа 98 становника) и Мечкари (12 кућа 97 становника). Становништво је српско (слави *Св. Луку, Св. Ану, Св. Аранђела, Св. Николу* и др.; сеоска слава *Бели Четвртак и Велики Спасовдан* у Ђорђевићима) староседелачко и досељеници током XVIII в. из Црне Горе (Никшић, Морача и др.). Од 1981 атар се налази унутар дефинисаних граница парка (11.800 ha) и заштитне зоне парка (19.985 ha) НП Копаоник. Има четвороразредну ОШ и бројне старе објекте народног градитељства од којих је законом заштићен објекат бондручаре старе скоро 180 год. и др. Некада врло развијено сточарство захтевало је летњу испашу стоке у бачијама на Мекој преседли и у Драгањском потоку. Електрифицирана је 1974, а водом се снабдева гравитационо са каптираних планинских извора. Основни тржишни производи су грађа, јечам, овас, кромпир и др. а становништво има поседе и у пољанама александровачке Жупе и у њима велики број исељеника (Трифунковићи, Максимовићи, Ђорђевићи, Дишићи, Матићи и др.). Уређајне основе добија 1990. са дефинисаном површином насеља од 145 ha. Сеоски атар одликује велика висинска разлика 680-1934 m, границе које се највећим делом поклапају са морфолошким границама Гобелске реке, појава значајнијих врелских извора: Црноглавско врело, врело Шакламанске реке и друга, обрадиве површине које су потпуно обухваћене ерозионим процесима и др. У Ђорђевићима је 1943. год. дошло до великог урниса широког 500 и дугог 2.000 m који се сурвао у Гобелску реку, чиме је створено језеро које је просецањем преграде касније отекло, а на месту клизишта откривени су трагови старих рударских делатности.

ШИПАЧИНА (252 ст.) сточарско и планинско ратарско сеоско насеље разбијеног типа на (795-1270 m) обронцима централног Копаоника: Голог Брда (1345 m), Чајетинског брда (1305 m), Шиљка (1345 m), Саме букве (1435 m) и изворишним челенкама Мале реке и Великог потока, 18 km ЈИ од Рашке. Површина атара износи 1.796 ha. Просторно обједињава два дела са више мањих засеочких

целина: *Шипачину (Чеперковићи, Лазићи, Баловићи)* и *Чајетину (Петровићи, Војиновићи, Крстојевићи, Живковићи)*. У ранијем периоду Чајетина је административно припадала Лисини тако да ова два засеочка дела сада имају засебне сеоске славе и засебна гробља. Припада групи најстаријих насеља Копаоничке рударске области (античког *Montagna dell' Argento*, српског Копаоника и турског *Gimiš-dag'*) на једном од путних праваца из Ибра према Топлици "*strada ordinaria di Topliza*". Под именом *Шипачино* помиње се 1387 и 1392. год, а њен засеочки део Чајетина као самостално насеље 1303. 1392 и 1533. у попису Брвеничке нахије (зворнички санџак). године са 8 кућа. Средњовековна Шипачина је средиште среброносног рударства што је и народно певање потврдило "Вино пије Мусићу Стеване у мајдану чистом сребрном". Становништво је српско (слави *Св. Св. Ђорђа, Св. Јована, Алемпијевдан* и *Петковдан*; две сеоске славе *Велики спасовдан* у Шипачини и *Јеремијиндан* у Чајетини) староседелачко и досељеничко од почетка XVIII в. из Метохије и околних планинских насеља. Има четвороразредну ОШ (1948) у садашњој школској згради од 1960. год. Струју добија током 1961-66, телефонске везе у засеоку Шипачина од 1995, а водом се снабдева преко већег броја локалних микроводовода (1969-1970) са каптираних планинских извора. До просецања пута за Копаоник ово је у зимском делу године била једна од крајњих станица доласка саобраћајних средстава и посетилаца. У атару је на већем броју места констатована појава руде бакра

VII ZAKЉUČAK

У Рашкој области, која обухвата општине Нови Пазар и Рашка на површини од 1408,22 km² налази се 160 насеља (са 124 051 становником), која чине засебну антропогеографску целину у језгру средњовековне српске државе Рашке. Планинско-котлински рељеф и насеља имају посебан утицај на друштвено-графске процесе и промене овог простора, који су били предмет истраживања на терену и проучавању уз помоћ аерофотоснимака, топографских карата, литературе, народних усмених предања и видних материјалних трагова на простору области. Територија Рашке области захвата слив реке Рашке, са Новим Пазаром као регионалним центром и Рашком као субрегионалним центром којој гравитирају насеља у северном делу области.

Географ који врши теоретска и истраживања на терену, или истраживања која нису под покровитељством неке институције, обично неће бити у могућности да наручи посебно аероснимање из два разлога; први је велики финансијски издатак који појединац не може да плати и друго; у нашој држави грађанско лице не може да добије аерофотосимке посебно насеља без сагласности министарства одбране које не даје дозволе, те је завистан од постојећих аерофотоснимака. Идеално би било када бисмо имали аерофотоснимке насеља снимљене у рано пролеће на почетку лета и у позну јесен на крају грађевинске сезоне за дужи низ година. Тада бисмо могли да пратимо друштвено-географске промене у простору. Трагање за снимцима може да буде компликованије од трагања за документацијом. Покривеност аерофотоснимцима, избор погодних снимака и поступци око њихових добијања, поједностављени су захваљујући великој помоћи колега из Војно-географског института у Београду.

У овом раду су коришћене топографске карте 1:100.000, 1:50.000 и 1:25.000 издања ВГИ Београд. Ако је нека врста систематских података посебно важна, снимци се могу нанети на педолошке или вегетационе карте, карте искоришћавања земљишта, или неке друге тематске карте. Локација сваког снимка може да се прикаже уношењем његовог средишта, углова или свих граница захвата и обележавањем његовог броја на карти. На ситноразмерним картама боље је ако се нанесе само сваки пети снимак, или почетак и крај сваког реда снимака.

Ако помоћу снимка треба да се изradi карта онда се може указати потреба да се нанесу главне тачке, сегменти линија лета и главне тачке бочних камера и да се ограниче ефективне површине. Ако је потребно да се зна земљишна моћ раздвајања снимака онда на снимцима и на земљишту треба да се установе најмањи објекти који могу да се открију. И остали фактори који се односе на могућност интерпретације као што су снежни покривач, густо лишће, облаци, магла и сенке, треба да се региструју због квалитативних и квантитативних губитака информација, изазваних њиховим присуством.

Према Ј. Цвијићу, “западно и северно од планине Рогозне је област Старе Рашке, која се по етничким и географским особинама разликује од области јужно од ње, а приближно је иста са областима на западу и на северу. Та област старе Рашке чини јединствену географску и антропогеографску целину. Има сличне природне особине са Ибарским Колашином и суседним пределима у Старом

Влаху. У јужним и западним деловима области преовлађују простране влажне и мрачне шуме које се простиру од најнижих долина до највиших планинских врхова, док је источно од Ибра на побрђу Копаоника шума исечена, са пространим голетима”.

Куће у насељима су груписане врло често по малим, сродничким, издвојеним деловима који се код српског живља називају засеоци, а код муслиманског махале, који чине познати старовлашко-рашки тип насеља. У овим насељима, привређивање становништва је разноврсно: земљорадња, сточарство, воћарство, сеоско занатство и др. Различит природни састав и морфологија земљишта, неједнаке климатске прилике и инсолације, обиље или оскудност изворске и текуће воде, неравномерно распрострањење шума, пашњака и зиратне земље неједнако су утицали на насељавање становништва, што је утицало и на његово етничко диференцирање по мањим предеоним целинама. Педолошки покривач и природни услови неједнако су утицали и на насељавање у области Рашке. Услед повољних саобраћајних веза међу насељима и пределима, сем изузетака, етничке разлике су мање изразите и приметне. У етничком прилагођавању и сажимању, с незнатним изузецима, подједнако учествује становништво целог краја. Становништво чини посебну етничку целину која је на прелазу између становништва Црногорских брда, с једне стране, и становништва у области Старог Влаха, с друге стране, које има претежно херцеговачке етничке особине.

Река Рашка од запада према истоку до ушћа у Ибар и Ибар даље на север теку готово средином општина Нови Пазар и Рашка. Рељеф је нагнут ка токовима, те тиме и усмерава кретање становништва. Најниже насеље је Жижевци (390 m део Баљевца на левој обали Ибра), а највише је Копаоник (1750 m) и село Смилов Лаз (1220 m) на југоисточним падинама Рогозне. Долина Рашке у горњем току има облик клисуре, да би од Трговишта почела да се шири према долини Ибра, куда воде саобраћајнице које повезују северне и југозападне српске области. Овуда су водили стари римски, а потом српски путеви, својим наставцима скадарско-зетским, дубровачко-босанским и београдским, који су, посредно, преко овог краја, спајали приморске области и градове са областима и градовима у унутрашњости Балканског полуострва. Разуђеност бочних долина Рашке, које се звездасто пружају на све стране од средишта, благе косе планинских огранака, допринеле су доброј саобраћајној повезаности у свим правцима. Добре везе овог простора са југозападним областима, биле су нарочито значајне од краја XVII века за етапно досељавање динарског становништва, које се из југозападних крајева кретало према северу и североистоку.

Територија општине Нови Пазар налази се у југозападном делу Србије, између планинских венаца Голије, Нинаје, Пештерске висоравни и Рогозне. Покрива површину од 74222 ha или 742,22 km². На територији општине живи 96260 становника (по попису из 2002.год.) у 99 насеља. У централном делу територије налази се Новопазарско поље у коме је смештен и град Нови Пазар као полифункционални центар општине са 61179 становника (2002.год.).

У Новопазарској котлини звездасто се улива шест река: Рашка, Јошаница, Људска, Дежевска, Себечевачка и Бањска река. Поље је отворено према североистоку ка масиву Копаоника.

Захваљујући повољном географском положају и геоморфолошким одликама терена, новопазарска котлина има врло пријатну ”жупну” умерено-континенталну климу маритимног типа.

Територија општине као старо језгро српске државности, налазила се на важном трговачком караванском путу од Јадранског мора према Истанбулу и Солуну. Развој трговачко-занатске функције насеља Јени Пазар (Нови Пазар) у XV веку био је условљен његовим повољним саобраћајно-географски положајем, на раскрсници дубровачког, босанског и зетског друма, који су повезивали Дубровник, Котор и Босну са Цариградом и Солуном.

Након I светског рата, изградњом важних саобраћајница, улога геосаобраћајног положаја Новог Пазара је знатно умањена. У том периоду нису постојале савремене друмске везе са Црном Гором. После II светског рата изграђен је макадамски пут Беране-Рожаје-Тутин-Нови Пазар, као веза са Црном Гором и Јадранским морем.

У претпоследњој деценији XX века изграђен је савремени магистрални пут Рашка-Нови Пазар-Рибариће, којим је Ибарска магистрала повезана са Јадранском, а Нови Пазар постао значајан транзитни центар. Изградња овог магистралног пута и савременог пута за Сјеницу, омогућила је излазак Новог Пазара из саобраћајне изолованости. Општина Нови Пазар се граничи са следећим општинама: Рашка, Ивањица, Сјеница, Тутин и Косовска Митровица.

На територији општине се налазе деонице неколико магистралних, регионалних и више локалних путева.

Рашка има повољан физичко-географски положај. У непосредној близини Рашке која се налази у јужном делу Рашчанско-баљевачке котлине, стичу се речне долине Ибра, Рашке, Трнавске реке, Радошићске реке 3 km удаљене јужно и Брвенице 9 km удаљене северно од Рашке. Због положаја поменутих речних долина простор на коме се налази Рашка представља највећу раскрсницу природно предиспонираних путева на овом простору. Највећи део Рашке налази се на левој обали Ибра, у међуречју Ибра, Рашке и Трнавске реке, на надморској висини од 420 m, (410-450 m) на алувијалној тераси чија је релативна висина 20–40 m, на морфолошкој граници између дна и обода котлине. Она је изложена источном присоју и околним брдима, која се дижу изнад самог насеља, отворена према северу те изложена зими хладним ваздушним струјањима. У њеном атару данас се осећа недостатак простора за даље територијално ширење насеља, зато насеље расте у висину.

Општина Рашка има 27791 ст., а град Рашка 6740 ст. по попису 2002. Формирала се као највеће насеље у Рашчанско-баљевачкој котлини захваљујући повољном економско-географском и физичко-географском положају. Основана је као стражара и ђумрукана (царинарница) на граници Србије и Турске. Од 1834. до 1912. године она је као погранично насеље имала специфичан економско-географски положај који се огледа у њеном политичко-географском положају. Са укидањем границе она губи тај положај и почиње брже да се развија, јер су до тада границом спречаване тешње везе са српским селима у јужном делу области, биле отклоњене.

Саобраћајно-географски положај Рашке је био значајна компонента економско-географског положаја. Он се стално мењао у позитивном смислу и доприносио бржем развоју насеља. Са изградњом железничке пруге у долини Ибра Рашка је постала утоварно-истоварна станица не само за овај крај већ и за Новопазарско-пештерски крај и североисточни део Црне Горе.

Са изградњом нових саобраћајница у послератном периоду (деоницом Ибарске магистрале Рашка-Нови Пазар-Рибариће и локалних и регионалних путева на територији општине Рашка) још више је побољшан саобраћајно-географски положај Рашке са локалним насељима и преко Црне Горе са приморјем.

За економско-географски положај Рашке од значаја је и њен положај на граници привредно различитих зона, дна и обода котлине, који јој је омогућио да постане трг за размену равничарских и планинских производа, не само за овај крај већ и шире. На њену пијацу долазе произвођачи воћа и поврћа из Западног Поморавља и Повардарја, купци стоке из Новопазарског краја и купци млечних производа (сира) из Македоније и са Косова.

Рашка има повољан положај у односу на минерална богатства која се налазе на њеној територији. Ова компонента економско-географског положаја била је значајна за развој насеља, јер је од 1963. године у Рашки отпочела изградња станова за запослене раднике у околним рудницима.

Баљевац се налази у средњем делу долине Ибра, на његовој левој обали у западном делу Баљевачке котлине, на надморској висини 390 m, на алувијалној тераси 10-20 m која има издужен облик што је утицало на облик насеља. Баљевац је младо насеље. Формирано је на левој падини велике котлине, која на месту названом Подводница, чине размакнуте стране Ибарске клисуре, између града Рашке и насеља Биљановац. На додиру дна и обода котлине у коме су усечене терасе некадашњег Рашчанско-баљевачког језера. Поменути положај на граници привредно различитих зона пружио је овом насељу повољан услов за развој. За развој Баљевца од значаја је било и то што има повољан положај у односу на минерална богатства: камени угаљ, магнезит и доломит која се налазе у његовој близини. Насеље има и повољан саобраћајно-географски положај, јер се налази на Ибарској магистрали и у непосредној близини железничке пруге Београд-Краљево-Рашка-Косово Поље-Скопље.

Јошаничка Бања или како се још популарно назива "Зелена врата Копаоника" лежи у долини реке Јошанице, десне притоке Ибра у подножју Жељина и шумовитог Бањског Копаоника. Налази се на 550 m надморске висине те се убраја у највише бање у Србији. Бања лежи на ушћу Велештице у Јошаницу. Ове две бистре копаоничке речице употпуњују планински пејзаж Бање и пружају изванредне могућности, не само за туристичко активирање, већ и за урбанистичко обликовање Бање.

Овај крај је планинско-котлински, отворен према североистоку. Има доста насеља на апсолутној висини изнад 1000 m. Према народном казивању то је област оштре климе и дуготрајне зиме. То потврђује и Ј. Цвијић "у досадашњим испитивањима Рашка је једна међу најхладнијим и најснежнијим српским областима".

Анализом природних услова за потребе урбанизације и друге намене закључили смо да, на простору општине Нови Пазар нема терена апсолутно повољних за изградњу, ратарство и друге намене, јер се и најнижи долињски појас налази у зони 7⁰ MKS, а пољопривредно земљиште у оквиру тих граница припада V-ој бонитетној класи.

Условно повољни терени, са мање ограничења, простиру се око новопазарске котлине на блажим падинама и у атарима Шутеновца, Охоља, Нетврђа, Пљевљана на истоку, у атарима Дојевића, Видова, Попића на западу, и рашко-баљевачке котлине на северу, око котлина пружају се терени са већим

ограничењима. Стрме планинске стране са јаком ерозијом или под високим шумама, заштићене природне целине, поплавне површине, јако еродирани терени и простори налазишта минералних сировина чине терене са већим ограничењима за изградњу, чије је активирање за изградњу врло скупо. То не значи да они нису погодни за друге намене.

Противречни подаци старих писаца нису сасвим нетачни. И данас у области Рашке, као и у областима које су биле у њеном саставу у XIII и XIV веку има крајева који су у привредном погледу врло пасивни и с примитивном привредом, а има их и необично активних. Крајеви од преко 1000 m н. в. су пасивни, а они у речним и жупним долинама и по ниским површима не одступају у привредној производњи за многим шумадијским крајевима, а неке и превазилазе. Наводњавањем и обилним торењем њива постиже се вишеструки род усева, што се не постиже у плодном Поморављу.

Рашка је претежно планински крај, с просечном апсолутном висином од 1203 m, а просечна висина насеља је 730 m изнад које слабо успевају житарице. Зато је у њеној прошлости земљорадња била слабије заступљена од сточарства. Народно предање о залеђеној земљи о Ђурђевдану приказује слабу земљорадничку делатност, док предање о сливању млека земљаним "чунцима" (цевима) с бачија на планини у ниска насеља указује на интензивно сточарење у овом крају.

Бржи привредни развој у овој области почиње у другој половини XX века, са индустријализацијом и развојем мале привреде, нарочито у Новом Пазару. Долази до наглог пораста броја становника градских насеља и неравномерног и непланског ширења насеља. Стамбена изградња није пратила популациони раст, што је допринело изградњи приградских непланских насеља, и новоформираних насеља поред саобраћајница Рашка - Бањевац, Рашка – Брвеник - Биљановац. Задње деценије покушава се усклађивање стамбеног и популационог раста, нарочито у Новом Пазару. Овакав механички одлив млађег становништва у градске центре изазвао је депопулацију сеоских насеља, тако да су села практично у фази изумирања. Да би спречила нестанак планинских насеља која су највише угрожена држава је морала бољом аграрном политиком, изградњом инфраструктуре и стимулативном популационом политиком да задржи младе на селу.

Литература

1. Стојан Новаковић, **Српске области X и XII века**, Гласник српског ученог друштва XLVIII 145, Београд 1880.
2. Јован Цвијић, **Балканско полуострво**, књига 2, Сабрана дела, Српска Академија наука и уметности, Београд, Новинско-издавачка радна организација "Књижевне новине", Београд, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 1987.
3. Петар Ж. Петровић, **Рашка антропогеографска проучавања**, књ. I, Етнографски институт Српске академије наука и уметности, посебна издања, књига 26, Београд, 1984.
4. Ј. Цвијић, **Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије**, књига III, Београд 1911.
5. Т. Smičiklas, **Codex diplomaticus II**, Zagreb 1904.
6. К. Лиречек-Ј. Радонић, **Историја Срба I-III**, Београд, 1922, 1923.
7. Mencinger-Štefanić, **Ljetopis Рора Dukljanina**, Zagreb 1950.
8. Љ. Стојановић, **Стари српски записи и натписи II**, бр. Записа 2877.
9. Јевто Дедијер, **Нова Србија**, СКЗ, Коло XXII, бр. 154, Београд, 1913.
10. А. В. Соловјев, **Одабрани споменици српскога права (од XII до краја XV века)**, Београд 1926.
11. Група аутора, **Историја српског народа**, Књига I, Српска књижевна задруга, Београд 1981.
12. Радомир Илић, **Ибар**, Насеља српских земаља, књига III, Српска краљевска академија, Српско-етнографски зборник, књига VI, Београд, 1905.
13. Аврам Поповић, **Горњи Ибар Средњег века или садашња Средњоибарска долина са подгорином јужног Копаоника**, историјско-географска разматрања, Чупићева задужбина 57, књига XXV, Београд, 1908.
14. Милан Ристић, **Стари Влах**, Новинско-издавачко предузеће "Туристичка штампа", Београд, 1963.
15. Михаило Динић, **Српске земље у средњем веку**, Српска књижевна задруга, Београд, 1978.
16. Јован Цвијић, **Геоморфологија I**, Београд 1924.
17. Милан Илић, **Претходна петрографска проучавања на листу "Нови Пазар"**, Годишњак Геолошког института за 1938, Београд 1939.
18. Коста Петковић, **Геолошка карта Краљевине Југославије 1:1,000,000**, Београд 1931; Вјекослав Микинчић, **Геолошка карта ФНР Југославије 1:500,000**, Београд 1953.
19. **Geološka karta SR Srbije 1:200,000**, Zavod za geofizička istraživanja-Beograd, Beograd, 1968; list Pljevlja-Novi Pazar.
20. М. Зеремски, **Тубића и Ушачка пећина**, Прилог познавању краса Старе Рашке, Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књ. 21, Београд, 1967.
21. М. Зеремски, **Врело Рашке**, хидролошко-морфолошке опаске, географски преглед, св.VII, Сарајево, 1963.
22. М. Зеремски, **Вулканске купе и мали денудациони облици на северозападној подгорини Рогозне**, Зборник радова Географског завода ПМФ, св.II, Београд, 1955.

23. Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Ђ. Танасијевић, **Земљиште Старог Влаха и Рашке**, Институт за проучавање земљишта у Топчидеру, Београд, 1968.
24. **Тумач за основну геолошку карту 1:100 000 лист Нови Пазар и Врњци**, савезни геолошки завод, београд, 1977. (фонд стручних докумената Геозавода, Београд).
25. Василије Симић, **Развој угљенокопа и угљарске привреде у Србији**, Српска академија наука, Одељење Природно-математичких наука, књига 18, Београд 1958.
26. Свет. Радовановић, **Контактни метаморфизам у неогеним угљеним слојевима код Јарандола близу Рашке**, Записи Српског геолошког друштва, свеска V, 1907. године, Београд 1909.
27. **Одлука о оснивању и употреби средстава фонда за геолошка истраживања СО Рашка** (усвојена на седници СО Рашка септембра 1971. године), архива СО Рашка.
28. **Карта изосеиста и одређивање јачине копаоничког земљотреса од 18.V 1980. године**, Сеизмолошки завод СР Србије, Београд 1980.
29. **Извештај о процени штета од земљотреса који је 18. V 1980. захватио територију општине Рашка**, Извршни савет СО Рашка, јануар 1981, архива СО Рашка.
30. **Инвестициони програм за подизање засада воћа земљорадничке задруге у Рашки**, Пољопривредно пројектни биро, Београд 1960.
31. Павле Вујовић, **Прилози за биоклиматологију области Копаоника**, Географски институт "Јован Цвијић", Зборник радова, књига 18, Научно дело, Београд, 1962.
32. Драгољуб Сочанац, **Утицај туризма на природу националног парка Копаоник**, Нови Сад 1998.
33. Живадин Степановић, **Туристичке могућности Општине Рашка**, Географски годишњак број 17, Српско географско друштво-подружница Крагујевац, Крагујевац 1981.
34. Драгољуб Сочанац, **Речни режим Рашке**, библиотека Географског факултета у Београду.
35. Живадин Јовичић, **Јошаничка Бања-туристичко-географска проучавања**, Гласник Српског географског друштва, свеска XLIX број 1, Београд 1969.
36. **Основна хидролошка истраживања термалних вода и геотермалне енергије вардарске зоне (Јошаничка Бања)**, Институт за геолошко-рударска истраживања и испитивања нуклеарних и других минералних сировина, Београд 1978. (Фонд за геолошка истраживања СО Рашка, наручени радови)
37. **Генерални урбанистички план насеља рудника "Јарандо"**, Урбанистички завод Србије, Београд 1952.
38. **Педолошка карта 1:50 000**, лист Нови Пазар 1, 2, 3 и 4, Институт за проучавање земљишта у Топчидеру, Београд 1967.
39. **Подаци из катастра у Рашки.**
40. Небојша Царић, **Антропогени фактори убрзане ерозије тла и конзервације земљишта на Западном Копаонику**, Докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад 1968.
41. Војислав Мишић, **Истраживање шума на Копаонику**, Наука и Природа, број 6, Београд 1954.

42. Лујо Војновић, **Записници Марина Маројице Кабоге** године 1706. до 1707, Споменик Српске академије наука XXXIV, Београд 1898.
43. Стојан Новаковић, **Ка години 1807. српске историје**, Годишњица Николе Чупића II, Београд 1878.
44. Орестије Крстић, **Планински и шумски пашњаци Југославије**, Институт за економику пољопривреде, "Минерва", Суботица 1956.
45. Сергеј Д. Матвејев, **Биогеографске карактеристике планине Копаоника**, Гласник Природњачког музеја у Београду, серија В, књига 20, Београд.
46. Феликс Каниц, **Србија, земља и становништво, од римског доба до краја XIX века**, Српска књижевна задруга, ИРО "Рад" друга књига, Београд, 1986.
47. Група аутора, **Историја српског народа**, књига I, Српска књижевна задруга, Београд, 1981.
48. **Крушевац кроз векове**, Народни музеј, Крушевац 1972.
49. Аврам Поповић, **Горњи Ибар средњег века или садашња средњоибарска долина са подгорином јужног Копаоника-историјско-географска разматрања**, Чупићева задужбина 57, књига XXV, Београд, 1908.
50. Радослав Павловић, **Становништво и насеља Општине Рашка у функцији привредног развоја**, докторска дисертација, библиотека Географског факултета у Београду, 1990.
51. Фикрет Себечевац, Селим Шаћировић, **Насеља новопазарског краја**, Мрљеш, Београд, 1995.
52. **Педолошка карта Општине Нови Пазар**, Геодетска управа СО Нови Пазар.
53. **Историја народа Југославије**, књига I, Просвета, Београд, 1953.
54. Хазим Шабановић, **Период турске владавине**, Краљево и околина, Библиотека монографија места у Југославији, Новинско издавачко предузеће "Књижевне новине", Београд 1966.
55. Драган Родић, **Географија Југославије**, књига II, Научна књига, Београд 1970.
56. Хамид Хаџибеговић, **Званични подаци о сточном фонду на подручју Новог Пазара, Трговишта и Бихора 1585. године**, Историјски записи, књига XXVI, свеска 4, Орган историјског института и друштва историчара Црне Горе, Титоград, 1969.
57. Скендер Ризај, **Рударство Косова и суседних крајева**, Заједница научних установа Косова и Метохије, Студије, књига 6, Приштина, 1968.
58. Мирослав Ђорђевић, **Србија у устанку 1804-1813.**, Издавачка радна организација "Рад", Београд 1979.
59. Владимир Стојанчевић, **Шест припојених нахија Кнез-Милошеве Србије**, Историјски гласник, орган Историјског друштва НР Србије, број 3, Београд, 1954.
60. Мита Живковић, **Од Београда до Рашке и натраг**, Летопис Матице српске, књига 163, Нови Сад, 1890.
61. Милисав Лутовац, **Жупа Александровачка**, САНУ, Српски етнографски зборник књига XCIII, Насеља и порекло становништва, књига 43, Београд 1980.
62. Душанка Вучковић-Тодоровић, **Хеленистичка керамика из Јошаничке Бање**, Старинар XII, Археолошки институт, Београд, 1961.
63. Драг. М. Петровић, **Рановизантијска гробница у Баљевцу на Ибру**, Старинар, Археолошки институт, нова серија, књига XV-XVI (1964-1965.), Београд, 1966.

64. Миломир Јаснић, **Рановизантијска гробница у Баљевцу**, часопис Рашка, број 4-5/1973, Књижевни клуб "Рашка школа", Рашка 1973.
65. Обренија Вукадин, археолог, Божана Ћирић, етнолог, Марија Домазет, архитект и Радомир Станић, историчар уметности, **Културно историјски споменици на подручју СО Рашка** (рукопис), Завод за заштиту споменика културе Краљево, Краљево 1969.
66. Радослав Љ. Павловић, **Подибар и Гокчаница**, Насеља и порекло становништва, књига 30, Српски етнографски зборник LVI, Српска академија наука, Београд, 1948.
67. Група аутора, 1969. **Нови Пазар и околина**, Књижевне новине, Београд.
68. Група аутора, 1991. **Просторни план општине Нови Пазар (1991-2011)**, анализа и оцена стања, Југословенски Институт за урбанизам и становање Београд.
69. **Топографске карте 1:50 000**, листови: Нови Пазар 1;2;3;4, Сјеница 2;4, Титова Митровица 1. ВГИ Београд.
70. Драгица Живковић, 1989. **Картометријска анализа хипсометријског размештаја становништва СР Србије** (В.Т.САП), докторска дисертација, библиотека Географског факултета Београд.
71. Гордана Тодоровић, 1977. **Неке демографске структуре градског становништва и домаћинства Србије**, часопис Становништво, јул-децембар 1974.-јануар-јун 1975.г., Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд.
72. Благомирка Лазаревић, 1983., **Становништво и домаћинства по општинама и насељима региона Краљево према пописима**, СРС-Републички завод за статистику, одељење за статистику у Краљеву, Краљево.
73. Оливера Кандић, **Долина старина**, недељни додатак дневног листа "Политика" од 17. Јула 1977. године.
74. Јован Алексић, **Жупе у сливу Ибра у средњовековној српској држави**, Историјски часопис, орган Историјског института, књига VII, Београд, 1957.
75. Група аутора, **Краљево и околина**, Библиотека: монографије места Југославије, Новинско-издавачко предузеће "Књижевне новине", Београд 1966. године.
76. Миленко Гвозденовић, **Црква Св. Петке у Трнави код Рашке**, часопис Новопазарски Зборник бр. 3., Завичајни музеј Нови Пазар, Нови Пазар 1979.
77. Александар Дероко, **Црква Св. Николе код Баљевца**, Старинар, III серија, књига VII, Београд 1932. године.
78. Радомир Станић, **Зидно сликарство у околини Рашке**, часопис "Рашка", бр. 4-5, књижевни клуб "Рашка школа", Рашка 1973. године.
79. **Рашка Баштина** бр. 2., Завод за заштиту споменика културе Краљево, Краљево 1980. године.
80. Петар Ж. Петровић, **Рашка**, антропогеографска и етнолошка монографија варошице, Гласник Етнографског института САН I-III (1953-1954), Београд 1957. године.
81. Миодраг Пурковић, **Попис села у средњовековној Србији**, Годишњак Скопског филозофског факултета IV (1939-40), Скопље 1940. године.
82. Ђорђе Симоновић, **Просторни развој села Србије**, докторска дисертација, Библиотека Архитектонског факултета у Београду.
83. Александар Соловјев, **Једна српска жупа за време царства**, Гласник Скопског научног друштва, Скопље 1928. године.

84. Иван Здравковић, **Брвеник на Ибру**, часопис "Наша Прошлост" бр.1-2, Историјски архив Краљево, Краљево 1968. године.
85. Хазим Шабановић, **Крајиште Иса-бега Исаковића**, Збирка катастарских пописа из 1455. године, Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево 1964. године.
86. Адем Ханџић, **Два прва пописа зворничког санцака из 1519. и 1533. године**, Академија наука и уметности Босне и Херцеговине и Српска академија наука и уметности, ГРАЂА, књига XXVI, Одељење друштвених наука, књига 22, Сарајево 1986. године.
87. Олга Зиројевић, **Турско војно утврђење у Србији 1459-1683.**, Историјски институт, Посебна издања, књига 18, Београд 1974. године.
88. Тихомир Ђорђевић, **Рашка и околина**, СИЗ културе СО Рашка, Рашка 1987. године.
89. **Дефтер** из 1604. године који се односи на БОСАНСКИ САНЦАК, превео А. Плимац, рукопис се налази у Академији наука Босне и Херцеговине у Сарајеву, а део који се односи на новопазарски кадилук налази се у Завичајном музеју у Новом Пазару.
90. Вук Стеф. Караџић, **ДАНИЦА**, за 1826., 1827., 1828., 1829. и 1834. годину, "Просвета" Београд, Београд 1969. године.
91. Коцебув, **Карта Србије 1831. године**, Инвентарски број 5111, Историјски архив Србије, Београд.
92. **Дефтер** из 1833. године, број 617., протокол араџи, нахија новопазарска, капетанија моравска, јошаница и студеница, Историјски архив Србије, Београд.
93. Владислав Скарић, **Попис босанских спахија из 1711. године**, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, Свеска за историју и географију, Сарајево 1930. године.
94. Василије Симић, **Плана**, Средњовековно насеље рударске привреде, Гласник Етнографског института САН, књига IV-VI (1955-1957). Београд.
95. Василије Симић, **Из скорашње прошлости рударства Србије**, Завод за геолошка и геофизичка истраживања, посебна издања књига 9., Београд 1960.
96. **Урбанистичко уређајна основа за Градац**, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац 1985.
97. Бранислав Којић, **Систематизација насеља у Србији**, Глас ССLXVIII, Одељење друштвених наука, књига 13, Научно дело, Београд 1966.
98. **Попис становништва 1953.**, књига XIII, становништво и домаћинства, ФНРЈ, савезни завод за статистику, Београд 1959.
99. **Списак срезова, општина и насеља**, НР Србија, Савезни завод за статистику, Београд 1956.
100. Тихомир Ђорђевић, **125 година основног школства Рашке**, СИЗ за културу СО Рашка, Рашка 1983.
101. Михаило Костић, Драгољуб Милановић, **Градачке терме**, Географски годишњак број 20., српско географско друштво-подружница у Крагујевцу, Крагујевац 1984.
102. **Коначни резултати пописа становништва 1948. године**, становништво по полу и домаћинства, Савезни завод за статистику и евиденцију, Београд 1951.
103. Радош Требијешанин, **Летопис храма Светога Николе и парохије никољачке (1208-1934)**, рукопис, Београд 1983.

104. Милорад Васовић, **Копаоник**, географска монографија планине, Српско географско друштво, посебна издања књига 65., Београд 1988.
105. **Урбанистичко уређајна основа за Брвеник насеље**, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац 1985.
106. Благомирка Лазаревић, **Становништво и домаћинства по општинама и насељима региона Краљево према пописима**, СРС-Републички завод за статистику, одељење за статистику у Краљеву, Краљево 1983.
107. Миодраг Јемуовић, **Видови унапређења планинског туризма са посебним освртом на Копаоник**, магистарски рад на одсеку за туризмолошке науке Природно математичког факултета у Београду, Београд 1990.
108. Војин Смодлака, **Грађење планинарских кућа на Копаонику**, Планинарство Србије, "Рад", Београд 1951.
109. Светислав Илић, **Копаоник-могућности и перспективе развоја туризма**, Краљево 1984.
110. Светислав Илић, **Копаоник-будући велики туристички центар СР Србије**, Географски годишњак бр. 16, Српско географско друштво-подружница Крагујевац, Крагујевац 1980.
111. Драго Вандић, **Перспективе и проблеми туристичког развоја општине Рашка**, лист Рашка број 23 од 28. марта 1978.
112. Група аутора, **Копаоник**, Туристички савез Србије, "Туристичка штампа", Београд 1982.
113. **Попис становништва, домаћинстава и станова 1981. године**, коначни резултати по насељима, општина Рашка, СРС, Републички завод за статистику, Београд 1982.
114. Миодраг Јемуовић, **Копаоник**, туристички водич, Београд 1992.
115. Ђорђевић Р. **Услови за развој туризма на Копаонику**, Магистарски рад, библиотека географског факултета у Београду, одбрањен 1997.
116. Лакушић Д. **Водич кроз флору Националног парка Копаоник**, **Копаоник**, 1995.
117. Максимовић М. **Национални парк Копаоник**, Заштита природе и туризма у националним парковима Југославије, Београд, 1994.
118. Милорад Бревинац, **Нестао је јошанички конак**, чланак у дневном листу "Политика" од 17. августа 1977.
119. **Бановина Зетска**, општи преглед, Цетиње 1931.
120. **Административно-територијалне промене НР Србије од 1934. до 1954. године**, Завод за статистику НР Србије, Београд 1955.
121. Војислав Михаиловић, **Из историје сената у обновљеној Србији од 1804. до 1860. године**, САН, посебна издања, књига CLXXX, Одељење медицинских наука, књига 4, Београд 1951.
122. **Државопис Србије**, свеска XIV, Београд 1898.
123. **Статистика панађура у Краљевини Србији за период 1889-1893. године**, Београд, 1897.
124. М. Ђ. Милићевић, **Кнежевина Србија**, књига II, Београд 1876.
125. Миливоје Савић, **Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда**, Сарајево 1930.
126. Стојан Новаковић, **Село**, Српска књижевна задруга, Београд 1965.

127. Деса Пешић, **Студенички срез у НОР-у и револуцији**, Институт за историју радничког покрета у Србији и Општински одбор СУБНОР-а Рашка, Београд 1977.
128. **Генерални урбанистички план насеља Баљевац**, Атеље за архитектуру и урбанзам "Стадион", Београд 1967.
129. **Становништво**, миграциона обележја, попис становништва и станова 1971. године, резултати по насељима и општинама, књ. IX, Савезни завод за статистику, Београд 1973.
130. **Службени гласник НР Србије бр. 10/1959.**, Одлука о одређивању градова и насеља градског карактера у којима се врши национализација грађевинског земљишта.
131. Мил. С. Филиповић, **О варошицама у селима**, Гласник Српског географског друштва, књига XXIX, Београд 1949.
132. **Именик насељених места ФНРЈ**, стање 1. I. 1951. године, Савезни завод за статистику, Београд 1951.
133. Душан Дукић, **Клима и воде у Јошаничкој Бањи и њеној околини**, Зборник радова Природно-математичког факултета, свеска XXVII, Београд 1980.
134. Група аутора, **Будућност села и сељака**, Одбор за проучавање села-САНУ, Београд 1985.
135. Миливоје Мађејка, **Клима бања уже Србије**, Српско географско друштво, посебна издања књига 63, Београд 1985.
136. Михаило Костић, **Генетска класификација термалита Србије I**, Гласник српског географског друштва, свеска LI, број 1, Београд 1971.
137. Група аутора, **Југославија-туристичка енциклопедија**, књига I, "Туристичка штампа", Београд 1958.
138. Јован Марковић, **Бање Југославије**, "Туристичка штампа", Београд 1980.
139. Јован Кричковић, **Јошаничка Бања-једна легенда једна истина**, лист "Ибарске новости", број 1140 од 26. јуна 1975. Краљево.
140. Миодраг Јемуовић, Јовица Јуришић, **Основна школа "Копаонички партизански одред" у Јошаничкој Бањи 1868-1973.**, "Слово"-Краљево, Јошаничка Бања 1973.
141. **Државопис Србије**, свеска IX (попис 1874.), Београд 1879.
142. **Развој Јошаничке бање као туристичког места**, Институт за проучавање туризма, студија 10, Београд 1971.
143. Живадин Јовичић, **Јошаничка Бања-туристичко-географска проучавања**, Гласник српског географског друштва, свеска XLIX, број 1., Београд 1969.
144. Подаци добијени у **катастарској управи** у Рашки
145. **Државопис Србије**, свеска XVI (попис становништва 1884. године), Београд, 1889.
146. **Попис становништва и домаће стоке у Србији 1895. године**, Београд, 1897.
147. Јован Крунић, **Кућа и вароши у области Старе Рашке**, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, "Завет" Београд 1994.
148. Јован Цвијић, **Антропогеографски проблеми Балканског полуострва**, Насеља српских земаља, Српска Краљевска Академија, Београд 1902.
149. **Општине у републици Србији 1997.** статистички подаци, републички завод за статистику Београд, Београд 1998.

150. Споменка Милошевић, арх., **ГУП Рашка**, предлог генералног плана валоризације и заштите, Завод за заштиту споменика културе Краљево, Краљево 1989.
151. Група аутора, **ГУП Баљевац**, фаза "D" до 2005, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац 1991. године.
152. Група аутора, **ГУП Јошаничка Бања** до 2005, нацрт плана, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац 1991. године.
153. Документација пројекта Археолошког института и посебна тема Сондажно рекогносцирање споменика старог рударства и металургије на Копаонику, у оквиру пројекта Археолошко истраживање рударења на Руднику у праисторији, антици и средњем веку, Археолошког института из Београда.
154. М. Маликовић, **Рашка и околина**, Краљево 1971. година.
155. Митрополит Михајло, **Православна српска црква у Краљевини Србији**, Београд 1895. година.
156. John H. Roscoe, **Фотоинтерпретација у области географије**, Фотоинтерпретација, "Вук Караџић" Београд 1973.
157. **Генерални урбанистички план Рашка 2000**, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевца, Крагујевац 1990.
158. Подаци добијени у служби прихода Општине Рашка
159. **Нови Пазар, генерални урбанистички план**, Завод за урбанизам и комуналну делатност СР Србије Београд, књ. 1. Документација I анализа, Београд 1982. година.
160. **Дигитална географска карта Савезне републике Југославије, 1:1.000.000**, Војно-географски Институт, Београд, 1995.
161. Бранислав Ђ. Којић, **Стари балкански градови, вароши и варошице**, Издавачко – информативни центар студената (ИЦС), Београд, Београд 1976.

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Рођен у селу Павлица, општина Рашка, 4. Марта 1943. године. Основну школу и Гимназију завршио у Краљеву. Географску групу на Природно-математичком факултету завршио у Београду. Као студент, био председник стручног клуба студената географије ”Јован Цвијић”. Јула 1970. године одлази на одслужење војног рока у ЈРВ и ПВО, где у школском центру РВ и ПВО у Сомбору, Команди ЈРВ и ПВО и Извиђачкој ескадрили у Дубравама код Тузле ради на пословима аерофото дешифровања и стиче звање Специјалисте аерофото дешифровања, и тако постаје једини цивил у тадашњој СФРЈ који је то звање стекао у ЈНА.

По одслужењу војног рока, запошљава се у НИП ”Политика” на радном месту Новинар-фоторепортер у дневном листу ”Политика”. Током 1981. године ради у Градском заводу за статистику, на попису Становништва и станова 1981. године. Од 1. јануара 1982. године ради на Одсеку за географију и просторно планирање ПМФ-а, у звању Техничког сарадника.

У жељи да се даље стручно усавршава, уписује постдипломске студије на ПМФ-у Одсек Географија, смер Хидрологија река. Магистарско звање стиче јула 1987. године, одбраном магистарског рада са насловом ”Проблеми водоснабдевања Краљева”.

На Географском факултету, био ангажован на вођењу вежби из предмета Аерокосмичке методе у географији и просторном планирању, као једини специјалиста из те области. Од школске 1989/90 године, држи вежбе из предмета Картографија и Картографија са топографијом, студентима географије и просторног планирања, а 1992/93. године из предмета Географија насеља.

Школске 1991/92. године изабран за асистента на предмету ”Аерокосмичке методе у географији и просторном планирању”.

Сарађивао на пројектима: ”Планине СР Србије”; ”Елементарне непогоде у СР Србији”; ”Погранична подручја СР Србије”; ”Стара Рашка”; ”Географска енциклопедија насеља Србије“. Учесник домаћих и међународних скупова са радовима.

ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКА ПРОУЧАВАЊА ПРОМЕНА НА ПРОСТОРУ РАШКЕ ОБЛАСТИ ПРИМЕНОМ МЕТОДА ТЕЛЕДЕТЕКЦИЈЕ

Резиме

Рад на овом сложеном научном проблему треба да омогући сагледавање општих и посебних закономерности развоја и територијалног распореда формирања и развоја друштвено-географских специфичности Рашке области, с посебним освртом на битне карактеристике друштвено-географских промена.

Истраживан је друштвено-географски простор и његове промене настале у одређеним временским периодима у Рашкој области, који се могу идентификовати и проучити методом теледетекције. Ти објекти се запажају на аерофотоснимцима у виду тачака (дрвеће, куће, споменици и други објекти), линија (саобраћајнице, реке и слично) и површина (пољопривредне културе, типови земљишта, биљне заједнице и т.д.). Сукцесивним дешифровањем серије аерофотоснимака, могуће је картографски приказати стање културног предела у више временских пресека и на основу тога идентификовати кључне процесе у културном пределу и њихову динамику. Проблем је што методе теледетекције нису погодне да се проникне у генезу и узрочност појава и процеса који се истражују. Зато ће се у научним објашњењима нужно комбиновати овај метод са географским, картографским и статистичко-графичким методом.

Истраживања су обухватила целу територију општина Нови Пазар и Рашка, укупне површине 1.408 км². Тај терен је интересантан како физичко-географски, тако друштвено и културно-географски. На морфолошки јако издиференцираном терену размештено је 160 насеља, у којима живи 113.996 становника у 28.285 домаћинстава (по попису 1991.г.). На том простору прожимају се и сједињују различити културни утицаји, чији су трагови видљиви у културном пејзажу у виду типова кућа и окућница, архитектуре градова, положаја и типова села, начина искоришћавања земљишта, саобраћајне повезаности, изграђености инфраструктуре, односа према животној средини и слично. Због тога су истраживања структурирана по насељима, обухватајући свако од 160 насеља, а затим синтетизована по већим предеоним целинама.

Кључне речи

теледетекција, друштвена географија, Рашка област, Нови Пазар, Рашка, простор, општина, насеље, град, село, становништво, домаћинство, пејзаж, инфраструктура, рељеф

SOCIO-GEOGRAPHIC RESEARCH OF CHANGES IN RASKA DISTRICT USING THE METHOD OF TELEDETECTION

Summary

Work on this complex scientific problem should enable observing general and specific regularities of development and territorial disposition of forming and development of specific socio-geographic qualities of districts Novi Pazar and Raska, with a special accent on essential characteristics of socio-geographic changes.

The aim of research was socio-geographic area and its changes occurred in certain periods of time in districts Novi Pazar and Raska which can be identified and studied with the method of teledetection. Those objects can be seen on aerophotoshots like dots (trees, houses, monuments and others), lines (traffic-roads, rivers, etc.) and surfaces (field crops, types of soil, plant communities etc.). Successively decoding the series of aerophotoshots, it is possible to show the state of cultural area in several time sections cartographically, and based on it identify key processes in the cultural area and their dynamics. The problem with the method of teledetection is that it is not suitable for understanding the genesis and causality of the researched phenomena and processes. Therefore, in scientific explanations it will be necessarily combined with geographic, cartographic and statistical - geographic method.

The research included whole territory of districts Novi Pazar and Raska, total surface of 1.408 km². That area is both physically and socioculturally geographically interesting. On morphologically very differentiated ground are situated 160 settlements with 113.996 inhabitants in 28.285 households (by the census of 1991). On this area different cultural influences are imbuing and merging, and their traces are seen in cultural landscape through types of houses and holdings, town architecture, position and types of village, manners of using the ground, traffic connections, infrastructural building, environment relations etc. Because of that, researches were organised by settlements, including all 160 settlements and then synthesised by bigger areas.

Key words

teledetection, social geography, Novi Pazar, Raska, area, district, settlement, town, village, inhabitants, household, landscape, infrastructure, relief.

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ**

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

РЕДНИ БРОЈ:
РБР
ИНДЕНТИФИКАЦИОНИ БРОЈ:
ИБР
ТИП ДОКУМЕНТАЦИЈЕ:
ТД Монографска документација
ТИП ЗАПИСА:
ТЗ Текстуални штампани материјал
ВРСТА РАДА:
ВР ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА
АУТОР:
АУ Мр СОЧАНАЦ А. ДРАГОЉУБ
МЕНТОР / КОМЕНТОР:
МН Др САША КИЦОШЕВ
НАСЛОВ РАДА:
НС ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКА ПРОУЧАВАЊА
ПРОМЕНА НА ПРОСТОРУ РАШКЕ ОБЛАСТИ
ПРИМЕНОМ МЕТОДА ТЕЛЕДЕТЕКЦИЈЕ
ЛЕЗИК ПУБЛИКАЦИЈЕ:
ЈЗ СРПСКИ / ЋИРИЛИЦА
ЛЕЗИК ИЗВОДА:
ЈИ СРПСКИ
ЗЕМЉА ПУБЛИКОВАЊА:
ЗП СРБИЈА
УЖЕ ГЕОГРАФСКО ПОДРУЧЈЕ:
УГП РАШКА ОБЛАСТ
ГОДИНА:
ГО 2006.
ИЗДАВАЧ:
ИЗ Ауторски репринт
МЕСТО И АДРЕСА:
МС 21000 Нови Сад, Трг Доситеја Обрадовића 3
ФИЗИЧКИ ОПИС РАДА:
ФО 6 поглавља / 264 страна / 161 лит. цитата /
39 табела / 67 слика / 24 карте / 12 планова / 3
дијаграма
НАУЧНА ОБЛАСТ:
НО ГЕОГРАФИЈА
НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА:
ДИ ГЕОГРАФИЈА НАСЕЉА
ТЕЛЕДЕТЕКЦИЈА, РАШКА ОБЛАСТ,
ДРУШТВЕНА ГЕОГРАФИЈА, НОВИ ПАЗАР,
РАШКА, ПРОСТОР, ОПШТИНА, НАСЕЉЕ,
ГРАД, СЕЛО, СТАНОВНИШТВО,
ДОМАЋИНСТВО, ИНФРАСТРУКТУРА,
РЕЉЕФ
ПРЕДМЕТ ОДРЕДНИЦА/ КЉУЧНЕ
РЕЧИ
ПО
УДК:

ЧУВА СЕ:
ЧУ

У Библиотеци Института за географију
Природно математичког факултета у Новом
Саду, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови
Сад

ВАЖНА НАПОМЕНА:
ВН

нема

ИЗВОД:
ИЗ

Рашка област налази се у јужном планинско-котлинском делу централне Србије. Њој припадају планински предели између планина Јавора и голије на северу и Мокре горе на југу, реке Лима на западу и Ибра на истоку.

Истраживана територија износила је 1.408 km², на којој су обављена физичко-географска и друштвено географска истраживања.

На морфолошки јако издиференцираном терену Рашке Области размештено је 160 насеља са 124 051 становником (по попису 2002). Највећа концентрација становништва је у градским насељима Новом Пазару са 61 179 (49,3 %) и Рашки са 6740 (5,4 %) становника. У Новом Пазару је сконцентрисано 63% становника Општине, а у Рашки живи 24% ст. Општине.

На том простору прожимају се и сједињују различити културни утицаји, чији су трагови видљиви у културном пејзажу у виду типова кућа и окућница, архитектуре градова, положаја и типова села, начина искоришћавања земљишта, саобраћајне повезаности, изграђености инфраструктуре, односа према животној средини и слично.

ДАТУМ ПРИХВАТАЊА ТЕМЕ:

15. јун 2006.

ДП

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

ДО

ПРЕДСЕДНИК: Др Милка Бубало-Живковић,
доцент ПМФ Нови Сад

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ
(НАУЧНИ СТЕПЕН / ИМЕ И
ПРЕЗИМЕ / ЗВАЊЕ /
ФАКУЛТЕТ):

ЧЛАН: Др Саша Кицошев, ред. проф.
ПМФ, Нови Сад

КО

ЧЛАН: Др Бранка Тошић, виши
научни сарадник,
ГИ "Јован Цвијић", Београд

**UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF NATURAL SCIENCES & MATHEMATICS**

KEY WORDS DOKUMENTACION

ACCESSION NUMBER:
ANO
IDENTIFICATION
NUMBER:
INO
DOCUMENT TYPE: Monographic documentation
DT
TYPE OF RECORD: Printed material
TR
CONTECT CODE: Doctoral dissertation
CC
AUTHOR: mr Dragoljub Socanac
AU
MENTHOR / CO-
MENTHOR: dr Sasa Kicosev, full prof. at the Faculty of
MN Natural Sciences, Novi Sad
TITLE: Socio-geographic research of changes in Raska
TI district using the method of teledetection
LANGUAGE OF TEXT: Serbian / Ciril Letters
LT
LANGUAGE OF
ABSTRACT: Serbian / English
LS
COUNTRY OF
PUBLICATION: SERBIA
CP
LOCALITY OF
PUBLICATION: RASKA DISTRICT
LP
PUBLICATION YEAR: 2006.
PY
PUBLISHER: The authors reprint
PB
PUBLICATION PLACE: 21000 Novi Sad, YU, Trg Dositeja Obradovica 3
PL
PHYSICAL DESCRIPTION: 6 chapter , 264 pages , 161 literature notes, 39
PD tabels, 67 photos, 24 maps, 12 plans, 3 diagrams
35 pictures and 4 maps
SCIENTIFIC FIELD: Geography
SF
SCIENTIFIC DISCIPLINE: Geography settlement
SD
SUBJECT / KEY WORDS: teledetection, social geograpfy, cartografy, Novi

SKW Pazar, Raska, area, district, settlement, town, village, inhabitants, household, landscape, infrastructure, relief.

UDC.

HOLDING DATA

The Library of the Institute of Geography in Novi Sad, SERBIA

HD

NOTE:

none

N

ABSTRACT:

AB

The district of Raska is situated in a southern mountainous and valley part of the central Serbia. This district also includes the mountainous parts between the following mountains and rivers: mountains Javor and Golija in the north, Mokra Gora in the southern part, river Lim in the west and river Ibar in the east.

The examined territory amounted 1408 square kilometres. Within this territory a very important physical, geographic and social explorations have been performed.

At the morphologically very different terrains 160 settlements are situated with 124 051 inhabitants (census of 2002). The greatest concentration of inhabitants is in urban areas of Novi Pazar with 61179 (49,3%) and Raska with 6740 (5,4%) inhabitants.

In this region the various cultural influences are merging and joining together, and their traces are visible in the cultural environment concerning the types of the houses and yards, urban architecture, the position and types of the villages as well in the ways of soil usage, traffic connections, building of infrastructure, relations towards the life environment and so on.

**ACCEPTED BY THE
SCIENTIFIC BOARD ON:**

15.06.2006.

ASB

DEFENDED ON:

DE

**THESIS DEFEND BOARD
(DEGREE / NAME &
SURNAME / TITLE /
FACULTY):**

dr Milka Bubalo-Živković, assistant professor, at the
Institute of Geography, Novi Sad President
dr Saša Kicošev, a full professor at the Institute of
Geography, Novi Sad,
dr Branka Tošić, high scientific collaborator of
institute "Jovan Cvijic" Belgrade